WILL STORR

Selfie

Cum am devenit atât de obsedați de sine și ce efect are acest lucru asupra noastră?

„O istorie fascinantă a sinelui
de la Narcis la Trump.“
Observer

iq230

WILL STORR

Selfie

Cum am devenit atât de obsedați de sine și ce efect are acest lucru asupra noastră?

„O istorie fascinantă a sinelui
de la Narcis la Trump."
Observer

iq230

WILL STORR

Selfie

Cum am devenit atât de obsedați de sine și ce efect are acest lucru asupra noastră?

„O istorie fascinantă a sinelui
de la Narcis la Trump."
Observer

iq230

WILL STORR

Selfie

Cum am devenit atât de obsedați de sine și ce efect are acest lucru asupra noastră?

„O istorie fascinantă a sinelui
de la Narcis la Trump."
Observer

iq230

WILL STORR

selfie

WILL STORR

Selfie

Cum am devenit atât de obsedați de sine și ce efect are acest lucru asupra noastră?

Traducere din limba engleză
VALENTINA GEORGESCU

LITERA®
București
2019

Selfie. How We Became So Self-Obsessed and What It's Doing to Us

Will Storr

Copyright © 2017 Will Storr

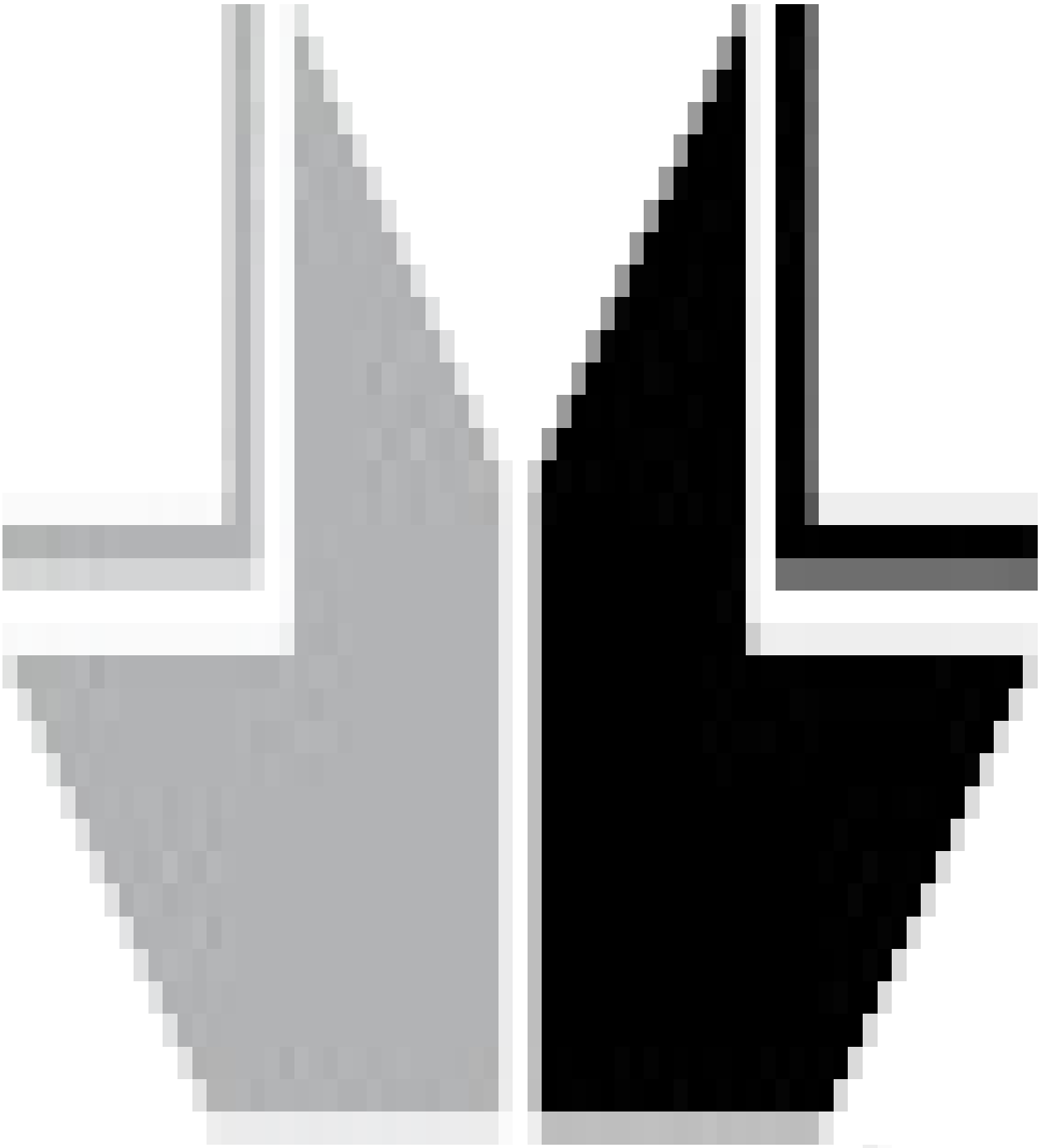

LITERA

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372;

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Selfie.

Cum am devenit atât de obsedați de sine și ce efect are acest lucru asupra noastră?

Will Storr

Copyright © 2019 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:

Valentina Georgescu

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Isabella Prodan, Georgiana Harghel

Corector: Ionel Palade

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Mihai Suciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Storr, Will

Selfie. Cum am devenit atât de obsedaţi de sine şi ce efect are acest lucru asupra noastră?/ Will Storr; trad.: Valentina Georgescu – Bucureşti: Litera, 2019

ISBN 978-606-33-3675-1

ISBN EPUB 978-606-33-6431-0

I. Georgescu, V. (trad.)

Pentru Charles Witman, care a avut dreptate.

Adevărat mereu va fi că, zi ori noapte dacă este,

Regatul înlăuntrul tău hălăduieşte.

Când, de trei ori la rând, aceste vorbe ai rosti:

„Sunt adorabil, adorabil, adorabil!“,

Sinele adorabil ce-n tine se găseşte la iveală va ieşi.

Diane Loomans, The Lovables in the Kingdom of Self-Esteem (1991)

Am terminat cu monstruosul „noi“, cuvântul robiei, al prădării, al sărăciei, al fățărniciei și al rușinii.

Și acum văd chipul idolului și ridic acest idol deasupra Pământului, acest idol pe care omul l-a căutat de când există omul pe Pământ, acest idol care le va asigura fericirea, și pacea, și mândria.

Acest idol, acest unic cuvânt:

„EU“.

Ayn Rand, Anthem (1931)

Notă asupra textului

O parte însemnată din această carte se referă la diferenţele dintre grupuri de oameni. Uneori, sunt comparate generaţii, alteori – culturi. Este important de subliniat faptul că acestea sunt întotdeauna tendinţe generale pe care savanţii le-au identificat în cadrul grupurilor numeroase de oameni. În lumea reală, există o variaţie enormă în rândul indivizilor, nici o observaţie generală referitoare la un grup specific neputând fi redusă vreodată la o observaţie despre o persoană anume.

CARTEA ZERO

Moartea sinelui

La început nu a fost nimic. Ea era o persoană, legată de pat, şi atât. Fără amintiri, fără gânduri, doar sunete bizare: doar bipuri electronice, o dronă mecanică delicată. Apoi, de undeva din negură, se auzi o voce:

– Îmi puteţi spune ce este asta?

Ceva plutea în faţa ei.

– Un stilou? spuse ea.

În lumina gândirii conştiente, recunoştea forme în încăpere – un pat, un scaun –, dar era cumva incapabilă să lege toate acele piese individuale într-o scenă completă, integrală. Forme umane stăteau lângă ea, spunându-i că o cunoşteau, dar ea habar n-avea cine era. Nu ştia că era a doua săptămână a lunii iunie 2007, nici că avea 43 de ani şi nici că era Debbie Hampton din Greensboro, Carolina de Nord. Totuşi, la un moment dat, reuşi să înţeleagă esenţa situaţiei neplăcute în care se afla. Era în viaţă. Iar asta o înfuria la culme.

Cu câteva zile înainte, Debbie[1] luase o supradoză de vreo 90 de pilule, o combinaţie de zece medicamente diferite eliberate doar cu reţetă, unele dintre ele furate de pe noptiera unei vecine. De când devenise o fată bălaie, pe care toţi de la şcoală o porecleau Maimuţa, Debbie începuse să sufere de lipsa stimei de sine. Nu avusese o copilărie uşoară.

– Părinţii mei au divorţat când aveam 16 ani, mi-a spus ea, iar eu am jurat atunci, la fel ca şi acum, că nu le voi face niciodată asta copiilor mei.

La 31 de ani, s-a căsătorit cu iubitul din copilărie şi au avut imediat copii. Era hotărâtă să devină femeia visurilor lui.

– Mama soţului meu era întruchiparea mamei şi a soţiei perfecte. Era casnică, a crescut copiii, era o bucătăreasă minunată, era îndemânatică. Era ce îmi doream eu să fiu.

Însă, oricât s-a străduit, Debbie nu a putut fi acea femeie. Viaţa de casnică o plictisea.

– Nu eram o persoană în preajma căreia să-ţi placă să stai. Eram nervoasă.

Căsnicia s-a încheiat. Şi, astfel, iat-o mama singură care jurase să nu fie vreodată. A început să iasă cu diverşi bărbaţi, dar nu a mers bine.

– L-am văzut, efectiv, pe fiul meu mai mic în mijlocul holului, plângând în hohote pentru că dorea un „tată“ adevărat.

Copilă fiind, Debbie încercase mereu să fie aşa cum îşi dorise mama ei. Ca adult, se luptase să fie persoana pe care îşi imagina că şi-o dorea soţul ei. Toată viaţa ei alergase după visul perfecţiunii şi, toată viaţa ei, perfecţiunea aceasta de vis îi alunecase printre degete. Acum, simţea că eşuase.

– Mă gândeam: „Nu eşti o mamă destul de bună, nu vei fi niciodată capabilă să faci bani, îmbătrâneşti, nu vei avea niciodată un bărbat pe care să-l satisfaci“.

Pe 6 iunie 2007, pe la ora 11, Debbie s-a aşezat pe pat, şi-a înghiţit pastilele cu un pahar de vin roşu Shiraz ieftin şi a pus un CD cu muzica lui Dido, pe care s-o asculte în timp ce murea. Trezindu-se puţin mai târziu, s-a dus jos, la calculator, l-a pornit şi a început să compună o scrisoare de adio:

Adio pentru totdeauna şi aveţi grijă să nu fiţi prinşi cum am fost eu, Kunta Kinte.

Pe la ora trei după-amiază, unul dintre fiii lui Debbie a găsit-o leşinată pe podeaua din bucătărie. A fost dusă de urgenţă la spital, unde s-a trezit, în cele din urmă, furioasă pe ea însăşi.

– Eram turbată, a spus ea. O dădusem în bară. Eram absolut dezgustată de mine însămi, că-mi ratasem sinuciderea. Simţeam atâta ură de sine, că aveam impresia că mă striveşte.

Sinuciderea este un mister. Pare să nu aibă legătură cu nimic din ceea ce reprezintă natura umană în mod elementar. Suntem animale ale progresului. Suntem persoane active, aspirante, luptătoare. Indiferent dacă scopurile noastre sunt bune sau rele, muncim, muncim, construind oraşe mari, săpând mine adânci, creând imperii măreţe, distrugând climate şi habitate şi limitele

fanteziilor de ieri, supunând forţele Universului, pentru a face din magie cotidian. Vrem lucruri şi le obţinem; suntem lacomi, ambiţioşi, isteţi, neobosiţi. Autodistrugerea nu are loc în această schemă. Nu se potriveşte.

Doar că se potriveşte. Trebuie.

M-am întrebat dacă a existat vreun indiciu în povestea lui Debbie, despre ce ar putea face ca sinele uman să se deregleze atât de grav. În ultimii câţiva ani, am stat de vorbă cu mulţi oameni care au fost afectaţi de sinucidere şi de fiecare dată a existat o poveste de bază ca a lui Debbie, una despre mari speranţe care au eşuat, ducând la respingerea sinelui şi la impulsul de a pune capăt tuturor lucrurilor. Am descoperit aceeaşi poveste când am stat de vorbă cu Graeme Cowen, din New South Wales, care a simţit întotdeauna că, „dacă nu eram excepţional, nu eram o persoană întreagă“, şi care, după mai multe eşecuri profesionale, a încercat să se spânzure în curtea din spatele casei sale, cu un cablu electric. Acelaşi lucru l-am descoperit şi când am stat de vorbă cu Drummond Carter, un director ambiţios dintr-un sat din Norfolk, Anglia, care, în urma repetatelor relaţii extraconjugale ale soţiei lui, s-a simţit umilit, cu identitatea zdruncinată. La fel a fost şi când am stat de vorbă cu fotbalistul vedetă Ben Ross, care şi-a rupt gâtul în culmea carierei („Începi să te gândeşti: şi dacă aş dispărea?“), iar medicul sportiv dr. Con Mitropoulos mi-a spus că pacienţii lui gândesc adesea aşa deoarece „e o mare presiune pe ei şi aspiră să aibă succes, la fel ca noi toţi. Simt că totul e posibil, atâta vreme cât trudeşti. Şi totuşi, în viaţă nu e aşa.“ O astfel de poveste am descoperit şi când am stat de vorbă cu Meredith Simon, studentă la o mare facultate de arte liberale din SUA, care se lupta cu greutatea şi cu sindromul ADHD, simţindu-se imperfectă, faţă de surorile ei frumoase, slabe şi desăvârşite. Aceasta a început să se automutileze, apoi, la 14 ani, a intrat în baia de lângă dormitorul ei, a luat o lamă de ras şi a încercat să se sinucidă tăindu-şi venele.

– Îi dezamăgeam pe oameni, mi-a spus ea. Iar asta era cu adevărat greu pentru mine, pentru că îmi doream să fiu copilul perfect.

Poate că observ acest tipar anume pentru că îl găsesc în mine însumi. Mi se pare că sunt prins într-un ritm al vieţii care mă face să aştept mai mult de la mine decât îmi pot asigura talentul şi caracterul meu, iar în perioadele în care dau greş repetat, sinuciderea pare să fie soluţia reflexivă a minţii mele. La dracu’, mă descopăr gândind, aş putea pur şi simplu pleca, după care am

sentimentul acesta de caldă încurajare. I-am admirat întotdeauna în secret pe cei care au curajul să meargă până la capăt. Pentru mine, aceia sunt nişte eroi. La urma urmei, nu eşti foarte laş dacă îţi despici venele cu lama de ras sau dacă îţi înfăşori un cablu electric în jurul gâtului.

Sinuciderea ar putea fi privită ca o cădere catastrofală a sinelui uman. Este forma extremă de automutilare existentă. Chiar dacă nu v-aţi plănuit activ propria moarte, mulţi oameni au avut, cu siguranţă, măcar experienţa gândului trecător: Am şi soluţia. Aş putea dispărea. Am motive să bănuiesc că acest gen de gândire, deşi tabu, e mai întâlnit decât v-aţi putea imagina. În cei trei ani cât mi-a luat scrierea acestei cărţi, au avut loc patru morţi prin sinucidere în cercul meu de cunoştinţe. A fost bărbatul care s-a spânzurat de un copac de pe traseul pe care îmi plimb câinii, apoi bărbatul care s-a spânzurat în garajul pe lângă care trec când îmi duc soţia cu maşina la lucru, adorabilul poştaş al satului, Andy, pe care îl vedeam aproape în fiecare zi, care şi el s-a spânzurat, şi vărul meu, care şi-a luat viaţa de Crăciunul trecut.

Aţi putea spune că a fost vorba doar de ghinion sau că observ sinuciderile deoarece am această vulnerabilitate ori pentru că se întâmplă să scriu despre ele.

Este, fără îndoială, adevărat că, în prezent, ratele generale în SUA şi în Marea Britanie au scăzut simţitor, din anii 1980 încoace.[2] Dar tot atât de adevărat este şi că, în prezent, mor mai mulţi oameni în urma sinuciderilor decât în războaie, atacuri teroriste, crime şi execuţii la un loc.[3] Conform Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii, în 2012, 11,4 oameni din 100 000 au murit ca urmare a automutilării, faţă de 8,8 oameni în urma violenţei interpersonale, a violenţei colective sau a intervenţiei legale. Estimările arată că lucrurile se vor înrăutăţi. Până în 2030[4], se estimează că această diferenţă va ajunge la 12 versus 7. În Marea Britanie, în anul 2000[5], 3,8% din adulţi au raportat gânduri suicidare – o cifră care a sărit la 5,4% în 2014. În SUA, rata sinuciderilor[6] a ajuns de curând la maximumul ultimilor 30 de ani.

Sună alarmant, dar ar trebui să luăm în considerare şi efectul de atenuare semnificativ, pe care se poate să-l fi avut consumul în masă al antidepresivelor de mare succes, cum ar fi Prozac, asupra statisticilor începând cu anii 1980. O imagine precisă asupra situaţiei este dificil de avut, din diverse motive: în primul rând, pentru câţiva dintre pacienţi, un efect

secundar al consumării acestora este considerat rata de suicid mai mare[7] (deşi unele studii nu postulează acest efect[8]); în al doilea rând, cercetătorii sunt, în prezent, ambivalenţi în ceea ce priveşte impactul lor global asupra sinuciderilor – unii neagă orice efect, în vreme ce alţii consideră că au provocat o scădere semnificativă.[9] Numărul reţetelor a crescut foarte mult[10] de la începutul anilor 2000 până în prezent, dublându-se în Anglia, antidepresivele continuând să fie recomandate pentru o gamă mai amplă de probleme, printre care: tulburare bipolară, tulburare obsesiv-compulsivă şi tulburare de anxietate. În prezent, în decursul unei perioade de 12 luni[11], între 8 şi 10% din întreaga populaţie adultă din SUA şi Marea Britanie foloseşte antidepresive. Astfel, există, cel puţin, posibilitatea ca statisticile despre sinucidere să fi arătat considerabil mai rău, dacă milioanele de suferinzi de boli psihice nu ar fi beneficiat de acest ajutor.

Şi, oricât de îngrijorătoare ar fi statisticile, ele ascund, de fapt, adevărata greutate a problemei. Datele variază, însă un set respectabil indică faptul că există de 20 de ori mai multe încercări, decât sinucideri reuşite anual.[12] Avem deci un număr imens de oameni al căror sine, chipurile egoist, se întoarce, dintr-un motiv oarecare, împotriva lor. Este ceva straniu cu adevărat. Ce are o putere atât de incredibilă, încât mecanismul psihologic uman să se întunece? Ce este atât de nociv energetic, că îl poate face să vrea să se autodistrugă? Ar putea avea oare legătură, am ajuns să mă întreb, cu acel tipar pe care l-am depistat la mine şi la alţii? Ceva legat de mari speranţe şi apoi de dezamăgire, urmată de un teribil şi tot mai pronunţat dezgust faţă de sine?

*

– Ai văzut ştirile? m-a întrebat profesorul Rory O’Connor, preşedintele Academiei Internaţionale pentru Cercetarea Suicidului, când l-am întâlnit în biroul său. Rory conduce Laboratorul de cercetare a comportamentului sinucidal, din cadrul Universităţii din Glasgow. În ziua în care ne-am întâlnit, în presa britanică apăruseră ultimele statistici. În vreme ce nivelul sinuciderilor, în rândul femeilor, era relativ constant de câţiva ani, numărul sinuciderilor în rândul bărbaţilor atinsese cel mai înalt nivel din ultimul

deceniu. Astfel, bărbații reprezintă aproximativ 80%[13] din numărul total al sinuciderilor din țările anglofone, o nouă creștere îngrijorătoare. Ziarele încercaseră să afle cauzele.

Am început prin a discuta despre generalități. Cei care studiază suicidul insistă, de obicei, asupra faptului straniu că rareori există un singur factor care duce la moarte autoprovocată. Există multe vulnerabilități[14] ce pot crește riscul, inclusiv impulsivitatea, reflectarea generatoare de gânduri negre, nivelul scăzut de serotonină și abilitățile deficitare de rezolvare a problemelor sociale. Bolile mentale, cel mai adesea depresia, precedă, de obicei, un astfel de eveniment.

– Dar cu adevărat important este faptul că majoritatea persoanelor cu depresie nu se sinucid, mi-a spus Rory. Mai puțin de 5% o fac. Așadar, bolile mentale nu reprezintă o explicație. Pentru mine, decizia de a te sinucide este un fenomen psihologic. Ce încercăm noi să facem în laboratorul de aici este să înțelegem psihologia minții suicidale.

La 43 de ani, Rory arăta ca un băiețandru și avea un spirit tânăr. Hiperactiv și hotărât, manșetele cămășii lui cu girafe fâlfâiau descheiate, iar părul grizonant era tuns la modă, lăsat lung pe frunte. Pe un panou de plută erau prinse desene de-ale copiilor lui – un crab portocaliu, un telefon roșu – iar în rest, o colecție de cărți sumbre pândea din dulapul său: Înțelegerea sinuciderii, O minte zbuciumată, Cu propriile mâini tinere.

După două decenii în care le tot studiase, ți-ai fi imaginat că mințile sinucigașe nu prea mai aveau secrete pentru Rory. Și totuși, din când în când, el descoperă câte ceva care îl surprinde. Exact asta s-a întâmplat când a început să analizeze un stil de gândire numit perfecționism social. Dacă ești înclinat spre perfecționism social, stima de sine va deveni periculos de dependentă de menținerea rolurilor și a responsabilităților pe care crezi că le ai. Vei avea tendința să fii de acord cu afirmații de genul: „Oamenii se așteaptă să fiu perfect“ și „Succesul înseamnă că trebuie să fac mai multe eforturi pentru a le fi pe plac celorlalți“. Nu este vorba despre ce aștepți tu de la tine.

– Este vorba despre ce crezi tu că așteaptă ceilalți, a explicat Rory. I-ai dezamăgit pe ceilalți pentru că nu ai fost un tată bun sau un frate bun – după

caz.

Rory a întâlnit pentru prima oară acest tip de perfecţionism în studii ale studenţilor americani.

– Am crezut că nu se aplică la contextul din Marea Britanie şi, cu certitudine, nu oamenilor din medii cu adevărat dezavantajate, a spus el. Ei bine, ba da. Este un efect remarcabil de robust. Am descoperit această relaţie între perfecţionismul social şi sinucidere la toate populaţiile pe care le-am analizat, inclusiv în rândul celor dezavantajate şi al celor prospere.

Ceea ce nu se ştie încă este de ce se întâmplă aşa.

– Ipoteza noastră este că perfecţioniştii sociali sunt mult mai sensibili la semnalele eşecului în anturaj.

M-am întrebat dacă acest lucru ar putea fi relevant pentru problema sinuciderii din rândul bărbaţilor.

– Dacă este vorba despre perceperea eşecului de a-şi îndeplini rolurile, ar trebui să întrebăm oare care sunt rolurile pe care bărbaţii cred că ar trebui să le îndeplinească? Al tatălui? Al celui care aduce banul în casă? Şi mai este şi această schimbare din societate, a spus Rory. Mai trebuie să fii şi dl Metrosexual. Aşteptările cresc, la fel şi ocaziile pentru ca bărbaţii să se simtă nişte rataţi.

Studiile arată că este destul de uşor să îl faci pe un bărbat să se simtă astfel. O analiză[15] legată de ceea ce cred atât femeile, cât şi bărbaţii că înseamnă „să fii bărbat“ în zilele noastre a evidenţiat faptul despre ceea ce bărbatul trebuie să fie un „luptător“, un „învingător“, cel care „îi asigură familiei un trai mai bun“, un „protector“ şi „să păstreze mereu puterea şi controlul“.

– Dacă încalci vreuna dintre aceste reguli, nu eşti bărbat, mi-a spus Martin Seager, autor de articole şi psiholog clinician.

Dincolo de toate acestea, „bărbaţii adevăraţi“ nu trebuie să arate vulnerabilitate.

– Un bărbat care are nevoie de ajutor este considerat caraghios.

Studiul lui Martin a fost de dimensiuni relativ mici, dar a reiterat, în mare măsură, un raport asupra sinuciderilor în rândul bărbaților[16], al cărui coautor a fost Rory, realizat pentru organizația caritabilă Samaritans.

– Bărbații se raportează la un „standard de aur“ al masculinității, care prețuiește puterea, controlul și invincibilitatea. Când bărbații cred că nu ating acest standard, se simt rușinați și înfrânți.

Printre altele, Rory mi-a spus că o prietenă apropiată de-a lui s-a sinucis în 2008.

– Asta a avut un impact uriaș asupra mea, a spus el. Mă tot întrebam: „De ce nu mi-am dat seama? Dumnezeule, studiez asta de ani de zile.“ Am simțit că dădusem greș, că îi dezamăgisem pe ea și pe toți oamenii din jurul ei.

– Sună a perfecționism social, am spus eu.

– Oh, sunt, fără îndoială, un perfecționist social, a zis el. Sunt hipersensibil la critica socială, deși știu să disimulez bine. Sunt foarte sensibil la ideea de a-i fi dezamăgit pe alții.

O altă însușire riscantă pe care o admite, pe lângă suferință, este ruminarea – să ai gânduri despre gânduri.

– Da, rumeg continuu gândurile și sunt un perfecționist social, nu încape nici o îndoială. După ce vei pleca, îmi voi petrece restul serii, dar și după ce voi merge la culcare, gândind: „Of, Iisuse, nu-mi vine să cred că am spus asta. O să mă om...“ Aici s-a oprit. „O să mă snopesc în bătaie.“

– Rory, am spus eu, ești în pericol de a te sinucide?

El a făcut o pauză, aparent pentru a sonda ceea ce avea de gând să răspundă.

– Niciodată să nu spui niciodată, a răspuns el. Cred că este ceva ce ne trece tuturor prin minte, la un moment dat. Bine, nu chiar tuturor. Există dovezi că multora da. Dar eu nu am fost niciodată deprimat și nu m-am gândit serios la sinucidere, slavă Domnului.

Rory și echipa lui au dezvoltat un model pentru gândirea suicidală, bazat, parțial, pe o teză semnată de eminentul psiholog Roy Baumeister[17], în care aceasta este descrisă ca o „evadare din sine“. Conform teoriei lui Baumeister, procesul debutează când evenimentele din viața unei persoane „nu mai corespund deloc standardelor și așteptărilor“. Sinele se blamează pentru eșecuri și își pierde credința în abilitatea de a repara aspectele sub care a dat greș.

– Noi credem că este vorba despre un sentiment de înfrângere și de umilință de care nu poți scăpa, a spus Rory.

Nu este de ajuns doar să te simți ratat, sinele trebuie să-și piardă și convingerea în capacitatea sa de a se schimba.

– Poate fi ceva intern, dar și extern, așa că ești prins în capcana circumstanțelor vieții, nu vezi cale de ieșire sau perspectivele tale de muncă nu se vor schimba; și așa mai departe.

– Ai sentimentul că te-ai împotmolit, am spus eu.

– Absolut. E sentimentul acela că ai căzut în cursă, deci totul se rezumă la control.

– La control?

– Dacă te uiți la teoriile psihologice legate de sănătatea psihică, dar și de cea mentală, unul din firele roșii care le traversează este sentimentul controlului. De câte ori controlul dispare, apare cu adevărat problema. Când suntem mâhniți, încercăm să redobândim controlul.

Una dintre funcțiile cruciale ale sinelui uman este să ne facă să simțim că avem viața sub control. Când oamenii au gânduri perfecționiste, ei vor să simtă că dețin controlul asupra misiunii lor de a fi persoana grozavă care-și imaginează că trebuie să fie. Problema apare când progresul misiunii încetează sau, și mai rău, când dai înapoi. Când planurile le merg foarte prost, se vor strădui să recapete controlul. Dacă eșuează și persistă în eșec, vor deveni disperați. Sinele ajunge să se scufunde.

Și este valabil pentru noi toți. Mare parte dintre bărbați suferă sub presiunea așteptărilor culturale puternice că trebuie să fie luptători, protectori și învingători, invulnerabili, dar și femeile au propriul univers al presiunilor cărora trebuie să le facă față. Deși datele, la nivel mondial, sunt relativ puține[18], se pare că, în multe țări, există realmente un număr mare de tentative de sinucidere în rândul femeilor[19]. Aceasta indică presiunea imensă pe care o simt multe de a se ridica la înălțimea propriilor standarde de perfecțiune adesea imposibile. Asaltul asupra sinelui feminin pare aproape permanent, în baza așteptărilor că o femeie ar trebui să „le aibă pe toate“, cariera și familia perfecte (se pare că se așteaptă atât de la femei, cât și de la bărbați să întrupeze cele mai strașnice caracteristici ale ambelor roluri tradiționale de gen; puternici, și totuși grijulii; ambițioși, și totuși dispuși să aibă o familie – totul trebuie să fie perfect, în ansamblu), dar și a imaginii bolnave a trupului „ideal“ care li se prezintă în revistele de modă, dintre care unele expun manechine „scheletice“[20], cu raportul talie-înălțime, adică raportul procentual dintre circumferința taliei și înălțime, având primejdioasa valoare de 0,32. Un studiu recent a arătat că numai 61% din femeile tinere și fetele din Marea Britanie s-au declarat mulțumite de corpul lor[21], o scădere semnificativă de la 73%, față de acum numai cinci ani. Între timp, aproape un sfert din fetițele cu vârste între șapte și zece ani au simțit că „e nevoie să fie perfecte“, o cifră deja îngrijorătoare, care e și mai gravă, pentru adolescente: la cele cu vârste între 11 și 21 de ani, proporția a crescut la 61%.

O imagine mai adevărată a poverilor din prezent asupra sinelui feminin e doar întrezărită prin extinderea interesului nostru de la sinucidere la automutilare corporală și la tulburări de alimentație, care afectează în moduri diverse femeile și care au, de asemenea, în mod semnificativ, perfecționismul ca predictor[22]. Iar când facem această extindere, înțelegem că e grav ce se petrece. În Marea Britanie, internările din cauza tulburărilor de alimentație, la femeile tinere și la fete, au crescut[23] cu 172%, între 2004 și 2014. Numărul adulților care au raportat automutilări între 2000 și 2014 a crescut mai mult de dublu.[24] Un psihiatru cu mare vechime în domeniu le-a spus reporterilor că numărul crescut al tinerilor care se taie[25] pare să confirme experiența generală a clinicienilor că „nivelurile nefericirii cresc... la fel cum cresc și tulburările de sănătate mentală, atât la băieți, cât și la fete“. Și asta nu se întâmplă doar în Marea Britanie. Și în SUA, anxietatea și depresia au crescut la adolescenți, începând cu 2012.[26]

Există, probabil, o varietate de cauze pentru aceste creşteri, incluzând chiar şi depistarea mai exactă sau creşterea numărului pacienţilor dispuşi să vorbească despre comportamentul lor. Dar specialiştii care studiază îndeaproape aceste probleme evidenţiază, de asemenea, „presiunea socială fără precedent“, căreia îi sunt, în prezent, supuşi tinerii. Dr. Jackie Cornish, de la NHS England, a spus: „Asemenea majorităţii experţilor, noi credem că acest lucru este cauzat de stresul şi de presiunea socială crescânde asupra tinerilor, inclusiv aceea de a reuşi la şcoală, şi de problemele apărute în legătură cu imaginea corporală“.[27] Pediatrul Colin Michie a pus mare parte din vină pe seama omniprezenţei telefoanelor inteligente, care îi expun pe tineri valurilor neîntrerupte de publicitate şi de vedete, acesta spunându-le reporterilor: „Eu cred că am dat drumul în lume unui monstru pe care nu îl putem controla“.[28]

Lumea a crezut că problemele de imagine corporală ar afecta doar femeile. Dar şi aici lucrurile se schimbă. Un studiu efectuat în SUA[29] a revelat că tulburările de dismorfism corporal sunt aproape la fel de răspândite în rândul bărbaţilor cum sunt în rândul femeilor. Mulţi bărbaţi au „dismorfie musculară“, o afecţiune de care, practic, nici nu se auzise până acum 25 de ani.[30] Între timp, administrarea de steroizi a crescut. Înainte de anii 1980, această tulburare era asociată cu precădere unui număr foarte mic de sportivi de elită, în vreme ce, în prezent, se pare că patru milioane de americani, vasta majoritate bărbaţi, au luat suplimente pentru creşterea masei musculare. În Marea Britanie, programul de schimbare a seringilor[31] din unele oraşe[32] a raportat o creştere de 600% a solicitanţilor, în deceniul de dinainte de 2015. Numărul abonamentelor la sălile de sport a crescut, doar în 2015, cu 44%.[33] O anchetă guvernamentală[34] asupra situaţiei a ajuns la concluzia că „nemulţumirea faţă de imaginea corporală este amplă şi în continuă creştere“. Se pare că simţim cu toţii, bărbaţi şi femei, o presiune crescândă pentru a fi perfecţi.

Aceste pericole au început, de asemenea, să afecteze sistemul universitar. Din raportul despre problema sinuciderilor în rândul studenţilor, realizat de un grup de la Universitatea din Pennsylvania[35], a reieşit o periculoasă „percepţie că trebuie să fii perfect în raport cu orice demers academic, colateral cu şcoala şi social“. Între timp, la Universitatea York din Totonto, sociologul Gordon Flett a înregistrat semnalele de alarmă periculoase ale

perfecţionismului la mulţi dintre studenţii săi.

– În timpul şedinţelor de consiliere, fiecare al doilea student părea că vine cu ceea ce, la început, am crezut că este o problemă academică, dar care era, de fapt, o problemă emoţională sau de adaptare, generată de incapacitatea de a se ridica la nivelul exigenţelor, mi-a spus el. Eu vedeam oameni extraordinar de capabili copleşiţi de anxietate şi de stres din cauza incredibilei presiuni de a încerca să fie perfecţi, fie pentru că preluaseră aceste standarde ca fiind ale lor, în cazul perfecţioniştilor sociali, fie pentru că simţeau că alţii cereau asta de la ei.

Gordon este coautorul unei lucrări[36] care susţine că perfecţionismul a fost semnificativ subestimat ca „amplificator“ al ideaţiei suicidale. Printre alte cercetări, el a menţionat un studiu în care 56% din prietenii şi membrii familiilor unor persoane care se sinuciseseră se refereau la decedaţi, absolut spontan, ca fiind „perfecţionişti“. În altul, puţin peste jumătate din persoanele chestionate s-au referit la studenţii care îşi luaseră viaţa ca fiind „speriaţi de eşec“. În plus, în urma interviurilor cu mame de băieţi victime ale sinuciderilor, 71% din ele au spus că fiii lor aveau pretenţii „exagerat de mari“ de la ei înşişi.

Desigur, perfecţionismul nu este ceva ce avem sau nu; nu este un virus sau un os rupt. Este un model de gândire. Fiecare se află într-un anumit punct pe scara perfecţionismului. Cu toţii suntem mai mult sau mai puţin perfecţionişti, cei aflaţi la nivelurile superioare fiind mai sensibili la semnale de eşec în viaţă. Chiar dacă nu vă consideraţi perfecţionişti, probabil că aveţi o idee despre persoana care credeţi că ar trebui să fiţi şi simţiţi cel puţin un fior când nu vă ridicaţi la acel nivel. Momentul acut de mâhnire dureroasă, în care vă daţi seama că aţi eşuat – despre asta vorbim.

Gordon observă că este ceva obişnuit, în zilele noastre, ca oamenii să considere perfecţionismul „un ideal“, dar efectele sale mai sumbre sunt mai puţin cunoscute, la fel şi chipurile sale schimbătoare. „Perfecţionismul egoist“ este acela care nu este social – nevoia de perfecţiune vine din interiorul individului. Există „perfecţionism narcisic“, prin care oamenii cred că sunt absolut capabili să atingă cele mai înalte culmi, dar devin vulnerabili când îşi dau, până la urmă, seama că, de fapt, nu sunt. Şi mai este „perfecţionismul nevrotic“, categoria în care ne încadrăm, probabil, şi Debbie

și eu. Acești oameni au stimă de sine redusă și „simt, pur și simplu, că nu se ridică niciodată la înălțime“. Sunt persoane îngrijorate și anxioase, cu o „discrepanță imensă“ între cine sunt și cine vor să fie. Generalizează mult cu privire la ei înșiși, așadar, dacă nu sunt „eficienți“ într-un anumit domeniu, interpretează acest lucru ca pe un eșec al sinelui în totalitatea sa.

– Este o gândire de tipul totul-sau-nimic, spune Gordon. Asta generează multă ură de sine. Adesea, începe cu simplul gând că ei nu contează, însă dacă, pur și simplu, vor reuși la un anumit nivel, vor conta. A fi perfect fie compensează pentru aceste defecte, fie îi face pe alții să creadă că nu există defecte.

Pentru Gordon, problema nu este neapărat că devenim cu toții mai perfecționiști („Nu a făcut nimeni cercetări care să ne permită să facem această afirmație“, spune el), ci că mediul nostru se schimbă. Analizând îndeaproape constatarea lui Rory despre masculinitatea modernă, el spune că lumea de azi ne oferă un număr mare de ocazii pentru a ne simți niște rataţi.

– E ceva ce devine tot mai frapant, spune el. Este parțial efectul Internetului și al rețelelor sociale. În primul rând, când o figură publică face o greșeală, pare să existe o reacție mult mai puternică, mai intensă, mai rapidă. Astfel, copiii care devin maturi acum văd ce li se întâmplă oamenilor care fac o greșeală și se tem foarte tare de asta.

Asta pare să se fi întâmplat, de exemplu, în iulie 2016, când Phoebe Connop[37] și-a luat viața, la doar 16 ani, pentru că s-a temut că o fotografie pe care și-o făcuse în glumă ar fi putut face să fie acuzată de rasism.

– Imaginea circulase mai departe decât ar fi dorit ea, a declarat detectivul Katherine Tomkins, în ancheta ei. Fuseseră niște reacții negative.

Gordon și colegii săi au început, de asemenea, să studieze de curând un fenomen numit „prezentare perfecționistă“.

– Este tendința de a prezenta o falsă fațadă a perfecțiunii, prin care maschezi greșelile și neajunsurile, spune el. Se poate vedea asta mai ales în rândul tinerilor, care își prezintă viața pe rețelele sociale. Pentru cei care simt că trebuie să se mențină la nivelul celorlalți, pare să fie un plus de presiune. Este

un fel de: „Iată viața mea perfectă, admirați-o!“

Fiecare apreciază propria valoare comparându-se cu alții. Așa funcționează mintea. Având în vedere acest lucru, Gordon crede că vedetele sociale au un „efect uriaș“ asupra imaginii personale a oamenilor.

Și nu doar Gordon crede asta. Un raport al New York Times[38], despre rata în creștere a sinuciderilor în rândul tinerilor cu vârste între 15 și 24 de ani, în SUA, l-a prezentat pe directorul serviciilor de consiliere și psihologie, din cadrul Universității Cornell, Gregory Eells, și a descris convingerea acestuia că social media „contribuie enorm la percepția greșită, în rândul studenților, că semenii lor nu au bătălii personale de dus“. Când studenții veniți la consiliere psihologică afirmă că toți ceilalți din campus par fericiți, el le spune:

– Eu mă plimb gândindu-mă: „Acela a plecat la spital. Persoana aceea suferă de tulburare de alimentație. Studentul acela tocmai a trecut pe antidepresive.“

La fel mi-a confirmat și o prietenă asistentă dintr-o clinică de sănătate mentală, care vorbește despre o creștere alarmantă a numărului de cazuri de ceea ce ea și colegele ei descriu, acum, ca fiind „nemulțumire cronică“. Același lucru l-am auzit și de la persoanele chestionate de mine. De exemplu, Meredith[39], studenta la arte despre care ziceam mai devreme, care și-a tăiat venele în baie. Ea crede că rețelele sociale au fost un factor semnificativ în tentativa ei de sinucidere.

– Eu am crescut în epoca în care social media au devenit cu adevărat populare, mi-a spus ea. Când eram mai mică, aveam AOL Instant Messenger și erai apreciat în funcție de câți prieteni aveai. Apoi a devenit popular Facebook. Aceasta a fost o provocare pentru mine, deoarece mi-era greu să văd tot ce se posta acolo.

– Adică? am întrebat eu.

– Adică să văd cât de fericiți erau oamenii. Era ca un pumn în plină figură. Când unii scriau ceva gen: „Oh, îmi iubesc viața“, era greu, pentru că voiam și eu să simt așa și nu simțeam. Dar postam și eu chestii de genul ăsta, ca să par la fel.

*

Dacă toate acestea sunt adevărate, concluzia ar fi că trăim într-o epocă a perfecţionismului, iar perfecţionismul ucide. Că e vorba de social media sau de presiunea iteraţiilor secolului XXI, potrivit cărora trebuie să fii imposibil de „perfect“, sau de presiunea de a avea un corp perfect, de presiunea de a avea o carieră de succes sau de oricare dintre numeroasele moduri prin care avem aşteptări prea mari de la noi înşine şi de la alţii, efectiv conturăm un mediu psihologic toxic în care trebuie să trăim. Oamenii suferă şi mor torturaţi de sinele imaginat la care nu reuşesc să ajungă. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că perfecţionismul este singura problemă sau că este reprezentativ doar pentru era noastră. Există multe căi către sinucidere şi automutilare, la fel cum fiecare generaţie a avut, cu siguranţă, aşteptări nerealiste de la ea. Însă dacă Rory, Gordon şi ceilalţi au dreptate, există aspecte ale mediului cultural contemporan care pot fi deosebit de periculoase.

Eu doresc să aflu cum au ajuns aici. Pentru a face asta, va trebui să pornesc două investigaţii separate. În primul rând, va trebui să analizez sinele – mecanismul intenţiilor, al convingerilor şi al calităţilor personale care se combină pentru a ne face să fim cine suntem, deoarece sinele este cel care este, cumva, afectat. Fiecare sine este diferit, desigur, dar voi căuta sub această crustă şi voi descoperi fundamentele modului în care funcţionează sinele uman. Îi simţim puterea: sinele este acela care ne împinge să ne preocupăm de statut, atractivitate, realizări, moralitate, pedeapsă şi perfecţiune. Simţim despre „noi“ că suntem singurii care se implică în conflicte, amoruri, visuri, însă faptul că toţi oamenii repetă aceleaşi tipare comportamentale trădează ideea că există, de fapt, legi şi funcţii de operare, un aparat existenţial. Acest aparat a început să se formeze în urmă cu milioane de ani. Urmărindu-i călătoria şi cartografiindu-i traseul, doresc să aflu de ce gândurile perfecţioniste îl pot defecta atât de rău pe un om, încât va prefera să se autodistrugă, decât să supravieţuiască.

A doua investigaţie va avea drept subiect cultura noastră. Când oamenii se simt nişte rataţi, îşi compară sinele cu un sine ideal, cu sinele aşa cum ar

trebui să fie, după care trag concluzia că au eșuat cumva. Cultura noastră este aceea care definește în mare măsură (deși nu în întregime) acest sine ideal și modul în care arată. Ea ne atacă prin acest sine perfect cu care ar trebui să vrem cu toții să semănăm, prin filme, cărți, în vitrinele magazinelor, ziare, reclame, la televizor și pe Internet – peste tot pe unde poate. Majoritatea ne simțim forțați, cumva, să ne ridicăm la nivelul acestui model cultural de perfecțiune.

Desigur că fiecare are o versiune ușor diferită a sinelui ideal către care tinde, în funcție de gen, credință spirituală, vârstă, de trecutul familiei și al semenilor, de slujba sa și așa mai departe. Modelul lui Debbie de „soție și mamă perfectă“, de exemplu, pare să-și aibă rădăcinile într-o eră culturală care le va părea multora perimată. Nu este dificilă însă identificarea modelului general de individualitate ideală la care s-a ajuns în cultura contemporană. Este vorba adesea despre modelul universal extravertit, zvelt, frumos, individualist, optimist, muncitor, conștient social și totuși cu stimă de sine mare, cu spirit antreprenorial și cu un aparat foto pentru selfie-uri. Îi place gândul că este cumva unic, ca „să facă lumea un loc mai bun“, iar una dintre trăsăturile pe care le va aprecia nespus este aceea a autenticității personale, sinonim cu faptul de „a fi adevărat“. Va propovădui ideea că, pentru a găsi fericirea și succesul, trebuie să fii „sincer cu tine însuți“ și să „îți urmezi visurile“. Iar dacă visurile tale sunt destul de îndrăznețe, așa cum spune medicul sportiv Con Mitropoulos – care a fost el însuși martor al brutalei fețe ascunse a unora dintre aceste idei –, vei descoperi că „totul este posibil“. Oh, și are, de obicei, sub 30 de ani.

Dată fiind ubicuitatea sa în cultura noastră, putem pierde din vedere faptul că acest model al sinelui ideal este extrem de straniu. Cine este această persoană? Voi încerca să aflu, spunându-vă remarcabila poveste a modului în care s-a născut ea. Deși trăsăturile sale fundamentale precedă civilizația umană, călătoria modelului nostru occidental actual al sinelui a început, cu adevărat, în Grecia antică. Acolo s-a născut ideea noastră ca indivizi perfectibili, responsabili de propria soartă. Vreau să merg pe urmele acestei idei a „individualismului“, pe baza evoluției ei din perioada creștinismului, a industrializării, a științei și a psihologiei, până în Silicon Valley și era neoliberalismului hiperindividualist și competitiv în care am crescut majoritatea dintre noi, cu toate noile ocazii pe care le-a adus cu sine, pentru a

ne face să ne simţim ca nişte rataţi.

Fiecare dintre erele pe care le-am ales pentru analiză ne-a schimbat într-un mod diferit, într-o măsură pe care eu o găsesc extraordinară. Deseori nu reuşim să ne dăm seama că lucrurile pe care le credem sunt, în măsură considerabilă, o combinaţie de credinţe, poveşti, filosofii, superstiţii, minciuni, greşeli şi zbateri ale femeilor şi bărbaţilor imperfecţi – altfel spus, cultura noastră. Voci ale unor minţi de mult dispărute ne bântuie în prezent, adesea fără să conştientizăm acest lucru. Argumentele lor, discordiile lor, luptele lor, bestsellerurile scrise de ei, revoluţiile declanşate de ei, industriile şi mişcările pe care le-au dezvoltat şi apoi înnăbuşit, toate trăiesc înlăuntrul nostru. Dacă vreau să înţeleg era perfecţionismului şi acest model straniu al sinelui la care s-a ajuns, nu ştiu cum, va trebui să spun aceste poveşti.

Deci există sinele şi există cultură. Două lucruri diferite. Sinele este cel care vrea să devină perfect şi cultura este cea care îi spune ce înseamnă, de fapt, „perfect“. Vom descoperi imediat însă că aceste două forme nu sunt chiar atât de separate precum ar putea părea la prima vedere. Deocamdată însă, trebuie să înceapă călătoria sinelui şi a culturii, iar pentru asta trebuie să ne întoarcem în timp, dincolo de Aristotel şi de primii individualişti, înainte să fim oameni.

CARTEA ÎNTÂI

Sinele tribal

Un metru nouăzeci, cap ras, tricou negru, cioc, gât gros, un ceas pe post de bijuterie, masiv, atârnând lejer în jurul încheieturii. Uriaş. John Pridmore şedea[40] în faţa mea, cu mâna stângă înfiptă, cu vârfurile degetelor răsfirate, în braţul fotoliului. Aranjasem să mă întâlnesc cu el în apartamentul bătrânei lui mame pensionare, în Leyton, East London. Am stat de vorbă ore în şir, în vreme ce seara se strecura prin lumina din jurul nostru, iar bătrâna lui mamă, femeia delicată care se rugase cândva pentru moartea lui, asculta, întrerupându-ne din când în când cu câte o remarcă sau alta.

Venisem în East London deoarece sperasem că extraordinara poveste a acestui bărbat va face lumină asupra unora dintre cele mai vechi componente ale sinelui uman. Mare parte din ceea ce suntem azi – din ceea ce simţim, credem, gândim – datează din epoca de dinainte să semănăm măcar cu nişte oameni. Fosila primului creier „uman“ modern datează de acum 200 000 de ani, şi totuşi, timp de mai bine de un milion şi jumătate de ani, am trăit ca vânători-culegători organizaţi în triburi. În acest interval, creierul nostru, ca şi sinele pe care acesta îl produce, a traversat cea mai mare parte a dezvoltării lui. Purtăm încă în noi acest caracter tribal, iar John şi-a petrecut mare parte din viaţă acţionând, inconştient, sub puterea lui. Violenţa tribală pe care a susţinut-o, precum şi preocuparea lui pentru statut, ierarhie şi reputaţie au izvorât din unele dintre cele mai adânci cotloane ale sinelui său. Oricât de extreme au fost experienţele sale, aceste instincte primare există în noi toţi.

Povestea lui începe într-o seară, pe când avea zece ani. Venise acasă, din tabăra cercetaşilor Sea Scouts, şi îşi auzise fratele mai mare plângând undeva în casă. Tatăl lui era în bucătărie, părând mai furios decât îl văzuse el vreodată. „Marş sus!“ Îşi găsi fratele în dormitorul mare, răvăşit, şezând pe patul părinţilor lui.

Amintirile lui John de dinainte de seara aceea erau pline de iubire: vacanţe

fericite pe plaja din Hastings, căni de lapte cald și dulce cu malț, filme cu John Wayne văzute împreună cu tatăl lui la Granada Cinema, în Walthamstow. Mama lui lucra la aprozar, iar tatăl lui era polițist și știa o sumedenie de povești uimitoare despre escroci ingenioși și răufăcători celebri, pe care îi întâlnise de-a lungul timpului: un pungaș care furase bani din case și îi aruncase în cutia poștală, în drum spre casă, pentru a nu fi prins; Roy „Frumușelul“ Shaw, pentru care fusese nevoie de opt oameni ca să-l aresteze; legendarii Krays, pe care îi oprise într-o zi pentru depășirea limitei de viteză.

– Părea să aibă mai multă admirație și respect pentru răufăcători decât pentru polițiști, a spus John. Poveștile pe care ni le spunea conturau o lume aparent fantezistă. Eu îi idolatrizam prin prisma celor spuse de el.

În noaptea aceea, când părinții veniseră, în sfârșit, după băieți, le spusese fără ocolișuri:

– Voi doi va trebui să alegeți cu cine vreți să locuiți. Cu mine sau cu mama voastră.

John nu a înțeles. A crezut că era un joc.

– De ce? a întrebat el. E un joc?

– Nu, nu e un joc, a spus tatăl lui.

– Divorțăm, a zis și mama lui.

Ce era acela un divorț? Ce tot vorbeau acolo?

– Dar eu locuiesc cu voi amândoi, a spus el. Voi sunteți mama și tata.

– Ei bine, va trebui să alegi.

El i-a privit, s-a uitat când la unul, când la celălalt.

– Dar nu pot.

Tatăl lui John a adus acasă o altă femeie. Mama lui a ajuns la un spital de

psihiatrie numit Claybury. John a început să o viziteze acolo.

– Fie era ameţită şi nu mă recunoştea, fie era foarte nervoasă şi spunea: „Tu eşti fiul Diavolului“. Uneori, redevenea mama şi mă îmbrăţişa, spunându-mi că mă iubeşte. Cred că asta era cel mai rău.

John a făcut o eczemă pe fond nervos, care i-a acoperit corpul din cap până în picioare. Medicul i-a interzis să mai vină să o vadă. Acasă, viaţa devenise dificilă. Tatăl lui nu mai era acelaşi de când îşi cunoscuse noua nevastă.

– Nu ştiai niciodată la ce să te aştepţi de la el, a spus John. Era ca un butoi cu pulbere.

John a început să mănânce în exces. A început să îi răspundă obraznic tatălui lui. Să îşi distrugă jucăriile. Să fure monede strânse de tatăl lui, să le folosească la aparatele de jocuri electronice. Să fure suporturi pentru şerveţele de la Debenhams şi bani de la şcoală. A încercat să fugă. Tatăl şi mama lui vitregă i-au spus că, dacă nu avea de gând să se oprească, aveau să îl dea pe mâna asistenţilor sociali.

– Eram furios, deşi nu aţi fi zis asta dacă m-aţi fi văzut, a spus John. Însă clocoteam.

Într-o zi, John şi prietenii lui au spart un magazin cu animale, ca să fure nişte cobai. A venit poliţia. Când a ajuns în instanţă, John a recunoscut 60 de furturi. A fost condamnat la trei luni, în centrul de detenţie Kidlington, din Oxfordshire. Acolo, a fost mai rău decât şi-ar fi imaginat vreodată. A învăţat să se bată şi i-a văzut pe alţii bătându-se. A văzut un medic venit să-i consulte altoind un băiat care făcea tot timpul în pat. Când a fost eliberat, s-a mutat într-un apartament, cu fratele lui.

Mama lui, acum recuperată, se îndrăgostise de un bărbat pe nume Alan. John s-a angajat la un magazin de electronice din Hoxton, numit Radio Unlimited, dar nu simţea că avea vreo îndatorire faţă de noii lui şefi.

– Simţeam că oricine în care aveai încredere, oricine pe care-l iubeai, te trăda, până la urmă.

A început să fure din casă – și nu numai – și a fost condamnat la trei luni la Școala de corecție pentru tineri infractori Hollesley Bay, din Suffolk. Avea 19 ani. Când a ajuns acolo, un băiat pe nume Adrian i-a cerut cotă parte din bani. În jur erau o mulțime de alți băieți care priveau. John știa, de pe când fusese la Kidlington, că acela era momentul care conta pentru reputația lui, iar acolo nimic nu era mai important decât reputația. L-a ascultat pe Adrian pălăvrăgind despre cum putea John să-i intre în grații.

– A vorbit cinci sau zece minute, iar eu, pur și simplu, l-am pocnit. Pe tipii ăia ori îi pocneai și le arătai cine ești, ori sfârșeai prin a le da totul.

John a fost încarcerat la izolator. 23 de ore pe zi, un pat, un closet, un lavoar și John văzându-și propria minte năruindu-se.

– Tot ce faci în viață îți distrage atenția de la tine însuți, a spus el. Brusc, te confrunți doar cu tine.

De la fereastra celulei lui, se vedea în depărtare Marea Nordului. Le-a trimis scrisori mamei și tatălui lui, spunându-le că viața lui „a fost un eșec“. Se ura. A petrecut ore întregi privind apa și oamenii plimbându-se pe plajă, gândindu-se să se sinucidă. I-a scris din nou mamei, cerându-i iertare pentru că o dezamăgise.

– Chiar am crezut că m-a dezamăgit, a spus mama lui, dând din cap.

– Păi, n-ai venit să mă vizitezi, nu? a spus John, fără să o privească. Asta m-a contrariat foarte tare.

– M-aș fi dus, zău, pentru că nu era așa de departe cu trenul. Dar cred că Alan a fost cel care m-a împiedicat. El nu dorea niciodată să facă lucruri care durau o zi întreagă, nu-i așa? Spunea: „O, e un drum așa de lung“.

L-am întrebat pe John dacă îl durea când auzea acele lucruri.

– Nu, a spus el.

Mama lui avea însă lacrimi în ochi.

– Mă doare pe mine, pentru că îmi pare rău pentru John, a spus ea. Simt că l-

am dezamăgit, zău.

Când a ieşit din închisoare, John a cunoscut un bărbat pe nume Buller, care lucra într-un magazin de mobilier de birou la mâna a doua, de pe Boundary Road, Walthamstow. Buller şi fiul lui aveau o firmă de servicii de securitate pentru cluburi de noapte şi concerte. Lui John îi plăcea să facă pe grozavul. Îi plăcea să se bată. Dar Buller avea şi alte interese. Într-o zi, i-a cerut lui John să ia un Land Rover din Dover şi să îl ducă la Londra. L-au plătit cu 5 000 de lire. El nu ştia ce era în maşină: droguri, arme, aur sau cine ştie ce altceva. Dar a făcut-o, fără probleme, apoi a primit misiuni tot mai serioase.

John a început să se simtă cu adevărat parte din firma lui Buller, când acesta i-a cerut să vină la o cârciumă, ca întărire, în timpul unei întâlniri cu un tip din South London, care ar fi putut să se termine prost.

– Va trebui să te îmbraci în costum negru, cu cravată neagră, i s-a spus.

Ajuns la faţa locului, nu i-a venit să creadă. Mai erau acolo încă pe puţin şase bărbaţi care aşteptau, toţi îmbrăcaţi exact la fel. Era o desfăşurare de forţe, de forţe tribale primitive. Era un semnal de alarmă despre reputaţia şefului lui. Când a sosit adversarul lui, a intrat pe uşă cu şase indivizi după el. Rememorând totul, John a zâmbit.

– Încă îmi amintesc expresia de pe faţa lui.

Firma din care făcea parte John acum controla traficul de droguri din cluburile de noapte din West End, Londra. Şi o făcea forţându-i pe proprietarii de cluburi să îi folosească forţele de pază, ai căror membri le permiteau doar traficanţilor autorizaţi să intre în cluburi, pe ceilalţi alungându-i prin intimidare şi violenţă. John a devenit unul dintre cei mai buni executanţi. Purta o haină de piele, făcută la comandă, cu buzunare speciale cusute în căptuşeală, unul pentru macetă, celălalt pentru tubul de gaz lacrimogen. Acestea completau armamentul său portabil alcătuit dintr-un cuţit de tip stilet, o rozetă şi o sticlă de suc de lămâie Jiffy, umplută cu amoniac. Fiecare zi era violentă. Datoriile trebuiau plătite, iar găştile rivale, ţinute la distanţă. Dar John şi asociaţii lor nu se năpusteau numai asupra grupurilor adversare de infractori.

– Pentru noi, toți ceilalți din publicul general, erau, pur și simplu, niște mari idioți, a spus el. De ce să optezi pentru o slujbă cu program fix, când puteai să faci atât de mulți bani zbătându-te atât de puțin? Mentalitatea noastră era că noi eram singurii oameni raționali, toți ceilalți fiind niște viermi.

*

Dacă l-ai fi întrebat pe John, atunci, de ce făcea ceea ce făcea, ți-ar fi dat răspunsuri cu care ar fi greu de empatizat, dar ele ar fi fost măcar esențial raționale: încerca să dobândească un statut solid în cadrul firmei, pentru că, în felul acesta, era răsplătit cu bani și femei; îl bătea pe unul pentru că era traficant de droguri și nu ar fi trebuit să își facă treaba pe teritoriul lui; gașca lui și stilul lor de viață erau bune pentru că îi înlesneau un trai îmbelșugat, fără să trebuiască să muncească prea mult. Este puțin probabil să vă spună: „Am făcut-o fiind forțat de mecanismele primare ale sinelui meu“. Și totuși, într-un fel, acesta ar fi cel mai adevărat răspuns dintre toate.

Ritmurile esențiale ale noii vieți a lui John, ținând de ierarhie, teritoriu, politică tribală și luptă sângeroasă pentru statut și resurse, sunt printre cele mai elementare ale sinelui uman. Oamenii au petrecut mai bine de 90% din timpul lor[41] pe Pământ organizați în grupuri de vânători-culegători, iar aceste instincte primare continuă să existe în noi toți. Dacă vrem să înțelegem cine suntem în prezent, trebuie să ne uităm la cine eram atunci. Unul dintre modurile prin care putem face asta este compararea comportamentului nostru cu cel al cimpanzeilor. Avem un strămoș comun și peste 98% din ADN-ul nostru[42] coincide cu al acestor animale. Alături de cimpanzeul Bonobo[43], ei sunt rudele noastre cele mai apropiate. Observând comportamente comune ale sinelui uman și ale sinelui cimpanzeului, putem găsi indicii cu privire la părți din noi atât de vechi, încât precedă apariția noastră pe lume.

Și nu trebuie să căutați mult, pentru a ajunge să recunoașteți părțile noastre de maimuță. Omul și maimuța au multe asemănări bizare. Asemenea nouă, cimpanzeii sunt animale politice. Trăiesc în grupuri care, chiar dacă sunt cu două treimi mai mici[44], sunt similare triburilor în care ne-am petrecut noi

multe sute de mii de ani. Aceasta înseamnă că mare parte din viața lor cotidiană implică tentative de control al sorții prin manipularea celor din jur. Își ascund sentimentele pentru a obține ceea ce-și doresc.[45] Țin dușmănie pe termen lung.[46] Negociază pacea aducând agresorii laolaltă.[47] Au sentimentul corectitudinii[48], protestând dacă primesc drept recompensă o porție mai mică de hrană decât vecinul lor, și sunt motivați să îi pedepsească pe cei egoiști.[49]

Dar abia în preocuparea cimpanzeilor pentru ierarhie începem, cu adevărat, să vedem genurile de comportamente atât de caracteristice grupurilor de oameni, precum cel al lui John. Cimpanzeii mai slabi și mai tineri se implică în mod regulat în conspirații și atacuri[50]: grupuri de indivizi de rang mic colaborează pentru tentative periculoase de răsturnare a conducerii. Urmăresc alianțele politice: dacă un cimpanzeu îl învinge pe altul, vor aștepta susținerea din partea acelui cimpanzeu în conflictele ulterioare. Nerespectarea acestui cod al onoarei poate declanșa o criză care să ducă la ruperea coaliției. Se angajează în bătăi și crime politice.[51] Actele de violență nu sunt rezultatul unui moment de furie animalică, ci sunt puse la cale și duse la împlinire deliberat.[52]

Odată ce și-a croit drum spre conducerea tribului, el nu conduce doar prin violență. Trebuie să fie și un politician deștept. Cimpanzeii alfa studiați de faimosul primatolog Frans de Waal[53] au fost văzuți, odată ce și-au câștigat locul pe tron, folosind diverse tactici, de la concentrarea pe câștigarea luptelor și cultivarea prieteniilor cu alți masculi puternici la susținerea membrilor mai slabi ai tribului, apărându-i împotriva atacurilor.

„Cimpanzeii sunt atât de isteți când vine vorba de coalizări, încât un lider are nevoie de aliați pentru a-și întări poziția, precum și de acceptarea mai largă a comunității“, scrie el. „A rămâne în vârf este sinonim cu o echilibristică între afirmarea dominației prin forță, păstrarea fericirii susținătorilor și evitarea revoltei în masă.“

Însemnările lui de Waal[54] despre comportamentul unui „splendid“ mascul alfa pe nume Luit ne oferă o imagine tulburătoare asupra calităților pe care verii noștri cei mai apropiați le văd ca făcând parte din sinele „ideal“.

Luit era popular în rândul femelelor, un puternic arbitru în dispute, protector al asupriților și eficient la distrugerea legăturilor dintre rivali, prin tactica dezbină-și-cucerește, tipică atât cimpanzeilor, cât și oamenilor.

Această combinaţie anume între putere, înţelepciune şi grijă este, desigur, uşor de recunoscut ca fiind cea pe care oamenii încă o adoră.

Aşadar, cimpanzeii se aseamănă cu noi prin aceea că modelele pe care le avem despre sinele ideal sunt foarte similare, cel puţin în linii generale. Ceea ce avem, de asemenea, în comun este preocuparea noastră pentru ierarhie. Avem această preocupare deoarece triburile noastre, la fel ca ale lor, au ierarhii fluide. Domnia unui mascul alfa[55] durează, de obicei, mai puţin de cinci ani. Asta înseamnă că suntem constant înconjuraţi de intrigi şi zvonuri. Există comploturi şi victorii; sânge şi dramă. Suntem intens preocupaţi de statut, parţial deoarece acesta are mare potenţial de schimbare. Ceea ce mai au speciile noastre în comun este faptul că membrii tribului nostru se unesc pentru a ataca diferite alte triburi. Biologul antropolog Richard Wrangham[56] a observat că oamenii şi cimpanzeii au în comun „un model violent unic de agresiune letală intergrup. [...] Din 4 000 de mamifere şi peste zece milioane de specii de animale, această suită de comportamente este cunoscută doar în rândul cimpanzeilor şi al oamenilor.“

Aşadar, suntem tribali. Suntem preocupaţi de statut şi de ierarhie; suntem părtinitori cu propriile grupuri şi nu avem încredere în altele. Este o chestiune care vine automat. Aşa gândim noi. Aşa suntem. A duce o viaţă de om înseamnă a o duce în grupuri. Experimentele de laborator au revelat că oamenii, când întâlnesc pentru prima dată pe cineva, vor codifica automat[57] doar trei puncte de informare despre ei. Care sunt aceste trei lucruri pe care creierul le consideră atât de vitale? Vârsta şi sexul, esenţiale pentru interacţiunea socială de bază, şi, de asemenea, rasa, care nu este. S-a descoperit că bebeluşii din toată lumea preferă feţele din aceeaşi rasă cu a lor.[58] Copiii mai mici de şase ani[59], cărora li se arată fotografii cu oameni din alte rase, în situaţii ambigue, au tendinţa să presupună că aceştia pun ceva la cale. Era noastră ca vânători-culegători se poate să fi luat sfârşit acum aproximativ 12 000 de ani, însă creierele umane continuă să trăiască în această manieră. În ciuda cunoştinţelor noastre despre demonii pe care îi dezlănţuie acest mod de gândire, tindem, neajutoraţi cum suntem, să formăm şi să trăim în grupuri, împărţind fără milă lumea în cei ce aparţin şi cei ce nu aparţin grupului. Pur şi simplu, asta ne e firea.

Efectul creierelor noastre tribale a fost demonstrat prin numeroase

experimente[60] de psihologii sociali, care au descoperit că tot ce trebuie să facem, pentru a genera prejudecăți și predispoziții spontane la oameni, este să împărțim, la întâmplare, un grup în două. Eu am experimentat efectele sinelui tribal de multe ori pe vremea când eram reporter, peste tot, din Sudanul de Sud, unde, prins în războiul civil tribal, am fost răpit și am reușit, ca prin urechile acului, să nu fiu împușcat, până în regiunile cartelurilor drogurilor de pe dealurile de la periferiile din Guatemala City. Acolo, am vizitat un cartier, sau barrio, cum îl numesc ei, zis Peronia, împreună cu un tânăr pe nume Rigo Garcia. Peronia este o „zonă roșie“: o arie de maxim pericol într-un oraș de maxim pericol care este, la rândul lui, capitala unei țări extrem de violente. (La momentul acela, rata criminalității era mai mult decât dublă față de cea din Mexic.) Rigo mi-a povestit despre perioada când era elev și despre clubul de box deschis în apropierea școlii. Era un loc distractiv și relaxant. Fete și băieți veneau și învățau sportul, unii dimineața, alții după-amiaza. Între cele două grupuri s-a dezvoltat o rivalitate amicală. Treptat, această rivalitate nu a mai fost așa de prietenească. Laudele au devenit amenințări. Oamenii au început să aducă bâte și macete la antrenamente, pentru a se apăra. Într-o zi, grupul de după-amiază a dat năvală peste cei care se antrenau de dimineață. Profesorii, îngroziți, au încuiat grupul în sală. Copiii au început să construiască hechiza: arme artizanale, realizate din conducte de instalații sanitare și tuburi din stative metalice pentru televizoare. Grupul de dimineață și grupul de după-amiază se transformaseră în găști.

– Practic, toți băieții cu care am fost coleg la școală au fost uciși, mi-a spus Rigo, cu o nonșalanță care m-a împietrit. Unul a fost decapitat.

Auzim, adesea, despre genul acesta de comportament că e „irațional“, dar, într-un anume sens, el este orice altceva, numai irațional nu: agresiunea tribală este un rezultat complet previzibil al sinelui uman. Așa e sinele construit. Asta face el. Ascultând povestea lui John, a fost imposibil să nu-mi amintesc că, în ciuda zarvei și a magiei vieții moderne, în ciuda distanței pe care o simțim între noi și fiare, adevărul este că suntem niște maimuțe mai mari aparținând superfamiliei de primate Hominoidea.[61] Suntem moderni și totuși străvechi, avansați și totuși primitivi. Suntem animale.

*

Misiunea de executant pe care o avea John presupunea ca acesta să controleze oameni. Un alt lucru pe care trebuia să-l controleze John era propria conştiinţă. Iar pe aceasta o controla mai ales petrecând. Sexul şi cocaina erau sedative minunate, la fel şi maşinile extravagante. Conducea un BMW Seria 7 şi un Mercedes clasic alb şi avea un apartament penthouse în St John's Wood, cu vedere la Lord's Cricket Ground. Mergea la petreceri cu şampanie şi droguri, în Notting Hill. Primea băutură pe gratis şi se bucura de respectul semenilor şi „colecţiona" numere de telefon de la femei, oriunde mergea. Când câştigai genul de renume pe care şi-l câştigase el, nu trebuia să faci nimic: femeile veneau pur şi simplu la tine. Se culca cu atât de multe, că nici nu le mai ţinea socoteala. Viaţa era extraordinară! Devenise un bandit de top, asemenea personajelor despre care obişnuia să-i povestească tatăl lui, când era mic. Statutul lui creştea, urcând în ierarhie prin propriile forţe, mereu tot mai aproape de conducerea tribului.

Într-o noapte, a fost pus să stea la uşa clubului Borderline din estul cartierului Soho. Era un local mic, frecventat de persoane faimoase, care găzduia uneori concerte cu circuit închis ale unor formaţii de renume internaţional, precum REM. Lui John i-a picat cu tronc fata cu lista de invitaţi. Era o chestie relativ obişnuită ca oamenii să spună că erau pe lista de invitaţi şi să nu fie. Dar în genul acela de loc, asta nu provoca niciodată necazuri. Până într-o seară, când au apărut probleme.

– Nu sunteţi pe listă, a spus fata.

– Mdea, bine, noi intrăm oricum, a spus tipul.

– Nu puteţi intra decât dacă sunteţi pe listă, a repetat fata.

John s-a uitat la cei doi bărbaţi. Nu reprezentau nici o ameninţare fizică pentru el. Unul dintre ei i-a observat privirea.

– Iar tu n-ai să ne împiedici.

– În percepţia mea, cei doi mă înjoseau în faţa acelei fete, a spus John. Ea este mişto de pică, aşa că eu încerc să o cuceresc... Şi ultimul lucru... John

clatină din cap. Eu nu am altceva decât propria reputaţie, iar ea vede că maimuţoii ăia doi nu mă respectă. Ăştia doi strică tot. Aşa că iau o bâtă din spatele barului şi îi caftesc. Şi pot spune cu mâna pe inimă că aproape i-am omorât.

Cea mai importantă lecţie pe care Buller i-a dat-o vreodată protejatului lui a fost importanţa reputaţiei.

– Pentru noi a fost ceva de genul: nu câştigi cu adevărat bani, nu câştigi cu adevărat femei, ceea ce clădeşti este propriul renume. Acesta este sistemul ierarhic în acea lume. Dacă nu eşti respectat ca fiind cel mai dur, cel mai puternic, cel mai vicios, dacă îţi pierzi renumele, eşti zero. Dar era foarte ciudat. Stăteam în casă şi mă uitam la serialul Căsuţa din preerie, cu lacrimile şiroindu-mi pe obraji, după care mă duceam la muncă şi-l băteam măr pe câte unul. Era ca şi cum aş fi trăit în două lumi diferite. Îmi amintesc că o dată, la început, eram în cârciumă cu Buller şi mai era acolo un tip micuţ, care încerca mereu să obţină ceva de lucru sau te miri ce de la el şi, de fiecare dată când mă vedea, îmi spunea, în glumă: „Salut, Lunganule“. Într-o noapte, l-am înhăţat de gât şi l-am ridicat, spunându-i: „Dacă mă mai umileşti vreodată în faţa cuiva, îţi rup capul“. Şi Buller mi-a spus: „Acum începi să înţelegi despre ce e vorba în povestea asta“.

*

Prin această preocupare obsesivă pentru reputaţie, John era încă o dată manipulat pe nesimţite de sinele lui tribal. Dar nu este singurul în această situaţie. Se presupune că grija pentru ceea ce cred ceilalţi despre noi[62] este una dintre cele mai pronunţate preocupări ale umanităţii. Copiii au primele încercări de gestionare a reputaţiei pe la vârsta de cinci ani.[63] Desigur, pe vremuri, când eram vânători-culegători, era deosebit de important să ne menţinem o reputaţie solidă. Cei care aveau reputaţie proastă puteau fi uşor bătuţi, omorâţi sau ostracizaţi[64] – ceea ce, în acel context, era sinonim cu condamnarea la moarte. Chiar şi azi, o activitate centrală a sinelui uman este păstrarea unui profund interes faţă de ceea ce gândesc ceilalţi despre noi şi

încercarea de controlare a acestui aspect. Într-o anumită măsură, suntem, cu toții, niște agenți de comunicare și de marketing pentru sinele nostru. Dacă ne dăm seama că reputația ne e proastă, sinele poate intra într-o stare de durere, furie și disperare. Poate începe chiar să se autorespingă.

Reputația trăiește din bârfă. Prin povestioarele delicioase pe care ni le spunem unii altora, reputația noastră – acest avatar radical simplificat care ne reprezintă în mediul social – prinde viață. Apariția noastră ca personaje în poveștile morale înseamnă că suntem automat distribuiți ca eroi sau ticăloși, defectele sau calitățile noastre sunt amplificate, în funcție de rolul avut în intrigă. Și nu putem face nimic altceva decât să bârfim. Studii care măsoară ponderea bârfei în conversațiile noastre arată că aceasta se situează undeva între 65 și 90%.[65] La vârsta de trei ani, copiii încep să le comunice celor din jurul lor idei despre în cine se poate avea încredere și în cine nu[66]. În ciuda stereotipului de gen, bărbații sunt la fel de bârfitori ca femeile[67] – doar că ei tind să bârfească mai puțin când sunt femei de față care să îi audă. Un studiu asupra bârfei[68], într-o școală din Belfast, a revelat că o mare majoritate dintre indivizi erau preocupați că încălcaseră un cod al moralei sau altul; lauda era relativ rară. O echipă de cercetători a descoperit că bârfa negativă ne poate afecta chiar și viziunea[69], determinându-ne să ne angrenăm automat mai mult la tematica ei.

Neajutorata noastră natură bârfitoare este o altă moștenire a trecutului nostru tribal. Antropologul Robin Dunbar este renumit pentru încercarea de a calcula dimensiunea tribului uman la momentul cercetărilor sale. „Numărul lui Dunbar*," așa cum este cunoscut[70], s-a oprit la puțin sub 148 de persoane. Imaginați-vă că v-ați fi născut într-un trib cu 148 de persoane. Cum ați fi putut ține socoteala tuturor? Cum ați fi putut afla care sunt oamenii buni și care cei răi; cine sunt cei care ar împărți carnea cu voi și cine ar fura de la voi și v-ar reteza beregata? Un pic de bârfă ici, nițică flecăreală colo – și gata.

Dar bârfa nu era doar o modalitate de a colecta informații cruciale. Era și o modalitate de a menține ordinea și de a disciplina un trib. Bârfa despre o persoană care încălca reguli importante putea genera sentimente puternice de afront moral la membrii tribului, care, la rândul lor, era foarte probabil să conducă la pedepse severe[71]. Acest tipar este, desigur, extrem de evident în era actuală, a perfecționismului, în care bârfa despre ceilalți, în special în

mediile de socializare online, se răspândește cu repeziciune, conduce la amplificarea afrontului moral cu puternic impact emoțional, care, la rândul său, conduce la solicitări de pedeapsă severă și apoi la cariere năruite și la oameni distruși. Oricât de virtuoși s-ar considera, în mod sincer, membrii gloatei, când sunt angrenați în acest comportament, ei sunt, practic, conduși de forțe brutale și primitive. Ei se imaginează ca fiind arhangheli, când sunt, de fapt, niște maimuțe.

Toate acestea conduc către un punct crucial în călătoria noastră. În aceste triburi primitive începem noi să percepem cele mai profunde cauze ale sentimentelor noastre moderne de perfecționism. Pentru că noi nu numai că am tânjit după o bună reputație, cu scopul de a evita să fim cotonogiți și abandonați. Noi am fost – și suntem încă – mult mai ambițioși decât atât. Am vrut să și fim percepuți bine de către ceilalți, ca să urcăm în ierarhia tribului. Principalele noastre preocupări, prin binecunoscutele cuvinte ale psihologului Robert Hogan, au fost „să ne înțelegem bine și să avansăm“[72]. Am vrut să ne înțelegem bine cu ceilalți, păstrându-ne o reputație bună, după care să folosim această reputație bună ca să avansăm.

Dar cum de am știut să obținem acea reputație bună înainte de toate? Cum de am învățat ce calități prețuiește tribul nostru și ce urăște el? Am făcut-o, parțial, plecând urechea la bârfa tribului. Din poveștile generatoare de scandal am aflat cine trebuia să fim, dacă doream să avem succes. Și iată-ne azi: personalități ambițioase, pe de o parte, dornici să devenim perfecți; și, pe de altă parte, un fel de concept cultural de grup al „sinelui ideal“. Acestea sunt cele două forme diferite pe care le-am urmărit.

Putem să descoperim trăsăturile sinelui ideal de odinioară, din vremurile îndepărtate – să descoperim care erau caracteristicile de bază ale unui membru bun al tribului și ale unuia rău. Putem face asta, oricât de nebunesc ar părea, experimentând pe bebeluși. Ideea este că orice funcții și tendințe pe care le avem deja când ne naștem trebuie neapărat să fie fundamentale pentru sine, având, prin urmare, un istoric extrem de profund. După cum explică psihologul Paul Bloom, acestea sunt aspectele care „nu se dobândesc prin învățare. Ele nu sunt deprinse în copilărie de la părinți, nici la școală sau la biserică; ele sunt rezultatul unei evoluții biologice.“[73]

Prin experimentele cu copii, cercetătorii cred că au descoperit regulile noastre

de bază când vine vorba despre ce înseamnă cu adevărat o persoană „bună“ şi o persoană „rea“. O serie de teste cu copii care nu pot încă vorbi a presupus un simplu teatru de păpuşi[74]: o minge încearcă să urce un deal, în spatele mingii aflându-se un pătrat binevoitor, care o împinge, în vreme ce un triunghi obraznic încearcă să-i zădărnicească misiunea, împingând-o înapoi la vale. Puneţi bebeluşi de şase până la zece luni să privească acest spectacol şi aproape toţi vor întinde mânuţele către altruistul pătrat binevoitor. Acestea au fost, după cum scrie Bloom, „judecăţi sociale de bună-credinţă din partea bebeluşilor“.

Foarte multe experimente[75] de acest fel sugerează, în prezent, că, atunci când oamenii spun „bun“, ei vor, de fapt, să spună „altruist“. Îi apreciem şi îi răsplătim pe cei care sunt dispuşi să facă un fel de sacrificiu în folosul celorlalţi. E limpede de ce a contat asta din perspectiva unui trib, când împărţirea resurselor, inclusiv a hranei, a cunoaşterii, a timpului şi a grijii, era esenţială. Opusul este, desigur, egoismul[76], o trăsătură care era vehement şi uneori violent descurajată.

Desigur că imaginea generală asupra sinelui nostru perfect nu s-a schimbat. Continuă să ne placă oamenii altruişti. Îi preţuim, în bârfele noastre şi în mai ampla noastră cultură. Experimentele cu copii au arătat că bebeluşii între unu şi trei ani se aşteaptă, în mod natural, să împartă lucruri cu membrii din grupul lor[77]. Ţin chiar socoteala politicii împărţirii[78] şi ştiu când o altă persoană le este datoare. Nevoia de a controla corectitudinea a fost observată la copii de patru ani. Când li s-a oferit o porţie mai mică la desert, în chip de recompensă, decât celorlalţi din grup[79], au preferat, de obicei, să nu primească nimeni nimic dulce, decât să accepte un astfel de târg dezavantajos. Chiar şi la o atât de fragedă vârstă, suntem pregătiţi să suferim, doar pentru a vedea că restul sunt pedepsiţi pentru că nu au fost cinstiţi. (Dar suntem ipocriţi în privinţa asta: acei copii ar fi acceptat târgul, dacă ar fi fost în avantajul lor.) Ceea ce facem noi este să încercăm să controlăm egoismul altora[80], păstrând, astfel, o existenţă liniştită în cadrul tribului. Chiar şi azi, aceste profunde reguli tribale au o putere enormă asupra identităţii noastre şi a felului în care vrem să fim văzuţi de ceilalţi.

Însă, auzind despre toate acestea, am fost nedumerit. Cum rămâne cu John? El urca în ierarhia tribului – înţelegându-se bine cu asociaţii lui şi încercând

să avanseze, exact așa cum au făcut oamenii dintotdeauna –, dar nu prea putea fi descris ca „altruist“. Oare povestea lui John nu contrazicea în mod spectaculos ceea ce susținuseră sociologii?

Răspunsul nu a fost întru totul limpede până când nu am înțeles măsura în care comportamentele pe care le clasificăm drept „egoiste“ sau „altruiste“ sunt mediate de creierul nostru tribal. Să ne întoarcem la copiii aceia de unu până la trei ani, care se așteptau, în mod firesc, ca membrii grupului lor să împartă lucruri între ei. Ei nu au fost surprinși[81] când o persoană a refuzat să împartă ceva cu cineva dintr-un alt grup. Actele altruiste sunt, adesea, făcute în numele poporului nostru.[82] Din punctul de vedere al lui John, era altruist riscând permanent să fie victima unor atacuri violente sau să fie încarcerat, pentru a-și putea servi mai bine gașca. Din perspectiva acesteia, el era altruist. Se străduia să fie o persoană de cel mai mare folos tribului său. Apreciatul mitolog Joseph Campbell a explicat foarte bine acest principiu: „Să numești pe cineva erou sau monstru depinde de punctul înspre care se concentrează conștiința ta. Un german [care luptă în al Doilea Război Mondial] este la fel de erou ca un american care a fost trimis acolo să îl omoare pe german.“[83]

Și iată-ne întorși la trib și la atitudinea noastră de trib. Legat de dorința de a fi perfecți, tribul este, în mare, cel ce definește, în locul nostru, ce înseamnă, de fapt, „perfect“. Una dintre modalitățile prin care se transmite această definiție este bârfa, care se concentrează, adesea, pe oameni care încalcă o regulă importantă. Date fiind rădăcinile noastre tribale, toți oamenii au în comun principiul fundamental conform căruia o persoană bună este altruistă.

Acestea sunt elementele de bază universale. În prezent, deși nu mai trăim literalmente în triburi, existăm în triburi psihologice. Suntem cu toții membri ai multor „grupuri“ suprapuse. Ne putem identifica drept negri sau asiatici, de exemplu, sau ca numărându-ne printre copiii exploziei demografice din perioada 1946–1964 sau ai Generației Y, din perioada 1980–2000, ori drept țărani sau orășeni ori ca utilizatori de iOS sau Android. Și acum nu mai trebuie să ne bazăm exclusiv pe bârfe pentru a discerne ce fel de persoane ar trebui să fim, dacă dorim să avem relații bune cu ceilalți și să avansăm. Facem parte dintr-o bogată cultură, în care aceste lucruri sunt comunicate prin intermediul ziarelor, al filmelor, al cărților și al mediului virtual. Adesea,

poveștile spuse aici conduc la rezultate izbitor de similare cu ale basmelor antice și periculoase: eroii (chiar și actori care joacă roluri de eroi) sunt aclamați și ridicați în rang, în vreme ce aceia care încalcă regulile sunt pedepsiți, poate prin violență ori ostracizare. Celor mai mulți dintre noi ne place să fim percepuți ca fiind un fel de eroi – adică sperăm să avem o bună „reputație“ în poveștile sociale cotidiene, neîntrerupte, ale tribului nostru.

Dar trebuie spus un ultim lucru important despre reputație. Oamenii sunt creaturi cu conștiință de sine. Ne studiem și ne judecăm în permanență, exact așa cum ne judecă ceilalți pe noi. Când ne surprindem comportându-ne într-un mod evident egoist, mintea ne avertizează printr-un fel de alarmă pe care o numim „vină“. Oamenii încep să aibă sentimentul de vinovăție înaintea vârstei de un an.[84] Nu este plăcut; ne place să credem că suntem oameni buni, că întruchipăm sinele ideal care merită să urce în vârful tribului. Așa cum poate mărturisi orice persoană care a suferit de dureroasa gândire perfecționistă, nu tânjim doar după o bună reputație în ochii celorlalți, tânjim și după o bună reputație în ochii noștri.

*

John îl considera un zero. Murphy: boșorog irlandez. Păr moale, unsuros. Tot numai gură. Disperat să fie cineva, fiind, de fapt, doar un hoț mărunt de mașini, un bișnițar neînsemnat. Un ageamiu nenorocit. John, așa cum știau toți cei prezenți în acea zi în cârciuma Oliver Twist din Leytonstone, era considerat de foarte mulți unul dintre cei mai periculoși criminali din Londra. Tocmai își cumpărase niște țigări de la automat, când s-a lovit din neatenție de Murphy. La bar, John a deschis pachetul de țigări și a început să discute cu proprietarul despre ce se întâmpla la știri. Era 1991, sfârșitul Primului Război din Golf. Murphy a venit în spatele lui.

– Când te lovești de cineva, ar trebui să ceri scuze.

John s-a întors.

Ageamiul dracului.

– Ce ai spus?

Al dracului vierme.

– Ce, eşti şi surd, şi prost?

John i-a pus lui Murphy mâna în gât. L-a aruncat cât colo pe podea şi a început să-i care pumni în cap. Murphy se zvârcolea la pământ. Cămaşa lui John era îmbibată de sânge. Murphy îl înjunghiase. Apoi, simţi pe spinare un fel de furnicătură. John a ridicat privirea. Tovarăşul lui Murphy era aplecat peste el cu un cuţit Stanley. Îl tăiase.

Soţia proprietarului i-a pansat rănile lui John după ce ceilalţi doi bărbaţi au fugit.

– Trebuie să mergi la spital, i-a spus ea.

– Nici nu mă gândesc.

Şi-a sunat asociatul, pe Phil.

– Vino urgent. Adu un pistol.

Phil a sosit cu un pistol de calibrul 38. S-au dus amândoi cu maşina la apartamentul lui Murphy, au spart uşa şi au dat de nevasta şi de cei trei copii ai lui, uitându-se la televizor. John a îndreptat pistolul spre faţa femeii. Aceasta l-a implorat.

– Nu l-am văzut.

Au aşteptat în faţa apartamentului trei ore. Nici urmă de Murphy. L-au căutat a doua zi în Beaumont, unde lucra uneori. Nici urmă de Murphy. I-au întrebat pe traficanţii de droguri de pe acolo. Nici urmă de Murphy.

Apoi, în final, aproape un an mai târziu, un pont. Murphy îşi lua uneori fiul de la şcoală. John a aşteptat în faţa şcolii zile în şir. Dar nenorocitul dracului de ageamiu nu apărea. După care s-a arătat, împreună cu fiul lui de şase ani.

– Murphy! a urlat John. Îți amintești de mine?

John l-a trântit la pământ pe irlandez, cu un singur pumn. Și-a pus genunchiul pe gâtul lui și a început să-l lovească în față cu pumnii. Copiii și părinții țipau în jurul lor, iar el l-a apucat pe Murphy de urechi și a început să-l izbească cu capul de pavaj.

– Îl omori! a spus cineva.

John i-a dat drumul.

– Data viitoare când te văd, te omor.

Câteva zile mai târziu, John sărbătorea o tranzacție uriașă cu droguri în Beaumont Arms, pe Catworth Street Estate, când s-a apropiat de el tatăl lui Murphy. Avea 60 și ceva de ani și era foarte necăjit.

– Mi-ai traumatizat nepotul, care și-a văzut tatăl bătut în ultimul hal.

John a luat o halbă de bere și l-a lovit cu ea pe bătrân în plină figură. Fratele lui Murphy a sărit să-și apere tatăl. John l-a tăiat cu un șiș și l-a lovit cu o sticlă. S-a uitat amenințător la cei prezenți, amuțiți.

– Haideți, veniți!

Un bărbat gras s-a îndreptat spre el.

– Nu-mi pasă cine ești, nu poți lovi cu o halbă un bătrân de 60 de ani.

John era în inferioritate numerică. A părăsit cârciuma, și-a schimbat costumul și și-a sunat doi asociați. Aceștia au venit cu câte o crosă de golf. John l-a bătut măr pe bărbatul gras, lăsându-l lat pe o masă de biliard, înainte să spargă tot ce i-a ieșit în cale și să amenințe că-l va omorî pe proprietar, dacă chema cineva poliția.

Câteva săptămâni mai târziu, în fața clubului Nightingales, din West End, John a lovit un client cu o placă metalică, după care s-a uitat cum s-a izbit cu capul de asfalt, într-o baltă de sânge.

– Cred că l-ai omorât pe tipul ăla, John, i-a spus Buller, agitat, când l-a dus cu mașina acasă. Trebuie să te calmezi.

John a rămas singur în apartamentul lui din Beaumont Estate, din Leyton, cu o țigară cu marijuana și cu o doză de bere. Pe perete erau săbii, pe podea, cutii de pizza și reviste porno. Camera era vopsită în negru. Buller avea dreptate, fusese puțin cam capricios în ultima vreme. Trebuia să se potolească; dacă omul ăla chiar murise, îl așteptau zece ani pentru ucidere din culpă. A decis că se cerea o săptămână de pauză.

În timp ce cugeta astfel, la câțiva kilometri depărtare, pe Capworth Street, mama lui rostea o rugăciune către Iuda Tadeul, sfântul apostol patron al cauzelor pierdute, implorându-l să-i ia fiul.

– Îi ceream să intervină, pe lângă Dumnezeu, pentru mine, a spus ea. Am spus atât: „M-am rugat toată viața lui, iar el nu se schimbă. Îl poți avea, pentru că eu nu mai pot. Este malefic.“

Pe la ora 21:00, John a auzit o voce. Enumera toate relele pe care le făcuse el vreodată. Violența, femeile, drogurile și trădările. „Asta e viața ta“, a spus vocea. „Asta e ceea ce ai făcut.“ A crezut că se auzea televizorul. Dar de unde să știe ăia despre el?

A oprit televizorul.

Vocea a continuat să se audă, enumerându-i toate păcatele.

– Unul după altul, năvălind spre mine, până în punctul în care m-am simțit total și complet condamnat.

Atunci, și-a dat seama: ce era vocea și ce îi spunea.

Se ducea în iad.

John a ieșit din casă și a luat-o la fugă pe străzi. A îngenuncheat, rostind prima rugăciune din viața lui: „Ajută-mă!“ S-a simțit scăldat de o minune binecuvântată; de o evlavie strălucind aurită.

– A fost cea mai puternică emoție pe care o simțisem vreodată, a spus el.

– Cum, mai puternică și decât drogurile?

– Muuult mai puternică.

A ajuns la ușa mamei lui la primele ore ale dimineții.

– Mamă, a spus el. S-a întâmplat ceva.

– Ce?

– L-am găsit pe Dumnezeu.

Ea l-a privit uluită.

– L-ai găsit pe Dumnezeu? a spus ea. La ora 1 dimineața?

Mama lui John i-a spus că poate sta la ea. Partenerul ei, Alan, i-a dat Biblia. John s-a așezat cu cartea în mână și a citit povestea fiului risipitor. Acel fiu, care se rătăcise, păcătuise și se întorsese... era chiar el. A plâns. Noaptea era plină de semne supranaturale. Zgomote infernale îl înconjurau: pocnete, trosnete și urlete.

– A fost foarte bizar, mi-a spus el.

Când, în sfârșit, s-a luminat din nou, Alan, care auzise și el vacarmul, i-a spus:

– Diavolul a fost foarte furios pe tine în noaptea asta.

John l-a întrebat dacă exista vreun loc unde să se poată confesa în anonimitate completă.

– Catedrala Westminster, i-a spus Alan.

S-a urcat în metrou, a ajuns la catedrală, s-a așezat la coadă după o măicuță și, odată ce s-a simțit la adăpost, în confesional, a început să enumere cele mai rele lucruri care îi veneau în minte.

– Ce rugăciuni ştii? l-a întrebat preotul după ce a terminat.

– Ştiu Tatăl nostru.

– Atunci, spune un Tatăl nostru, a zis preotul. Bine ai venit acasă.

Când a ieşit din catedrală, a simţit că-i vine să danseze. Peste câteva săptămâni, a făcut o mărturisire mai amplă în faţa unui preot de la Mănăstirea Aylesford, din Kent. A durat ore. A început să se confeseze tot mai des, ajungând în punctul în care făcea asta de patru ori pe zi. A început să facă penitenţe: se priva deliberat de somn, citind Biblia, ţinea post negru câteva zile la rând, mergea pe jos câte zece kilometri până la biserică, pe străzile din East End, în picioarele goale. Dar, cu toată furia şi magia convertirii sale, existau lucruri pe care nu le înţelegea la această lume nouă în care ajunsese. Ca, de exemplu, cum de era Biserica Romano-Catolică atât de bogată, când atâţia oameni erau săraci? Şi cum de se comporta papa ca un conducător al unui trib puternic? Ca un rege.

John a încercat să nu se mai gândească la aceste situaţii ambigue. Avea mult de lucru cu propria personalitate. Trebuia să se schimbe. Trebuia să devină o persoană mai bună. Îşi dădea seama, acum, cât de egoist fusese. Se ruga la Dumnezeu: „Nu am făcut decât să iau. Acum vreau să dau.“

Se spune, adesea, că sinele este o „poveste“. Dacă este adevărat, atunci, în noaptea Diavolului, povestea lui John a trecut printr-o rescriere uimitoare, transformându-l dintr-un gangster violent într-un catolic plin de evlavie. Evenimentele acelei stranii nopţi conţin indicii esenţiale pentru călătoria noastră – indicii care ne vor ajuta să descoperim nu numai cum este structurat sinele, ci şi ce tipuri de evenimente şi ce tipare pot duce la un posibil colaps cu consecinţe catastrofale.

Pentru a ajunge să înţelegem ce s-a întâmplat cu John, trebuie să luăm în considerare doar o faţetă din ceea ce spun psihologii şi neurologii atunci când vorbesc despre sine ca „poveste“. Făcând astfel, ei scot la iveală ceva important şi tulburător despre sinele uman: că este clădit pentru a ne spune o poveste referitoare la cine suntem, iar acea poveste este o minciună.

Gândiţi-vă, pentru o clipă, cum e să fii un om conştient. Există, în esenţă,

patru părți ale experienței. În primul rând, ai experiența simțurilor – imaginile, sunetele, mirosurile, gusturile, senzațiile fizice resimțite la nivelul epidermei. În al doilea rând, ai senzația de călătorie halucinantă – mintea ta poate accesa imagini despre trecut sau viitor și fanteziste. În al treilea rând, există experiența ta emoțională – acel veșnic neliniștit ocean de temeri, emoții, dragoste, dorință, ură și așa mai departe, care se zvârcolește și se umflă de-a lungul fiecărei zile. În cele din urmă, există monologul tău interior, vocea neobosită care narează mereu, interpretând orice ți se întâmplă, discutând totul cu tine, făcând teorii despre toate și care nu tace niciodată.

Să ne amintim, acum, de noaptea Diavolului trăită de John. Care au fost elementele experienței lui? În primul rând, a auzit o voce care nu avea și trup. În al doilea rând, și-a amintit lucruri ce țineau de Dumnezeu, de Diavol, de damnațiune și iertare, cu care se intersectase prin intermediul culturii creștine occidentale în care crescuse. În al treilea rând, a simțit spaimă. În final, și cel mai important, și-a auzit monologul interior. Vocea sa interioară conecta toate elementele disparate ale existenței lui și le transforma într-o poveste folositoare, care să dea sens tuturor lucrurilor. Ea spunea: „Vocea aceea oribilă pe care o auzi este Satana. Înseamnă că te duci în iad. Dar nu te teme, John, știi ce ai de făcut. Trebuie să te rogi Domnului pentru iertare.“ John crede că ceea ce i s-a întâmplat în noaptea aceea a fost o vizită a Diavolului. Însă, pentru mine, pare mai probabil ca John să fi avut un scurt episod psihotic, iar ceea ce l-a salvat de la o prăbușire deplină și serioasă a fost chiar vocea din mintea lui, care l-a menținut în control, spunându-i ce se petrecea și care trebuia să fie următorul pas. Vocea lui interioară s-a învârtit în jurul nebuniei, legând totul laolaltă, creând un fapt unitar. Neurologii au un nume pentru această voce – ei o numesc, uneori, „interpretul emisferei stângi a creierului“. Dacă sinele este o poveste, atunci pregătiți-vă să faceți cunoștință cu vicleanul ei autor.

Bizara lucrare a interpretului sinelui a fost pentru prima oară prezentată cum se cuvine în anii 1960, de către o echipă din care făcea parte neurologul cognitiv Michael Gazzaniga.[85] Cei din echipă au inventat o metodă ingenioasă de păcălire a sinelui. Și au făcut asta grație pacienților suferinzi de epilepsie care trecuseră printr-o intervenție chirurgicală de „sciziune cerebrală“, în care legăturile nervoase dintre cele două emisfere cerebrale

fuseseră întrerupte, pentru a împiedica răspândirea periculoaselor crize convulsive „grand mal“. În mod surprinzător, aceste proceduri au funcţionat, iar pacienţii au putut duce vieţi relativ normale. Însă, deoarece creierul le fusese scindat, iar majoritatea circuitelor responsabile de formularea cuvintelor şi de vorbire, pe care se bazează interpretul, se află în emisfera stângă a creierului, cercetătorii şi-au dat seama că puteau implanta idei în emisfera dreaptă a pacientului, fără ca vocea interioară a acestuia să le depisteze. Iar dacă vocea interioară nu ştia că erau acolo, nu-i putea „spune“ stăpânului ei despre ele.

Iată cum a funcţionat: se direcţionau într-un anumit mod fotografii şi imagini video către ochiul stâng al pacientului, după care, date fiind conexiunile din creier, imaginile acelor fotografii şi filmuleţe ajungeau în emisfera dreaptă a creierului. Dar, pentru că emisfera dreaptă nu avea voce interioară, nu putea spune, de exemplu: „Aceasta este fotografia unui pui“, astfel că pacientul nu avea o idee conştientă că văzuse ceva, cu atât mai puţin că văzuse o fotografie cu un pui. Dacă emisferei drepte a unui bărbat i se arăta o fotografie cu o pălărie, de exemplu, acesta nega că ar fi văzut ceva vreodată – dar era îngrijorat pe urmă, când mâna lui stângă (care este, desigur, controlată de emisfera dreaptă) începea brusc să indice o pălărie, aparent din proprie voinţă. Lucrul s-a întâmplat cu adevărat.

Un test a presupus prezentarea unui film înspăimântător emisferei drepte a unei femei, cu un bărbat împins în foc. În afara unei vagi experienţe ca un fel de fulgerare, ea a fost conştientă doar de faptul că a simţit, brusc, frică. „Nu ştiu exact de ce, dar sunt cumva speriată“, le-a spus cercetătorilor. „Mă simt neliniştită. Cred că e din cauză că nu-mi place încăperea aceasta. Sau poate din cauza dumneavoastră. Mă faceţi să am emoţii.“ S-a întors apoi către un asistent: „Ştiu că îmi place de dr. Gazzaniga“, a spus ea, „dar în momentul acesta mi-e teamă de el.“ Interpretul din emisfera ei cerebrală stângă, neavând habar că filmul declanşase frica, încerca să găsească prima explicaţie în ceea ce îl înconjura, pentru ceea ce simţea, venind cu această justificare: „E dr. Gazzaniga“, a spus interpretul. „El te înspăimântă.“ Pacienta a acceptat neadevărul ca adevăr. „Interpretul din emisfera stângă este determinat să caute explicaţii sau cauze ale evenimentelor“, a scris savantul. „Prima explicaţie plauzibilă va fi acceptată ca atare.“ Împreună cu echipa sa, care a numit aceste poveşti „fabulaţii“, el a demonstrat că acestea au loc tot timpul.

Când emisferei drepte mute a unui bărbat i s-a dat comanda, printr-un semn, să „meargă“, bărbatul s-a ridicat, supus, în picioare și a pornit spre bucătărie. Când a fost întrebat de ce făcea asta, el a fabulat: „Pentru că mi-e sete“. Unei femei cu emisferă cerebrală dreaptă mută i s-a arătat o fotografie cu un fotomodel. Când a fost întrebată de ce râdea, a fabulat la rândul ei, spunându-le cercetătorilor că aveau o „mașină caraghioasă“.

Nu uitați că acești oameni nu făceau asemenea greșeli pentru că erau „nebuni“. Intervenția chirurgicală nu făcuse decât să îi permită lui Gazzaniga să dea la iveală activitatea interpretului. Adevărul deranjant este că avem cu toții interpreți care ne povestesc viețile, care nu fac altceva decât să presupună lucruri. Cu toții fabulăm, tot timpul. Ne mișcăm prin lume făcând lucruri, simțind lucruri și spunând lucruri, dintr-o multitudine de motive pe care nu le conștientizăm, în vreme ce o anumită parte a creierului nostru se străduiește permanent să creeze o narațiune logică privind ceea ce facem și motivele pentru care o facem. Dar vocea aceasta nu are acces direct la motivele reale pentru care facem ceea ce facem. Ea nu știe cu adevărat de ce simțim lucrurile pe care le simțim și de ce facem lucurile pe care le facem. Le inventează.

Studiile care au urmat după aceste experimente au revelat fabulații obișnuite, cotidiene, la participanți cu creier nescindat. Preferatul meu este cel cu oameni cărora li s-au arătat două fotografii cu persoane de sex opus și li s-a cerut să o indice pe aceea de care se simțeau cel mai atrași.[86] Fotografiile au fost apoi puse cu fața în jos și, printr-o mișcare subtilă de magician, li s-au inversat locurile. Fotografiile au fost arătate din nou, dar în poziția greșită. În mod incredibil, doar 17% din participanți au observat că fotografiile fuseseră inversate. Cei care nu au observat au fost rugați să dea o explicație detaliată asupra motivului pentru care o consideraseră pe acea persoană mai atrăgătoare, prin comparație cu cealaltă. Au început să fabuleze într-o veselie, enumerând toate motivele, deși descriau persoana greșită.

Creierul nostru inventează povești de genul acesta pentru că vrea să ne facă să simțim că ne controlăm gândurile, sentimentele și comportamentul.[87] Presupunerile pe care le face interpretul ar putea fi corecte. Dar ar putea, la fel de bine, să fie eronate. „Când începem să ne dăm explicații pentru propriile acțiuni, acestea nu sunt decât explicații ulterioare ce folosesc

observaţii ulterioare, fără acces la procesarea nonconştientă“[88], scrie Gazzaniga. Orice date incomode care nu se potrivesc cu povestea interpretului sunt ignorate sau suprimate. „Acel «tu» de care eşti atât de mândru este doar o poveste urzită de interpretul tău, pentru a explica din comportamentul tău cât poate el de mult, negând şi raţionalizând restul.“ Toate acestea înseamnă că „este interesant să îi asculţi pe oameni explicându-şi acţiunile, dar este, adesea, doar o pierdere de timp.“

Dacă acest lucru este corect, ajungem la o concluzie neplăcută. Să ne imaginăm, pentru o clipă, că un om funcţionează astfel: eşti un zombie, făcând totul automat, uneori haotic, şi singurul motiv pentru care crezi că ai control asupra comportamentului tău este acela că ai o voce înşelătoare în capul tău, care îţi spune că deţii controlul. Când faci ceva, ca atunci când decizi pe cine iubeşti sau când baţi pe cineva până îl laşi aproape fără suflare în faţa unui club din Londra, vocea aceea micuţă îţi spune că aceste acţiuni au fost rezultatul deciziilor conştiente luate de tine, după care enumeră toate motivele care îţi justifică acţiunile – dar tu eşti, de fapt, un zombie, fără liber-arbitru, păcălit să crezi că eşti apt să faci alegeri conştiente, de către micuţa voce interioară mincinoasă. Nu ar fi bizar?

Ei bine, da. Se crede, pe scară largă, că acest lucru este chiar adevărat. Îngrijorător este faptul că ceea ce facem noi în lume nu este, în funcţie de savantul căruia îi dăm crezare, nici în mare măsură, nici în întregime controlat de inconştientul nostru. „Dacă stai, aşa cum fac eu, să te gândeşti la legătura dintre creier, hormoni, gene, evoluţie, copilărie, mediu intrauterin şi aşa mai departe şi comportament“[89], scrie profesorul de biologie, neurologie şi neurochirurgie Robert Sapolsky, „pare, pur şi simplu, imposibil să mai crezi că există liberul-arbitru.“ Majoritatea celor care susţin că avem liber-arbitru[90] consideră că puterea acestuia este limitată, marginală sau condiţionată. Iluzia că îl avem la nivelul la care credem că îl avem este, poate, cea mai importantă şi mai complicată misiune a sinelui.

Fabulaţia, aşa cum s-a arătat ea în noaptea Diavolului, facilitează două idei importante pentru călătoria noastră. Prima: măsura în care sinele este o „poveste“. El transformă haosul din lumea exterioară şi din lumea noastră interioară într-o naraţiune simplificată la extrem, care, dacă suntem sănătoşi mental, ne sprijină convingerea că deţinem controlul şi că totul este bine.

Desigur că, pentru persoana care se luptă cu gândirea perfecționistă, acea voce poate fi uneori mai mult un inamic decât un prieten: ești anxios și trist pentru că nu ești destul de bun, ești un ratat, ești un imbecil, ești gras și urât și așa vei fi mereu. Procesele de inventare a poveștilor sunt universale. Creierul tuturor oamenilor este structurat astfel deoarece așa am evoluat.

Dar mai este un indiciu, în întâmplarea lui John, care ne conduce la următorul nivel al călătoriei noastre. În noaptea Diavolului, mintea lui John a înhățat „povestea“, care avea să formeze structura viitoarei lui vieți, din cultura care îi aparținea. A fost crescut într-o țară creștină, de o mamă catolică. Planul lui de viitor și noua lui identitate aveau să fie întemeiate pe idei provenite din aceste surse. Sinele a cules povești din cultura lui și s-a reinventat după structura acestora. Acest lucru indică incredibila putere pe care cultura și poveștile specifice cu care aceasta ne înconjoară o au asupra noastră. Mai sugerează, de asemenea, că deosebirea dintre „sine“ și „cultură“ nu este, la urma urmei, chiar o deosebire.

*

– În viață, dacă ai controlul, simți că nu poți păți nimic rău, mi-a spus John. Dacă aș simți că îmi pierd controlul într-o situație, frica m-ar face foarte furios. Prin acea furie aș avea control. Oamenii nu mi-ar putea face rău.

Dacă John și-a găsit acum fericirea, asta se datorează, cel puțin parțial, faptului că a lăsat nevoia lui de control în grija Domnului.

– Una dintre cele mai mari schimbări din viața mea este că nu prea mai simt frică acum, mi-a spus el. Cu cât te umpli mai mult de Dumnezeu, cu atât simți mai puțină frică. Și cu cât dețin mai puțin eu controlul și mai mult Dumnezeu, cu atât sunt mai liniștit și mai răbdător.

Înainte să îmi iau rămas-bun de la el și mama lui, am vrut să îmi fac o idee despre cât de mult se schimbase de fapt. Se petrecuse o reală metamorfoză sau se schimbase, până la urmă, doar povestea pe care o crease creierul lui

John?

– Nu sunt perfect, a spus el. Pot fi incredibil de egoist. Sunt un desfrânat. Încă mă mai înfurii. A stat o clipă pe gânduri. În mod cert, mă înfurii. Dacă simt că nu mă pot face înțeles, furia care mă cuprinde vine din încercarea mea de a controla situația, astfel încât să mi se înțeleagă punctul de vedere. A stat iar pe gânduri. Și la fel e și dacă văd pe cineva tratând nedrept pe altcineva, sau înjurând în fața unei femei, sau chestii de genul ăsta. S-a uitat la mama lui. A fost incidentul acela, acum vreun an, cu tipul ăla care te-a scuipat.

– Bine că era ridicat geamul mașinii, a spus ea.

– Ce s-a întâmplat? am întrebat eu.

– A scuipat-o unu' pe mama când stăteam la semafor.

– Și tu ce ai făcut?

– M-am dat jos din mașină și l-am caftit, a spus el. Au zburat cât colo pe șosea, și el, și telefonul lui.

– Dar nu ai simțit că ai pierdut controlul?

– Deloc, a spus el. Înainte să-L găsesc pe Iisus, l-aș fi cotonogit serios. Nu m-aș fi oprit.

Numărul maxim de persoane cu care cineva poate avea relații sincere și solide (n.tr)

A DOUA CARTE

Sinele perfectibil

În mod normal, totul începea când treceam pe lângă o mașină parcată. Îmi vedeam reflexia în geam și observam o proeminență oribilă pe sub cămașă. Nu, mă linișteam eu. Nu e decât o imagine deformată. Este forma mașinilor, nu-i așa? Bombate la mijloc. Urmau geamul unei dubițe, o firmă imobiliară, un supermarket mare și, apoi, dacă doream acurateţe exemplară, un Apple Store, privirea-mi alunecând pe furiș către geamuri, examinându-mi de fiecare dată forma, cu disperare crescândă. În această etapă, aveam deja la activ săptămâni de negare. „Am burta umflată pentru că mi-e foame“; „Am burta umflată pentru că tocmai am mâncat“; „Iar mi s-au strâns pantalonii după ce i-am băgat în uscător.“ Mă trezeam că stăteam cu brațele încrucișate în prezența colegilor drăguți; sugându-mi burta în prezența aparatelor de fotografiat și a colegilor. În periculoasele momente când mă dezbrăcam, pregătindu-mă de culcare, stăteam cu privirea fixată pe draperii. Curând după asta, începea o nouă dietă și mă simțeam jalnic timp de trei săptămâni. După care, reluam tot ciclul.

Acum nu prea mai țin dietă. (De fapt, în timp ce scriu aceste rânduri, am băut de jumătate o băutură dietetică, o încercare de „combustibil pentru oameni“, perfect din punct de vedere nutriţional – cu siguranță, un produs emblematic al erei perfecţionismului în care trăim.) Deși încerc să reduc din cantitatea de mâncare nesănătoasă, care este una din marile bucurii ale vieții mele, am încercat, de asemenea, să accept că nu mai am 23 de ani. Îmi spun mereu că am 40 de ani și că mi-am câștigat dreptul de a avea un pic de burtă. Cred cu cea mai mare sinceritate asta. Dar ceea ce simt este complet diferit. Foarte des mă apuc de pliul de carne de pe burtă, care se revarsă peste curea, și trag de el. Colacul acela de osânză pe care îl ascund sub cămașă nu este neapărat o parte a corpului meu, cât, mai degrabă, un efect psihologic care s-a materializat – o rușine tangibilă. Greutatea mea spune o poveste despre cine sunt: persoana căreia îi place să petreacă sfârșiturile de săptămână cuibărită pe sofa, înconjurată de cutii de pizza, cu degete lipicioase și râgâind, un

bărbat adult care ar putea, foarte bine, să poarte scutece de bebeluș. Grăsimea mea, conturul corpului mă pot face să mă simt ca și cum aș fi vinovat de o încălcare a preceptelor morale.

Ideea bizară potrivit căreia înfățișarea fizică și valoarea morală sunt direct legate este atât de adânc înrădăcinată în creierul meu, încât o simt ca fiind adevărată la nivel emoțional. O simt atât de puternic, încât copleșește, cu ușurință, partea rațională din mine care îmi spune că este o prostie. Dar este o invenție culturală. A fost inventată de oameni. Așa cum mi-a spus dr. Michael Squire, profesor de studii clasice la King's College, din Londra: „Grecii antici aveau ideea conform căreia a fi frumos din punct de vedere fizic era egal cu a fi bun din punct de vedere etic și, la fel, a fi urât fizic era egal cu a fi etic rău". Ei aveau și un cuvânt pentru asta: kalokagathia, care venea din kalos, care înseamnă „frumos"; kai, care înseamnă „și", plus agathos, care înseamnă „bun". „Această idee, că forma trupească este inerent importantă, pentru a înțelege cine este cineva, este încă predominantă printre noi", a spus el. Savantul Werner Jaeger a scris despre rădăcinile noțiunii de kalokagathia[91] în rândul aristocrației grecești timpurii, descriind-o ca pe „idealul de perfecțiune umană, un ideal pentru care era permanent antrenată elita neamului". Așa cum sinele lui John Pridmore a smuls din cultura lui ideile de bază despre cine era și cine trebuia să fie, la fel s-a întâmplat și cu sinele meu.

Este ciudat și greu de acceptat că mare parte din cine simțim atât de intim că suntem este rezultatul gândurilor și al experiențelor unor oameni morți de mult. Este ca și cum ai lua o bucată din fața ta și ți-ai da seama că aparține altcuiva. Conform sociologului John Hewitt, parte din motivul pentru care acest lucru este dificil de asimilat vine din faptul că, de aproximativ un secol, definițiile noastre despre ce este o persoană și ce îi determină comportamentul au venit, în mare măsură, din psihologie.

– Creierul pe care îl avem și psihologia produsă de acest creier sunt importante, mi-a spus el, dar nu explică multe din lucrurile pe care ne-ar plăcea să le explice, în vreme ce cultura și societatea o fac.

– Și atunci, în ce măsură suntem cultura în care ne-am născut?

– Într-un sens, aș spune că ea reprezintă cam 90% din ce suntem.

Asimilarea culturii de către sine poate fi sesizată, în mod uluitor, în creierul unui bebeluș în creștere. În ciuda faptului că ne naștem cam cu numărul maxim de neuroni de care vom avea nevoie vreodată, greutatea creierului unui copil crește cu peste 30% în timpul primelor 15 luni de viață.[92] Dacă această creștere rapidă nu se datorează generării de celule nervoase, atunci care este motivul ei? În mare, e vorba de greutatea noilor conexiuni, sau sinapse, care se formează între celule. La vârsta de doi ani, un om va fi generat peste 100 de trilioane de sinapse, dublu față de un adult.[93] Atât de mare este această funcție suplimentară a creierului, încât cei mici dezvoltă chiar puteri cognitive care nouă, celorlalți, ne lipsesc. Bebelușii în vârstă de șase luni pot recunoaște apartenența indivizilor la alte rase cu o ușurință care ne poate face pe noi, ceilalți, să ne îngrijorăm, în sinea noastră, dacă nu cumva suntem rasiști.[94] Ei pot, în plus, să identifice numaidecât fețe de maimuțe.[95] Bebelușii aud tonalități din limbi străine la care părinții lor sunt surzi.[96] Se crede, de asemenea, că dispun de sinestezie, acel amestec ciudat al simțurilor care le permite oamenilor să guste culori și așa mai departe.[97]

Dar pe urmă începe selecția. Aceste conexiuni încep să moară pe rând într-un ritm de 100 000 pe secundă.[98] Se crede că aceasta este una dintre modalitățile prin care creierul se adaptează la mediu. Conectivitatea uriașă înseamnă că este pregătit să facă față unei game ample de posibilități. Apoi, dacă între neuroni nu sunt activate conexiunile, aceștia mor. Acest fapt este numit „elagaj neuronal“, fiind similar cu situația unui sculptor care face un chip într-un bloc de marmură: ceea ce e îndepărtat, nu ceea ce rămâne, ne face cu adevărat ceea ce suntem.

Când ne naștem, creierul nostru este pregătit pentru lume – sau, cel puțin, pentru o lume. Se grăbește să o salute, să o cunoască, după care se autocurăță, specializându-se pentru cultura anume în care se află. Mare parte din influența mediului asupra a ceea ce vom deveni se petrece în copilărie și adolescență, perioade în care creierul nostru este cel mai ușor de modelat. Genele noastre influențează felul în care creierul își creează sinapse.

– Dar genomul nu specifică forma finală a creierului, mi-a spus profesorul Jonathan Haidt. El precizează, cu adevărat, doar condițiile de pornire. Dă un fel de direcție inițială, prima schiță a minții. Însă, pe urmă, pe măsură ce creștem, creierul se așteaptă să primească tot felul de informații din mediu.

Continuă să crească, înmagazinând toate aceste informaţii.

S-a dezbătut mult despre ce este mai important în a determina cine suntem – genele sau mediul. Printr-un studiu de mari dimensiuni, cercetătorii din Queensland au comparat rezultatele a 2 748 de documente[99] şi au ajuns la concluzia că oscilaţia medie pentru toate trăsăturile şi bolile umane este cauzată în proporţie de 49% de factori genetici şi 51% de factori de mediu. Beben Benyamin[100] a adăugat că mediul pare să fi avut o influenţă mai mare asupra aspectelor legate de „valori sociale şi atitudini“.

În prezent, se cunoaşte însă şi faptul că natura şi educaţia nu sunt în război, luptându-se pentru control asupra minţilor şi trupurilor umane.

– Pe vremea studenţiei, acum mai bine de 25 de ani, se spunea că genetica şi mediul sunt două lucruri diferite, care aveau impact asupra dezvoltării noastre, mi-a zis neurologul Sophie Scott. Acum, am ajuns să înţelegem că totul e mult mai complex decât un boţ de genetică şi un strop de mediu.

Relaţia este simbiotică. Natura şi educaţia nu sunt în competiţie, ci complotează. Asta nu înseamnă însă că dispar întrebările importante despre modul precis în care ne transformă mediul.

– Ne pricepem foarte bine la modelarea genetică pentru că efectiv ştim multe despre cum funcţionează genele, mi-a spus psihologul Chris McManus. Dar încearcă să faci acelaşi lucru pentru modelul de mediu, căci nu avem unul. Avem foarte puţine informaţii despre cum afectează, de fapt, mediul lucrurile.

Inclusă în acest termen general, „mediu“, este şi experienţa individuală. Lucrurile prin care trecem, nu în ultimul rând cele traumatizante, au, în mod clar, impact asupra evoluţiei vieţii noastre. Dar, aşa cum a demonstrat John Pridmore prin teoria sa despre felul în care l-a schimbat divorţul părinţilor lui, suntem, adesea, perfect conştienţi de aceste efecte. Mai ales de când a devenit populară psihoterapia, suntem obişnuiţi ca interpreţii din emisfera stângă a creierului nostru să folosească lucrurile ce ni s-au întâmplat ca elemente de intrigă în povestea vieţii noastre.

Influenţa culturii asupra sinelui este mai subtilă. Ne parvine din diferite

direcții: din familie, care ne va împărtăși valorile și credințele sale, pe măsură ce creștem, de la prieteni și asociați, mai ales în adolescență, și, de asemenea, de la „categoria socială“ căreia îi aparținem – sexul, clasa, rasa și așa mai departe –, ale cărei norme culturale este foarte probabil să ni le însușim. Ne parvine și prin numeroasele mijloace la care ne gândim în mod mai tradițional când vorbim despre „cultură“ – biserică, sală de cinema, rețele de socializare online, televizor, cărți și ziare. Cultura poate fi văzută ca o rețea de intrucțiuni, ca un cod de calculator, care ne înconjoară și ne saturează. Ne spune cum ar trebui să fie o persoană – cum arată, cum se comportă, ce vrea. Noi ne însușim aceste reguli, apoi începem să aderăm la ele ca și cum ar fi legi universale. Când simt repulsie pentru că abdomenul meu este foarte departe de a avea forma „ideală“, cultura mea este cea care vorbește. Am absorbit-o. Este în interiorul meu. Într-o măsură semnificativă, ea mă controlează, ca un parazit, admonestându-mă când mă abat prea mult de la modelele ei.

Este, în același timp, remarcabil și destul de deprimant că trupurile ideale din Grecia antică erau atât de asemănătoare cu ale noastre, din prezent. Într-adevăr, reprezentări ale lui Hercule și Adonis, vechi de 2 500 de ani, ar putea apărea fără probleme pe coperta următorului număr al revistei Men’s Health, expuse până înspre zona pelviană. Și totuși, dacă aruncăm o privire în afara zonei occidentale, lucrurile devin derutant de diferite. Sophie Scott mi-a povestit despre o prietenă care obișnuia să viziteze Tanzania pentru a culege informații.

– Acolo, a fi gras este un simbol al statutului, a spus ea. Oamenii o criticau dacă slăbea. Apoi, când se întorcea în Statele Unite, toată lumea începea: „Doamne, arăți grozav! Ce mult ai slăbit!“ Este foarte, foarte dificil să te imaginezi în afara mediului în care ai crescut.

Dar influența culturii merge mai departe de atât, după cum a descoperit Sophie când și-a mutat laboratorul de neurologie în nordul Namibiei, pentru a-i cunoaște pe locuitorii din Himba.

– Aceștia trăiesc ca în Epoca Pietrei, a spus ea. Nu sunt contaminați de cultura noastră, acesta fiind motivul pentru care am vrut să lucrăm cu ei.

Echipa lui Sophie a gândit în mod voit un studiu foarte simplu. Cei din

Himba urmau să audă două sunete, apoi un al treilea. Trebuiau să spună care dintre primele două sunete exprima aceeași emoție ca al treilea.

– Imediat ce am ajuns acolo, a trebuit să refacem complet testele, a spus ea. Oamenii, pur și simplu, habar n-aveau despre ce vorbeam noi. Atunci am început să înțelegem că marea majoritate a experimentelor pe care le facem în Marea Britanie sunt cu oameni care au primit o educație formală. Să reții informația în memoria activă, apoi să te gândești la ea, să o manipulezi și să formulezi un răspuns – asta este ceva ce înveți să faci. Și știi ce? Există o mulțime de lucruri pe care ei știu să le facă, iar noi nu.

Copiii care cresc în Tanzania, de exemplu, se pot descurca într-un peisaj care, pentru majoritatea occidentalilor, arată absolut plat și au o memorie a spațiului înconjurător care se dovedește mai bună decât a noastră.[101]

– Nu i-a învățat nimeni să facă asta. Mediul lor i-a determinat să învețe.

Obsesia noastră pentru tinerețe are și ea, se pare, rădăcini în cultură. Sophie a povestit despre mai multe lucrări științifice care au arătat că, dacă le ceri oamenilor să vorbească despre viața lor, ei nu vor menționa lucruri alese la întâmplare. În schimb, îți vor povesti mai ales evenimente de când aveau 20 de ani.

– Se crede că, între 20 și 30 de ani, creierul nostru s-ar putea să funcționeze altfel, motiv pentru care păstrezi mai multe amintiri de atunci, a spus ea. Aceasta este, parțial, explicația. Însă, de curând, cineva a făcut un experiment pentru care, în loc de persoane mai mature, s-au folosit persoane cu vârste între zece și 18 ani. Și se pare că și acestea fac același lucru. Vorbesc despre ce se va întâmpla când vor avea 20 de ani! Practic, în cultura noastră, credem că perioada între 20 și 30 de ani este extraordinară.

Experiența lui John Pridmore ne-a arătat câteva dintre caracteristicile sinelui uman specifice tuturor, de oriunde am fi: tendința noastră de a aparține unui grup; modelul de bârfă-ultraj-pedeapsă, ca poliție socială; aprecierea altruismului și respingerea opusului; dorința noastră neobosită de a ne descurca, ceea ce ne dă prestigiu, și de a progresa, ceea ce ne dă un statut[102]; creierul nostru „povestitor“, cu naratorul lui care fabulează și care, dacă funcționează cum trebuie, ne dă sentimentul de control asupra lumilor noastre

interioară şi exterioară. Acestea sunt câteva dintre cele mai vechi componente ale sinelui. Dar, deasupra tuturor pistoanelor şi ţevilor acestui mecanism de bază al omului, există straturi peste straturi de maşinării complexe – abundenţa şi detaliul care lucrează pentru a face din noi ceea ce suntem. O mare proporţie a acestor maşinării o reprezintă cultura.

Se presupune că am început să devenim animale culturale recunoscute ca atare acum aproximativ 45 000 de ani.[103] Dar dacă, asemenea lui John, v-aţi născut în Occident, multe dintre ştifturile, arcurile şi roţile mecanismului vostru au fost făurite în urmă cu aproximativ 2 500 de ani, în plină dramă spectaculoasă, plină de frumuseţe musculară, din spaţiul mediteraneean al munţilor şi al mării.

*

Tărâmul naşterii noastre culturale poate fi iadul, pentru cei care s-au bazat pe el. În afară de îndepărtatele câmpii nordice, doar o cincime din Grecia antică a fost propice agriculturii, restul fiind ocupat de munţi stâncoşi, insule şi golfuri.[104] În 500 î.Hr., chiar şi pădurile fuseseră, în mare parte, tăiate pentru cherestea. Irigaţiile erau imposibile: seceta era o ameninţare constantă, fatală. Solul era sărac. Oamenii supravieţuiau, în special, graţie propriei inteligenţe sau prin meşteşuguri mărunte, aproape de subzistenţă. Mulţi se descurcau vânând, strângând nutreţ, crescând animale sau având mici ferme. Alţii produceau ulei de măsline, piei tăbăcite, castane, oale de lut şi vin. Dar ceea ce a făcut ca Grecia antică să înflorească – şi a continuat să-i dezvolte sistemele complexe şi avansate de clasă şi bogăţie – a fost Mediterana. „Sălăşluim la malul mării precum furnicile ori broaştele în jurul unui iaz“, scria Socrate. Acel „iaz“[105] a fost salvatorul şi creatorul lor.

Pământul lor sărăcăcios i-a împins pe ape. Grecii au fost călători neînfricaţi – exportatori şi importatori. Au fost piraţi şi au fost pungaşi.[106] Au făcut negoţ între ei pe rutele maritime de pe coastă, dar s-au avântat şi pe oceane periculoase, către Egipt, Orientul Apropiat şi mai departe de atât, pentru noi contacte şi afaceri. Porturile lor primeau oaspeţi din ţări îndepărtate ce

aduceau produse nemaivăzute, tehnologii noi şi noţiuni proaspete care puneau la încercare şiboletele localnicilor.[107] Acest univers al proto-antreprenoriatului, al călătoriilor, al noutăţilor şi al dezbaterilor avea să reprezinte începutul a ceea ce, conform istoricului Werner Jaeger, „pare să fi fost debutul unei noi concepţii despre valoarea individului, şi anume că fiecare suflet în sine este un scop de infinită valoare“.[108] Această idee – a individului ca nod de valoare care are capacitatea de perfecţionare – a dat naştere civilizaţiei occidentale moderne a libertăţii, celebrităţii, democraţiei şi autoperfecţionării, în care trăim azi.

În forma sa de atunci, Grecia antică nu era o naţiune în sensul cunoscut de noi azi. Furnicile sau broaştele acelor ţărmuri stâncoase s-au combinat pentru a forma o „civilizaţie a oraşelor“.[109] Era o lume pointilistă, compusă, în principal, din peste o mie de oraşe-stat cu administraţii proprii.[110] Ca mărimi, existau de la cătune aproape insignifiante până la legendarele Corint, Teba, Atena şi Sparta. În ţinuturi îndepărtate, regii şi tiranii îşi revendicau autoritatea de la zei şi îşi păstrau stăpânirea prin vărsări de sânge şi teroare.[111] Astfel de tentative nu au fost de durată în Grecia. Aşa cum se laudă regele Atenei în piesa de teatru a lui Euripide, de la 423 î.Hr., Bacantele: „Ţi-ai început discursul cu o afirmaţie falsă, străine, căutând un tiran aici. Căci oraşul nu este condus de un om, ci este liber.“[112] Atena este locul în care, timp de jumătate de secol, libertatea a devenit baza unui nou sistem politic: democraţia. Odată cu crearea unei clase politice a venit şi crearea satirei, precum aceea a „părintelui comediei“[113], Aristofan, a cărui piesă Babilonienii a fost criticată de politicienii pe care îi lua în râs, ca fiind calomnioasă.

Desigur că de această „libertate“ s-a bucurat cel mai mult doar un grup de oameni. Dar chiar şi aşa parţială cum a fost, rămâne o realizare uimitoare, o descoperire epocală în îndelungata istorie a omenirii. Atenienii erau liberi să călătorească pe distanţe mari pentru a se bucura de teatru sau de poezie.[114] Oamenii îşi puteau lăsa munca pentru a participa la competiţiile olimpiadelor. Un om de rând putea combate acţiunile capetelor încoronate fără să se teamă că va fi torturat sau omorât.[115] Dacă o persoană avea conflicte cu vecinii săi ori cu legile locului natal, putea, pur şi simplu, să se mute în alt oraş şi să o ia de la capăt.[116] Grecii erau activi, iar forţa prin care îşi puteau schimba viaţa şi lumea se afla în ei înşişi.

Grecul de rând încerca să-i îmbuneze pe zei oferindu-le daruri şi onoruri.[117] Răsplata pentru asta nu venea într-o paradiziacă viaţă de apoi, ci pe loc. Lucrul cel mai asemănător cu paradisul pe care îl aveau grecii era Elysium (Câmpiile Elizee), loc unde nu se ajungea în funcţie de valoarea morală, ci de statut.[118] Versiunea lor pentru iad era Tartarul, un loc întunecat, umed, trist, înconjurat de un zid de bronz, iar după acesta, un strat triplu de noapte, rezervat celor care comiseseră cele mai groteşti crime. În Tartar a fost pedepsit să stea Sisif, obligat să împingă o stâncă pe un deal înalt, doar pentru ca aceasta să se rostogolească înapoi la vale, iar el să o ia de la capăt, pe vecie. Nu se putea să fie mai grecesc de atât acest coşmar suprem în care toate strădaniile tale sunt în van, această catastrofă a acţiunii zădărnicite. Psihologul Richard Nisbett, care a făcut pionierat cu studiul a ceea ce el numeşte „geografia gândirii“, scrie: „Grecii, mai mult decât oricare dintre popoarele antice şi, de fapt, mai mult decât majoritatea popoarelor din prezent de pe planeta noastră, aveau un simţ remarcabil al acţiunii personale – aveau sentimentul că erau responsabili de propria viaţă şi liberi să facă aşa cum îşi doreau. O definiţie a fericirii, pentru greci, era capacitatea de a-şi exercita puterea în căutarea excelenţei într-o viaţă fără constrângeri.“[119]

Una dintre cele mai mari realizări cu putinţă era să faci parte din clasa politică şi să contribui, astfel, la comunitate. Cetăţeanul de rând al Atenei vedea urmărirea excelenţei ca pe o cale de a deveni un membru mai bun şi mai folositor al societăţii. Pentru a obţine acest lucru, ei au ajuns la concluzia definitorie, pentru acea perioadă, că raţiunea era un instrument cu mult mai puternic decât superstiţia. În secolul al VI-lea î.Hr, Thales a prefigurat ştiinţa însăşi, întrebând care era singurul lucru la care se putea reduce totul. (Apa, a decis el.) O sută de ani mai târziu, Socrate s-a preocupat de natura fundamentală, nu a lumii materiale, ca Thales, ci a adevărurilor abstracte. „Ce este curajul?“, a întrebat el minţile care îl înconjurau, provocându-le mereu la noi şi noi discuţii. „Ce este frumuseţea? Ce este fericirea?“

Una dintre aceste minţi, Platon, a început să se preocupe de întrebări despre oraşul-stat ideal, crezând în existenţa unui tărâm metafizic al formei pure. Aristotel, discipolul său, a respins acest lucru, insistând că unica realitate este aceea pe care o putem percepe. Noi trăim într-o lume a lucrurilor, a spus el, şi fiecare dintre aceste lucruri are proprietăţi unice care pot fi definite şi categorisite şi acţionează predictibil, conform unor legi anume: un măr care

cade pe pământ o face sub acțiunea gravitației, a spus el, la fel cum plutește pe mare, sub acțiunea flotabilității. Perspectiva lui despre realitate și schimbare a fost profund optimistă. Istoricul Adrienne Mayor scrie că Aristotel credea că „toate lucrurile din natură aveau tentința de a atinge perfecțiunea potențialului lor“.[120]

Un lucru care se schimbă este omul. O persoană, la fel ca un măr, este un obiect izolat cu proprietăți unice. Dar ce fel de lucru este acesta? Un fel de „animal politic“, credea Aristotel. Și, foarte important, un animal ce poate deveni mai bun. Acesta este motivul, susține Jaeger, pentru care „istoria personalității în Europa trebuie să înceapă“ cu grecii.[121]

Și, astfel, ia naștere era perfecționismului în forma sa incipientă – o cultură a venerării și a căutării sinelui uman perfect. În viața grecilor, talentele oamenilor remarcabili erau fetișizate. Statui sublime reprezentau forme ideale masculine și feminine. Bărbații se întreceau la aruncarea suliței, la curse de care și în salturi acrobatice peste tauri. Talentele în pertractare, care putea avea loc oriunde, de la piața agroalimentară până la rândurile armatei, erau foarte apreciate.[122] Spiritul competitiv le ieșea cetățenilor prin pori, fiecare privind cu invidie la succesul celuilalt. „Olarul îl pizmuiește pe olar și tâmplarul, pe tâmplar, iar cerșetorul îl invidiază pe cerșetor și poetul, pe poet“[123], scria Hesiod. Fiecare își dorea gloria de a fi cel mai bun pentru premiile constând în carne și bani, desigur, dar chiar mai mult de-atât, pentru faimă și glorie în sine. Ca un învingător să nu fie onorat de toți era considerat scandalos[124], negarea onoarei publice, „cea mai mare dintre tragediile umane“[125].

Pentru oamenii de știință precum Nisbett[126], totul a început de la teritoriu. Ecologia Greciei antice a modelat, pe tăcute și cu multă forță, un nou fel de a fi uman. Piscurile și dealurile sterpe, la fel ca și golfurile, și insulele, și solul sărac, și vremea periculoasă, au forțat economia micilor întreprinzători care se bazau pe ei înșiși și pe cei mai apropiați lor pentru a supraviețui. În plus, au contribuit, cu toatele, la modelarea structurii sale fizice, rețeaua de orașe-stat. Bazele sale de comerț maritim au adus noi idei și au încurajat dezbaterea. Indivizii care creșteau în această civilizație a orașelor se întreceau, apoi, în a ajunge să le conducă. Valoarea unei persoane și succesul în ceea ce privește evoluția sa în societate depindeau, în mare parte, de

propriile talente și de încrederea în sine. Vedetele erau aclamate. Trupurile frumoase, venerate. Un peisaj brut a devenit o națiune brută, care a devenit un popor brut cu minți brute. „Povestea este ecologia, care a dat economia, care a dat practici sociale, care au dat cunoaștere“, mi-a spus Nisbett. Sinele nostru occidental este urmașul acestei lumi atomizate.

Ceea ce fusese creat în Grecia antică s-a numit individualism. Așa cum ar fi de așteptat într-un loc atât de dinamic din punct de vedere intelectual, acesta a fost un concept care a avut mulți critici. Dar este unul care ne domină încă viețile și azi. De fapt, sunt atât de ușor de identificat fundațiile erei secolului XXI, a perfecționismului, în această noțiune grecească, încât doresc să mă opresc asupra evoluției ei – de la începuturile sale sub cerul egeean până la manifestarea sa „neoliberală“ supraîncărcată și tot mai exigentă, care ne înșală astăzi. Aceasta va fi călătoria unei idei – a felului în care noi, cei din Occident, am fost tentați, încă de pe vremea lui Aristotel, să ne vedem mai degrabă ca indivizi, și nu ca parte a unui întreg omogen. Ea va explora natura acestei forme individuale a sinelui, va urmări modul în care s-a schimbat, va analiza motivele pentru care s-a modificat și va examina câteva dintre consecințele sale majore.

Voi urmări această poveste de-a lungul unei singure înlănțuiri de oameni, folosindu-le viețile ca pe niște dale pe care să pășesc prin vastul univers al istoriei noastre. Astfel, aceasta va fi o istorisire mai degrabă parțială și simplificată. Mai mult, va trebui să ignor capitole din trecutul nostru comun, care ar putea fi considerate, în mod normal, cruciale. Dar eu cred că se poate face lumină în privința unora dintre tristețile care ne chinuie azi uitându-ne la o sumă de vieți și de momente care au reușit să schimbe în mod esențial ideea noastră despre ce înseamnă să fii o persoană individualistă, egocentristă, înclinată spre fetișizarea libertății. La fel ca în Grecia antică, asta va însemna să pătrundem în epoca creștinismului medieval, a Revoluției industriale, a Americii postbelice și a Silicon Valley. Fiecare dintre aceste perioade a adăugat ceva nou și unic la modelul sinelui ideal care ne necăjește în prezent.

Dar, înainte de a porni la drum, trebuie adresată o întrebare importantă. Cum se face că valorile și convingerile unui popor de demult, de acum 2 500 de ani, pot juca un rol în formarea noastră, a celor din secolul XXI? Există, fără îndoială, multe răspunsuri la această întrebare. Deocamdată însă, investigația

noastră asupra modului în care asimilăm cultura, ca apoi aceasta să ne transforme, trebuie să se întoarcă la ideea sinelui ca „povestitor“. Făcând astfel, ne vom da seama cât de poroasă este, de fapt, granița dintre poveștile care ne înconjoară și povestea care suntem, în fond, noi.

*

Din multe puncte de vedere, nu avem ce face decât să ne trăim viața ca pe o poveste. Iar aceasta nu este doar munca interpretului care fabulează responsabil de ea. Dat fiind felul în care ne funcționează creierul, percepția noastră asupra „eului“ se desfășoară, în mod natural, narativ: ne simțim ca și cum am fi eroii poveștii în permanentă desfășurare a vieții noastre, o poveste desăvârșită prin aliați, inamici, răsturnări bruște de situație și căutări dificile ale fericirii și ale recompenselor. Creierul nostru tribal creează halouri în jurul prietenilor și pune coarne pe capetele inamicilor. „Memoria episodică“ înseamnă că ne percepem viața ca pe o succesiune de scene – un lanț simplist cauză-efect. „Memoria autobiografică“ ajută la impregnarea acestor scene cu teme subtextuale și lecții morale.[127] Ne deplasăm permanent înainte, urmărindu-ne țelurile, într-o străduință activă de a ne face propria viață – și poate și pe a altora – oarecum mai bună. A avea un sine înseamnă să simțim că suntem, așa cum spunea neurologul Chris Frith, „actorul invizibil din centrul lumii“.[128]

Iar creierul nostru părtinitor se asigură că „actorul invizibil“ care se află în noi pare o persoană bună – o persoană decentă moral, ale cărei valori și opinii sunt, de obicei, corecte. La fel ca în Grecia antică, ne place să credem că viața noastră are o structură care ne îndreaptă spre perfecționarea potențialului: deși suferim eșecuri, devenim din ce în ce mai buni, apropiindu-ne mereu mai mult de perfecțiune. Creierul sănătos, fericit, apelează la o gamă de trucuri pentru a ne ajuta să ne simțim astfel.[129] Se asigură că suntem adesea foarte generoși cu autoestimările, imaginându-ne că suntem mai frumoși, mai buni, mai deștepți, mai inteligenți, că avem o judecată mai bună, că suntem mai puțin intoleranți și mai eficienți în viața personală și profesională, decât în realitate. Un studiu recent care a examinat aceste tipuri de înclinații a

descoperit că, „practic, toți indivizii au exagerat, irațional, calitățile lor morale“.[130]

Cercetările unor psihologi precum Nicholas Epley[131] au scos la iveală înclinația deosebită de a ne pune într-o lumină eroică, în timp ce îi punem în umbră pe toți ceilalți din jur. Aceasta se axează pe cele două seturi diferite de motivații pe care le-ar putea avea oamenii, pentru a-și continua activitatea. Există motivațiile eroice „intrinsece“, cum ar fi mândria, bucuria de a învăța lucruri noi și ducerea la bun sfârșit a ceva valoros. Există, apoi, cele „extrinseci“, mai suspecte, cum ar fi banii, siguranța locului de muncă și beneficiile suplimentare. An de an, Epley își testează studenții de la Universitatea din Chicago. Și, de fiecare dată, obține același rezultat – unul care arată, scrie Epley, „o subtilă dezumanizare a colegilor lor. Studenții mei cred că toate aceste imbolduri sunt, desigur, importante, dar ei consideră că motivatorii intrinseci sunt mult mai importanți pentru ei decât sunt pentru colegii lor studenți. «Pe mine mă interesează să fac ceva care să conteze», spune rezultatul lor, «dar ceilalți participă mai ales pentru bani».“ Alte studii au ajuns la aceleași rezultate.

Așadar, creierul este un povestitor și un creator de eroi – iar eroul pe care îl creează ești chiar tu! Dar eroul pe care îl creează și povestea în jurul căreia îți urzește viața nu sunt făurite într-un vid. Creierul este un plagiator, fură idei de la poveștile din jurul lui, pe care le încorporează, apoi, în sinele propriu. Asemenea lui John Pridmore și vechilor povești biblice pe care acesta le-a adoptat, noi absorbim poveștile care curg în jurul culturii noastre și le folosim pentru a da sens trecutului nostru, viitorului nostru, dar și pentru a înțelege cine suntem și cine vrem să fim. Le folosim pentru a ne construi propria „identitate narativă“.

Se presupune că poveștile pe care ni le spun părinții și forma lor caracteristică ajung să joace un rol în ceea ce privește modelarea înțelegerii sinelui și a vieții începând cu vârsta de doi ani.[132] Între cinci și șapte ani, conținutul acelor povești – inclusiv ideile despre rolurile culturale, instituții și valori – începe să fuzioneze cu ideea noastră legat de cine suntem și cine ar trebui să fim în societate.[133] Avem, acum, un model de „sine cultural“. În timpul adolescenței, conform psihologului Dan McAdams, începem să ne percepem viața ca pe o „poveste măreață“.[134] Pentru a ajuta la crearea acestei povești,

amintirile noastre din trecut sunt amestecate și pervertite – editate, parcă, de un scenarist șiret care ne transformă într-un personaj înduioșător, eroic. Începem, de asemenea, să ne imaginăm viitorul astfel încât să se potrivească poveștii pe care o creăm.

Povestitorul din noi este, așadar, foarte influențat de cultura de care este înconjurat. De la basmele pe care le auzim în copilărie la filmele și operele literare, la documentarele și știrile care narează lumea mult mai direct, la vechile parabole din cărțile sfinte, poveștile funcționează atât ca amuzament, cât și ca un fel de centru comercial al sinelui. „Cultura îi oferă fiecărei persoane un meniu extins de povești despre cum să trăiască“[135], scrie McAdams, „și fiecare dintre noi alege din meniu.“ Ne construim imaginea de sine prin „însușirea unor povești din cultură“. Transformarea vieții într-un mit, scrie el, „asta înseamnă maturitatea“.[136] Povestea noastră dă vieții sens și scop.[137] Ne abate atenția de la haosul, deznădejdea și teroarea adevărului.

Dar, în formele fundamentale ale povestirii moderne, este posibil, de asemenea, să scormonești dedesubtul culturii și să găsești instalațiile de bază realizate cu milioane de ani în urmă. Joseph Campbell, mitologul care a avut, probabil, mai multă influență asupra povestitorilor occidentali populari decât oricine altcineva, în ultimii 50 de ani, descrie testul suprem al eroului ca fiind „dedicarea unui țel mai înalt... Când renunțăm să ne mai gândim în principal la noi și la propria conservare, trecem printr-o adevărată metamorfoză eroică a conștiinței.“[138] Între timp, Christopher Booker, teoretician al narațiunii, scrie că „«puterea întunecată» din povești este puterea egoului, cel mai puternic personificată în arhetipul «monstrului»... Această creatură incompletă este extrem de puternică și preocupată exclusiv de urmărirea propriilor interese, în detrimentul tuturor celorlalți din întreaga lume.“[139] Desigur că ceea ce descriu Campbell și Booker sunt calitățile altruismului și ale egoismului – axa morală umană care a luat naștere înainte să devenim pe deplin oameni. Se pare că rădăcinile povestirii sunt inimaginabil de adânci.

Într-adevăr, Booker identifică și un arhetip narativ frecvent, în care personajele umile de „sub linie“ conspiră pentru a răsturna puterile corupte și dominante de „deasupra liniei“. „Ideea este că dezordinea din lumea superioară nu poate fi îndreptată fără o acțiune decisivă în lumea inferioară“[140], scrie el. „Viața este regenerată și readusă la nivelul superior

pornind de la nivelul inferior.“ Citind asta, nu am putut să nu-mi amintesc de cimpanzeii de nivel inferior care conspiră pentru a-şi croi drum „deasupra liniei“. Nu doar modelul desluşit de om-cimpanzeu al ierarhiei fluide este detectabil încă în poveştile din prezent, ci şi structura eroului literar, modelul poveştii de sine ideal. „Poveştile ne prezintă o imagine ideală de natură umană“[141], scrie Booker. „Ceea ce vedem repetându-se la nesfârşit este aceeaşi ecuaţie: pentru a ajunge la finalul pe deplin fericit, eroul şi eroina trebuie să reprezinte întruchiparea perfectă a patru valori: putere, ordine, simţire şi raţiune.“ Sinele ideal prezentat în poveştile noastre ca „erou“ este înspăimântător de asemănător cu cimpanzeul alfa, care, după ce s-a luptat să ajungă în vârf, se făleşte cu cât este de puternic, dar şi de milostiv şi de grijuliu, faţă de cei mărunţi.

Dacă, aşa cum se pare, bazele profunde ale poveştii sunt tribale, atunci ce a adăugat moştenirea Greciei antice naraţiunilor pe care ni le spunem şi le trăim? Desigur, nu este posibil să trasăm o graniţă precisă între ele. Dar nu am putut să nu observ spiritul lui Aristotel în ceea ce a scris influentul psiholog Timothy D. Wilson, despre identităţile narative pe care le adoptă oamenii sănătoşi psihic. Aceste naraţiuni vesele au un „protagonist puternic, un conducător sau o conducătoare care preia frâiele şi acţionează în vederea atingerii ţelului dorit“.[142] Acest ţel ar trebui ales liber şi noi ar trebui să deţinem controlul asupra urmăririi lui. „Important este“, adaugă el, „să fie urmate ţeluri care să ne dea sentimentul autonomiei, al eficacităţii şi al dominaţiei.“ Iar, pentru mine, toate acestea sună suspect de grecesc.

Dar oare aşa este? O problemă, când ne gândim la influenţa culturii, este că aceasta este invizibilă pentru purtătorul ei. Când o auzim pe a noastră descrisă, ne vine cu uşurinţă gândul: „Dar asta nu este «cultură» sau un lucru numit «individualism», asta este, pur şi simplu, cea mai evidentă cale de a fi om“. Este natural să vedem lumea ca fiind alcătuită din obiecte separate. Este natural să căutăm să contestăm autoritatea celor care răspund de noi. Este natural să fim competitivi. Este natural să tânjim după libertate. Este natural să fetişizăm vedetele şi este natural să tindem să devenim una dintre ele. La fel cum Aristotel credea că totul se deplasează către perfecţiune, orice grup civilizat de oameni va merge, cu siguranţă, neputincios, către aceste idealuri. Dar nu aşa stau lucrurile. Şi o ştim în mod cert, deoarece, tocmai când în Grecia antică lua formă un sine occidental, într-un loc mult dincolo de

orizontul de la răsărit lua naştere un tip de om cu totul diferit.

*

În aceeaşi eră în care sinele occidental era modelat de Aristotel şi de individualitate, un gânditor morocănos, sarcastic şi cusurgiu cutreiera cealaltă parte a planetei, adunând discipoli şi încercând să salveze lumea. Tărâmul lui era unul al războiului. Timp de secole, conducătorii Dinastiei Zhou îşi controlaseră vastul imperiu în relativă pace. În contrast cu piscurile ascuţite şi cu insulele Greciei, majoritatea populaţiei ţării sale trăia pe câmpii imense şi printre munţi cu pante line.[143] Aceste întinse şi nesfârşite orizonturi erau o binecuvântare pentru agricultură, dar erau şi uşor de cucerit şi de condus centralizat. Erau, de asemenea, izolate: populaţia care avea ferme pe continent se întâlnea rareori cu străini sau cu credinţe străine.[144] În perioada paşnică a Dinastiei Zhou, fuseseră create proiecte masive de irigaţii şi de conservare a apei. Erau sisteme uriaşe ce susţineau mari proiecte agricole, toate necesitând eforturile multora pentru a funcţiona. China antică nu era un loc al individualiştilor ambiţioşi. Armonia de grup, mai mult decât acţiunea individuală, era modul preferat de supravieţuire.

Însă în 2500 î.Hr., măreaţa putere a lui Zhou se dezintegrase. Regiunea căzuse într-un haos al masacrului şi al cuceririi. În timpul acestei degringolade, a apărut un bărbat uimitor şi excentric, Maestrul Kong, sau Confucius.[145] Acesta devenise obsedat de ideea revenirii Chinei la zile mai armonioase. Era un bărbat ciudat – bun cu unii şi rău cu alţii, rigid şi pedant. La vestimentaţia sa ieşea în evidenţă faptul că renunţase la reverele de mătase şi la manşetele brodate. Nu-i plăcea să mănânce mult, iar dacă mâncarea nu era preparată corect şi nu avea cantitatea ideală de sos, refuza cu desăvârşire s-o consume. Manierele erau de o mare importanţă pentru Confucius. Într-o zi, a văzut un tânăr care şedea cu picioarele răşchirate şi l-a lovit cu bastonul peste tibii. El însuşi însă putea fi deosebit de mojic, odată chiar prefăcându-se a fi bolnav pentru a evita să primească un vizitator pe nume Ru Bei şi apoi interpretând cu emfază un cântec la lăută, în vreme ce bietul Ru pleca, pentru ca, astfel, acesta să înţeleagă că fusese umilit.

Ne putem face o idee limpede despre cum arăta sinele lui Confucius, deoarece s-au făcut consemnări, chiar dacă la ceva timp după moartea lui, de către adepții lui, în Analectele. Nici că se putea ca acest fiu supus al câmpiilor să fie mai diferit de mândrul, liberul și competitivul său contemporan din Grecia antică. „Omul superior nu are pentru ce se lua la întrecere“, ar fi spus el. „Dar, dacă trebuie să se ia la întrecere, o face într-o competiție de tir cu arcul, în care urcă în clasament plecându-se cu respect.“ El „nu se împăunează“, preferând, în schimb, „tăinuirea virtuților“; el „cultivă o armonie prietenoasă, permițând existența unei stări perfecte de armonie și echilibru“. În același timp, ceea ce Confucius numește „om inferior“ poate fi o descriere a fălosului său omolog occidental. Acesta este o persoană care nu înțelege noțiunea de „corectitudine“, ci pe aceea de „profit“. El este „conștient de avantaje“ și „caută notorietatea“ care îl face „să se apropie tot mai mult, pe zi ce trece, de ruină“. Confucius credea că armonia putea exista între oameni numai dacă aceștia își cunoșteau locul și și-l păstrau. „Omul superior face ce e potrivit poziției pe care se află. El nu dorește să depășească această poziție.“ Și cu certitudine, nu în scopul câștigului personal. Istoricul Michael Schuman scrie: „Confucius se aștepta ca oamenii să facă ce se cuvenea pentru că așa se cădea, nu pentru că urmau să fie răsplătiți la un moment dat în viitor“.[146]

Confucius a eșuat în timpul vieții sale. Și nu avea să devină cu adevărat faimos decât după 250 de ani, când s-a încheiat perioada de conflict. Noii conducători din Dinastia Han au considerat filosofia lui bazată pe respect și responsabilitate, care fusese păstrată vie de generații de adepți, favorabilă proiectului lor de a uni și de a conduce țara. La urma urmei, Confucius susținuse dintotdeauna că China ar fi trebuit condusă de un singur împărat, de un „fiu divin“, atotputernic. (Deși, la drept vorbind, chiar și Dinastia Han se pare că a trebuit să fie convinsă de asta. Istoricul antic Sima Quin nota despre fondatorul Dinastiei Han și viitorul conducător Liu Bang: „De fiecare dată când un oaspete cu tichie confuciană vine să-l viziteze, ia numaidecât tichia de pe capul oaspetelui și urinează în ea“.[147])

Însușirea finală a confucianismului de către Dinastia Han va schimba lumea pentru totdeauna. Erudiți precum Richard Nisbett susțin că terenul plan și roditor al Chinei a oferit ideilor lui un fel de predestinare.[148] Spre deosebire de greci, cu insulele și orașele lor stat, precum și cu viziunea lor

concomitentă asupra realităţii ca o colecţie de obiecte individuale, câmpiile, colinele şi dealurile Chinei, izolate, uşor de cucerit, au produs un sine care funcţiona cel mai bine ca parte a unui grup. De asemenea, realitatea nu era percepută ca o mulţime de obiecte, ci ca o lume a forţelor interconectate. Pentru confucianist, elementele Universului nu erau separate, ci formau un tot. Drept consecinţă, oamenii trebuiau să caute nu succesul individual, ci armonia. Această perspectivă are nenumărate implicaţii profunde privind felul în care percepe realitatea sinele specific Asiei de Est.

95%[149] din China modernă aparţine grupului etnic Han, iar influenţa confucianismului se simte încă în regiuni precum Japonia, Vietnam şi în cele două Corei. În mod incredibil, aceste diferenţe, care îşi au rădăcinile în peisajul geografic de acum mii de ani, sunt încă uşor de observat la sute de milioane de oameni din prezent. Acel peisaj a creat forme distincte de sine care continuă să existe şi care nu doar că vede lumea fizică diferit de noi, cei din Occident, dar are şi concepţii diferite despre ce înseamnă să fii om.

Pentru urmaşii lui Confucius, realitatea nu este o colecţie de obiecte individuale, ci un câmp de forţe interconectate. Aceasta înseamnă că locuitorii Asiei de Est tind să fie mai conştienţi de ce se întâmplă în mediul lor[150]: văd întreaga imagine, nu doar subiectul ei. Ei înţeleg, de asemenea, că situaţia în care se află cineva poate determina un anumit comportament, în vreme ce un gânditor aristotelian, concentrat pe obiecte individuale şi pe puterea pe care o posedă acestea, va presupune, mai degrabă, că o persoană acţionează într-un anumit fel deoarece aceasta este voinţa obiectelor respective. Și este un lucru revelat de nenumărate studii.

Teste ce au folosit filmuleţe cu peşti[151] arată că poporul chinez tinde să rezume comportamentul la factori din mediu, în vreme ce americanii dau vina pe caracterul şi pe voinţa peştilor înşişi. Alte studii, cu şi mai multe filme cu peşti, au arătat că studenţii de la Universitatea din Kyoto şi-au început referatul asupra filmului mai degrabă cu contextul („arăta ca un iaz“), în vreme ce studenţii de la Universitatea din Michigan au început cu peştele viu colorat, mai rapid, mai mândru, din prim-plan. Deşi trimiterile la acest „peşte focal“ au fost aproximativ egale, ca număr, în toate relatările scrise, est-asiaticii au făcut cu peste 60% mai multe trimiteri la obiectele din fundal.[152] Examinarea desenelor celor mai tineri a sugerat faptul că aceste diferenţe

culturale se dezvoltă progresiv.[153] Copiii canadieni şi japonezi de clasa întâi desenează la fel, însă un an mai târziu lucrurile se schimbă, copiii japonezi începând să includă mai multe informaţii în lucrările lor plastice şi să îşi plaseze orizonturile mai sus, o tendinţă care este în concordanţă cu perceperea vizuală a lumii mai orientată spre context, aceasta fiind o trăsătură a artei asiatice tradiţionale de secole.

– Nu este doar faptul că occidentalii şi orientalii gândesc diferit despre lume, mi-a spus Nisbett. Ei văd literalmente o lume diferită. Noi am descoperit că, dacă le arăţi oamenilor imagini timp de trei secunde, occidentalii vor analiza toate elementele subiectului principal şi doar întâmplător îşi vor deplasa privirea către context, în vreme ce chinezii îşi mişcă permanent privirea înainte şi înapoi, între obiecte şi context. Le urmărim mişcarea ochilor la fiecare milisecundă. Asta înseamnă că aceştia sunt capabili să îţi spună mai multe despre relaţii în studii precum acela cu peştii. Şi, de aceea, ei sunt încurcaţi dacă le arăţi un obiect izolat, scos din contextul original, şi îi întrebi dacă l-au mai văzut până atunci. Pentru că ceea ce au văzut ei a fost obiectul în context. Complexitatea mediilor ce poate fi tolerată de asiatici este mult mai mare decât cea tolerată de vestici. Mai precis, o imagine a străzilor din Asia de Est este pentru noi doar haotică. Şi oamenii spun: „Păi, ce să mai spunem de Times Square?“ La care răspunsul meu este: „Mda, ce să mai spunem despre Times Square?“

Diferenţa Confucius versus Aristotel a fost depistată şi într-un studiu asupra relatărilor din presă. Cercetătorii au analizat articole din New York Times şi din varianta în limba chineză a World Journal, despre doi criminali în masă.[154] Au descoperit că jurnaliştii americani au avut tendinţa de a da vina pe defectele de caracter ale ucigaşilor – aceştia având un „caracter foarte urât“ sau fiind „instabili psihic“. Reporterii chinezi, în schimb, au accentuat problemele din viaţa lor exterioară – unul îşi pierduse slujba, celălalt fusese „izolat“ de comunitatea chineză. Aceste descoperiri au fost susţinute de interviuri care au scos la iveală faptul că cetăţenii chinezi au dat vina mai degrabă pe presiunile vieţii pentru acţiunea ucigaşului, mulţi dintre ei fiind de părere că, dacă situaţia lui ar fi fost mai puţin stresantă, poate nici nu ar fi comis crimele. Perspectiva alb-sau-negru, bun-sau-rău a americanilor, în schimb, a condus la o convingere mai accentuată asupra inevitabilităţii crimelor.

Așa cum am descoperit, privind înapoi la perioada noastră tribală de vânători-culegători, lucrul pe care sinele tuturor oamenilor îl dorește în mod fundamental este să se aibă bine cu ceilalți și să avanseze în ierarhie. Toți avem acest lucru în comun. Când ne naștem, creierul nostru se uită la mediu, ca să afle cine ar trebui să devenim, pentru a împlini cel mai bine posibil această nevoie profundă și primară. El caută modelul sinelui ideal care există în împrejurimile sale culturale. Dacă genul de sine care se va avea bine și va avansa cel mai eficient, în mediul său cultural, este un speculant iubitor de libertate și un individualist, atunci asta va căuta să devină. Dar dacă este un jucător de echipă iubitor de armonie, atunci acesta este, cel mai probabil, modelul către care va tinde.

Acest tipar fundamental – regulile locale de bună practică, pentru succes, care formează tipuri particulare de sine – a fost descoperit și în alte culturi. Echipa lui Nisbett a studiat trei comunități în regiunea turcă a Mării Negre[155] și a descoperit că aceia ale căror afaceri sunt bazate pe rețele de cooperare, cum ar fi pescarii și fermierii, gândesc mai holistic decât păstorii, care se bazează, în principal, pe propriile cunoștințe. În Statele Unite, un studiu asupra studenților de sex masculin a arătat că cei proveniți din statele sudice au reacționat mai agresiv decât cei din nord după ce au fost împinși și numiți „tâmpiți".[156] Psihologii au prevăzut acest rezultat bazându-se pe „cultura onoarei" existentă în sud, născută din modul de viață al strămoșilor lor. „Păstorii trebuie să fie dispuși să folosească forța pentru a se proteja pe ei și proprietățile lor când aplicarea legii este inadecvată și când avuția cuiva poate fi furată", au scris autorii. „În statele din Sud de dinainte de Războiul Civil, când cineva permitea să fie agresat fizic sau verbal fără să riposteze, însemna că admitea că este o pradă ușoară, putându-se profita de el." Dovezi în sprijinul ipotezei lor au fost găsite în saliva sudicilor, care conține un procentaj mai mare de testosteron și cortizol (hormon responsabil pentru anxietate, excitare și stres), precum și în comportamentul lor, printr-o serie de teste făcute imediat după ce fuseseră insultați. Ei nu doar că au fost mai enervați decât cei din nord, care au fost relativ neafectați, dar au simțit mai mult că masculinitatea le-a fost pusă la îndoială și că trebuie să aibă un comportament dominant și beligerant.

Un studiu condus de Thomas Talhelm[157], de la Universitatea din Virginia, s-a axat pe diferențele din interiorul Chinei moderne, descoperind că locuitorii

din sud, unde era obişnuită munca intensivă de echipă pentru cultivarea orezului, au gândit mai colectiv decât cei din nord, unde se cultivă grâu. Conform lui Talhelm, aceste diferenţe au fost de mult recunoscute chiar şi în China, unde stereotipul este că cei din nord sunt mai aprigi şi mai independenţi. În Statele Unite, desigur, statele din sud, cu păstorii lor independenţi, sunt cele în care oamenii sunt recunoscuți ca fiind mai violenți.

Poate că diferenţa cea mai mare dintre aristotelism şi confucianism este tendința celor din ultima tabără de a fi extrem de conştienţi că fac parte dintr-un tot mai mare. Sinele asiatic se pierde în sinele celor ce-l înconjoară, în vreme ce sinele occidental are tendința de a fi mai independent şi de a-şi controla comportamentul şi destinul. Studiile sugerează nu numai că asiaticii nu au sentimentul că deţin controlul asupra vieţilor lor[158], asemenea occidentalilor, dar şi că nu au sentimentul că este necesar să îl deţină. Schimbarea este o funcţie mai degrabă a grupului decât a individului, prioritatea lor fiind mai degrabă armonia decât libertatea. Aceste straturi inferioare profunde ale gândirii pot conduce la diferenţe uluitoare la suprafață. Dintre toți elevii chinezi[159], copiii umili şi sârguincioşi sunt cei populari, în vreme ce, în industrie, timiditatea este considerată o calitate propice funcţiei de conducere. Alte diferenţe nu sunt însă la fel de plăcute.

– Chinezii sunt dispuşi să accepte ideea de pedepsire nedreaptă a cuiva, dacă asta foloseşte grupului, a spus Nisbett. Acesta este un afront la adresa occidentalilor, atât de orientaţi spre drepturile individuale. Dar, pentru ei, grupul este totul.

Acest lucru se manifesta, de asemenea, în legea lui Confucius, conform căreia pedeapsa pentru o crimă gravă se extindea pe parcursul a trei generaţii ale familiei criminalului. L-am întrebat pe profesorul Uichol Kim, sociopsiholog la Universitatea Inha, din Coreea de Sud, despre un zvon pe care îl auzisem (şi îl respinsesem numaidecât) cu ocazia unei vizite în Japonia, şi anume că, dacă solicitai un loc de muncă, trebuia să îţi fie investigată familia. Dacă fratele tău, să zicem, fusese în închisoare, era foarte probabil să fii respins. Părea atât de nedrept, încât era absurd. Era adevărat?

– Bineînțeles! a spus el. Dacă se depistează o boală psihică sau un handicap, atunci nu primeşti slujba. Chiar dacă este depistată în căsnicia ta şi/sau în familia extinsă. Aşa că o tăinuieşti.

Sinele asiatic își dovedește porozitatea și în materie de limbă. În chineză, nu există cuvânt pentru individualism[160] (cel mai apropiat termen s-ar traduce prin „egoism“). Termenul pentru „ființă umană“, în japoneză și coreeană, s-ar traduce prin „om la mijloc“[161]. Majoritatea studiilor arată că est-asiaticii au o stimă de sine mai scăzută decât occidentalii.[162] Richard Nisbett a povestit despre un prieten japonez care a observat că americanii păreau să caute mereu ocazii de a-și consolida reciproc stima de sine.

– Dacă un om ține un discurs, ei spun: „Grozav discurs, amice!“, indiferent de cât de slab a fost. În Japonia, ar spune: „Oh, mi-a părut atât de rău pentru tine. Păreai atât de emoționat.“ Ei nu consideră că au obligația să dea un imbold stimei de sine a altora. Desigur, America este cea care a stabilit standardele acestei inepții. Și, așa cum se întâmplă cu toate lucrurile de acest gen, California a stabilit standardele pentru America. Practic, cu cât mergi mai înspre vest, cu atât mai individualiști sunt oamenii, mai iluzorii opțiunile, mai mare accentul pe stimă de sine, mai mare accentul pe fă-singur-aproape-totul, până când cade totul în Pacific. Nu știu dacă îți dai seama că statul California a avut un buget pentru stimă de sine.

– Cred că am citit ceva despre asta, am spus eu.

– În timpul acelei perioade, conducerea Școlii Ann Arbor din Michigan, aflată aproape de unde locuiesc eu, a avut o dezbatere pornid de la dilema dacă misiunea primordială a școlilor era împărtășirea cunoștințelor sau creșterea stimei de sine. Stima de sine a câștigat.

Dacă sinele occidental este o poveste în permanentă desfășurare, în care eroul individual luptă pentru perfecțiune, nu ar trebui să ne surprindă să descoperim același tipar reflectat în poveștile pe care le spunem. Miturile grecești aveau adesea ca personaje eroi viteji care porneau în aventuri nebunești, urmărind monștri periculoși sau recompense orbitoare. Ei au mitizat credința că puterea măreață ar fi în mâinile cuiva care, dacă se lupta cu mult curaj, le putea schimba viața și lumea în bine. Părerea mea este că, și după 2 500 de ani, spunem și trăim aceleași povești. Ne ghidăm viața și ne estimăm valoarea după tiparele lor. Ele ne formează ideile, nu doar despre forma corectă a vieții, dar și privitor la cine ar trebui să fim. Am întrebat: în cazul în care confucianiștii nu s-au luptat pentru recompense și glorie personale, ca noi, s-a reflectat acest lucru în tradițiile lor mitice? Au avut

poveşti diferite de ale noastre?

– Este o întrebare foarte interesantă, a spus el. Ai crede că m-am gândit la asta, dar nu e aşa.

Am decis să îl întreb pe profesorul Uichol Kim. Speram să descopăr nu doar că poveştile est-asiatice sunt diferite, ci şi că diferenţele reflectă felul în care sinele lor este diferit. Dacă aşa stau lucrurile, asta ar reprezenta o dovadă şi mai puternică a faptului că sinele şi cultura sunt, într-adevăr, simbiotice.

– În Orient, mi-a spus el, poveştile sunt diferite.

Structura poveştilor lor nu o alcătuiesc bogăţiile, dragostea femeilor sau aprecierile celorlalţi, ci armonia. Aceasta este forma pe care o iau multe poveşti tradiţionale asiatice: un incident, cum ar fi o crimă, este relatat din perspectiva mai multor martori, apoi are loc un eveniment sau o întorsătură, care dă cumva sens întregii întâmplări. Dar nu vă aşteptaţi ca acest sens să fie evident.

– Nu ţi se dă niciodată răspunsul, a spus el. Nu există o încheiere. Nu există un „şi au trăit fericiţi până la adânci bătrâneţi“. Eşti lăsat cu o nedumerire pe care trebuie să ţi-o lămureşti singur. Asta este plăcerea poveştii.

– Şi povestitorul nu comunică în nici un fel perspectiva cărui personaj a fost corectă? am întrebat eu.

– Toţi au dreptate. La fel cum nici unul nu are dreptate. Desigur!

În acelaşi mod, într-o formă orientală de poveste cunoscută drept Kishōtenketsu, se întâmplă ceva, apoi se întâmplă încă ceva, aparent fără nici o legătură, care ne face să vedem prima întâmplare într-o nouă lumină. Suntem încurajaţi să căutăm armonia dintre incidente.

– Unul dintre lucrurile derutante la poveştile orientale este că nu au sfârşit, a spus profesorul Kim. În viaţă, nu există răspunsuri simple, clare. Trebuie să găseşti aceste răspunsuri.

Autorul asiatic nu oferă adesea o lecţie simplă de înţelepciune prin povestea

sa. Cum ar putea, când nu este posibil pentru un erou, un autor, să cunoască vreodată adevărul?

– Cum să știe cineva adevărul absolut? Poți povesti doar ce știi. Voi, în Occident, vedeţi oamenii ca pe nişte obiecte. Dar aceasta este o abordare greșită. Oamenii sunt subiecte. Persoana este foarte egoistă. Ce simt eu, ce văd eu, totul este din perspectiva mea. Dar cineva care mă vede poate avea o perspectivă diferită şi o a treia persoană poate avea o a treia perspectivă. Adevărul este dat de toate cele trei perspective, care sunt respectate şi combinate. Atunci ajung eu la armonie. Dar în Occident există bine şi rău. Simplu.

Acest proces al învăţării modului de armonizare a diferitelor perspective este ceea ce invocă gânditorii asiatici când vorbesc despre „cultivarea sinelui“.

– Este calea înţelepciunii.

Poate că diferenţa extraordinară şi mai relevantă, în ceea ce priveşte felul în care spunem poveştile, se regăseşte în acel gen inerent egocentric: autobiografia. Ce poate fi mai evident decât nararea poveştii unui erou din viaţa reală? Şi cum altfel să o spui, dacă nu prin retrăirea vieţii acelui erou, ca şi din prisma lui, cu el în centrul acţiunii, descriindu-i deciziile şi părerile despre acţiunea din jurul său? Şi totuşi, conform profesorului Qi Wang[163], timp de circa două milenii, „aproape că nu a existat o autobiografie reală“ în literatura chineză. Şi mare parte dintre cele care au existat ar fi greu de recunoscut de noi. În China, relatările despre prestigioasa viaţă a unei persoane tind să nu includă părerile acesteia sau informaţii subiective despre ea. Eroii sunt, în schimb, caracterizaţi prin „suprimarea totală a vocii personale“. În loc să fie în centrul poveştii, subiectul este, în mod tradiţional, prezentat ca spectator, „în umbră“.

Nimic din toate acestea nu sugerează, desigur, că nu există poveşti orientale care se concentrează pe „erou“, aşa cum le-am recunoaşte noi în Occident. Dar, conform profesorului Kim, statutul de erou este câştigat adesea diferit.

– În Occident, lupţi împotriva răului şi adevărul învinge, iar dragostea cucereşte totul, a spus el. În Asia, persoana care se sacrifică devine erou şi are grijă de familie, de comunitate şi de ţară.

Ceea ce unește poveștile culturilor noastre este că sunt istorisiri despre schimbare. În Occident, căutăm să cucerim cu vitejie forțele schimbării, în timp ce, în Orient, se caută o cale de a aduce aceste forțe în armonie. Dar toate poveștile servesc funcției fundamentale de a ne spune cine trebuie să fim pentru a face față înfricoșătoarei lumi aflate în permanentă schimbare. În memorabilele cuvinte ale profesorului Roy Baumeister: „Viața este schimbare care tânjește după stabilitate“.[164] Indiferent de unde am fi, poveștile ne învață cum să dobândim stabilitate. Sunt lecții de control.

Și de ce contează toate astea? Pentru că ne aduc înapoi la sinucidere. De când am aflat despre toate modalitățile prin care ne modelăm sinele și viețile după poveștile culturii noastre, am început să mă întreb dacă sinuciderile perfecționiste nu sunt, cumva, povești ratate. În Laboratorul sinuciderii, Rory vorbise despre mentalitatea suicidală ca prezentând un sentiment de umilire și de înfrângere de care nu poate scăpa.

– Ești prins în capcana circumstanțelor vieții, nu vezi cale de ieșire sau perspectivele tale profesionale nu se vor schimba și așa mai departe.

Asta mi-a amintit de noțiunea grecească a iadului pe pământ – Sisif împingând pe deal un bolovan, care pe urmă se rostogolește din nou la vale; și tot așa, veșnic.

Dacă suntem din Occident, ne așteptăm ca viața noastră să urmeze o traiectorie tipic grecească: ne vom duce bătăliile cotidiene, primindu-ne răsplățile, făcându-ne viața și poate lumea mai bune și înaintând neîncetat către perfecțiune personală. Poate, mi-am spus, sinele începe să dea greș când pierdem controlul asupra poveștii noastre. Debbie, Graeme, Ross, Meredith și cu mine ne luptaserăm, dar nu ne apropiaserăm de starea de perfecțiune pe care aveam sentimentul că o cere de la noi cultura. Ne blocaserăm, povestea ni se împotmolise. Eram oare niște povești eroice grecești eșuate? Asta era problema noastră.

Discutând cu profesorul Kim, mi-am dat seama că dădusem peste o modalitate de a-mi testa teoria. Dacă sinuciderile sunt povești eroice grecești eșuate, atunci sinuciderile din Asia de Est urmau intrigile confucianiste? Oamenii de acolo se sinucideau din motive diferite, iar acele motive concordau cu concepția lor despre ceea ce este acela erou – o persoană care

se sacrifică și este loială grupului?

Răspunsul – am fost uluit, în sinea mea, când l-am descoperit – s-a dovedit a fi pozitiv. În culturile confucianiste, motivele morții oamenilor sunt, adesea, diferite de ale noastre, exact așa cum v-ați aștepta. În Orient, cei care își neglijează îndatorirea de a aduce armonie în grup sunt mai degrabă considerați ratați. Pentru femei, în această societate extrem de patriarhală, asta poate însemna îndatorirea față de familie.

– Dacă nu poți avea grijă de copiii tăi, îți omori copiii și apoi te sinucizi, a spus profesorul Kim.

– Se întâmplă des așa ceva?

– Da. Recent, un soț și o soție au decis să își omoare mai întâi copiii și să se sinucidă după aceea, pentru că nu aveau cum să aibă grijă de ei.

În China, nu este neobișnuit pentru oficialii corupți să se sinucidă, cu scopul de a opri urmărirea penală și de a lăsa familia să păstreze averea dobândită pe căi ilegale. În 2009, un fost președinte al Coreei de Sud, Roh Moo-hyun, s-a aruncat de pe o stâncă, după ce a fost acuzat de luare de mită.

– S-a sinucis pentru a-și salva soția și fiul, a spus profesorul Kim. Singurul mod prin care putea opri investigația era să se sinucidă.

În Japonia, sinuciderea la care apelau liderii corporatiști și politici a fost mult timp considerată onorabilă.

– Un director executiv al unei companii consideră compania propria familie, mi-a spus antropologul Chikako Ozawa-de Silva. În Japonia nu spui: „Bună, eu sunt David“, ci: „Bună, eu sunt David de la Sony“, spune ea.

– Chiar și în situații sociale? am întrebat eu.

– Chiar și la evenimente foarte oficiale.

În situații de criză, acest impuls japonez de a lua atât de personal rolurile profesionale poate fi mortal.

– Sinuciderea a fost valorificată moral ani la rând, poate secole, a spus ea. Probabil, încă de pe vremea samurailor. Ideea este că, prin faptul că un individ își ia viața, onoarea este restaurată sau membrul familiei va fi scutit de rușine. Dar această metaforă este atât de extinsă, încât un director executiv care se sinucide e un fapt care are sens pentru japonezi. Un director executiv ar putea spune: „Îmi asum responsabilitatea pentru companie“, apoi să-și ia viața, iar media și oamenii, în general, vor interpreta asta ca pe o faptă foarte onorabilă.

Într-un loc unde acceptarea de către grup este atât de importantă, respingerea din partea grupului poate fi dezastruoasă pentru sine.

– Acest gen de temere este universal, însă în Japonia este accentuat, a spus ea. Este tot timpul în mintea oamenilor.

Așadar, oamenii din Asia de Est au, în mod clar, propriile probleme serioase și grave cu stilurile perfecționiste de gândire. Într-adevăr, statisticile în materie de suicid pot fi devastator de mari acolo. Coreea de Sud are, conform unor calcule, a doua cea mai mare rată a sinuciderilor în lume.[165] Aproximativ 40 de sud-coreeni se sinucid zilnic, o rată de cinci ori mai mare decât a generației anterioare.[166] Un sondaj[167] a arătat că mai mult de jumătate din totalul adolescenților au avut gânduri de suicid în anul precedent. Profesorul Kim crede că mare parte din situație se poate explica prin marile suferințe dezlănțuite de trecerea rapidă a țării la viața urbană și de coliziunea ce a rezultat între colectivismul estic și cultura occidentală individualistă.

– Pe durata unei singure generații, 70% din oamenii care locuiau în comunități agricole locuiesc, acum, în orașe. Confucianismul a fost bazat pe o cultură agricolă în care oamenii se cunosc între ei și au grijă unii de alții. Dar un mediu urban este foarte competitiv și concentrat pe realizări.

Ceea ce înseamnă că s-a modificat însăși definiția a ceea ce înseamnă să ai succes.

– Ești definit prin statutul, puterea și avuția pe care le ai, ceea ce nu făcea parte din cultura tradițională, a spus profesorul Kim. Un discipol al lui Confucius care locuiește la o fermă dintr-un sat poate fi foarte înțelept, dar este sărac. Noi am vrut să ne îmbogățim. Rezultatul a fost un fel de amputare

a sensului pentru oameni. Este o cultură fără rădăcini.

El nu crede că veștile îmbucurătoare recente din China sunt de durată. Acolo, ratele suicidului au scăzut cu un uluitor procentaj de 58% în timpul marilor migrații de la țară la oraș.[168] Profesorul Kim crede că ei trec printr-o „acalmie“ determinată de acest val de speranță. La urma urmei, Coreea de Sud a avut și ea astfel de scăderi, când economia se extindea cu rapiditate.

– Oamenii cred că, dacă ești mai bogat, ești mai fericit, a spus el. Când te concentrezi pe țel, nu te sinucizi. Dar ce se întâmplă când ajungi acolo și nu e deloc ceea ce sperai?

*

Până la greci, omul a parcurs un drum foarte lung. Îndelungata perioadă evoluționistă ca vânători-culegători îi dăduse un creier tribal. Natura fluidă a grupurilor în care trăia i-a dat o preocupare pentru ierarhie și statut. Voiam să ne avem bine și să avansăm – nevoi adesea în conflict și care au semănat ipocrizie în adâncul sinelui uman. Căutam o reputație ca altruiști, chiar dacă realitatea a ceea ce eram cu adevărat era mult mai complexă. Îi prețuiam pe cei care dădeau grupului și îi pedepseam pe meschinii care luau. Am început să îi disprețuim pe membrii altor grupuri, favorizându-i, în acest timp, în mod nedrept, pe cei din grupul propriu. Între timp, interpretul din capul nostru a început să ne nareze zilele. Am început să credem că eram mai morali, mai deștepți și mai arătoși decât alții. Am dezvoltat povești personale care au dat existenței noastre scop și sens. Economia atomizată, aventuroasă, a insulelor și țărmurilor Greciei a dat sinelui nostru un nou sens individualist, rațional, perfecționist și noi povești după care să ne modelăm viața.

După care leagănul sinelui occidental s-a destrămat. Prăbușirea Greciei antice a dus la ani de separare și de război. Măreața, inventiva lume saturată de libertate în care ne găseam identitatea culturală esențială dispăruse. Tirania desuetă i-a vitregit pe greci de cea mai eficientă cale către faimă personală și succes. Libertatea dispăruse, iar odată cu ea, speranța și ambiția. Relația lor

cu divinităţile fusese dintotdeauna turbulentă, dar acum se întorceau către ele disperaţi. Filosoful politic Sheldon Wolin scrie: „Dacă zeii ar fi fost cu adevărat îngrijoraţi de binele omului, nu ar fi lăsat oraşele să se dezintegreze până în punctul în care viaţa urbană a ajuns la limita primitivului. Dacă oamenii nu se puteau încrede în mijlocirea divină a zeilor şi dacă perfecţiunea umană nu mai era posibilă în interiorul polisului, singura concluzie părea să fie că soarta omului era doar o chestiune personală.“[169]

Dacă soarta noastră era acum o chestiune personală, asta însemna să urmărim perfecţiunea la interior. Noii gânditori, cinicii şi stoicii, susţineau că civilizaţia umană era coruptă şi că fericirea stătea în refuzarea vechilor sale ispite. Sinele perfect nu era unul al faimei şi al gloriei, ci unul al virtuţii pioase. Omul integru trăia umil şi supus. El se antrena să reziste tentaţiilor. Pentru a ne proteja sufletul de răul care se afla peste tot, trebuia să ne curăţăm de excesele păcătoase ale tinereţii şi să devenim neprihăniţi. Aşa că am îngenuncheat, ne-am făcut cruce şi ne-am rugat.

În cele din urmă, creştinismul s-a ridicat din ruinele lumii antice. A înflorit secole la rând, formându-se şi consolidându-se în jurul unui peisaj socio-economic absolut nou. Modelul creştin al sinelui ideal avea să dăinuiască foarte mult deoarece se potrivea realităţilor ostile a ceea ce trebuia să fim, nu mai puţin în epoca medievală, dacă voiam să supravieţuim şi să avansăm. El rămâne, până azi, religia dominantă a popoarelor, iar dispoziţiile şi formele sale trăiesc chiar şi în cei care nu cred în poveştile sale.

Acesta ar fi următorul mare capitol în evoluţia sinelui occidental.

A TREIA CARTE

Sinele rău

Era într-o seară de aprilie, când taxiul meu s-a oprit în faţa Abaţiei Pluscarden, zgomotul motorului tulburând liniştea locului. Căutarea sinelui mă ridicase din pat înainte de răsăritul soarelui, iar acum, multe ore mai târziu, ajunsesem într-o vale din Scoţia, obosit şi rătăcit. Oprisem, mai întâi, în faţa unei clădiri joase, chiar la capătul drumului ce şerpuia prin zonă, dar acolo erau reşedinţele femeilor. Am fost expediat de o doamnă nervoasă într-un pulover verde de lână. Taxiul meu şi-a continuat drumul, cu viteză decentă, a trecut de câmpuri arate şi pline de fazani şi de şiruri de morminte marcate prin cruci simple din lemn, ajungând la clădirea principală a abaţiei, unde am coborât înainte ca el să se reîntoarcă în Elgin şi în secolul XXI. Am rămas singur-singurel în liniştea copleşitoare.

Venisem la Pluscarden cu un noian de misiuni. Mai întâi, voiam să descopăr exact felul în care schimbase creştinismul sinele occidental. Apoi, voiam să cercetez mănăstirea şi locuitorii ei, în căutarea unor indicii profunde ale Greciei antice, care, speram eu, puteau încă fi detectate, dacă eram suficient de atent. În cele din urmă, eram curios să văd ce informaţii proaspete puteam culege, de la bărbaţii în sutane printre care urma să trăiesc, despre mecanismele secrete ale sinelui uman.

Alesesem Pluscarden pentru căutarea mea de răspunsuri întrucât legătura pe care o aveau acei călugări cu această perioadă din istoria noastră era extraordinar de directă. Acolo existase o mănăstire încă din 1290. Atunci, ca şi acum, fusese locuită de benedictini, bărbaţi pioşi care trăiau după regulile scrise de un italian din secolul al VI-lea. După căderea Imperiului Roman în mâinile barbarilor, un flăcău de 14 ani, pe nume Benedict, foarte dezgustat de păgânismul Romei, s-a dus să locuiască într-o grotă aflată la 50 de kilometri depărtare, în Subiaco. Benedict a fost un sihastru minunat. Atât de bun, de fapt, încât s-a dus imediat vestea despre talentele sale şi au început să apară discipolii (ceea ce se poate să fi fost destul de neplăcut pentru un sihastru).

Benedict a întemeiat o mănăstire unde, vârstnic fiind deja, a scris toate lecţiile pe care le învăţase, despre conducerea unui grup de călugări. Regula Sfântului Benedict este un fel de ghid pentru oricine îşi doreşte să conducă o mănăstire sau să trăiască într-una. Azi, cei 25 de călugări din Abaţia Pluscarden, aflată la 300 de kilometri nord-est de Glasgow, continuă tradiţiile Regulii, ducând o viaţă despre care ei spun că „nu diferă deloc, în esenţă“[170], de original.

Rătăcind pe domeniile mănăstirii, am văzut ziduri goale, stupi de-a lungul unui gard verde îndepărtat şi o grămadă de intestine sfâşiate în iarbă, abandonate, probabil, de o pisică. În cele din urmă, am găsit o uşă într-o clădire laterală, pe care scria că era pentru vizitatori veniţi să se reculeagă. Am ciocănit şi m-am dat înapoi, uitându-mă în sus la ea. M-am gândit, apoi, să sun pe cineva, aşa că mi-am scos telefonul. Nu aveam semnal. Vântul sufla dinspre pădurea de pini de pe dealurile de deasupra mea, aşa că mi-am strâns haina pe lângă mine şi am decis să mă duc direct în clădirea abaţiei. Era imensă: piatră albă cu ferestre înalte boltite, structura în sine având forma unui crucifix enorm, umbrele căzând lungi pe podea. Auzind paşi în urma mea, m-am întors. În faţă apăru o vedenie din urmă cu 700 de ani, o arătare grăbită, o fantomă din vremuri medievale, într-un veşmânt aspru şi în sandale. Era un bărbat falnic, trecut, poate, de 60 de ani, într-o sutană alburie, cu mâneci largi ce fluturau în jurul braţelor, o sfoară în jurul taliei, pete de noroi pe tiv, chip livid şi respiraţie uşor întretăiată.

L-am urmat în abaţie, în vreme ce lumina tot mai slabă a amurgului arunca prin ferestrele înalte de deasupra noastră culori şterse. Am intrat într-o capelă laterală, în timp ce el a păşit, aparent fără grabă, în biserica ce constituia corpul principal al clădirii. Era un spaţiu rece, cu strane pe margine şi o umezeală posomorâtă, cu miros de hârtie veche, ceară şi tămâie şi o atmosferă de păcat şi groază. Călugării, ascunşi vederii, intonau un psalm în latină, lent şi tânguitor, notele împletindu-se precum degetele unui bătrân. Părea perfect pentru mediu cântecul acela al pietrelor. Am luat una dintre cărticelele lăsate pe banchetă. Era o traducere a psalmului pe care îl auzeam. Ce erau acele cuvinte, m-am întrebat, care sunau atât de sfânt şi de duios? „Domnul din dreapta ta va distruge împăraţi în ziua mâniei Lui. Va rosti judecata naţiilor: leşuri aduna-se-vor grămadă. Şi capete zdrobi-va pe-ntreg pământul.“

Am pus cartea jos.

Vocile continuară să cânte, fără încetare, sunetul învăluindu-mă. În cele din urmă, curios din nou, am luat o altă cărţulie: „Mărturisesc în faţa Domnului Atotputernic şi a voastră, fraţii mei, că am păcătuit teribil, prin gând, faptă, vorbă şi omisiune, din vina mea, din vina mea, din singura şi marea vină a mea“. Era ca şi cum aş fi coborât dintr-o maşină a timpului chiar în adolescenţa mohorâtă ce a urmat prăbuşirii fecioriei noastre greceşti narcisiste, ambiţioase, frumoase, zgomotoase, lacome, individualiste, încălzite de soare. Mă simţeam incredibil de deprimat. „Excelent“, mi-am zis. Eram în locul potrivit.

Când psalmii s-au terminat, în sfârşit, mi s-a permis să intru în spaţiile rezervate vizitatorilor. Am trecut pe lângă o statuie din lemn înfăţişând un bărbat încruntat cu barbă şi un toiag strâmb şi am ajuns în camera mea, care se numea Sf. Grigorie. Era austeră: un prici cu un cearşaf uzat, o saltea impermeabilă, o chiuvetă, o măsuţă de scris cu o Biblie peste alte cărţi de învăţătură tocite şi, deasupra patului meu, un crucifix masiv. M-am dat înapoi, uitându-mă la picioarele lui Hristos, şi m-am mirat de senzaţiile ciudate care înfloriseră şi se agitaseră în urma experienţei mele din ultimele ore.

De când aflasem de fabulaţie, urmărirea sentimentelor ce mă încercau, pe măsură ce le trăiam, cu un fel de privire furişă străină, devenise aproape o a doua natură. Eram conştient şi tot mai suspicios de separarea dinte lucrurile pe care le simţeam şi vocea care interpreta acele sentimente. Noi chiar suntem, aşa cum locvace spun oamenii uneori, un mister pentru noi înşine. Eu mă trezesc uneori simţindu-mă inexplicabil de fericit şi, dacă altădată încercam să găsesc un motiv pentru asta, acum nu mă mai sinchisesc să o fac. La fel stăteau lucrurile şi când mă trezeam simţindu-mă trist. Ce se întâmplă cu mine? De ce am starea asta? Habar n-am. Aşa că rămân în starea respectivă, neştiutor ca un câine într-o băltoacă.

Am ajuns să mă percep ca fiind alcătuit din două părţi separate: pe de o parte, interpretul meu, pălăvrăgind neîncetat, deseori enervant, iar, pe de altă parte, emoţiile şi impulsurile mele, care erau ceva aparte, frământându-se undeva pe fundal, concretizând totul, copleşindu-mă uneori. Observasem, de asemenea, efectul penetrant pe care ceva situaţional, cum ar fi vremea, îl putea avea nu

doar asupra stării mele, ci și asupra felului în care interacționam cu oamenii, a asprimii cu care mă judecam, a empatiei pe care o simțeam față de oamenii care se întâmpla să apară la știri în ziua aceea, a persoanei care eram eu însumi... asupra sinelui meu. Pe moment însă, tot ce știam era că mă copleșea un sentiment de melancolie, dar în același timp și unul de căldură și de siguranță. Ceva din prezența catolicilor în jurul meu se cuibărea în mine, de parcă m-aș fi întors la o stare familiară, de mult pierdută.

Privirea mi s-a întors spre crucifixul de deasupra patului... Iisus murind, cu aceeași înfățișare din bisericile tinereții mele, cu trupul acela perfect aproape complet gol – mușchii pectorali, abdominali, inghinali, cu coapsele și bicepșii încordați într-o agonie sexy. Acest „Fiu al lui Dumnezeu“ se născuse poate în Orientul Mijlociu, însă prin nuditatea sa, prin înfățișarea și afișarea spectaculoasă a kalokagathiei, era la fel de grec precum Hercule.

Tocmai când eram pe punctul să adorm, am auzit voci sub fereastra mea. Curios, m-am cocoțat pe măsuța de scris și m-am uitat afară, unde am văzut doi bărbați de vârstă mijlocie cu câte o cană de ceai în mână, în picioare, lângă o bancă.

– Ce mi se pare ciudat este că nu am voie să primesc anafură, îi spunea un bărbat cu barbă albă și accent din nordul Angliei unui bărbat mai tânăr, fără barbă. Nu sunt catolic, a continuat el, dar rugăciunile și restul sunt la fel. Dacă ai veni în biserica mea, ai fi invitat să iei anafură.

Avea dreptate, m-am gândit eu. Dreptul la anafură este cea mai importantă parte a unei liturghii. Atunci se petrece magia, apogeul poveștii, trupul lui Hristos transformat în pită. Părea puțin ostil din partea călugărilor să îl excludă doar pentru că nu era catolic. Mă așteptat ca al doilea bărbat să îl susțină, dar el n-a făcut decât să se holbeze la pantofi.

– Mda, a spus molcom. Devine complicat.

M-am dat jos de pe măsuță și am oftat. Tribalism. Călugării ăștia erau niște primate, așa cum suntem toți, ale căror veșminte albe reprezintă un semn al grupului din care fac parte, exact ca în cazul costumului negru pe care John Pridmore a fost instruit să îl poarte în ziua confruntării decisive cu Buller, în cârciuma londoneză. Când am coborât, am lovit din greșeală micul teanc de

cărţi de pe măsuţă. M-am aplecat să le ridic şi am văzut un volum roşu subţire: Regula Sfântului Benedict. L-am luat cu mine în pat şi am început să-l răsfoiesc.

Am găsit-o aproape imediat, definită cu o claritate şovăielnică. Era acolo noua iteraţie a sinelui occidental. Şi nu mi-a venit să cred cât de mult se schimbase. Mai întâi de toate, se terminase cu distracţia. „Moartea aşteaptă lângă poarta plăcerii.“[171] La fel, din câte se părea, şi cu individualismul. „Cu adevărat, nu avem voie să acţionăm după propria voinţă, căci Scriptura ne spune: leapădă-te de dorinţe.“[172] Se sfârşise până şi cu setea de faimă şi de glorie. „Omul nu doar că recunoaşte cu propria vorbă, dar este şi convins, în adâncul sufletului, că este inferior faţă de toate şi mai puţin valoros, umilindu-se şi rostind alături de Profet: sunt cu adevărat un vierme, nu un om, nesocotit de oameni şi disprețuit de popor.“[173]

Un vierme disprețuit? Cum s-a întâmplat asta? Acest sine neînduplecat de introspectiv părea atât de ne-grec, încât aproape că era confucianist. Într-adevăr, într-o carte a fostului abate de la Pluscarden, Aelred Carlyle, am continuat să citesc că „lucrul esenţial“ al vieţii creştine este să „ocupăm exact locul pe care ni l-a hărăzit Domnul şi să ne facem datoria faţă de acea condiţie, astfel încât vieţile noastre să devină ceea ce a voit El să fie“.[174] Mi-am amintit ce mi-a spus Richard Nisbett despre individualismul care ia amploare pe măsură ce înaintezi înspre vest. Creştinismul, desigur, venise dinspre Răsărit, deşi mai degrabă de aproape decât de departe. Imaginea lui Iisus, acolo, sus, m-a reasigurat că creştinii nu se lepădaseră de tot de moştenirea lor culturală greacă – aceasta era o actualizare a sinelui, nu o înlocuire. Dar schimbarea era, în mod evident, dramatică. Şi mai era acolo o tulburătoare notă ce vibra adânc şi grav în toate. Creştinătatea părea să fi adus cu ea un sentiment al urii de sine, o fetişizare a stimei de sine scăzute. O recunoscusem în capelă, mai devreme, şi îmi puteam aminti sentimentul acela din propria educaţie catolică.

Fusesem crescut într-o familie catolică: şcoală catolică, peşte vinerea, biserică duminicile, cântat în cor, băiat de altar, spovedanie, botez şi aşa mai departe. Nu-mi aminteam să fi crezut vreodată în Dumnezeu, dar nici nu puteam nega faptul că obsesia crepusculară a catolicismului pentru vinovăţie şi păcat devenise parte componentă a fiinţei mele. Când stătusem în strană,

mai devreme în seara aceea, fusesem ca o gelatină strecurată înapoi în matriță. Lecțiile de viață pe care le asimilasem, ca fiu și școlar năzdrăvan, vinovat, erau de așa natură că nu am putut niciodată să nu fiu catolic. Credința devenise parte din mine într-un mod real, neurologic. Concepția catolică asupra naturii umane a constituit urzeala de la baza experienței mele zilnice – credința mea implicită, pesimistă, că viața omului este periculoasă, instabilă și coruptă. Mi-a venit greu să separ vocea interioară extrem de critică, ce narează stima mea de sine scăzută, de vocea acelui Dumnezeu din biserică, ce ne amintise implacabil, între orele 9:30 și 10:30 ale fiecărei dimineți de duminică, faptul că suntem cu toții „născuți păcătoși“ și că numai supunerea totală în fața puterilor cerului ne-ar putea salva de foc.

Dar acum, pentru prima oară, începeam să înțeleg de ce mesajul Bisericii medievale – cu iterația sa introspectivă, speriată, automutilantă a sinelui – era ce era. La fel ca pe timpul Greciei și al Chinei antice, genul de sine pe care acei creștini de demult s-au străduit să îl aibă era singurul cel mai capabil să supraviețuiască și să progreseze. Era ca și cum creierul lor ar fi pus o întrebare fundamentală: cine trebuie să fiu pentru a prospera în acest mediu?

În brutala realitate feudală a Evului Mediu, sinele de succes trebuia să fie supus, sârguincios și umil. Mâncarea era, adesea, puțină, lumea era violentă și nu exista nici o autoritate care să vegheze.[175] Locuitorii satelor trebuiau să se bazeze pe stăpâni puternici, pentru protecție și, adesea, pentru pământuri pe care să le muncească. Până la o zecime din populație era alcătuită din sclavi[176], majoritatea restului populației constând din țărani sau șerbi, care trebuiau să jure supunere stăpânului moșiei și să îndure o viață de datorii, trudă și servitute.[177] Șerbii erau legați de stăpânii lor pe viață, interzicându-li-se, în general, să aibă proprietăți și trebuind să obțină permisiunea seniorului pentru a se căsători sau a părăsi moșia. M-am gândit la Sf. Benedict și la viermii lui disprețuiți: „Cu adevărat, nu avem voie să acționăm după propria voință...“ Genul de om care ar fi prosperat cel mai bine în acel mediu ar fi fost unul care ținea capul plecat și egoul în frâu și care ar fi venerat autoritățile atotputernice care îl conduceau. Și acesta era exact modelul de sine pe care îl găseam la Pluscarden.

La ora prânzului, am fost conduși în sala de mese. Bărbații aflați acolo pentru reculegere mâncau la un capăt al încăperii spartane, în vreme ce călugării

erau aliniaţi la mese lungi înşirate lângă zidurile albe. Ritualul mesei era remarcabil. Stăteau în picioare şi cântau o rugăciune de mulţumire, apoi abatele ciocănea în masă, ei îşi ridicau glugile pe cap, iar un călugăr, de la un pupitru din lemn sculptat, citea din Regula Sfântului Benedict. Abatele mai ciocănea o dată, iar ei se aşezau simultan, pregătindu-se să mănânce, acţiune care se desfăşura în tăcere. După ce îşi terminau mâncarea, îşi curăţau bolurile şi ritualul începea din nou, de fiecare dată la semnul abatelui.

Ceea ce vedeam eu era o etalare ritualizată de mimetism şi deferenţă faţă de abate din partea călugărilor subordonaţi. Într-un fel, aşa ne comportăm cu toţii în prezenţa oamenilor pe care creierul nostru i-a identificat drept conducători. Diferenţa este că, atunci când o facem noi, o facem automat şi adesea inconştient. Nu suntem conştienţi că ne comportăm astfel – şi nici nu putem face nimic în acest sens. A înţelege cum funcţionează acest proces înseamnă a descoperi o altă cale extrem de importantă prin care cultura să se răspândească şi să ne contamineze.

*

Până în prezent, cercetătorii care studiază „geografia gândirii“ au arătat nivelul la care locul în care ne aflăm stabileşte cine suntem. Persoana care devenim depinde, în mare măsură, de cine trebuie să fim în mediul nostru. Dar asta nu vrea să însemne că bărbaţii şi femeile nu au, la nivel individual, puterea de a ne schimba şi pe noi. A pune asta la îndoială ar însemna a nega efectul pe care Iisus, Aristotel, Confucius şi toţi ceilalţi remarcabili lideri culturali pe care îi vom întâlni în această călătorie l-au avut asupra noastră. Ideea este că, atunci când înţelegem cine trebuie să fim pentru a supravieţui şi a progresa, nu facem doar să ne luăm informaţiile din poveşti. Fiind animale tribale, ne şi cercetăm permanent mediul, în căutarea oamenilor care par să fi găsit, într-o oarecare măsură, secretele vieţii de succes. Sinele ideal pe care îl căutăm nu există doar în ficţiune şi în bârfă, ci se află şi dinaintea noastră. Şi aceşti oameni pot fi o puternică sursă de influenţă. Psihologul Joseph Henrich scrie că „învăţarea culturală“[178] care vine de la cei din jur „ajunge direct în creierul nostru şi schimbă valorile neurologice pe care le dăm lucrurilor şi

oamenilor, stabilind, astfel, și standardele după care ne judecăm pe noi înșine“.

Creierul nostru îi identifică pe conducători, fiind atent la diferite „indicii“ pe care ei și oamenii din jurul lor le afișează. Un indiciu fundamental pe care îl căutăm este similitudinea de sine[179], pentru simplul motiv că învățăm mai repede lucruri importante decizând să îi urmăm pe oamenii care ne seamănă în mod fundamental. (Instinctul nostru de a fi atrași și de a-i imita pe cei care ne seamănă este, din păcate, încă o modalitate de a fi automat tribali.) Un alt indiciu este vârsta[180], care este importantă mai ales pentru copii. Dominația fizică este un indiciu care vine încă de la strămoșii noștri primitivi și a fost, desigur, metoda preferată a lui John Pridmore de a-și exercita influența.[181] Dar noi mai căutăm încă două calități nestatornice care contribuie mult la explicarea modului în care indivizii au efecte supradimensionate asupra culturii lor, dar și a lumii adesea excentrice a celebrității în care trăim azi. Aceste indicii sunt succesul și prestigiul.[182]

Cercetările sugerează[183] că începem să imităm oameni pe care îi vedem etalând competență, când îndeplinesc sarcini, pe la vârsta de 14 luni. Pe măsură ce creștem, aceste „indicii în materie de abilități“ încep să capete formă mai simbolică, devenind „indicii în materie de succes“.[184] În trecutul nostru de vânători-culegători, ar fi avut sens să copiem acțiunile vânătorului care purta la gât mai mulți colți ai animalelor vânate, de exemplu, deoarece semnele succesului lui demonstrau înaltă destoinicie. Probabil că hainele de firmă, manichiura scumpă și mașinile sport sunt echivalentul din prezent al acestor etalări care atrag atenția. Semnele de succes impresionează, dat fiind felul în care a evoluat creierul nostru. Ați putea spune că Ferrariul unui bancher de investiții nu indică nici un fel de excelență care să intereseze pe cineva – sau nici o excelență, de nici un fel. Asta, din păcate, este irelevant. Acest comportament este mecanic și inconștient. Se întâmplă pur și simplu. (Și dacă sunteți cumva imuni la semnele care indică bogăția, cu siguranță va exista un set de alte indicii ale succesului care au asupra voastră un efect la fel de puternic și, în mare măsură, ascuns.)

Nu ne bazăm însă doar pe propriul sentiment legat de cine este iscusit și are succes, când decidem pe cine să copiem. Cum suntem o specie foarte socială, căreia îi place să viețuiască în grupuri, avem tendința de a ne uita la cei pe

care ceilalți oameni îi consideră demni de atenție.[185] Vom observa, pentru început, că acești bărbați și femei au nenumărați admiratori. La fel ca în cazul Sfântului Benedict, cel mai faimos sihastru din lume, toată lumea pare să fie atrasă de ei. „De îndată ce oamenii au identificat o persoană de la care merită să învețe“[186], scrie Henrich, „simt neapărat nevoia să fie în preajma lor, privind, ascultând și preluând informații prin interacțiune.“ Aceste persoane alese și oamenii din jurul lor vor începe apoi să arate „semne de prestigiu“. Limbajul corporal al persoanei alese și șabloanele discursului său vor prezenta diferențe. Ceilalți o vor respecta în nenumărate feluri, prin conversație și contact vizual. I-ar putea oferi daruri[187] sau ar putea-o ajuta la diferite treburi, ar putea face reverențe ori plecăciuni sau, așa cum fac călugării de la Abația Pluscarden, ar putea-o copia în feluri fățișe și ritualizate. Fără să își dea seama, oamenii vor imita limbajul ei corporal, manierismul și tiparele vocale.[188]

Unul dintre cele mai sinistre moduri prin care imităm și ne arătăm respectul față de liderii culturali se petrece în întregime fără a-l conștientiza. Vocea umană are o bandă de frecvență joasă de 500 hertzi, care este de mult considerată inutilă, deoarece, când frecvențele mai înalte sunt filtrate, tot ce rămâne este un zumzet grav lipsit de informație. Însă, de când a fost descoperit, acest zumzet s-a dovedit, de fapt, „un instrument social inconștient“.[189] Persoana dominantă într-un context social are tendința de a stabili nivelul zumzetului și toți ceilalți i se vor adapta.[190] Analizarea a 25 de interviuri acordate lui Larry David pentru CNN a arătat că acesta și-a modificat zumzetul pentru a se potrivi celor ale lui George Bush și Liz Taylor, semnalând, astfel, respectul pe care li-l purta. Pe de altă parte, Dan Quayle și Spike Lee și l-au reglat după al lui Larry King. Poate în mod grăitor, în interviurile mai acide, precum cel cu Al Gore, nici una dintre părți nu s-a adaptat la cealaltă.

Suntem, în mod natural, atrași de indiciile de prestigiu și începem să le urmăm de timpuriu. Pentru un studiu inedit al unei echipe din care a făcut parte și Henrich[191], preșcolarii au trebuit să se uite la un film în care două persoane foloseau aceeași jucărie în două moduri diferite. În timp ce acestea se jucau, doi martori au intrat în încăpere, au privit prima persoană, apoi și pe a doua, după care au privit-o „în mod preferențial“ doar pe una dintre ele. „Atenția vizuală a martorilor a furnizat un «indiciu de valoare» care marca,

aparent, unul din cele două potenţiale modele“[192], scrie Heinrich. După aceea, probabilitatea ca acei copii să imite felul în care persoana identificată ca valoroasă folosise jucăria a fost de 13 ori mai mare.

Felul în care răspundem acestor indicii, prin respect şi imitaţie automate, pare să explice unul dintre cele mai bizare aspecte ale culturii moderne a celebrităţii. Este, de exemplu, motivul pentru care opinia fostului boxer George Foreman, despre nişte aparate complicate pentru făcut carne la grătar, poate fi, aparent, luată în serios, cel puţin inconştient, de multe dintre sutele de milioane de clienţi care le-au cumpărat. Dacă un om emite semnale de valoare, suntem, în mod natural, atraşi de acest comportament, mai ales dacă persoana face parte din grupul social cu care ne identificăm psihologic, numit, în psihologie, ingroup[193]. Mintea nu se preocupă dacă un lucru are sens – nici dacă sfera de excelenţă a acestei persoane este cu adevărat utilă pentru aprecierea produsului pe care se întâmplă să îl vândă; intervine, pur şi simplu, un mecanism tâmp care observă doar indicii şi comportamente.

Toate acestea conduc la un fenomen cunoscut uneori drept „efectul Paris Hilton“.[194] Deoarece suntem concepuţi pentru a ne îndrepta atenţia către oamenii care sunt deja subiectul atenţiei celorlalţi, vom fi uneori atraşi şi noi de oameni din media, fără a şti cu adevărat de ce. Dar faptul că suntem atraşi de ei face ca media să le acorde şi mai mare atenţie. Atunci, noi suntem şi mai atraşi de ei, iar media se preocupă şi mai mult de ei, şi ia naştere un efect de urmărire, o buclă de feedback, în care statutul unei persoane în esenţă nesemnificative ia proporţii nebuneşti.

Aşadar, copiem oameni. Suntem atraşi de ei, fără a putea face ceva în privinţa asta. Îi identificăm pe aceia care par să ştie cel mai bine cum să se descurce şi să avanseze, îi urmărim, îi ascultăm, ne lăsăm pradă influenţei lor. Şi apoi, vom prelua lucrurile învăţate de la aceştia.[195] Ei au fost asimilaţi în modelul nostru de sine perfect. Ei fac acum parte din noi. Şi, astfel, cultura se răspândeşte.

*

După utrenie, la 4:30 a doua zi dimineața, m-a tentat o cărare liniștită care ducea printre crucile de lemn. Curios, am urmat-o. În spatele unui zid de piatră vechi, m-am întâlnit cu un londonez pe nume Robert. Palid, la vreo 45 de ani, cu păr ondulat rar, ochelari mici cu rame rotunde și un impermeabil albastru, mi-a spus că venise la Pluscarden pentru că se gândea să se călugărească.

– E înspăimântător, mi-a spus. Da' te gândești: „Oare doar diavolul este cel care încearcă să îmi ia mințile?“ Dacă ai credință, nu ar trebui să îți fie teamă de nimic.

– De ce este înspăimântător?

Și-a coborât vocea.

– Nu există scăpare, a spus. Vii aici ca să mori.

– Să mori?

– Păi, e ca și cum îți este omorât sinele vechi și înlocuit cu Sfântul Duh.

– M-am gândit la asta, am spus eu. Probabil că nu prea ai cum să păcătuiești într-un astfel de loc. Devii un om mai bun aproape de la sine.

Expresia de pe chipul lui mi-a spus că nu înțelegeam.

– A trăi pentru tine însuți înseamnă a trăi în păcat, a spus el. Ce fac ei aici este opus Dei. Opera Domnului.

– Dar nu ți-e teamă că, făcând-o în fiecare zi, va deveni cam plictisitor?

A părut exasperat.

– Dar tocmai asta e ideea.

Întors în siguranța binecuvântată a camerei mele, am pus cap la cap cele spuse de Robert. Te faci călugăr ca să te plictisești? Am găsit o referire la opus Dei, despre care vorbise el, într-o carte pe care o cumpărasem de la magazinul de suveniruri. Avea dreptate: însemna „opera Domnului“ și era

descrisă ca „un ciclu neîntrerupt de rugăciuni, psalmi şi ritualuri“. Neîntrerupt? Pe un avizier din biserică citisem că acei călugări petreceau cinci ore în biserică, trei ore şi jumătate citind texte sfinte şi patru ore robotind, „ceea ce înseamnă cam 30 de minute de timp liber“. Nu erau implicaţi în activităţi de comunicare cu comunitatea, aşa cum bănuisem eu. Rostul lor nu era să ajute oameni. Nu aveau voie să posede lucruri. Nu aveau voie nici măcar să păstreze numele cu care se născuseră. Păreau doar să mănânce, să doarmă, să se trezească, să se îmbrace la fel, să gândească la fel, să se roage din zori până în seară, ca rotiţele unui ceas care nu se oprea niciodată.

Asta, desigur, sfidează orice logică a tuturor celor învăţate de mine despre oameni. „Un protagonist este un personaj cu voinţă proprie“[196], scrie Robert McKee, iar asta este valabil şi pentru oamenii care duc vieţi sănătoase din punct de vedere psihologic. Este imposibil să înţelegi cu adevărat sinele uman fără să pricepi cât de importante sunt lucrurile pe care le facem cu viaţa noastră pentru binele nostru emoţional şi poate chiar fizic. Am învăţat deja că mintea ne face eroii propriei vieţi. Dar eroii fac lucruri. Pentru ca povestea să fie una de succes, sinele are nevoie de misiuni. Are nevoie de o intrigă.

Oamenii, pur şi simplu, nu pot înceta să fie generatori de efecte. Psihologii descriu „motivaţia de efectanţă“[197] – impulsul de a manipula şi de a controla elementele mediului – ca fiind „o nevoie aproape la fel de fundamentală precum cea de hrană şi de apă“. Când oamenii sunt lăsaţi să plutească în bazine cu apă sărată legaţi la ochi, ei resimt ceva cunoscut drept „foame de stimulare/acţiune“, pe care vor încerca să şi-o potolească frecându-şi degetele între ele, de exemplu, sau făcând valuri în apă.[198] Un studiu revoluţionar[199] a implicat 409 oameni cărora li s-au luat telefoanele şi au fost lăsaţi singuri într-o încăpere timp de 15 minute, neavând nimic de făcut – cu excepţia folosirii unui aparat cu care să îşi aplice şocuri electrice, care erau atât de dureroase, încât participanţii au spus că ar da şi bani, numai să nu trebuiască să mai treacă vreodată prin aşa ceva. 67% din bărbaţi şi 25% din femei au fost suficient de deranjaţi de situaţie, încât au început să-şi aplice şocuri. Cercetătorii au conchis: „Majoritatea oamenilor par să prefere să facă ceva, decât să nu facă nimic, chiar dacă acel lucru este negativ“.

Creierul şi corpul se pare că răspund pozitiv când facem progrese active în viaţa noastră, urmărind planul care le dă sens. Neurobiologul Robert Sapolsky a afirmat că sistemul de recompensare cu dopamină al creierului, care ne ghidează comportamentul oferindu-ne mici impulsuri de substanţe ce provoacă plăcere, este mai activ nu când obţinem premiul pe care îl râvnim, ci când luptăm pentru el.[200] Între timp, activitatea geneticianului Steve Cole[201] şi a colegilor săi începe să sugereze că sănătatea noastră psihică s-ar putea îmbunătăţi – riscul de boli cardiace şi de tulburări neurodegenerative scăzând, reacţia antivirală crescând – când suntem implicaţi cu succes în preocupări semnificative, o stare pe care Aristotel o numea fericire eudaimonică.

– Este un fel de străduinţă pentru atingerea unui ţel nobil, mi-a spus profesorul Cole.

– Deci este efectiv un comportament eroic? am întrebat.

– Da. Exact, a zis el.

Alte studii[202] au relevat că oamenii cu un simţ al scopului mai accentuat şi care sunt mai degrabă de acord cu afirmaţii de genul „Unii oameni rătăcesc fără rost prin viaţă, dar eu nu sunt unul dintre ei“, chiar au trăit mai mult decât alţii, inclusiv când au fost avuţi în vedere factori precum vârsta şi starea de bine. Aceste scopuri pe care le urmărim intenţionat au fost subiectul multor decenii de cercetare[203] întreprinsă de psihologul Brian Little. El le numeşte „proiecte personale“ şi a examinat zeci de mii, la mii de participanţi. A descoperit că oamenii sunt, de obicei, angajaţi în aproximativ 15, în orice moment. Fie că sunt banale, cum ar fi să înveţi câinele să răspundă la comanda „şezi“, sau „proiecte esenţiale“ semnificative, cum ar fi eradicarea rasismului în lume, el crede că sunt atât de necesare pentru sentimentul de sine, încât, practic, sunt sinele nostru.

– Din multe puncte de vedere, suntem propriile proiecte, mi-a spus el. Noi suntem lucrurile pe care le facem.

Little a descoperit că, pentru a ne aduce fericire, un proiect nu trebuie să fie doar semnificativ, ci trebuie să avem şi un oarecare control asupra lui. În mod tradiţional, lupta eroilor din poveştile de ficţiune pentru a obţine ce îşi doresc este, în cele din urmă, încununată de succes; şi la fel ar trebui să ne simţim şi

noi – că, oricât de greu ar fi, facem cumva progrese. Când l-am întrebat pe Little dacă ideea proiectului esenţial se adresează unei existenţe apropiate de cea a eroilor literari care se luptă pentru o viaţă mai bună prin structura narativă arhetipală cu trei părţi, momentul crucial-lupta-deznodământul, el a răspuns:

– Da. De o mie de ori, da.

Astfel, pentru a fi fericiţi, chiar trebuie să ne trăim viaţa ca pe o poveste. Ar trebui să avem un scop şi să ne simţim ca şi cum avem măcar într-o anumită măsură succes în ceea ce priveşte urmărirea lui. Sinuciderea apare când nu există progres, iar asta ne privează de statutul de eroi. Dar, dacă aşa stau lucrurile, atunci care a fost povestea călugărilor? Unde a fost lupta şi speranţa? Ce formă a luat lupta vieţii lor, astfel încât să fie suficient de motivaţi să continue, oră după oră, an după an, până când au sfârşit sub una dintre acele cruci de lemn de la marginea potecii? Ai fi zis că mănăstirea fusese special concepută pentru a eradica cele mai fundamentale dorinţe ale sinelui. Aceşti bărbaţi erau blocaţi. Şi dacă ideile pe care le urmărisem erau corecte, asta însemna că riscau să devină sinucigaşi. Vreau să spun că păreau destul de morocănoşi. Şi totuşi... Citind din abatele Aelred mai târziu, în ziua aceea, am remarcat următoarea observaţie despre „materialiştii“ care nu cred în Dumnezeu[204]: „Lucrurile spirituale sunt, pentru aceşti oameni, o simplă pierdere de timp, iar, pentru ei, Viaţa Sfântă trebuie să fie o chestiune lugubră, cu reguli arbitrare, o viaţă stearpă, zadarnică“.

„Amin pentru asta“, mi-am zis.

*

Părintele Martin avea 19 ani când a apucat-o, pentru prima oară, pe lungul drum spre Pluscarden. Era convins că, la sosire, călugării îi vor deschide larg uşile, încântaţi, şi vor începe să-i ia măsurile pentru noile veşminte. Dar el nici măcar nu era catolic. Bărbatul care l-a primit, părintele Maurus (cel care avea să aducă abaţiei un moment de glorie media, dispărând, fără să mai fie

găsit vreodată), l-a sfătuit să plece și să trăiască puțin. Un an și jumătate mai târziu, Martin a revenit triumfător.

– M-am întors! a spus. Acum sunt catolic!

A rezistat o săptămână.

– Nu am putut suporta, mi-a spus.

– Ce, mai precis?

– Nici măcar nu v-aș putea spune. A cumpănit o clipă, apoi a zâmbit larg. Totul! Tot ce se petrecea aici! Și-a ridicat brațele în aer și a început să râdă zgomotos. Adică, ce se petrece?

Vorbeam cu părintele Martin într-o cămăruță literalmente aproape goală. Existau doar trei scaune modeste pe podeaua fără vreun preș și nimic pe pereții albi, cu excepția unui crucifix și a unei prize duble. El ședea pe un scaun de plastic, cu picioarele întinse în față, cu mâinile odihnindu-i-se pe abdomen. Avea 66 de ani, un ușor accent din regiunea scoțiană Fife și o pieptănătură bizară: era ca și cum și-ar fi ras complet perciunii, dar se dusese vreo doi centimetri prea sus, așa că acum erau expuse vederii fâșii perfect dreptunghiulare ale scalpului.

Mi-a spus că, înainte cu vreo câțiva ani de prima sa încercare de a se alătura frăției, afacerea părinților săi dăduse faliment, după 40 de ani.

– Părinții mei nu au discutat asta cu mine, mi-a spus Martin. Dar tensiunea și anxietatea comunică fără cuvinte.

Tatăl lui era un „tip dur“ care avusese realizări remarcabile în al Doilea Război Mondial.

– Se detașase de soldații de rând, devenind ofițer, ceea ce nu era un lucru prea întâlnit. Era foarte, foarte, foarte mândru. A considerat rușinea eșecului aproape intolerabilă.

Atât de intolerabilă, încât a decis că familia trebuia să părăsească Fife pentru totdeauna.

– S-a gândit că trebuia să plecăm cât mai departe de acolo, a spus Martin. Ar fi putut foarte bine fi Australia. Dar s-a dovedit a fi Dufton.

Falimentul și efectele acestuia au provocat, în familie, o ruptură pe care Martin, pe atunci adolescent, a perceput-o ca foarte dureroasă. Din perioada aceea, au început să-l încerce gânduri nihiliste.

– Am ajuns la stadiul în care gândeam: „De ce aș face ceva? La ce bun?“ Am început să mă interesez de religie, să citesc cărți despre yoga și budism. M-am dus la chestia aia care se numește Subud, care este o religie pornită din Indonezia.

A apelat la filosofie pentru răspunsuri la întrebările majore, dar fiecare argument părea să se dizolve în discuții despre semantică. Frământat de problema liberului-arbitru, i-a văzut pe marii gânditori ajungând la concluzia că toată chestiunea era doar o greșeală cu privire la modul în care folosim cuvintele.

– Mi-am zis: „Ce prostie!“

Exact când era pe punctul să fie copleșit de disperare, a adus vorba, vag, față de tatăl lui, că se gândise la mănăstire.

– El a spus: „Ei bine, fiule, singurele mănăstiri de care am auzit eu vreodată sunt cele catolice. De ce nu te duci să vorbești cu preotul de la biserica de peste drum?“ Și așa am făcut. Preotul a fost foarte prozaic. Mi-a spus: „Păi, e o mănăstire în zonă. Paturile sunt tari și mâncarea proastă.“ Vorbea despre acest loc.

A doua zi după plecarea sa de la Pluscarden, după a doua încercare eșuată, Martin și-a găsit de lucru în tura de noapte, la o fabrică de congelat pește.

– Congelai peștele ăla urât mirositor, iar echipamentul funcționa cu amoniac gazos și mai avea scăpări, așa că mirosul de amoniac și de pește pe jumătate stricat era peste tot și era cumplit de frig. Mi-am zis: „Doamne, în 24 de ore am ajuns din rai în iad“.

Ultima sa încercare, de succes, avea să fie făcută abia în 1994, după o îndelungată perioadă ca preot paroh. Se afla la Pluscarden de 21 de ani.

Am fost curios să aflu ce anume îl atrăsese, atât de insistent, la viața monahală.

– A fost un sentiment? O voce?

– Nu a fost nici o voce, a spus el. Din experiența mea, știu că, atunci când vorbești despre chemarea Domnului, este doar un impuls de a face ceva. Nu-ți zici „Pot s-o fac?“ sau „Ar trebui să o fac“. O faci, pur și simplu.

– Deci se întâmplă înainte chiar să înceapă gândurile?

– Da.

– Ca o atracție magnetică?

– Da, exact.

Așa cum lipsa credinței era o fațetă a inconștientului meu, și nu rezultatul vreunui procedeu al gândirii conștiente, la fel și credința lui Martin se născuse dincolo de zona cu grai a minții lui. Era o forță din interiorul lui, un adevăr negândit, ci simțit. Restul fusese fabulație. Dar credința nu era suficientă pentru a explica prezența sa aici. Mi se părea că psihicul lui Martin avea ceva aparte, ce alimenta viața aceasta de repetiții ucigătoare, acest regim circular și fix care ar fi trebuit, teoretic, să îl ucidă. L-am întrebat dacă existau multe cazuri de bărbați care nu reușeau să îl îndure.

– De când sunt eu aici, au existat mulți care au încercat această viață și grozav de mulți care nu au rămas, a spus el. Îmi vin în minte doi cărora li s-a cerut să plece, a mai spus el. Desigur că există proceduri în caz de conflict, dar unul dintre ei părea să aibă conflicte cu toată lumea. O dată sau de două ori s-a ajuns chiar și la bătaie. Celălalt nu dorea să accepte porții serioase din învățăturile Bisericii Catolice.

– Care sunt „procedurile“ în caz de conflict?

– Păi, ca să vă dau un exemplu, dacă vezi că un membru senior al comunității

este supărat pe tine, atunci trebuie să te faci mic, să te prosternezi în fața lui. Trebuie să iei inițiativa și să faci ceva pentru conciliere, chiar dacă el este cel supărat.

– Îți subordonezi egoul?

– Exact, a spus el. Apoi, desigur, e o întreagă poveste disciplinară. Regula stabilește ce faci pentru anumite delicte în timpul venerației, iar asta se aplică azi în majoritatea mănăstirilor. Este o structură prin care ți se cere să te umilești, ca atare, să recunoști că ai fost vinovat. Dacă faci o greșeală, trebuie să îngenunchezi. Îți ceri iertare de la Dumnezeu, dar ții cont, în același timp, și de vecinul tău, pe care l-ai supărat. Dacă este o chestie mai serioasă, trebuie să apari în fața abatelui și să îngenunchezi.

– Și faci asta după liturghie?

– În timpul ei, a spus el. Imediat ce ai comis fapta. Dar asta nu înăbușă neapărat supărarea.

– Și atunci, ce faci? am întrebat eu.

– Păi, a ridicat el din umeri, ce să zic, viața la mănăstire își continuă cursul.

Martin a petrecut 14 ani cultivând legume în grădină. Adică mai mult decât a fost preot paroh. 14 ani. Nu știu dacă se prefăcea sau nu, dar, când l-am întrebat dacă viața i s-a părut vreodată plictisitoare, a părut surprins.

– Ăăă... mm... plictisit? a spus el, aparent derutat de întrebare. Nu a fost o problemă până acum. Nici măcar la mănăstire nu poți ști ce te așteaptă, dacă te gândești la infirmitate și așa mai departe. Se poate întâmpla să nu poți ajunge la cor și să rămâi doar în chilia ta.

Nu era cel mai convingător exemplu de noutate care să-ți îmbogățească viața pe care îl auzisem.

– Deci cântați mereu aceiași psalmi și cultivați legume de 14 ani și nu vă plictisiți niciodată?

Martin s-a uitat în colțul camerei, părând a căuta un răspuns care să mă

satisfacă.

– Poți... ăăă... poți deveni distrat, a spus el. Te poți obișnui atât de mult cu ceva, încât uiți pentru cine e. Din păcate, asta se poate întâmpla și în cazul rugăciunii. Pe mine mă enervează uneori cântatul mecanic. Asta îmi distrage uneori atenţia de la aspectul rugăciunii. Ar putea chiar, dar sper să nu, să o anuleze complet. Unul dintre principalele pericole pentru cei care se implică atât de entuziast în liturghie, ascetism și în lucruri de genul ăsta este că diavolul te încearcă sub aspectul vanității și al trufiei.

– Și-atunci începi să-ți zici: „Sunt cel mai grozav călugăr“?

– Exact! a spus el. „Eu postesc mai mult decât oricine.“ Și când e rândul meu să gătesc și cineva zice: „A fost foarte gustos“, eu îmi zic: „Aha!“

– Și acesta este diavolul?

– Da! Da! El anulează totul!

– Prin competitivitate?

– Da! Da! Vezi, dumneata mergi cu dumneata însuți oriunde te duci. Nu te poți lăsa în urmă. Întreaga viață monahală este ca un spital, încercând să vindece aceste defecte de caracter.

Așadar, acești călugări își dedicaseră viețile căutării sinelui perfect la fel cum au făcut-o grecii – doar că ei au înțeles diferit sensul „sinelui perfect“ și cum se ajunge la el. Pentru greci, persoana în mod inerent valoaroasă se străduia să devină perfectă pentru a câștiga premii, faimă și avantaje pentru comunitate. Creștinii luaseră această străduanie și o întorseseră pe dos. Pentru ei, nu mai era vorba despre gloria olimpică de a fi cel mai bun olar sau săritor peste tauri, ci despre o bătălie continuă – cu rugăciuni, negare de sine, flagelare –, pentru ca sinele lor interior să fie mai bun. Creștinii adăugaseră interioritate. Acum, a deveni erou însemna să fii perfect la interior și la exterior.

Astfel este creată situația în care stima de sine scăzută este integrată în nucleul mecanismului. Pentru Aristotel, o persoană avea potențial înnăscut și

se deplasa în mod natural către perfecţiune. Dar pentru creştini, o persoană se năştea într-o stare de păcat şi prăbuşindu-se spre iad. Dumnezeu, nu individul, reprezenta perfecţiunea. Asta însemna că o persoană care dorea să devină „mai perfectă“ trebuia să pornească un război cu ea însăşi – un război nu cu diverse forţe din lume, ci cu propriul suflet, cu propria conştiinţă, cu mintea şi cu gândurile personale. Şi deoarece perfecţiunea exista doar dincolo de tărâmul oamenilor, această luptă avea să fie veşnic deznădăjduită. Creştinii dăduseră sinelui occidental un suflet, după care au început să îl tortureze.

Desigur că această preocupare pentru starea sinelui nostru interior – curăţenia sa morală, forţa, „pacea“ şi valoarea sa – reprezintă încă o parte enormă a culturii noastre şi a experienţelor cotidiene, indiferent de credinţă, nu în ultimul rând în manifestarea sa în industria self-help-ului şi a stării de bine, care valorează milioane de dolari. În multe privinţe, am avut şi eu anii mei de conflict cu stima de sine scăzută, ca război dualist, biblic, împotriva forţelor întunecate ascunse în mine. Într-adevăr, când ne luptăm să devenim mai buni, vedem cumva această luptă ca pe una cu sinele nostru interior imperfect. Vorbim despre eşecurile noastre ca despre nişte „demoni“ pe care îi avem, care fac parte din noi şi cu care trebuie să ne luptăm. Din vina mea, din vina mea, din foarte marea mea vină...

Nimic din toate acestea nu înseamnă, desigur, că grecilor le era indiferentă bunătatea morală sau că nu au existat deloc creştini în Evul Mediu care să fi vrut să îşi îmbunătăţească situaţia economică (într-adevăr, mănăstirile au fost pionierii unei forme embrionare de capitalism[205]). Dar a fost o schimbare în accentuare – şi una majoră. S-au schimbat cine credeam că suntem, cine doream să fim şi metoda prin care puteam ajunge acolo, pentru totdeauna.

Şi a mai existat, aşa cum am descoperit eu, cel puţin încă o modalitate foarte importantă prin care sinele din Grecia antică şi-a continuat existenţa prin intermediul creştinilor din Evul Mediu. Oricât de puţin probabil le-ar putea părea unora, creştinismul a avut mereu încorporate în el progresul şi raţiunea caracteristice grecilor. Spre deosebire de cărţile sfinte ale islamului şi iudaismului, Noul Testament a fost întotdeauna înţeles ca nefiind cuvântul precis al Domnului, ci nişte memorii despre Iisus, „conform“ discipolilor lui. Acest lucru a lăsat un gol de înţelegere, care să fie umplut prin studiu şi dezbatere. Aşa cum a observat sociologul Rodney Stark[206], în timp ce Coranul

s-a afirmat cu încredere ca fiind „Scriptura despre care nu există îndoieli“, sf. Pavel a recunoscut: „Cunoștințele noastre sunt imperfecte și profeția noastră este imperfectă“.

Aceasta însemna că, pentru a înțelege cu adevărat vrerea Domnului, trebuia să analizăm și să reanalizăm, după care să comentăm amintirile discipolilor. În secolul al V-lea, sf. Augustin scria că creștinii ar trebui „să se aplece împreună asupra zicerilor din cartea lor și să caute în ele noima lor“.[207] Ideea era că în ele, undeva, era îngropat adevărul și că vom descoperi cu atât mai mult cu cât vom studia mai mult. Stark scrie: „Încă de la începuturi, părinții Bisericii au învățat că rațiunea a fost darul suprem al lui Dumnezeu și mijloacele de a crește progresiv înțelegerea lor cu privire la Scriptură și la revelație. În consecință, creștinismul a fost orientat spre viitor, în vreme ce alte religii majore susțineau superioritatea trecutului.“[208] Acesta este motivul pentru care islamul și iudaismul sunt cunoscute drept religii „ortopraxice“[209]: ele sunt preocupate de respectarea cuvântului Legii Sfinte scrise; cu o practică (praxis) corectă (orth). Creștinismul, în schimb, este „ortodox“, preocupat de opinia (dox) corectă (orth). Nici că se poate mai grecesc de atât.

Deși ar trebui să fie de la sine înțeles că există diferențe notabile pe toate părțile (există, de exemplu, creștini care cred că Biblia este însuși cuvântul lui Dumnezeu. Aceștia se numesc creaționiști și nu sunt oameni care să poată fi descriși cu ușurință drept „orientați spre viitor“), accentul, conform lui Stark[210], s-a pus întotdeauna pe „descoperirea naturii, a intențiilor și a dorințelor lui Dumnezeu și pe înțelegerea felului în care acestea definesc relația dintre ființele umane și Dumnezeu“. În loc să învețe și să recite legea sfântă, predicatorii creștini vor folosi, mai degrabă, fragmente din Scriptură pentru a construi un argument despre bine și rău. Preotul, vicarul, pastorul, acolo, sus, în amvon, este Aristotel în Lyceum[211], folosind dezbaterea pentru a dezvălui adevăruri ascunse. Această credință în lupta rațiunii pentru un viitor mai bun este cea care a dus, în secolul al XII-lea, la întemeierea sistemului universitar. Oricât le-ar fi de greu unor atei s-o admită, se pare că le datorăm mult acelor credincioși neobosiți.

Cu siguranță că și mie mi-ar fi venit greu pe când eram doar un adolescent, răzvrătindu-mă furios împotriva catolicismului părinților mei. La Pluscarden, fusesem luat prin surprindere de cât de mult mi se reamintise de sentimentul

din copilărie, atât doar că, în loc să încerc să le fac pe plac mamei şi tatei, trebuia să le fac, acum, pe plac atotputernicului Dumnezeu şi Fecioarei Maria. Mă simţisem din nou copil, parţial poate şi deoarece copilăria era ceea ce călugării recreaseră, fără să-şi dea seama, pentru ei înşişi.

– Presupun că există două feluri de a interpreta toată această rutină, i-am spus părintelui Martin. O poți considera ucigătoare. Dar o poți, în același timp, percepe ca liniștitoare.

– Da, da, da, da, da, a fost reacţia lui. Are un aspect liniştitor. Da, da. Nu pot nega asta. Benedictinii fac un jurământ de stabilitate, de statornicie. Mie mi-au trebuit trei încercări şi peste douăzeci de ani pentru a ajunge aici, iar când am reuşit, am făcut un jurământ de stabilitate. Şi, pe urmă, mi s-a cerut să merg la o mănăstire din Ghana! A izbucnit în râs. Ăsta a fost momentul cel mai greu pentru mine. Privirea i-a devenit deodată serioasă, rece. Am fost în Ghana de șase ori până acum.

Dacă misiunea sinelui este să ne dea sentimentul de control asupra sinelui imprevizibil şi a mediului nostru haotic, caracterul părintelui Martin părea să aibă ceva care avea nevoie de acest sentiment mai mult decât orice. Părea o persoană căreia îi era neobişnuit de frică de schimbare. M-am întrebat dacă acesta era motivul pentru care fusese atât de puternic atras de această viaţă de maximă predictibilitate.

M-am mirat, de asemenea, şi de extrema sa obsesie pentru sine, obsesie de-o viață. În timpul săptămânii mele la abație, detectasem prezența grecilor în inerenta credință a creştinismului în raţiune şi progres, în lupta acestuia pentru dobândirea perfecţiunii personale şi în imaginile pline de kalokagathia ale lui Iisus Hristos, vedeta sa de top, redat mereu aproape complet gol. Dar aveam şi o suspiciune tot mai mare că creştinismul şi viaţa monahală ar putea fi mai deschis şi mai grecesc individualiste de atât. De fapt, se prea poate să îi fi depăşit chiar pe greci. Pentru gânditori precum Aristotel, ideea supremă a căutării sinelui a fost că o persoană ar fi mai valoroasă pentru comunitatea sa. Dar oare aceşti călugări nu credeau, în esenţă, că făcând ceea ce trebuie vor primi o fabuloasă recompensă în viitor, pentru ei înşişi? Oare chiar ar putea fi adevărat că, dincolo de toată smerenia şi de servilismul de la exterior, ar exista o inimă rece ca gheaţa şi un interes personal?

– Încercările dumneavoastră de aici sunt o încercare de pregătire pentru viaţa de apoi? am întrebat eu înainte să plec.

– Da, cu siguranţă. A arătat cu degetul în sus. Este o şcoală pentru acolo.

– Deci vă luptaţi şi vă sacrificaţi aici, pentru a obține o viaţă mai bună în viitor?

– Corect, a spus el. Da, da, da.

*

Dacă suntem, într-o măsură semnificativă, cultura în care trăim şi dacă această cultură este parţial alcătuită din argumentele, descoperirile, discordiile, prejudecăţile şi greşelile femeilor şi bărbaţilor morţi, atunci acele argumente, descoperiri, discordii, prejudecăți și greșeli continuă să existe, într-o formă oarecare, în noi. Noi le-am preluat. Ele au fost transformate. Ele s-au înregistrat în creierul nostru precum nişte tipare de conexiuni sinaptice. Noi suntem ele.

Una dintre cele mai ciudate succesiuni de evenimente[212] care au schimbat ceea ce suntem, în Occidentul zilelor noastre, a început într-o cămăruţă înghesuită din Moravia, în secolul al XIX-lea. În acel spaţiu restrâns trăiau un băiat pe nume Sigi şi familia lui care se înmulţea cu repeziciune. Probabil că era de faţă, alături de fraţii lui, când părinţii făceau sex. A fost prezent, de asemenea, când fratele lui a murit. Julius se născuse la doar 11 luni după Sigi, răpindu-i astfel lui Sigi binecuvântarea preţioasă a atenţiei mamei. Dar nici măcar moartea lui Julius nu a făcut-o pe mama lui să îşi reîndrepte atenţia spre el; înainte ca el să împlinească zece ani, mama lui a mai adus pe lume încă şase copilaşi. În vreme ce Sigi a dezvoltat o ură plină de revoltă şi de gelozie faţă de tatăl lui, grija maternă venea, în cea mai mare parte, de la o doică, Monica, ce l-a învăţat despre Dumnezeu şi despre iad şi care îl ajuta să adoarmă, se zice, mângâindu-i delicat penisul.[213]

Totul era atât de confuz pentru băieţelul isteţ, serios. Cum putea fi altfel? Gândiţi-vă la harababura din familia lui directă. Când părinţii lui Sigi se căsătoriseră, tatăl său era cu 20 de ani mai mare decât mama lui. De fapt, el devenise deja bunic, având doi fii adulţi dintr-o relaţie anterioară. Asta însemna că unul dintre fraţii vitregi ai lui Sigi era de o vârstă cu mama lui, iar celălalt era cu un an mai mare. Aceşti „fraţi“ erau, aşadar, destul de mari pentru a-i putea fi taţi. Între timp, unul dintre nepoţii tatălui lui împlinise aceeaşi vârstă ca Sigi, în timp ce altul era cu un an mai mare. Nu este de mirare că Sigi crescuse simţindu-se dezorientat. Vârstele, generaţiile şi rolurile erau toate un talmeş-balmeş. Poate din această cauză noţiunile despre sex şi excitare nu erau întocmai la locul lor. La 17 ani, Sigi s-a îndrăgostit de o fată de 17 ani, pe nume Gisela. În acelaşi timp, s-a îndrăgostit şi de mama Giselei. Asta, în vreme ce o plăcea nespus şi pe propria mamă.

Viaţa lui Sigi avea să fie schimbată de o poveste de la începuturile sinelui occidental: o poveste din Grecia antică. În 1873, Sigi citeşte Oedip rege, pentru ultimele sale examene de absolvire a şcolii.[214] Era genul de nuvelă poliţistă cu o intrigă ingenioasă: conducătorului Oedip i se spusese că o molimă avea să ia sfârşit numai când ucigaşul fostului rege avea să fie descoperit şi expulzat. Oedip promite să facă asta. Un profet prezice că omul pe care îl căuta urma să se dovedească a avea un istoric de familie foarte încâlcit: „Se va vedea că le este pruncilor lui, totodată, frate şi tată, iară muierii din care a fost născut, totodată, fiu şi soţ“. Pe parcursul unei poveşti uimitor de dramatice, Oedip îşi dă seama, treptat, că bărbatul pe care îl căuta era, de fapt, el însuşi. Cu câţiva ani înainte, în timpul unui incident violent de la o răscruce, îşi omorâse, fără a şti, propriul tată, pe regele Laius. După aceea, se însurase, din greşeală, cu propria mamă.

Era ceva la povestea asta, un ceva care l-a impresionat profund pe Sigi. Reacţia emoţională declanşată în el a fost atât de uriaşă, încât a dedus că trebuia să fi avut o calitate aparte şi specială ce rezona profund cu însăşi esenţa naturii umane. Dar ce putea fi? A studiat textul. S-a dus să vadă punerea în scenă, aplaudată frenetic, la Paris şi la Viena. Şi a crescut, a devenit fascinat de puterea poveştilor şi de modul misterios în care impresionau acestea mase atât de mari de oameni. Şi nici o poveste nu îl obseda mai tare decât Oedip rege.

Din câte ştim acum despre interpretul din emisfera cerebrală dreaptă a creierului nostru, ne putem întreba dacă nu cumva piesa a acţionat ca un fel de poveste gata fabricată pentru Sigi, o poveste logică ce se potrivea perfect cu haosul traumatizant, scandalos, care exista în capul lui, făcându-l să se simtă bine. Aşa cum a observat istoricul Peter Rudnytsky: „Coincidenţa dintre accidentele biografice ale naşterii sale şi drama lui Oedip este zguduitoare“.[215] Şi, aşa cum avea să scrie Sigi însuşi: „Am descoperit dragostea faţă de mamă şi gelozia faţă de tată şi în cazul meu; şi cred acum că este un fenomen general al copilăriei timpurii... Dacă aşa stau lucrurile, puterea emoţionantă a lui Oedip rege... capătă sens.“

Student fiind, la Universitatea din Viena, Sigi străbătea pasajele cu arcade prin jocul de lumină solară şi umbre, examinând cu atenţie busturile foştilor profesori. Se imagina printre ei într-o bună zi. Putea vedea... Acolo avea să stea numele lui întreg... Sigmund Freud... şi ce avea să mai scrie pe plăcuţă? Ah, da, avea să mai existe o referire la eroul lui, desigur, căutătorul adevărului din Grecia antică, ucigaşul tatălui detestat, iubitul frumoasei mame, Oedip regele, care, aşa cum scrisese autorul piesei, Sofocle, „cunoştea faimoasele ghicitori şi era un bărbat fără egal de măreţ“. Era o fantezie care aproape avea să se împlinească. Freud urma să devină părintele fondator al psihoterapiei, misiunea vieţii lui fiind să descopere, ca un detectiv, forţele ascunse ce se zvârcoleau în inconştientul omului; dorinţe adesea violente şi perverse.

În centrul ideii sale se afla povestea lui Oedip. Atracţia din copilărie către mama sa şi ura ucigaşă faţă de tată erau, a decis el, nu doar propriile experienţe, ci şi „soarta inevitabilă“ a noastră, a tuturor. „Fiecare nouă sosire pe această planetă este pusă faţă în faţă cu sarcina stăpânirii complexului lui Oedip“[216], declara el cu aplomb. „Asemenea lui Oedip, noi trăim fără a fi conştienţi de aceste dorinţe, respingătoare în faţa moralităţii, care ne-au fost impuse de Natură, iar după descoperirea lor, toţi am putea căuta să închidem ochii la scenele din copilăria noastră.“

*

Freud nu era singur în ceea ce privește presupunerea lui că era ca toți ceilalți și că toți ceilalți erau ca el. Se știe bine, în psihologia modernă[217], că majoritatea oamenilor tind să supraestimeze semnificativ măsura în care ceilalți își împărtășesc sentimentele și convingerile. Profesorul Nicholas Epley, care a studiat acest efect, scrie că „aceia care iubesc pâinea neagră cred că sunt mai numeroși decât cei ce iubesc pâinea albă. Conservatorii tind să creadă mai mult decât liberalii că omul de rând este mai conservator. Votanții din ambele tabere ale unui context tind să creadă că aceia care nu au votat în alegeri ar fi votat cu ei. Iar când vine vorba de moralitate, chiar și cei aflați clar în minoritate tind totuși să creadă că au majoritate morală.“[218]

Câteva dintre experimentele proprii ale lui Epley s-au concentrat pe măsura în care oamenii cred că Dumnezeu însuși le împărtășește perspectiva. Participanții la o scanare a creierului au fost întrebați despre opiniile lui Dumnezeu[219], apoi despre propriile opinii, și nu s-au observat diferențe remarcabile în ceea ce privește activitatea cerebrală. Astfel de teste sunt, uneori, controversate, scepticii îndoindu-se că se pot trage din ele multe concluzii solide. Dar aceste constatări aparte au fost susținute de studii ce nu au implicat observarea creierului, prin care opiniile oamenilor au fost văzute schimbându-se în armonie[220] cu opiniile imaginate de ei că ar fi ale lui Dumnezeu. „Când mințile altora sunt necunoscute“, scrie Epley, „mintea pe care ți-o imaginezi tu se bazează serios pe propria minte.“[221]

Dar cu această eroare foarte obișnuită, Freud a reușit să redefinească noțiunea de păcat. Cu „dorințele noastre, incompatibile cu moralitatea... impuse de natură“, el a speculat că mare parte din nefericirea interioară a umanității ar veni nu din tentațiile necuratului, ci din nevoile monstruoase pe care ni le reprimăm. După ce a studiat neurologia, Freud a avut viziunea ce a schimbat lumea, și anume că mare parte din comportamentul uman pare a nu fi controlat conștient de oameni. Acesta a fost mesajul perfect la timpul lui. În secolul al XIX-lea, oamenii deveniseră entuziasmați de descoperirile științifice care dezvăluiau lumi ascunse. Învățau despre gene, bacterii și evoluție – forțe nevăzute din aer și din corpul uman, care aveau, aparent, puteri dumnezeiești asupra destinelor noastre.

Pentru Freud, misiunea de psihanalist, această nouă formă de preoție, era să scoată la iveală forțele nevăzute care sălășuiesc în noi și să le aducă în

conştient. „Freud vedea psihologul ca pe un fel de Oedip: un căutător al cunoașterii de sine și al cunoașterii celorlalți, cu orice preț“[222], scrie profesoara Helen Morales. Pacienții veneau la ședințele de psihoterapie cu maestrul în Berggasse 19, districtul Alsergrund, din Viena, și intrau într-o încăpere ticsită de cărți și artefacte de la începuturile sinelui occidental. Se întindeau pe faimoasa lui sofa, cu privirea în tavan, imediat, în dreapta lor, aflându-se o copie înrămată a tabloului Oedip și Sfinxul, al lui Jean-August-Dominique Ingres. „Cu siguranță că psihanaliza s-a născut, parțial, din neurologie, pregătirea lui Freud“[223], scrie Morales. „Dar mitologia clasică a fost cea care a oferit inspirația, eșafodajul și legitimarea decisive pentru teoria psihanalitică fundamentală. Fără miturile Greciei Antice“, afirmă ea, „nu ar exista psihanaliză.“[224]

În secolul al XVI-lea, idei atât din Grecia antică, dar și din Roma, au dus la o „renaștere“ care avea, în cele din urmă, să scoată sinele occidental din îmbâcseala în care se afla. Nu este o coincidență, desigur, că această renaștere s-a concentrat într-un loc și un timp care au văzut, la rândul lor, schimbări radicale ale felului în care ne-am descurcat și am progresat. Capitalismul modern, cu datoriile și creditele sale, cu bancheri puternici și bani de hârtie, s-a născut în puternicele centre comerciale din Genova, Florența și Veneția – mărețe centre de activități diverse și de gândire, care ne duc cu gândul la „civilizația citadină“ a Greciei antice.

Dincolo de Renaștere, cele mai multe istorii marchează ruptura dintre creștinism și descoperirea inconștientului ca pe un moment revoluționar. La urma urmei, acesta era începutul epocii psihologiei moderne. Dar, pentru mine, deși Freud și colegii lui au pregătit terenul necesar pentru următorul capitol al poveștii sinelui occidental, capitolul lor nu reprezintă decât o schimbare de perspectivă. Oamenii tot răi erau. Încă aveau nevoie să fie reparați. Tratamentul rămânea un etern război cu sinele interior, poluat moral, prin simpla naștere. Freud a fost, de fapt, doar un sf. Benedict reinventat, care se ura pe sine și era speriat de sex. Revoluția propriu-zisă s-a petrecut în Vestul îndepărtat, în Statele Unite ale Americii. Acolo, imaginea noastră despre cine suntem și cine ar trebui să fim a trecut printr-o metamorfoză și a dobândit un arsenal de noi caracteristici, din care o foarte mare parte le purtăm și azi cu noi.

În 1936, într-un incident despre care sigur a crezut că nu va avea urmări semnificative, Freud a primit vizita unui emisar al acestei revoluții.[225] Fritz Perls era un psiholog german de origine evreiască ce descoperise freudianismul, copil fiind, după ce fusese speriat de gândul că masturbarea îi distrugea mintea. După ce fugise din calea antisemiților din Europa, aflase un loc sigur și succesul profesional în Johannesburg. Perls era un bărbat plin de sine și, fiind discipol al lui Freud și aflându-se în Viena pentru o conferință, hotărâse să sosească neanunțat, pentru a-și aduce omagiile. Probabil că se așteptase să fie invitat înăuntru și să aibă loc o discuție grozavă și inteligentă între ei. Dar când Perls a ajuns la casa profesorului, Freud a crăpat doar puțin ușa.

– Am venit din Africa de Sud să prezint o lucrare și să mă întâlnesc cu dumneavoastră, a explicat Perls.

Tăcere.

– Înțeleg, a spus Freud. Și când plecați înapoi?

A urmat un moment stânjenitor. Cei doi bărbați au purtat o discuție scurtă, înțepată, după care Freud a închis ușa. Perls a plecat, paralizat de șoc și de umilință. Nu avea să-l ierte niciodată pe Freud pentru jignire, renegându-l complet, în cele din urmă. Câteva decenii mai târziu și mulți kilometri mai la vest, noile sale idei despre ce este și ce ar trebui să fie persoana aveau să devină atât de influente, încât va câștiga propriul loc, alături de Freud, în galeria cu fantome zgomotoase pe care o numim sinele modern.

A PATRA CARTE

Sinele bun

Cel mai fericit sunt când călătoresc singur. Îmi place totul: etajul unui autocar de noapte iarna, un loc la geam în vagonul unui tren care pornește printre dealuri și prin localități, inerenta dramă a zborului, vânzoleala și agitația dintr-un aeroport, uriașele mașini zburătoare care aproape că ating cu botul pereții de sticlă ai terminalelor doar pentru ca, mai apoi, să se ridice în aer și să zboare peste tot prin lume. Îmi plac mâncarea ieftină și mersul înainte, sentimentul misiunii în desfășurare, al crizei, al luptei, al deznodământului în joc. Și îmi mai place confortul mulțimii, să fiu înconjurat de mase de oameni necunoscuți, în vreme ce eu însumi sunt la adăpostul statutului meu de necunoscut. Ei nu vorbesc cu mine și totuși eu sunt cu ei, alimentat, cumva, de apropierea lor. Cititul, muzica, filmul și mile după mile străbătute în compania unor persoane care nu îmi știu numele; este petrecerea perfectă.

Dar zborul acela de pe Heathrow a fost rău. Nu știu de ce. Când era cel mai rău, așa se întâmpla. Aveam un disconfort fizic, ca o greutate bolovănoasă în gât și în piept, o bolboroseală grețoasă în stomac, un fel de junghiuri scurte pe care le puteam simți oriunde – în degete, în puntea nazală, pe sub ochi. Eu numesc asta vesta mea de fier. Când e rea de tot, depresia mă poate face să mă simt rupt într-o manieră foarte neplăcută de toți oamenii din jur. Dar eu știam deja asta prea bine, ca să încerc vreo explicație a sensului tuturor acestor lucruri. Cel mai bine era să mă las purtat de ea, conștient că era o parte din mine pe care nu o înțelesesem niciodată pe deplin și că, cel puțin deocamdată, avea putere. De vină era doar vremea, iar vremea este urâtă în unele zile.

Era noapte. Jaluzelele erau coborâte. Am deschis cartea la ultima copertă și am notat ceva pe interior: „Suntem animale, dar credem că nu suntem animale. Suntem zămisliți din glod. Credem, cu naivitate, că avem un comportament superior celui al câinilor.“ Am închis-o, îngrijorat că vecinul meu ar putea vedea și conștient că, data viitoare când aveam să citesc ce am

scris, urma, probabil, să am o tresărire. Câteva ore mai târziu, avionul a aterizat. Am trecut prin vamă, am localizat autocarul în curtea întunecoasă și am petrecut călătoria lungă chircit în colțul cel mai din spate, cu gluga pe cap și cu căștile în urechi. În cele din urmă și prea timpuriu, am luat-o la stânga și am văzut faimosul indicator: „Institutul Esalen – doar cu rezervare“.

Șoseaua coborî șerpuit pe un deal abrupt, trecu pe lângă șiruri de cabane și ajunse la clădirea de birouri, o construcție din lemn cu un etaj, lipită de clădirea istorică Lodge. Un panou imens era dedicat orarului ședințelor de yoga, Pilates și meditație, dar și fluturașilor publicitari despre „Conferința «Construcții din paie»“ și ceva numit „Metoda Feldenkrais“. Erau anunțuri pentru „Slujitorii Karma din Lodge“ („Faceți bani. Curățați karma“), pentru noi colegi de cameră („Suntem o gospodărie holistică și nontoxică, în căutarea unui nou membru fantastic“) și propuneri de călătorii („MI-AR PLĂCEA SĂ MERG ÎN L.A. SAU ORIUNDE PRIN ÎMPREJURIMI. ÎMPART BUCUROASĂ CHELTUIELILE CU BENZINA ȘI O MULȚIME DE CÂNTECE – LUNA“). Pe o ușă, un anunț pe o foaie laminată spunea: „Aceasta este o Ușă“. Niște scări duceau spre o pajiște frumos tunsă și o piscină în aer liber, pe marginea căreia erau oameni care făceau masaj. Păreau dezbrăcați, dar nu aveam ochelarii de vedere și nu voiam să mijesc ochii și să risc să îmi trădez sentimentele de suspiciune și de neliniște. Dincolo de toate acestea, țărmul stâncos și apele sclipitoare ale oceanului.

*

Vă amintiți când expertul în „geografia gândirii“, profesorul Richard Nisbett, a spus: „… cu cât mergi mai înspre Vest, cu atât mai individualiști sunt oamenii, mai iluzorii opțiunile, mai mare accentul pus pe stima de sine, mai mare accentul pus pe fă-singur-aproape-totul, până când cade totul în Pacific“? Aici e locul unde cade totul în Pacific. Pe aceste țărmuri stâncoase a sprijinit Institutul Esalen rescrierea felului în care percepem ceea ce suntem.

În vreme ce, pentru orice schimbare culturală, cauzele pot fi mii, adesea imposibil de izolat, este limpede că mare parte din ceea ce suntem azi a fost

influențat de ce s-a întâmplat aici, la începutul anilor 1960. Mare parte din sinele secolului XXI are legătură cu acest petic de pământ de aproape 500 de metri pătrați, din Big Sur, California, de la fetișizarea autenticității personale și a dorinței de „a fi real“[226], împreună cu ura concomitentă față de „falsitate“, la normalizarea (nu în ultimul rând, pe rețelele de social media) trăirii în public a detaliilor intime ale vieților noastre private, la interesul nostru profund față de concepte precum „mindfulness“ și „stare de bine“ – repovestiri noi, laice, ale narațiunilor creștine despre conștiință și suflet. Dar, poate cel mai neobișnuit lucru, tot la Esalen a început sinele occidental să fie duios pătruns de narcisism.

Acest lucru se putea întâmpla numai în SUA. Mulți ani, America a rămas o națiune sub stăpânirea opresivă a Dumnezeului din lumea veche. Aceasta fusese instaurată de calviniști, care, scrie Barbara Ehrenreich, au trăit într-un „sistem al depresiei impuse social“[227], în care „sarcina pentru cei vii era să examineze mereu «abominațiunile detestabile care sălășuiesc în sânul lor», căutând să smulgă din rădăcini gândurile păcătoase care sunt semnul sigur al damnațiunii“.

Dar când a rupt, în sfârșit, legăturile cu acea lume veche, a devenit un loc complet nou. Documentul său fondator, „Declarația de Independență“, stabilea că „toți oamenii sunt creați egali, fiind înzestrați de către creatorul lor cu anumite drepturi naturale, esențiale și inalienabile, printre care se pot menționa dreptul de a se bucura și de a-și apăra viața și libertățile... și acela de a căuta și a obține siguranța și fericirea“. Ar fi un tărâm al egalitarismului în care cetățenii cu drepturi nu ar tremura niciodată în fața tiraniei regilor și a dictatorilor, unde ar fi liberi să fie cine doreau să fie și să își atingă visurile. America era excepțională. Bărbații și femeile sale, scrie istoricul Carol George, „au luat de bună realitatea unui popor ales într-o națiune aleasă, marcată, fără îndoială, de mobilitate socială și de măreție națională trainică“.[228]

Acestea au fost condițiile inițiale pentru ceea ce avea să devină o revoluție americană a sinelui, care avea să ne contamineze pe toți. A fost o viziune, deosebită de cea a lui Freud sau a creștinilor europeni, care vedea omul ca meritând în mod firesc binele și având în el tot ce era nevoie pentru a fi sănătos, bogat și zâmbitor. Aceasta a fost, desigur, o reluare parțială a ideilor

Greciei antice despre sinele uman perfectibil, cu accent pe atotputernicul „Eu“. Ceea ce aveau cele două țări în comun era structura lor neobișnuit compartimentată: dacă Grecia era o civilizaţie a „oraşelor-stat“, America era o colecţie de „state unite“, independenţa lor faţă de autoritatea centralizată, cu excepţia cazurilor în care era garantată explicit, fiind consfinţită în Declaraţia drepturilor. Și, destul de potrivit, întocmai în acest nou peisaj distinct, individualismul avea să fie supraalimentat.

Dar, pentru ca oamenii să se schimbe cu adevărat, desigur că, mai întâi de toate, trebuia să existe o schimbare a felului în care aceştia se descurcau şi progresau. Lungul secol al XIX-lea a fost o perioadă a revoluţiei intelectuale şi economice, în care realizările din domenile ştiinţei, tehnologiei şi industriei au avut un impact exploziv asupra naturii noastre. Aceasta a fost era lui Darwin, a lui Pasteur şi a lui John Snow, a puterii aburului, a producţiei de masă, a căii ferate, a electrificării şi a creşterii standardelor de viaţă; au fost începuturile mobilităţii sociale, ale magnetismului, hipnotismului, energiei electrice, genelor, eredităţii, adaptării, evoluţiei, germenilor, infecţiilor, forţelor naturii, toate nevăzute, toate înconjurătoare, în interiorul corpului nostru, sub pământ, în aer. Această furtună de proporţii a agitat, inevitabil, sinele occidental.

În erele premergătoare, când soarta oamenilor era încă atât de dependentă de mediul fizic, acesta şi-a păstrat puterea de a defini cine suntem. Dar în acest veac nou, când tot mai puțini locuiau la țară, am fost eliberaţi în număr tot mai mare de sub tirania lui. Continuam să venim pe lume întrebându-ne „Cine trebuie să fiu pentru a prospera în acest loc?“, dar, de acum înainte, economia era cea care devenea tot mai mult terenul fertil al sinelui, sursa sa profundă de control.

Desigur, nu doar în America au avut loc aceste schimbări. În Europa, mediul economic crea, de asemenea, o nouă formă de sine ideal. În 1859, un fost jurnalist, lucrător feroviar şi activist politic (dar şi, după cum, în mod bizar, am descoperit, stră-stră-unchiul meu), Samuel Smiles, a publicat Self Help (Ajută-te singur!), prima carte de acest gen şi un surprinzător bestseller. Scriind această lucrare, el a dorit „să stimuleze tinerii să se dedice cu sârg unor preocupări corecte – fără a precupeţi muncă sau suferinţă şi nici abnegaţie în desfăşurarea lor – şi să se bazeze în viaţă mai degrabă pe

propriile eforturi, decât să depindă de ajutorul sau de protecţia celorlalţi“.[229] În ochii cuiva care trăia în Marea Britanie înaintea Revoluției industriale, acesta trebuie să fi părut un mesaj imposibil de optimist. Omul nu mai trebuia să rămână supus, legat de un loc – acum, prin muncă temeinică și caracter, îți puteai îmbunătăți soarta spectaculos.

Această nouă idee asupra sinelui vorbea despre o lume nouă și despre visurile noi ale indivizilor care trăiau în această lume.

„Înainte de secolul al XVIII-lea, puterea însemnase exclusiv nobilimea latifundiară“, mi-a spus istoricul Kate Williams. Smiles scria în era Revoluției industriale, a educației larg răspândite și a oportunităților economice oferite de Imperiul Britanic. Era pentru prima oară când un bărbat din clasa mijlocie putea munci din greu și avea o situație materială bună. Dar oamenii aveau nevoie de o etică a muncii formidabilă pentru a reuși, iar exact asta a codificat Smiles în cartea sa.

Sinele ideal era, acum, unul care nu mai depindea nici de domnul moșiei, nici de Domnul din ceruri, pentru susținere și protecție. Deși se păstra prezența masivă a creștinismului, mai ales în interesul profund pentru „abnegație“, cumpătare și puritate a sufletului, felul în care te descurcai și promovai depindea acum, din ce în ce mai mult, de fiecare în parte – iar țelul era avuția și poziția socială îmbunătățită. După ce a ieșit împleticindu-se de sub norul său religios de ploaie, ambiția își usca acum aripile și se pregătea să se avânte.

Dar în America, la început mai timid, se petrecea un lucru unic. Modernitatea îi influența pe creștini într-un mod întru totul caracteristic sentimentului lor de sine mai optimist, mai egocentric. În acest timp magic al forțelor invizibile precum lumina electrică și telegraful, s-a dezvoltat o manie pentru vindecarea prin credință, crezându-se că maladiile unui credincios puteau fi tămăduite prin atingerea unui predicator – cu condiția ca acesta să aibă îndeajuns de multă credință. Pentru a fi vindecați de toate suferințele, oamenii nu trebuiau decât să creadă. Unul dintre cei mai faimoși practicanți ai acestei metode a fost un instalator din Yorkshire, pe nume Smith Wigglesworth[230], care a încercat, odată, să vindece un bărbat de cancer la stomac, lovindu-l cu pumnii în abdomen. Bărbatul a sucombat. Cu altă ocazie, a lovit cu piciorul un copil olog, care a căzut de pe podium. Cei care se plângeau că nu fuseseră

vindecaţi erau admonestaţi că nu aveau destulă credinţă. Cheia vindecării – a fericirii, a sănătăţii, a izbăvirii – era în oameni înşişi. Ei trebuiau doar să creadă.

Adepţii a ceea ce psihologul William James numea „mişcarea pentru vindecare prin puterea minţii“ gândeau la fel. James a definit vindecarea minţii ca pe „credinţa intuitivă în puterea atotmântuitoare a atitudinii sănătoase“[231]. Strămoşul vindecării prin puterea minţii a fost un orologier din New England, pe nume Phineas Quimby[232], care fusese fascinat de „vindecătorii hipnotici“ ce susţineau că au acces la puteri cvasimagice. Dar Quimbly a decis că, de fapt, pacienţii lor se simţeau mai bine numai datorită credinţei în puterea tămăduitorului. „Leacul nu este în medicină“, scria el, „ci în încrederea medicului sau a mediului.“ El a început să îşi testeze ideile pe bolnavi. Mitch Horowitz scrie: „Metoda lui Quimby era să se aşeze faţă în faţă cu pacientul, într-o atitudine compătimitoare, niciodată negând că subiectul era bolnav, ci mai degrabă încurajându-l să «înţeleagă că boala porneşte din minte şi să creadă întru totul în asta». Dacă încrederea pacientului în această idee era completă, Quimbly îl îndemna să întrebe: «De ce nu mă pot vindeca singur?»“[233]

În 1862, Quimby a tratat-o pe Mary Baker Eddy[234], care a fondat mişcarea „Ştiinţa creştină“, ce localiza sursa tuturor suferinţelor şi a nefericirilor în minte. 26 de ani mai târziu, o sufragetă de origine britanică, pe nume Frances Lord, care avea să se intersecteze cu „Ştiinţa creştină“ cu ocazia unei vizite în Statele Unite, a publicat ceea ce Horowitz descrie ca fiind „evanghelia prosperităţii“. Cartea ei era specială prin aceea că includea „un «tratament» pentru a scăpa de sărăcie. Dumnezeu ne pune la dispoziţie şase zile în care să ne afirmăm şi să exersăm pentru a rupe cătuşele mentale ale sărăciei“. Pentru Samuel Smiles, realizările şi bogăţia fuseseră un produs al trudei şi al negării de sine. Pentru Dumnezeu, tot ce trebuia să faci era să crezi.

Apoi, în prima jumătate a secolului XX, a venit Marea Criză economică mondială. Acest eveniment catastrofal a declanşat în economie o serie de schimbări de o însemnătate uriaşă, care aveau să transforme sinele uman decenii la rând, după aceea. Aceasta a fost prima din cele două crize care aveau să ducă la o reacţie dramatică împotriva individualismului nelimitat. A fost prăbuşirea, după care a venit al Doilea Război Mondial, care a determinat

o nouă eră colectivă de „compromis de clasă“ între bogaţi şi săraci. O serie de intervenţii de stat au dus la micşorarea extraordinară a diferenţei de venituri pe care economiştii o numesc uneori Great Compression[235], Marea compresiune a câştigurilor salariale, o perioadă care a durat aproximativ din 1945 până în 1975. Şi, destul de sigur, acest nou tip de economie a generat un nou tip de sine.

Totul a început cu o serie de programe economice adoptate în anii 1930, în Statele Unite, şi cunoscute sub numele generic de New Deal (Noua Învoială, sau Noua Orientare), care au adus reglementări dure în sectorul bancar. Apoi a fost şi Legea privind securitatea socială şi introducerea salariului minim. Sindicalizarea a devenit populară. Nivelul de impozitare pentru cetăţenii cu veniturile cele mai mari a fost stabilit la 90%. Legea drepturilor foştilor militari, The GI Bill[236], le-a permis milioanelor de muncitori veterani de război să meargă la facultate pe banii statului, o importantă lege care avea să facă un bine incomensurabil. Datorită acestor politici, între 1929 şi 1945 veniturile mai mici au crescut mai rapid[237] decât cele mai mari şi, în următorii 25 de ani, salariile au crescut aproape în acelaşi ritm pentru toţi, bogaţi sau săraci. Această Mare compresiune a dus la „o epocă de aur pentru milioane de absolvenţi de liceu“, scrie economistul Robert Gordon, „care, neavând studii superioare, puteau avea o slujbă sindicalizată pe termen nelimitat şi să primească un venit destul de mare pentru a-şi permite o casă cu curte în suburbii, una sau două maşini şi un stil de viaţă la care cei cu venituri medii, din majoritatea celorlalte ţări, puteau doar visa“.[238]

Încurajarea acestui nou spirit colectiv a însemnat naşterea automatizaării industriale. Fermierii s-au mutat în număr foarte mare la oraş. Acolo, nu mai locuiau alături de rude şi prieteni vechi, ci cu străini, cărora trebuia să le facă o impresie bună. Anii postbelici au fost perioada comis-voiajorilor şi a corporaţiilor, a companiei care avea grijă de tine pe viaţă. Din ce în ce mai mult, individul a devenit doar o componentă măruntă a mai marelui organism corporativ. Iar oamenii aşa şi trăiau, în suburbiile tot mai multe, agitate, anonime. Pentru a te descurca şi a reuşi în acest nou gen de trib, trebuia să fii acceptat de grup. Asta însemna să fii spiritual, isteţ, optimist şi atrăgător. Accentul nu se mai punea pe tăria de caracter, ci pe menţinerea unei dispoziţii senine, de învingător.

Cam pe timpul acesta, așa cum excelent a documentat Susan Cain, rectorul Universității Harvard[239] a început să îi instruiască pe funcționarii însărcinați cu admiterile să respingă dosarele solicitanților „sensibili“ și să ofere, în schimb, locurile celor „sănătoși, extravertiți“. Au apărut peste noapte noi bestselleruri, reinterpretări americane ale scrierii lui Samuel Smiles, pline de sfaturi despre vindecare prin gândire pozitivă și prin credință: Cum să-ți faci prieteni și să fii o persoană influentă, de Dale Carnegie („Bărbații și femeile își pot alunga grijile, temerile și diverse tipuri de suferințe fizice și își pot transforma viața schimbându-și gândurile. Eu știu! Eu știu!! Eu știu!!!“) și Puterea gândirii pozitive, de Norman Vincent Peale („Dacă principala noastră problemă suntem noi înșine, motivul fundamental trebuie găsit în tipul de gânduri care ne ocupă, în mod obișnuit, mintea și ne-o conduc“[240]). Ele conțineau lecții de genul „cum să faci oamenii să te placă instantaneu“, „cum să îți creezi propria fericire“ și cum să „te aștepți la ce este mai bun și să-l și obții“. Așa cum o spune, atât de abil, sociologul John Hewitt: „Era «caracterului» a dispărut, fiind înlocuită de cea a «personalității»“.[241]

Dar această nouă dispoziție colectivă, atât de străină sufletului american individualist, a avut prețul ei. Coșmarurile s-au strecurat din subconștientul național tulburat. Aceștia au fost anii Terorii roșii și ai intensei suspiciuni anticomuniste cunoscute drept McCarthyism, în care ideea paranoidă răspândită era că America ar putea ajunge la comunism. A existat un sentiment similar de groază crescândă față de viitoarea eră a calculatorului. Domina teama că viitorul va fi o „tehnocrație“ în care libertatea și individualitatea vor fi strivite, iar populația, dominată de mașini, de constrângere, de conformism și de control.[242] Calculatoarele erau văzute ca o tehnologie de război care putea fi preluată de puterile colective ale guvernului și corporațiilor și folosită împotriva noastră. „Minoritatea dominantă va crea o structură uniformă, atotcuprinzătoare, superplanetară, gândită pentu funcționare automată“, scria Lewis Mumford în cartea sa din 1967, The Myth of the Machine (Mitul mașinii). „În loc să funcționeze activ, ca o personalitate autonomă, omul va deveni un animal pasiv, fără scop, condiționat de mașină, ale cărui funcții proprii, după cum interpretează acum tehnicienii rolul omului, fie vor fi introduse în mașină, fie vor fi limitate și controlate strict în beneficiul organizațiilor colective depersonalizate.“

În anii 1960, Marea compresiune a creat o nouă și distinctă generație de

individualităţi. Copiii femeilor şi bărbaţilor corporatişti erau hipioţi şi mai înclinaţi către colectiv; ei au schimbat lumea occidentală cu ideile lor despre comunitate, antiautoritarism, anticapitalism, pacifism şi cu noţiunile importate din Est, care aveau, brusc, mult mai multă noimă intuitivă, legată de identitatea generală şi de conexiunea dintre toate lucrurile. Această stare de spirit a adus, de asemenea, o schimbare majoră în atenţia stângii politice, care a lăsat deoparte preocupările tradiţionale, cum ar fi condiţiile de muncă şi salariile, axându-se pe egalitate şi pe drepturile minorităţilor.

Transformarea americană a sinelui occidental era un produs al Marii compresiuni. Ea combina comportamentul Omului corporatist senin şi extravertit, crezând în vindecarea prin puterea gândirii pozitive, cu sentimentul central al naţiunii de optimism şi de spirit excepţional. Din această reţetă nebunească s-au ivit o nouă formă de individ şi o nouă formă de individualism. Ea avea să dea naştere unei ere în care au fost aşezate aşteptări enorme în cârca sinelui, care, se credea acum, era plin de rezerve imense de potenţial incredibil, şi totuşi ascuns. Această revoluţie a fost condusă de un lider cultural care, poate, nu este la fel de renumit ca Aristotel, Iisus sau Freud, dar care a reuşit să aibă o influenţă enormă asupra noastră, a tuturor. Orice poveste despre cine suntem azi ar fi absurdă fără prezenţa sa. Numele lui este Carl Rogers.

În tinereţe, Rogers a reluat călătoria sinelui occidental în microcosmos: a început ca un băiat ambiţios pe plan personal, care credea în puterea educaţiei de a te face mai bun, ceea ce era foarte grecesc, dar, dincolo de toate astea, el era şi un creştin zelos. Lucrul acesta s-a schimbat în urma unei călătorii de cinci luni în China, student la teologie fiind, unde a fost martorul unor orori – printre care exploatarea copiilor prin muncă într-o filatură de mătase şi interiorul unei închisori – care l-au schimbat pentru totdeauna.[243]

„Ca rezultat al tuturor acestor suferinţe umane văzute, Carl şi-a pierdut credinţa“, mi-a spus biograful lui, David Russell. Când s-a întors la universitate, a trecut de la Divinitate la Educaţie şi şi-a luat doctoratul în psihologie şi în educaţie psihologică.

În anii 1930, Rogers lucra la Departamentul de studiere a copilului, din cadrul Societăţii din Rochester pentru prevenirea abuzurilor împotriva copiilor. Ca ecou direct al revelaţiei pe care o avusese Phineas Quimby cu

aproape un secol înainte, el a descoperit ideea că exista ceva în relaţia dintre terapeut şi pacient care părea să joace un rol crucial în materie de recuperare. Ajunsese la convingerea că pacienţii trebuiau trataţi nu ca şi cum ar fi fost cumva bolnavi ori murdari, ci într-un spirit caracteristic american, al optimismului şi încrederii. Cei bolnavi aveau în ei resursele de a se vindeca, dar, pentru asta, aveau nevoie să fie eliberaţi de judecăţile critice ale psihoterapeutului şi ale societăţii. Ei trebuiau primiţi cu o atitudine pe care el a botezat-o „atenţie pozitivă necondiţionată“. Gânditorii bătrânei Europe crezuseră că oamenii erau răi şi trebuiau controlaţi. Pentru Rogers, aceşti dinozauri autoritari nici că se putea să se fi înşelat mai rău. Dimpotrivă, scria el, „esenţa cea mai intimă a naturii umane, cele mai profunde straturi ale personalităţii sale, baza acestui «caracter animalic», este ceva pozitiv în natură – este practic socializată, progresează, este raţională şi realistă“.[244] La fel ca Aristotel, el a devenit convins că oamenii se deplasau în mod natural către perfecţiune. Dar pentru a fi fericiţi, trebuiau să fie eliberaţi de judecata şi de disprețul societății.

La vârsta de 83 de ani, în 1985, Carl Rogers încă se plângea că Freud, acel „european autoritar“, era luat în serios.[245] Ideile lui Freud despre psihanaliză erau „ademenitoare şi dezgustătoare“, i-a spus el biografului lui, şi era „condamnabil socialmente“ că oamenii nu progresaseră. Inclusiv tradiţia freudiană a terapeuţilor aşezaţi astfel încât să nu poată fi văzuţi, în spatele pacientului, care stă întins pe o sofa, era „oarecum respingătoare“. Se pare că nu a glumit când a propus că trebuia să se facă un studiu despre copiii psihologilor freudieni. „Dacă are cineva nevoie de vreo dovadă despre eşecul punctului de vedere psihanalitic, aceasta se găseşte, cu siguranţă, în copiii psihanaliştilor. Cu toţii, fără excepţie, sunt daţi peste cap.“[246]

În anii 1960, Rogers a sprijinit fondarea disciplinei cunoscute drept psihologie umanistă, care, la rândul ei, a inspirat „Mişcarea pentru dezvoltarea potenţialului uman“ (Human Potential Movement), ai cărei adepţi credeau în incredibila putere a individului şi în capacitatea noastră aproape nelimitată de a ne transforma în versiuni din ce în ce mai bune ale noastre. Rogers şi discipolii săi au devenit convinşi că nonbolnavul putea beneficia de activitatea psihologiei. „Am avut ideea că, dacă putea fi bună pentru nevrotici, urma să fie bună şi pentru normali“[247], a spus dr. William Coulson, şeful personalului de la Western Behavioral Sciences Institute, din California.

Rogers a creat „grupuri de întâlnire“, spații terapeutice în care oamenii, sub îndrumarea sa, erau eliberați de așteptările pe care societatea le avea în mod normal de la ei și li se permitea să fie oneşti cu ei înşişi şi cu alţii, creându-se, astfel, o atmosferă de încredere, de îndrăzneală și de „autenticitate radicală“, în care puteau să acceseze fiecare esența perfectă a celuilalt, ceea ce ducea la revelație și la transformare.

În 1964, Rogers a primit finanțare pentru un studiu de trei ani care urma să ducă ideea grupurilor de întâlnire la nivelul unei rețele de instituții conduse de călugărițe aparținând de Immaculate Heart Community (Comunitatea inimilor imaculate), din California. Într-un interviu din 1994, Coulson, care participa la studiu, descria proiectul ca pe „un dezastru“. Au început prin a le arăta călugărițelor un film despre o întâlnire de grup. „Oamenii din acel film păreau a fi mai buni la finalul sesiunii decât fuseseră la început“, a spus el. „Erau mai deschişi unul spre altul, erau mai puțin falşi, nu-şi ascundeau părerile unii față de ceilalți; dacă nu se plăceau, aveau tendința să spună asta; iar dacă erau atraşi unii de alţii, spuneau pe față şi acest lucru. Aşadar, călugărițele au acceptat ideea şi au avut încredere în noi.“ Dar, conform spuselor lui Coulson, această nou-descoperită autenticitate a dezlănțuit o urgie de lesbianism şi revoltă. „Când am început, erau vreo 615 călugărițe. În decurs de un an de la prima noastră intervenție, 300 din ele cereau Romei să le aprobe ieşirea de sub jurământ. Nu doreau să fie sub autoritatea nimănui, decât sub autoritatea majestății sale, sinele interior.“ Rogers a oprit studiul un an mai târziu. „Am crezut că le puteam face mai bune decât erau pe călugărițele din acea comunitate“, a spus Coulson, „şi le-am distrus.“

Dar întânirile de grup aveau să devină tot mai intense, mai periculoase – şi mai populare. Cu patru ani înainte de începerea experimentelor cu călugărițele, un alt pionier al „Mişcării pentru dezvoltarea potențialului uman“[248], scriitorul Aldous Huxley, a susținut o prelegere la Universitatea California, din Berkeley. În discursul său, el susținea că schimbările incredibile şi rapide care avuseseră loc în ultimele decenii erau o dovadă a minunatului potențial latent care zăcea în oameni. S-a minunat de posibilitățile noastre viitoare. La urma urmei, a spus el, într-o afirmație încrezătoare şi totuşi complet falsă, care continuă şi în zilele noastre să fie crezută de mulți, „neurologii ne-au demonstrat că nici o ființă umană nu a folosit vreodată mai mult de 10% din toți neuronii din creierul său. Şi poate

că, dacă ne-am apuca serios şi corect de asta, am obţine lucruri extraordinare din această interesantă operă remarcabilă care este omul.“

Huxley a susţinut înfiinţarea unui fel de tabără de bază pentru cercetarea exploratorie a „potenţialului uman“. În publicul din acea zi se întâmpla să fie şi un bărbat care avusese o idee izbitor de similară. Richard Price, un tânăr în vârstă de 29 de ani, urma să înfiinţeze împreună cu partenerul lui, Michael Murphy, ambii absolvenţi de psihologie la Stanford, cel mai sfânt loc pentru „Mişcarea pentru dezvoltarea potenţialului uman“. Atât Murphy, cât şi Price erau fii de nădejde ai economiei colective americane, foarte pasionaţi de spiritualitatea orientală, Murphy având şi un an şi jumătate petrecut în Puducherry, India, pentru practicarea meditaţiei.

Ceea ce a început ca un loc pentru discursuri oneste s-a transformat în ceva mult mai ciudat, în 1963, odată cu apariţia grupurilor de întâlnire inspirate de Carl Rogers, care erau descrise de Murphy drept „sesiuni extrem de stresante, durând deseori cel puţin 48 de ore fără pauză, în care cel puţin 15 participanţi se întâlneau într-o încăpere, pentru a-şi etala şi analiza sentimentele reciproce“. „Tabăra de bază“ a sa şi a lui Price avea să devină un loc de legendă, scandal şi sinucideri; un loc în care Rogers, alături de majoritatea, dacă nu de toţi, dintre cei mai de marcă gânditori şi lideri ai psihologiei umaniste au susţinut ateliere de lucru şi sesiuni din ce în ce mai nebuneşti. A fost un loc ce a răsunat de idei care aveau să schimbe sinele american şi apoi pe cel mondial. Un loc numit Esalen.

Misiunea declarată[249] a Institutului Esalen era că „toţi oamenii posedă cumva un potenţial divin; pot fi gândite modalităţi – modalităţi specifice, sistematice – pentru ajutorarea nu doar a câtorva, ci a multora, cu scopul de a atinge o capacitate extinsă de a învăţa, a iubi, a simţi profund, a crea“. Construind pe ideea lui Rogers de „terapie pentru cei normali“, ei credeau că Dumnezeu se afla în străfundurile autentice ale sufletului fiecăruia şi că tot ce trebuia noi să facem, folosind metode precum întâlnirile de grup, era să Îl scoatem la iveală. Sociologul Marion Goldman scrie că unul dintre motivele pentru care Esalen a atras mii de americani a fost că „a redefinit fundamental psihoterapia ca un context pentru evoluţie personală, şi nu ca metodă de recuperare dintr-o boală mintală“.[250] La fel ca terapia, a fost un propagator de pionierat al genurilor de practici „spirituale“, cum ar fi yoga, masajul şi meditaţia, preocupate de

venerarea mai degrabă a zeului sinelui decât a oricărui alt zeu aflat într-o carte sfântă. „Esalen a jucat un rol crucial în raport cu introducerea și promovarea spiritualității ezoterice, așa că a intrat în curentul cultural principal“[251], scrie Goldman. „Milioane de americani contemporani se identifică drept spirituali, nu religioși, deoarece Institutul le-a pavat drumul către explorarea spiritualității fără afiliere cu denumiri stabilite[252]… Presupunerea fundamentală că Dumnezeu este în toate viețuitoarele și că noi suntem dumnezei este piatra de temelie a Institutului Esalen.“[253] Aceasta a fost o formă specifică de spiritualitate care a plasat sursa perfecțiunii divine în interiorul sinelui. A fost o idee care avea, în cele din urmă, să înghită lumea.

*

Ora opt și jumătate seara. Cu harta în mână, după ce am străbătut un drum printre clădiri denumite Maslow, Huxley și Fritz, am ajuns în sfârșit la Big Yurt. Era o construcție mică rotundă, cu podele și plafon din lemn, care fusese gândită ca un teatru. Se găseau aici și o scenă și lumini puternice îndreptate spre centrul ei. M-am așezat, agitat, la capătul ultimului rând de scaune, din aproape 20 câte erau în total, și m-am uitat la Paula Shaw, șefa de curs, pătrunzând prin lumina reflectoarelor. Nu știam aproape nimic despre ce urma să se întâmple, în afară de faptul că totul avea să dureze șase zile și că începeam dimineața și lucram până târziu, adesea până la miezul nopții. Cu câteva luni înainte, femeia de la biroul de rezervări al Institutului mi-a spus că aceasta se apropia cel mai mult de o întâlnire de grup precum acelea la care participaseră, probabil, vizitatorii din anii 1960. În catalog scria că programul avea un „statut prestigios“ la Institut și era considerat un „ritual de trecere“ pentru membrii colectivului. Urma să fie un „voiaj prin propria-ți umanitate“, din care aveam să ieșim cu „mult mai autentici“. Era, continua promisiunea, o „ocazie de a experimenta personal în moduri la care poate ați visat, dar pe care nu le-ați crezut niciodată posibile“. Era numit „The Max“.

Paula Shaw se așezase pe un scaun din mijlocul scenei, scanându-ne în liniște, cu dinții de sus pe buza inferioară, cu ochii vădind din plin amenințare

şi încântare. Se născuse în Bronx, în 1941, şi, avea să devină rapid limpede, era dură şi tăioasă ca orice locuitoare din Bronx, chiar dacă, la 74 de ani, era puţin surdă. Nu spunea nimic. A continuat să nu spună nimic. Cu cât liniştea ei persista mai mult, cu atât mai mare devenea neliniştea. Oamenii au început să se foiască, să tuşească, să chicotească. Dar ea continua să tacă. Era despotică. Paula pusese complet stăpânire pe noi. Apoi, fără vreun avertisment…

– BINE AŢI VENIT LA „THE MAX“!

Cu tensiunea spulberată şi după un scurt bun venit, a început să dea ordine.

– Aţi intrat acum în proces, s-a răstit ea. Odată ce aţi fost de acord să fiţi parte din joc, gata. Sunteţi în joc. Nu pleacă nimeni. Nu vreau să vorbiţi cu oamenii din afara atelierului. Când aveţi pauză, nu pleacă nimeni. Nu vă întoarceţi în camerele voastre. Confidenţialitate. Aveţi voie să povestiţi ce vedeţi aici, dar fără să daţi nume.[254] Şi nu veniţi cu sticlele voastre de apă. Oamenii din ziua de azi, sugând tot timpul dintr-o sticlă de apă. A imitat sorbitul cu zgomot dintr-un recipient de plastic. Şi, vă rog, săptămâna asta, fără Internet. Nu îl folosiţi. Sunteţi în proces. Şi nu vorbiţi între voi despre ce se petrece aici. Nu procesaţi procesul. Dacă oamenii se supără, dacă sunt lacrimi, nu consolaţi pe nimeni. Ce facem atunci când ne îmbrăţişăm? Cu un zâmbet servil, a mimat o îmbrăţişare. Sufocăm. Consolarea înseamnă a vă face pe voi să vă simţiţi mai bine.

Rămânând tăcută din nou, a privit chipul fiecăruia dintre noi şi a început să dea din cap, ca şi cum ar fi ajuns la o concluzie numai de ea ştiută.

– Acesta nu este un curs banal, a spus ea, cu un rânjet fugar pe buzele-i subţiri. Aici este vorba despre dezvoltarea a ceea ce sunteţi. Fac asta de peste 30 de ani şi, vă spun drept, e al naibii de greu. Aproape că transformăm vieţile oamenilor. OK? Aşadar, iată ideile de bază. Există trei reguli, iar prima vine tocmai de la Aristotel: un lucru este ceea ce este. S-a sculat în picioare şi a ridicat scaunul în faţa ei. Acesta este un scaun. Are un spătar din plastic şi picioare metalice. Are anumite proprietăţi, greutate, înălţime, adâncime. Este ceea ce este. Aţi înţeles? OK. Regula numărul doi: stăpâniţi-l. Regula numărul trei: fiţi creativi cu el. S-a aşezat din nou şi a zâmbit larg. Sper că sunteţi pregătiţi. Pentru că vom aprinde o ditamai petarda, chiar sub

voi.

Cât timp vorbise Paula, în rândul celor din public se instalase o atmosferă de sentimentalism plângăcios, intim. Aerul devenise aproape irespirabil de atâta sensibilitate. Participanții din primele rânduri se holbau cu privirile ridicate înspre ea, cu pleoapele atât de întinse, că ai fi zis că voiau să o atingă cu globii oculari. Stăteau cu mâinile una peste alta, presate pe piept, râzând exact în momentele potrivite. Eu priveam totul din spate, încercând să mă fac cât mai mic în scaun.

Ni s-a spus că urma să urcăm pe rând pe scenă și să găsim o persoană din public de care să ne „ancorăm“, privind-o în ochi. Apoi urma să descriem senzațiile pe care le percepeam în corp. Nu aveam voie să etichetăm aceste senzații – nu puteam spune că eram „emoționați“ sau că simțeam „greață“ ori altceva de genul acesta –, deoarece asta era limba „sistemului“ nostru. Noi ne aflam acolo pentru a redescoperi realitatea a ceea ce simțeam, descriind sentimentele în sine, și nu etichetele pe care învățaserăm să le aplicăm. Scopul era să fim precum copiii care se exprimă liber în mod natural înainte să fie copleșiți de societatea adultă. Copiii „sunt cine sunt“, a spus Paula.

– Gândul ieșirii din zona voastră de confort, să puteți fi tot ceea ce puteți fi, este înspăimântător. Este o amenințare la adresa felului în care ne trăim majoritatea dintre noi viața, la adresa cutiei în care trăim.

M-am chircit și mai mult în scaunul meu, curios să văd ce urma să se mai întâmple. Această realitate, față de ideea de „sistem“, îmi amintea de interpretul din emisfera cerebrală stângă și de fabulațiile lui. Simțim ceea ce simțim, iar vocea din capul nostru încearcă să eticheteze și să explice aceste trăiri, chiar dacă nu are cunoștințe directe despre ele. Poate că Paula avea dreptate. Când spusese că prima regulă a cursului era „de pe vremea lui Aristotel“, am fost șocat, pentru o fracțiune de secundă. Un lucru este ceea ce este. Stăpâniți-l. Indiferent de cât de tare mi-aș fi dorit să fiu din nou în Anglia, în pat cu câinii mei, în clipa în care a spus asta, am știut că mă aflam, din nou, în locul potrivit.

Sus, sub lumina reflectorului, a apărut numaidecât un tipar. O persoană urca pe scenă și privea fix în ochi o alta, după care cei doi își descriau sentimentele fizice. Discutau, după aceea, despre teama lor, despre

sentimentul nepotrivirii, despre jenă sau altceva. Apoi, Paula spunea ceva de genul: „Cineva din trecutul tău te-a făcut să te simți astfel. Cine anume?“ Și, aproape de fiecare dată, răspunsul era „tatăl meu“. Paula le spunea „adu-l aici“ – adică să își imagineze că persoana din public de care se „ancoraseră“ era tatăl.

– Ce ai vrea să îi spui?

Aici începeau să curgă lacrimi.

Era acolo o femeie trecută de 60 de ani, cu păr lung, alb, bronzată și cu ochi ca de copoi, care a spus că simțea că îi tremurau picioarele.

– Respiră, asimilează tremuratul, a spus Paula.

Și ea a făcut întocmai. Tremuratul a devenit vizibil. Paula a întrebat-o cine o făcea să se simtă astfel.

– Tatăl meu, a spus ea.

– Păi, adu-l aici.

Femeii au început să-i tremure brațele, apoi și umerii. Suspina acum, imaginându-și-l pe tatăl ei, pe care a început să îl mustre sever.

– Ai vrut să devin inginer și să gândesc matematic, plângea ea. Am cerut o trusă de chimie doar ca să-ți fac pe plac. Tremuratul devenea tot mai aprig. Avea ochii injectați, șiroind de lacrimi. Vocea crescu o octavă, pe măsură ce striga în gol. Mi-ai cerut mereu să gândesc liniar. Acum îi vibra tot corpul. Sălta în sus și în jos.

Paula a întrebat:

– Există un sunet pentru acest tremurat?

Sărind în sus și în jos, iar și iar și iar, la distanță de câțiva centimetri de scenă, a început să strige:

– Huk! Huk! Huk! Huk!

Și ședința a continuat în același fel. O femeie avea un tată care o depășise într-o cursă de alergare și, drept rezultat, ea crescuse fiind prea competitivă. O alta avea un tată care o făcuse să se simtă „invizibilă“ și acum, adultă fiind, așa își trăia viața. O alta a povestit în lacrimi că tatăl ei o făcuse cândva „pizdă, ca și cum ar fi fost cel mai natural lucru din lume“. Apoi a urcat pe scenă unul dintre cei câțiva bărbați prezenți la ședință. Era un arhitect finlandez frumos, cu umeri lați, al cărui tată, un muzician de succes, dorise ca el să devină un violoncelist faimos.

– Îmi amintesc că aveam șapte ani și tu te uitai la mine cum cântam, cu o expresie care spunea „Nu pot să cred cât de slab ești“, a spus el, plângând. Sunt atât de furios. O simt aici, a mai spus, strângându-și în mână, cu o grimasă, penisul și testiculele.

Pentru că știam anumite lucruri despre sinuciderea în rândul bărbaților, dar și despre imposibilitatea pe care o resimt mulți bărbați, de a atinge modelul perfect de virilitate grijulie și totuși puternică, mi-am dat seama că începuse să îmi fie milă de toți acei tați care erau atât de urâți. M-am foit în scaun, frământându-mi degetele, bâțâind din picior, pe măsură ce participanții urcau pe scenă și apoi coborau. I-am numărat, unul după altul. Pe măsură ce se apropia momentul inevitabil al urcării mele în lumina reflectorului, am început să îmi doresc cu disperare să dispar.

*

Fritz. Așa i se spunea, în ciuda celebrității. Doar Fritz. Dar să nu confundați familiaritatea cu atitudinea prietenoasă. Fritz te trata cu un dispreț cumplit, și asta, în văzul tuturor. Fusese crescut spartan, de o mamă care îl pedepsise cu lovituri de biciușcă și de bătător de covor și de un tată care din „rahat cu ochi“ nu-l scosese. Fusese exmatriculat, respins și umilit de o prostituată la vârsta de 13 ani, dat afară din ucenicie și apoi, în cele din urmă, condus de teroarea privind efectele dăunătoare ale masturbării, se pregătise să devină psihanalist. A părăsit Germania în 1933, după ce fusese trecut de naziști pe o listă neagră, și s-a stabilit, până la urmă, în Africa de Sud. Acolo, a devenit

faimos şi bogat ca psihanalist, rămânând un adept loial, deşi revizionist, al acestui curent, până la întâlnirea zdrobitoare, de la Viena, cu maestrul însuşi, „o întâlnire dureroasă şi oarecum importantă istoric“[255], scrie biograful lui strălucit de amuzant de la Esalen, Walter Truett Anderson, pentru care „nu l-a iertat niciodată pe Freud“.

În Institut, Fritz a devenit cunoscut pentru atacurile lui aproape obsesive asupra fostului său guru, insultându-l (la fel ca şi pe unii membrii din personalul de la Esalen) cu fiecare ocazie posibilă. Pentru el, sinele perfect era extrem de autentic, fără pic de autocenzură şi/sau comportament compromiţător. În loc să îşi reprime sexualitatea, în vechiul stil european, Fritz făcea paradă cu ea, erecţia apărând înaintea lui când se plimba gol în timpul celebrelor băi termale hipiote. Flirtase cu aproape fiecare femeie care se întâmplase să îi iasă în cale, atingându-le organele genitale celor care îl lăsau să o facă.[256] Purta şlapi şi o salopetă şi acosta orice tânără frumoasă cu lauda extrem de reală că era „un boşorog libidinos“, o replică la care cel puţin o dată se dădea răspunsul de vis: „Şi eu sunt o tânără libidinoasă“, iar ceea ce trebuia să se întâmple, din câte se pare, se întâmpla.[257]

Fritz era cunoscut pentru grupurile lui de întâlnire de tip „Gestalt“, din care erau folosite elemente şi la „The Max“, atelierul la care participam eu. El respingea modelul lui Freud de scormonire prin trecut pentru răspunsuri la problemele pe care le ai, împingându-te, în schimb, să-ţi confrunţi adevărul absolut, cel din prezent, indiferent de cât de dureros sau de dificil se dovedea a fi aceasta. Grupurile lui operau „strict pe baza «eu şi tu, aici şi acum»“[258], a spus el, avertizând că „orice evadare în viitor sau în trecut este supusă examinării ca o posibilă rezistenţă faţă de întâlnirea în defăşurare“. Te invita să te aşezi pe ceea ce el numea „scaunul fierbinte“, unde puteai fi rugat să descrii senzaţiile fizice din corp – palme asudate sau furnicături în degete – sau să îţi confrunţi mama sau tatăl, pe care ţi-i imaginai că stau în faţa ta, ori să explorezi un conflict interior jucând două aspecte diferite ale tale, dând glas argumentelor pentru fiecare în parte.

Ideea era să te implici în fiecare rol, fără conştiinţă de sine, trăindu-l cu adevărat, şi, când făceai asta, Fritz puncta nemilos toate modurile în care credea el că tu erai „fals“, de la tactica de deviere de la sine la felul în care ţi se mişcau ochii sau îţi zvâcnea degetul mic. Limbajul corporal îl fascina în

mod deosebit – „Sunt indiferent la mare parte din ce spune pacientul și mă concentrez pe nivelul nonverbal, deoarece acesta este cel mai puțin supus autoamăgirii“, spunea el. Dacă nu îl plictiseai prea mult, caz în care era posibil să te ignore complet sau să adoarmă, probabil că te făcea „plângăcios“, „cretin“ sau „manipulator“. În timpul unei ședințe din 1966, Natalie Wood – vedeta din filmele Rebel fără cauză și Poveste din cartierul de vest – a fost acuzată de Fritz de „prefăcătorie maximă“[259], nefiind altceva decât „o răsfățată care face doar ce vrea ea“. A luat-o și, împotriva voinței ei, a întins-o pe genunchii lui și a plesnit-o la fund.

Participanții ar fi trebuit să „posede“ adevărul despre ceea ce trăda aparent comportamentul lor vădit despre sinele interior și să și-l asume. Dacă găseai tratamentul dificil și plângeai, lumea râdea de tine. Dacă cineva sărea în ajutorul persoanei care plângea, lumea râdea și de ei. Scopul lui, spunea el, era „să manipuleze și să frustreze persoana în așa manieră încât aceasta să se confrunte cu ea însăși“. Ţelul lui era o stare de autenticitate radicală, o acceptare fără regrete a sinelui adevărat, profund; „să schimb oamenii de hârtie în oameni adevărați“. Scopul principal al unei persoane ar trebui să fie, după părerea lui, „să fii ceea ce ești“. Acestea sunt, desigur, idei încă foarte actuale, nu în ultimul rând în privința rețelelor sociale și a reality show-urilor, unde expunerea detaliilor vieții private și comportamentul „real“, indiferent de cât de urât te-ar face să arăți, sunt adesea încurajate.

Mijlocul anilor 1960 a fost o perioadă incendiară și magnifică pentru Esalen. Broșura din 1965 lăuda „noile instrumente și tehnici ale potențialului uman – în general necunoscute publicului și majorității comunității intelectuale – deja disponibile; cu mult mai multe fiind în curs de dezvoltare. Ne aflăm la o frontieră extraordinară și periculoasă și trebuie să răspundem din nou vechilor întrebări: «Care sunt limitele abilității umane, granițele experienței umane? Ce înseamnă să fii om?»“ Numai în 1966, în jur de 4 000 de aventurieri în lumea sinelui – „doctori, lucrători sociali, psihologi clinicieni, profesori, studenți, afaceriști, ingineri, casnice“, conform unui raport de la acea vreme apărut în The New York Times[260] – străbăteau lungul drum pe Highway One, pentru a afla aceste răspunsuri. O frază auzită adesea în jurul proprietății era „Mama Esalen dă încuviințarea“ și, într-adevăr, așa și făcea. Se practicau masaje nud, sex în grup, agresiune fizică și psihedelism de proporții[261]; erau bărbați în toată firea care își retrăiau naşterile, femei tinere în rochii diafane

cântând la flaut, lângă piscină, şi întâlniri cu vizionari precum Ken Kesey, Joseph Campbell şi Timothy Leary.[262] Fritz avea un perete decorat cu ochelarii de vedere abandonaţi de clienţii despre care pretindea că îşi recăpătaseră vederea, în urma şedinţelor cu el, în vreme ce, într-un alt grup, trei femei se spune că ar fi avut orgasm spontan. Jane Fonda a venit la Esalen pentru a învăţa Zen şi a avut o aventură amoroasă cu cofondatorul Richard Price, în acest timp.[263] Celălalt cofondator, Michael Murphy, descria ceea ce se întâmpla la Esalen ca nimic altceva decât o „revoluţie a conştiinţei".

În ciuda relaţiei capricioase a lui Fritz cu fondatorii Institutului, aceştia i-au construit o casă cu vedere la bazinele cu apă termală, pentru suma fabuloasă de 10 000 de dolari. I s-a rezervat chiar şi propria secţiune în broşură. Dar Regele de la Esalen avea să-şi găsească, în curând, un rival. Will Schutz era cu 30 de ani mai tânăr decât el, studiase la Harvard şi la Albert Einstein College of Medicine şi tocmai scrisese o carte care, în primele lui luni la Institut, a devenit un bestseller naţional. Titlul cărţii era Bucurie (Joy), o stare pe care Schutz o descria ca fiind „sentimentul ce vine din împlinirea potenţialului fiecăruia".[264] Inspirat de Carl Rogers, Schutz credea că oamenii se nasc cu toată bucuria de care au vreodată nevoie în interiorul lor, dar societatea se pune de-a curmezişul, suprimând-o la fel cum ne suprimăm şi adevăratul sine.

Alături de asta venea şi o poziţie extremă faţă de autoresponsabilitate, care răsturna vechiul model creştin, în care Dumnezeu avea un plan pentru fiecare dintre noi, iar noi nu puteam decât să fim buni şi să ne rugăm pentru milostenie, cu scopul de a-l influenţa. Acum, că Dumnezeu putea fi găsit în sine, şi nu neapărat în ceruri, consecinţa naturală era că sursa tuturor şanselor noastre era în acelaşi loc. Pentru Schutz, tot ce ni se întâmpla, inclusiv boala şi accidentele, era ceva invocat de cel ce suferea. „Nu există victimă a circumstanţelor"[265], spunea el. „Cauza tuturor relelor sau a suferinţelor este în noi şi doar pacientul se poate vindeca pe sine. Tu eşti primul care alege să fie bolnav."

Grupurile de întâlnire ale lui Schutz implicau, în mod tipic, un individ îmboldit spre o stare de adevăr radical, nu de către terapeut, aşa cum se întâmpla în modelul gestaltist al lui Fritz, ci de colegii lui de grup. Dar, la fel ca Fritz, el susţinea că, pentru a fi liberi şi bucuroşi, oamenii trebuiau să fie

„reali“. Oamenii se puteau elibera doar știind adevărul despre ei înșiși. Unul dintre adepți explica astfel situația: „Printr-un contract de întâlnire, eu spun ce simt față de tine. Obligația mea să fiu politicos, amabil sau respectuos este, deocamdată, dată uitării. Contractul de întâlnire înlocuiește cunoscutul contract social.“[266]

Grupurile lui puteau fi brutale și bizare. Într-un proces, numit „Cutia Pandorei“, femeile își rezolvau sentimentele negative față de vaginele lor expunându-le în fața grupului. Soților și soțiilor li se cerea să aleagă trei secrete care le-ar distruge căsnicia și să le mărturisească pe toate, un experiment care ducea la cel puțin o situație în care o femeie își ataca cu bestialitate partenerul. Un bărbat care s-a plâns că se simțea „apăsat“ de viață a fost îngropat sub o grămadă de oameni până când a început să urle și a fost forțat să se lupte pentru a ieși la suprafață. Un profesor de psihologie introvertit, pe nume Art Rogers, a fost atacat violent de grupul lui pentru „intelectualizarea“ procesului și pentru că nu era suficient de „real“. O femeie i-a înșfăcat pipa și i-a aruncat-o cât colo. Oamenii l-au pus pe fugă și l-au amenințat cu bătaia. Când s-a întors, în acea după-amiază, au început cu toții să-l ia în balon, ca în coșmarul unui copil la locul de joacă, „Art! Art! Art!“, iar el s-a năpustit și a aruncat un asistent pe fereastră, geamul făcându-se țăndări. Ședința a fost considerată un succes. Și dacă Art s-a întâmplat să se simtă lezat în vreun fel de această experiență, era problema lui. „Asemenea lui Fritz“, scrie Anderson, „Schutz făcea ca discuția în vederea asumării responsabilității pentru un client să sune ca o trădare a potențialului uman.“[267]

Fritz și Schutz au menținut pacea, o vreme, în ciuda interesului lor masculin jalnic pentru mărimea grupului de întâlnire al fiecăruia. Însă succesul național imens al Institutului a început să atragă mass-media importante – care păreau interesate mai ales de Schutz. În mod surprinzător, un articol din septembrie 1967, din Time, nu îl menționa deloc pe Fritz și nici gestaltismul. Fritz a început să atace cu viclenie. I-a defăimat pe clienții lui Schutz, ca fiind o biată adunătură de „băieți veseli“, și l-a insultat public, comentând acid că toți cei din grupul lui păreau să se distreze. Apoi, a venit la Esalen un redactor de la New York Times Magazine, ca să participe la un atelier al lui Schutz. După care a venit un redactor de la revista Life, pentru același lucru. Schutz a fost invitat la The Tonight Show, moderat de Johnny Carson, trei seri la rând.[268] Printr-o mișcare care trebuie să-l fi înfuriat la culme pe Fritz, Schutz s-a

autointitulat „primul Împărat de la Esalen“. Dar dihonia care escalada între cei doi uriaşi a fost doar una dintre rănile care aveau să facă, până la urmă, epoca de glorie a Institutului Esalen să apună.

Au urmat sinuciderile.

*

Sinele autentic este divin. Adevăratele noastre gânduri şi sentimente nu ar trebui reprimate în spatele cortinei demodate a „manierelor“. Ar trebui să fim „reali“ şi să-i denigrăm pe cei „falşi“. Sinele nostru este propria-i justificare. Sinele ar trebui să primească ceea ce vrea. Sinele ar trebui să rostească ceea ce gândeşte. Esenţa cea mai intimă a naturii umane, cele mai profunde straturi ale personalităţii sale, baza „caracterului său animalic“, are un caracter pozitiv.

Aceste idei, care au părut atât de radicale în anii 1960 în Big Sur, au evoluat şi au devenit extrem de răspândite în prezent. Problema este că ele se bazează pe o premisă falsă. Ceea ce Carl Rogers şi intronauţii[269] de la Esalen nu au putut şti este că mulţi dintre experţii de azi susţin că nu există sine autentic. În locul existenţei unui miez pur şi divin în noi toţi, există, de fapt, o colecţie de aspecte ale sinelui, mereu în competiţie, mereu în conflict, unele dintre ele fiind de-a dreptul dezgustătoare, aşa cum vom vedea mai departe. Diferite versiuni ale „noastre“ devin dominante în împrejurări diferite. Se susţine, adesea, în prezent, că sinele uman nu poate fi redus la o „esenţă profundă“. „Eul“ nu este unul singur, ci mai mulţi.

Într-o dimineaţă însorită de primăvară, i-am făcut o vizită profesorului Bruce Hood, faimos psiholog în materie de dezvoltare personală, la biroul său din cadrul Universităţii Bristol. Doream să aflu ce voia să spună numind sinele „o puternică decepţie generată de propriul creier, pentru binele nostru“. Mi-a făcut semn să mă aşez în mica încăpere în care se aflau diverse scaune în jurul unei măsuţe de cafea. Pe un raft cu cărţi din dreapta mea se aflau o mână ţinând o grenadă, un craniu uman şi o fotografie cu un bărbat din epoca

victoriană privind feroce de după o barbă splendidă. O tablă albă pe care se aflau scrise cuvintele „Fă cunoștință cu creierul tău“ atârna pe peretele din spatele lui.

– În varianta sa cea mai simplă, sinele este o cale de a înțelege lucrurile care ni se întâmplă, mi-a spus el, lăsându-se pe spate, în scaun, cu picioarele încrucișate întinse în față. Trebuie să înțelegi sinele, pentru a organiza evenimentele din viața ta într-o poveste logică. Ideea că avem suflet, a explicat el, este o iluzie. Simțim că am avea un centru magic, un sâmbure special prin care trăim fiecare moment al vieții noastre. Dar nu există centru. Nu există sâmbure. Nu există suflet. Ne experimentăm gândurile ca și cum le-am asculta cumva, însă, așa cum a observat filosoful Julian Baggini, „mințile noastre sunt doar o percepție sau un gând după altul, îngrămădite în ele. Tu, persoana, nu ești separată de aceste gânduri.“[270]

Conform lui Bruce, iluzia că avem un sine stabil „autentic“ începe cu momentul în care privim lumea și pe ceilalți oameni urmărind cum ne tratează aceștia. Așa ne construim modelul a ceea ce suntem. Această idee este numită „sinele-oglindă“. În cartea sa The Self Illusion (Iluzia sinelui), Bruce îl citează pe creatorul conceptului, sociologul Charles Horton Cooley, care a scris: „Eu nu sunt ceea ce cred eu că sunt și nu sunt ceea ce crezi tu că sunt; eu sunt ceea ce cred eu că crezi tu că sunt.“[271] Se crede că această iluzie capătă formă pe la vârsta de doi ani.

– Atunci începi să ai amintiri autobiografice, mi-a spus el. Apoi, în majoritatea cazurilor, cam între doi și trei ani, copiii încep să interacționeze cu alți copii, intrând în competiție cu ei și formând grupuri. Pentru a avea un aport util într-un cadru social, trebuie să ai idee cine ești, trebuie să ai simțul identității, iar acest simț al identității este sinele. Acesta trebuie clădit prin informațiile contextuale – Cine sunt? Căror grupuri le aparțin? –, precum și prin cele biologice – Sunt băiat sau fată? Sunt negru sau alb? – sau altele. După aceea, se pun cap la cap informațiile și se formează grupuri. Începi să dezvolți prejudecăți și preferințe. Devii preocupat de ceea ce cred ceilalți despre tine. Simțul valorii sinelui este o reflectare a ceea ce crezi că cred alții despre tine. Pe măsură ce petreci tot mai mult timp cu alți copii, începi să dezvolți ierarhii.

Odată cu aceste ierarhii, vine preocuparea noastră obsesivă pentru statut.

– Căutăm permanent validare. De ce cumpărăm mașini rapide? De ce avem iahturi mari? De ce avem nevoie de toate aceste lucruri de care nu este neapărat nevoie? Pentru că astfel le semnalăm celorlalți statutul sinelui nostru.

Dacă restul cred că suntem excentrici și puternici, sinele nostru oglindă interpretează asta drept dovadă că suntem excentrici și puternici. Suntem conștienți de sine. Folosim indicii luate din exterior pentru a ne spune cine suntem la interior.

Și cam așa se desfășoară lucrurile până la sfârșitul zilelor noastre. Ne temem de insultă și tânjim după o bună reputație.

– Restul vieții este, cred, motivat de a ne simți bine în pielea noastră și de a evita emoțiile negative, generate când suntem ostracizați, respinși sau devalorizați, a spus el. Dacă ne uităm la activitățile noastre cotidiene, muncim pentru salarii pentru a avea un venit. Însă, odată ce ne-am asigurat alimentele de bază, un acoperiș deasupra capului și necesitățile de mediu, suntem motivați să căutăm validarea de la alți oameni. Iar asta, desigur, din cauza nevoii de a ne menține credința în valoarea sinelui.

Lipsa autenticității reale înseamnă că persoana care suntem și modul cum ne comportăm tind să se modifice cumva în funcție de unde suntem și cu cine suntem. Când ne facem meseria, de exemplu, devenim adesea acea meserie. Începem să ne comportăm așa cum bănuim că s-ar comporta un scriitor model sau un manager de fonduri model sau un profesor model, imitându-le particularitățile, codul vestimentar și etic. Poate cel mai faimos cronicar al acestui efect a fost filosoful Jean-Paul Sartre, care l-a observat la un ospătar, pe care l-a acuzat că acționase cu „rea-credință“: „Mișcarea lui este rapidă și directă, puțin prea precisă, puțin prea rapidă“[272], scria el. „Se îndreptă către clienți cu un pas puțin prea repezit. Se apleacă în față puțin prea zelos; vocea lui, ochii lui exprimă un interes puțin prea nerăbdător pentru comanda mușteriului. În cele din urmă, iată-l că revine, încercând să imite prin umbletul lui rigiditatea inflexibilă a unui soi de robot, în vreme ce își duce tava cu nepăsarea unui dansator pe sârmă.“

Sartre observa un individ care părea copleșit, posedat de un concept care exista în exteriorul lui, numit „Ospătarul“. Vocea proprie, limbajul corporal și

mişcările acestui bărbat au fost subsumate unei idei culturale, modelul ospătarului perfect ce aduce cafea şi prăjiturele. Desigur, mulţi dintre noi facem asta. „Există un dans al băcanului, al croitorului, al licitatorului“, scria Sartre. Într-un fel, afirma el, asta cere de la noi societatea. „Un băcan visător îl jigneşte pe muşteriu, pentru că un astfel de băcan nu este un băcan deplin.“

Însemnările lui Sartre despre ospătar au fost publicate în 1943, însă sociopsihologii de azi sunt încă interesaţi de ideea că sinele se denaturează şi se metamorfozează în funcţie de ce crede că se aşteaptă de la el. Avem un sine pentru muncă şi un sine pentru acasă, un sine pentru restaurantele frumoase şi un sine pentru bistrourile de pe marginea autostrăzilor; un sine pentru Twitter şi un sine pentru Facebook; un sine pentru instalator şi un sine pentru primar; un sine de dimineaţă şi unul de seară, un sine de luni şi un sine de duminică, un sine pentru costumul de afaceri şi un sine pentru rochia de seară. Gangsterul John Pridmore se întreba, cu nedumerire, cum putea plânge când era acasă şi se uita la Căsuţa din preerie, iar după aceea se ducea la muncă şi, destul de fericit, „bătea măr pe cineva“. Mulţi dintre noi se plâng că, atunci când ne vizităm părinţii la evenimente familiale, precum Crăciunul, părem să ne întoarcem neputincioşi la sinele nostru din copilărie. Asta se întâmplă, poate, pentru că mama şi tata ne tratează ca pe cei care am fost.[273]

Apoi, pe măsură ce ne ducem zilele şi viaţa, suntem continuu schimbaţi de situaţiile în care ne aflăm şi de personalităţile care orbitează în jurul nostru. Oamenii care ne înconjoară creează un fel de matriţă psihică în care ne extindem.

– Această idee a existenţei în noi a unui sine coerent, cu integritate, este uşor subminată de faptul că, în circumstanţe diferite date de evenimente diferite, ne comportăm în moduri complet diferite, mi-a spus Bruce. Faţetele diferite ale sinelui reflectă faptul că ocupăm medii sociale diferite.

O echipă condusă de psihologul Mark Snyder a examinat câteva dintre aceste efecte într-un studiu fascinant[274], care a urmărit felul în care frumuseţea fizică schimbă comportamentul oamenilor – şi felul în care această schimbare de comportament ne schimbă, apoi, pe noi. 51 de bărbaţi au stat de vorbă cu 51 de femei prin intermediul unui interfon. Fiecărui bărbat i s-a dat o fotografie a unei femei şi i s-a spus (eronat) că era a persoanei cu care vorbeau. Unele fotografii erau ale unor femei deosebit de frumoase, altele nu. Analizarea

conversaţiilor care au urmat a indicat că bărbaţii păreau că interacţionează cu femeile sub puterea credinţei populare că „oamenii frumoşi sunt oameni buni“ – vechea idee greacă numită kalokagathia. Deşi fotografiile erau false, după ce conversaţiile s-au încheiat, bărbaţii le-au perceput pe femeile „drăguţe“ ca fiind mai prietenoase, mai plăcute şi mai sociabile. Dar lucrul cu adevărat fascinant despre acest studiu a fost că un număr semnificativ de femei „drăguţe“ au început, efectiv, să se comporte în manieră mai prietenoasă, mai plăcută şi mai sociabilă. Conform cercetătorilor, bărbaţii nu doar că şi-au „modelat imaginea partenerelor de discuţii pe baza unor intuiţii stereotipice despre frumuseţe şi frumuseţea caracterului, dar aceste impresii au iniţiat un lanţ de evenimente care au avut ca rezultat confirmarea comportamentală a acestor influenţe iniţial eronate“. Alţi cercetători au descoperit[275] că, atunci când oamenii cred, în mod greşit, că stau de vorbă cu o persoană singuratică, tind să fie mai puţin sociabili cu aceasta şi dovedesc niveluri mai crescute de ostilitate – ceea ce, desigur, schimbă comportamentul persoanei singuratice în mai rău, creând o reacţie nefericită în buclă.

Deşi este evident că suntem oarecum conştienţi de modificările înfăţişării şi ale comportamentului, le conştientizăm, de obicei, numai atunci când o altă persoană ne atrage atenţia asupra lor sau când schimbările sunt atât de flagrante, încât nu pot fi ignorate. Cu toate acestea, de cele mai multe ori nu ne dăm seama de starea permanentă de flux în care se află sinele nostru. Nici măcar nu avem, în mod obişnuit, control asupra acestei situaţii. Conform lui Bruce, contextele sunt cele care declanşează schimbările[276], nu noi. Iar asta, de cele mai multe ori, se petrece inconştient.

Dar nu doar contextul social ne transformă. Psihologii Dan Ariely şi George Loewenstein au explorat caracterul nostru multiplu[277] printr-un experiment de neuitat, cu studenţi de 25 de ani, de la Berkley. Acestora li s-a cerut să prezică felul în care s-ar comporta într-o serie de circumstanţe sexuale imorale, neobişnuite sau extreme. Ar folosi mereu un perzevativ? Şi-ar putea imagina să fie excitaţi sexual la contactul cu animale? S-ar simţi atraşi de o fetiţă de 12 ani? I-ar da, pe furiş, droguri unei femei, pentru a spori şansa ca ea să facă sex cu ei? O dată, li s-a cerut, pur şi simplu, să răspundă la aceste întrebări. Dar altă dată, li s-a cerut să răspundă în timp ce se masturbau urmărind un film porno şi în punctul culminant al „excitării preorgasmice“.

Rezultatele au fost tulburătoare. Când erau excitaţi, prognozele lor vizând dacă s-ar implica sau nu în practici neobişnuite, cum ar fi intimitatea cu un animal, au fost aproape de două ori mai mari. Voinţa lor imaginată de a acţiona imoral pentru a avea parte de sex crescuse mai mult de dublu. Studiul nu a sugerat doar că avem coduri morale complet diferite în funcţie de stările modificate ale sinelui. Mai îngrijorător de atât, a arătat cât de jalnici putem fi când vine vorba să ne anticipăm comportamentul. Nu suntem o singură persoană, ci mai multe, iar oamenii care suntem este posibil să nu se cunoască între ei.

Realitatea îngrijorătoare a caracterului nostru multiplu ţine, de asemenea, de nivelul neurologic. Neurologul David Eagleman scrie că avem creierul „alcătuit din multipli experţi suprapuşi, care cântăresc şi se întrec pentru diferite alternative“.[278] Unul dintre aceşti „agenţi secunzi“ poate susţine, să zicem, sexul cu o oaie, în vreme ce altul ar putea fi împotrivă. Aceşti experţi sunt într-o continuă luptă, încercând să ne determine să facem un lucru sau altul, iar felul în care ne comportăm, în cele din urmă, depinde de care dintre ei câştigă într-un moment sau în altul. Nu are rost să mai spun că toate acestea se petrec dincolo de percepţia conştientă, în vreme ce interpretul din emisfera cerebrală stângă narează toate acţiunile noastre, asigurându-ne că noi suntem cei ce ne alegem liber comportamentul, când, probabil, nu suntem.

Ceea ce sugerează toată acestă activitate este că o idee fundamentală a psihologiei umaniste este, pur şi simplu, greşită – nu există nici un sâmbure autentic în noi, nici o versiune fericită şi perfectă a sinelui, care să poată fi expusă prin înlăturarea aşteptărilor coercitive ale societăţii. De fapt, sinele este modular. Suntem clădiţi din mai multe fiinţe unitare aflate în competiţie, toate fiind în egală măsură „noi“ şi în permanentă luptă pentru supremaţie. Diferite versiuni ale noastre ies la iveală în funcţie de unde ne aflăm, ce facem, cu cine suntem şi cât de excitaţi se întâmplă să fim. Percepţia noastră despre cine suntem cu adevărat se pare că depinde decisiv de ceea ce credem noi că ar crede alţii despre noi. Asta îmi aduce aminte de ceea ce mi-a spus, despre perfecţionismul social, Rory de la Laboratorul pentru cercetarea comportamentului suicidal: „Nu are legătură cu ceea ce cred, de fapt, oamenii despre tine. Are legătură cu ceea ce crezi tu că aşteaptă oamenii de la tine.“ Ideea sinelui-oglindă expune perfecţionismul social din fiecare dintre noi. Cu

toţii ne judecăm privindu-ne prin ochii celorlalţi oameni şi imaginându-ne ce cred aceştia.

Dar el mai expune şi un teribil pericol asociat conceptului de întâlnire de grup. Dacă o persoană – mai ales una vulnerabilă psihologic – este înconjurată de alte persoane care o abuzează – numind-o, poate, „muiere“, „proastă“, „aburitor“ sau „şarlatan“ –, atunci aceasta ar putea ajunge să creadă că exact aşa este de fapt. Sinele-oglindă mai expune cruzimea inerentă formei dure a responsabilităţii personale, care a fost făcută populară la Esalen şi rămâne uzitată şi în prezent. Psihologii umanişti au fost convinşi că sinele autentic era nu doar real, ci şi perfect şi încărcat de potenţial latent – folosim doar 10% din creier! Dar dacă este adevărat că deţinem în noi toată puterea de care avem nevoie pentru a reuşi, atunci rezultă, în mod natural, că dacă dăm greş este numai şi numai vina noastră. Aceasta este o mentalitate nemiloasă şi limitată care provine din epoca actuală a perfecţionismului, reprezentată de Will Schutz şi Fritz Perls, de la Esalen, şi direct de la tămăduitorii prin credinţă şi de la susţinătorii vindecării prin forţa gândirii pozitive din America secolului al XIX-lea, precum Smith Wigglesworth şi Mary Baker Eddy. Pur şi simplu, nu ţi-ai dorit îndeajuns. Pur şi simplu, nu ai crezut.

*

Tot ce puteam să văd, dincolo de luminile scenei, erau şiruri de chipuri neclare. De undeva din stânga, vocea Paulei.

– Spune-mi ce simţi.

Planul era să termin cu toate astea cât mai repede posibil. Eu eram bărbatul cărunt: calm, eficient, translucid, imemorabil. Nu aveam să-i ofer nimic. Aveam să mă prefac. Nu exista alternativă.

– Îmi transpiră palmele, am spus.

– Nu! a urlat ea. Mai întâi ai nevoie de o pereche de ochi în care să te ancorezi. Am privit în întuneric, cu ochii mijiți. Aș dori să subliniez cât de deplin te-a prins sistemul, a spus Paula. Deși ai stat acolo și ai privit nici nu știu câți oameni urcând pe scenă, ai sărit, pur și simplu, în picioare, gândind: „Oh, știu ce am de făcut“. Așadar, vedem că nu ai ascultat atent. Dar ăsta este sistemul tău. Este protecție. Este apărare.

– Da, am spus eu, iritat într-o măsură care m-a surprins. Dar tot îmi transpiră palmele. Asta rămâne o realitate.

– Oh, partea asta este o realitate, a spus ea. Și nu are nici o valoare dacă o azvârli așa acolo.

Am fixat ochii unui bărbat de vârstă mijlocie pe nume Ron.

– Deci ar trebui să îi spun lui Ron cum mă simt? am întrebat. Simt că îmi bate inima. Îmi transpiră palmele.

– OK, ia-o încet, a spus Paula. Uite cum ai luat-o la goană. Rămâi cu Ron, privind în ochii lui. Acum respiră. Știu că ești agitat și speriat și chestii de genul ăsta. Ăăă... faci ceva. Care este senzația din palme?

Am privit în jos. Brațele îmi atârnau rigide, iar degetele erau rășchirate, încordate și îndoite ca picioarele unui păianjen pe moarte. Era o atitudine complet ciudată. Oh, Doamne.

– Cred că încearcă să se târâie pe furiș de pe scenă, am spus eu. S-au auzit câteva chicoteli nervoase. Tocmai până în Anglia.

– Vii de departe, a spus Paula. Nu este așa de ușor să te aduni. Rămâi cu Ron. Care este senzația din palme? Ai spus că transpiră.

– Da.

– OK, pătrunde în transpirație.

– Îmi simt pulsul în degete.

– Rămâi la asta. Pătrunde cu respirația în transpirație. Observă dacă mintea

încearcă să se sustragă, dar continuă să priveşti în ochii lui Ron şi pătrunde, respirând, în transpiraţie. Ce alte senzaţii observi în corp?

– Simt că mi-e rău de la stomac.

– Dar care este senzaţia?

– Îmi aminteşte de când obişnuiam să beau, de când eram mahmur. Un fel de otravă în stomac.

– Asta este o imagine. Observă diferenţa dintre etichetă şi senzaţia concretă. Există o senzaţie pe care o poţi identifica în stomac.

M-am gândit o clipă la asta.

– Alunecare, presupun.

Alunecare? Alunecare?

– Ce? a făcut ea.

– Ăăă, alunecare, am spus.

– Alunecare? A urmat tăcere. OK. Pătrunde, respirând, în alunecare.

Am pătruns, respirând, în alunecare.

– Pătrunde, respirând, în palmele transpirate. Nu încerca să le redresezi. Lasă-le să atârne unde sunt. Pătrunde, respirând, în alunecare. Bravo. Ce altceva mai percepi?

– Cred că mă legăn înainte şi înapoi. Mă clatin.

– Rămâi privind în ochii lui Ron şi observă doar acea legănare. Rămâi cu ochii deschişi. Pătrunde, respirând, în legănare. Observă dacă alunecarea mai este acolo. Dacă da, pătrunde, respirând, în ea. Ce mai percepi?

– Simt doar... Vocea mea suna subţire. De fapt, mă simt doar complet gol pe dinăuntru.

– Aceasta este o imagine. Și eu îți spun că se manifestă ca o senzație.

– OK, am spus eu acru. Cred că ești o nesimțită, mi-am zis eu. Te rog, încetează să mai fii o nesimțită.

– Când simți acest vid, ai cumva senzația că ar avea vreo legătură cu ceva?

– Ăăă... are legătură cu ceva? M-am uitat în lumina orbitoare, simțindu-mă tras în neant. Presupun că mă simt puțin așa în viața mea din prezent, am spus. Simt un fel de vid la gândul că am împlinit 40 de ani și simt că viața mi-e destul de goală.

– Aceasta este o percepție a ta despre tine. Ai împlinit 40 de ani și te întrebi ce anume ai realizat? Ți-a spus cineva vreodată că trebuie să te judeci astfel?

Apoi, pentru prima oară după mulți ani și absolut din senin, am început să plâng. Nu-mi venea să cred ce se întâmplă.

– Da, este atât de reală această manifestare a ta, a spus Paula. Este experiența ta. Respiră.

Abia dacă mai puteam vorbi de plâns.

– Pur și simplu... ăăă... pur și simplu... pur și simplu nu sunt sigur că sunt o persoană foarte agreabilă.

– Este greu, a spus ea. Dar este ceea ce a sălășuit în tine. Respiră. Dă drumul brațelor. Rămâi cu ochii deschiși. Uită-te la Ron. Vorbește despre otravă. Ai fost alcoolic?

– Da.

– Ai fost un copil-problemă?

– Da.

– Pun pariu că ai fost unul rău. Ce ai făcut?

– Oh, deranjam orele. Vream să mi se acorde toată atenția. Acum s-a

schimbat complet situaţia. Nu mai vreau deloc atenţie.

– Pentru că ai vrut să-l repudiezi pe acel individ. Ai tot căutat să repari lucrurile, dar ai fost reprimat, nefericit şi furios pe tine însuţi.

– Presupun că am aflat asta pe când eram elev. Cred că eram un pic cam agasant. I-am necăjit pe oameni.

– Am o temă pentru tine. Vreau să fii individul acela. Cel de 14 ani. Tu l-ai repudiat, iar el este mare parte din tine. A fost un copil puternic. Rebel. Nu a vrut să fie controlat de teamă şi de teroare. Dar, pe urmă, tu ai decis să repari totul şi să fii băiat bun. Şi ce să vezi? Iată-te aici, spunând: „Viaţa mea nu funcţionează. Sunt furios. Sunt un nenorocit.“ Aşa că, în ciuda poleielii de bună purtare, totul este egal cu zero. Pentru că ceea ce ai făcut tu a fost să te autorepudiezi. Acum vei redeveni acel copil.

Am coborât de pe scenă ameţit. Mersese extrem de prost.

În seara aceea, după ce am atras, cu succes, atenţia întregului grup, întârziind 20 de minute la cină şi găsind un loc departe de ei, m-am băgat în pat cu poveştile mele despre Esalen şi am încercat să-mi distrag atenţia cu povestiri despre erecţiile lui Fritz. Câteva ore mai târziu, eram tot treaz şi încărcat de gânduri negre de ora trei dimineaţa. Îmi era groază de sarcina mea de a doua zi. Abia dacă îl mai recunoşteam pe şcolarul gălăgios, înnebunit după atenţie, care fusesem cândva, darămite să îmi mai imaginez că deveneam el. De-a lungul anilor, reuşisem cumva să mă transform în opusul lui. Acum, ador să fiu eu însumi. Lucrez singur, merg în drumeţii singur, merg la cinema singur, mănânc la restaurant singur, merg în vacanţă singur. „De unul singur“, acesta este motivul pentru care m-am mutat la ţară, într-o căsuţă liniştită de la capătul unei străzi private vechi, plină de gropi.

Însă, cu cât alegi mai mult să fii singur, mi-am dat eu seama, cu atât toţi ceilalţi vor să te lase în pace. Izolarea te face paranoic. Cele mai urâte temeri ale tale despre tine însuţi şi despre toţi ceilalţi umplu toată liniştea pe care ai creat-o, făcându-te şi mai temător, şi mai capricios, şi mai potrivnic prezenţei umane, până ajungi să stai aşa, cu jaluzelele lăsate, holbându-te la telefon, întrebându-te: „Ce am ajuns?“ Ai ajuns un nemulţumit, unul care dă tot timpul ochii peste cap, o persoană care oftează tare la coadă în magazine.

Solitudinea poate fi un motor care își produce singur combustibilul, trimițându-te din ce în ce mai rapid către tăcere.

Și totuși, când aveam 14 ani, tânjeam după compania celorlalți, îi provocam tot timpul pe prietenii mei să ne întâlnim în faţă la Woolworth sâmbăta după-amiaza sau să mergem în pădure, să bem amaretto de furat. Când se întâmpla să mă refuze, eram intrigat. Cum era posibil să nu vrei să ieşi? Era distractiv! Era senzațional! Era viaţă! Aveam prieteni pe atunci, dar şi o mulțime de duşmani. Au existat cel puțin două ocazii în care am reuşit să mi-i fac duşmani aproape pe toți cei pe care îi cunoșteam. Eram gălăgios. Deranjant. Agasant.

Îmi amintesc de o sâmbătă seară petrecută cu o gaşcă de prieteni de la şcoală, la o ieşire de după film, la McDonald's. Era o campanie cu nişte lozuri pe care trebuia să le răzuieşti şi cineva observase că pe afiş scria cu litere mici, undeva jos, „NU ESTE OBLIGATORIU SĂ CUMPĂRAŢI". Asta însemna că puteai cere câte lozuri voiai şi să câştigi la nesfârşit cartofi prăjiți şi sucuri. Era fantastic, portița visurilor. Eram aşezaţi în cerc, cu burdihanele umflate şi cu unghiile pline de vopsea argintie de pe lozuri, ocupând câteva mese, şi se uitau cu toții la mine, iar eu eram aşa de fericit pentru că făceam un fel de glumă nebunească, aveam un comportament anume, iar o fată, de care se întâmpla să fiu îndrăgostit, a spus:

– De ce nu pleci odată? Nimeni nu te vrea aici.

Mi-am zis: „Glumește". M-am uitat împrejur, la ceilalți. M-am ridicat în picioare şi m-am gândit: „Dacă am să cobor scările încet, încet de tot, o să le fie milă de mine. Or să spună: «Întoarce-te! Am glumit!»" Am coborât scările încet, încet de tot. Pe urmă, m-am dus acasă.

Când mă gândesc la astfel de incidente (şi sunt multe), îmi iese efectiv un sunet din gât. Mă opresc, tresar şi scot un sunet, ca şi cum ruşinea ar ieşi, fizic, din mine. Nu doar incidentele din tinerețea mea se strecoară aşa afară şi mă pocnesc pe interior. Poate fi şi ceva care s-a întâmplat săptămâna trecută. Este ca şi cum sinele s-ar închide în sine, amintindu-şi de perioada când stătea prea departe de modelul său de ideal, şi s-ar autopedepsi pentru eşec.

Dar, oricât de evident era că mă schimbasem din adolescență, când am privit

înapoi, am făcut-o cu acelaşi sentiment ciudat de coerenţă şi continuitate. Nu mă îndoiam că Bruce Hood avea dreptate când spunea că sentimentul că avem un sâmbure consistent, ca un suflet, este o iluzie. Dar tot nu puteam să mă lepăd de ideea că era ceva în mijloc. Era aproape ca şi cum diferitele versiuni ale mele erau răspunsuri diferite la aceeaşi problemă, ca şi cum mintea mea proba diferite metode de a rezolva această problemă. Încercase prin gălăgie şi prin atragerea atenţiei, apoi a încercat băutura şi drogurile, iar acum era într-o fază cu câini şi singurătate. Poate că problema era lucrul consistent – aceea era faţeta sinelui meu care părea să fi rămas îndărătnic de neschimbată. Dar ce anume era?

Toate bune, însă interpretul din emisfera mea stângă avea un nume nou pentru asta acum, graţie conversaţiei mele cu profesorul Gordon Flett – perfecţionism nevrotic. Noi suntem acei oameni îngrijoraţi şi anxioşi care percep o „discrepanţă masivă“ între cine suntem şi cine avem nevoie să fim. Facem aceste generalizări vaste, despre noi înşine, astfel încât, dacă nu suntem eficienţi în raport cu un anumit lucru, eşecul este al sinelui în totalitatea lui. Iar, odată cu asta, vine şi foarte mult dezgust de sine.

Mie mi se pare că dezgustul de sine apare când capacitatea creierului nostru de a crea un erou dă greş. Când suntem fericiţi, ne simţim bine în pielea noastră, continuându-ne, cu succes, proiectele semnificative, făcându-ne viaţa şi lumea din jur mai bune. Nu vedem adevărul situaţiei noastre, şi anume acela că avem cusururi personale profunde şi numeroase, că viaţa noastră este, în cele din urmă, fără sens, că trăim într-un regat al haosului şi al nedreptăţii şi că atât noi, cât şi toţi cei pe care îi iubim vom muri. Când mintea nu reuşeşte să ne distragă îndeajuns atenţia, toate acestea pot părea foarte aproape. Uneori, simţi ca şi cum ai întoarce capul prea repede, văzând efectiv tenebrele. Chiar şi în momentele noastre cele mai obişnuite – când aşteptăm la semafor sau stăm la coadă la îngheţată –, deznădejdea dată de toate acestea respiră greu.

Desigur că îmi dau seama că gândurile „nihiliste“ de acest fel sunt, adesea, respinse ca fiind „adolescentine“. Dar nu asta spun ele? Adolescenţa este etapa în care cortina se deschide scurt, dând la iveală aceste gânduri deprimante, apoi suntem purtaţi în vâltoarea constrângerilor maturităţii, cu toate emoţiile şi responsabilităţile ei. Adolescenţa este pauza dintre iluziile

copilăriei şi cele ale maturităţii, o perioadă în care proiectele unei faze a vieţii s-au năruit, iar următoarele sunt pe cale să ia naştere. Iar, în această pauză, întrevedem ororile pe care creierul nostru, mare povestitor, se străduieşte din răsputeri să le ţină departe de noi. Îmi doresc ca al meu creier povestitor să funcţioneze mai bine. Mai vreau puţin din acele iluzii.

Poate că lucrul care nu s-a schimbat este stima de sine scăzută, care stă la baza perfecţionismului nevrotic. Dorinţa mea de adult de a fi singur este, acum, o reacţie la asta, la fel cum adolescentul gălăgios era o reacţie atunci. Îmi doresc să ştiu cum să îndrept lucrurile. Când mă gândesc la stimă de sine ridicată, îmi imaginez un oraş de aur aşezat pe un deal. Încerc de ani de zile să ajung acolo şi, dacă ar fi să fiu cinstit, mă îndoiam că tertipurile de a doua zi aveau să îmi fie de ajutor. Urma să fie o provocare. „Ceea ce ai făcut tu a fost să te autorepudiezi“, îmi spusese Paula mai devreme. Avea dreptate aici. Să îl regăsesc pe tânărul gălăgios, tânjind după adoraţie, care am fost cândva, nu ar însemna doar să devin vulnerabil la noi umilinţe, ar însemna să revin printre oameni.

A doua zi dimineaţă, am început. Conform metodei gestaltiste a lui Fritz Perl, Paula ne instruise pe mulţi să primim în noi, complet şi fără rezerve, versiunea noastră de care ne temeam cel mai mult. O femeie trebuia să fie un ofiţer de poliţie deosebit de autoritar, să umble prin Institut cu ochelari de soare cu lentile-oglindă, fornăind şi urlând ordine. O alta trebuia să fie invizibilă şi să plutească de colo-colo cu ochelari cu lentile negre şi cu capul complet bandajat. Un bărbat pe la vreo 30 de ani trebuia să fie propriul tată, veteran al Războiului din Vietnam, care îl ameninţase cu puşca pe când el avea doar trei ani. Îşi petrecea timpul urlând şi întrerupând pe toată lumea. („Bufniţe? Lua-le-ar dracu’, le urăsc.“) În vestiar, în zona spălătoriei, am găsit un tricou vechi zdrenţuros cu Metallica. Din depărtare, ofiţerul de poliţie mă urmărea.

– O să te îmbraci cu ăla imediat, rahat cu ochi, a mârâit ea. Avea un baston poliţienesc lung de vreo jumătate de metru, cu care se lovea în palmă. Am făcut ce mi s-a zis. Afară, am văzut un container mare pe roţi pentru rufe. Mi-a venit o idee.

– Doamnă ofiţer, i-am spus eu, pot să vă duc cu căruţul ăsta până la Big Yurt?

Ea a râs încântată.

– Mai întrebi?!

A sărit în container și eu am început să o împing la vale. Când efectul gravitației și-a făcut simțită prezența și noi ne deplasam din ce în ce mai repede, hurducăind pe macadam și chicotind zgomotos, m-am simțit deodată vesel, netot și plin de viață. Era uimitor cât de repede redevenisem băiatul acela de 14 ani. Când am ajuns acolo, am oprit și am ajutat-o să coboare. Am observat, cu colțul ochiului, ceva ce semăna cu o capră. „Genial!“, mi-am zis, acum amețit de toată aventura. 40 de secunde mai târziu, aclamat de ceilalți, dezlegasem capra și o duceam spre un răzor cu fructe, unde aveam de gând să împart cu ea un delicios festin de căpșuni bio furate.

– Mă scuzați, s-a auzit o voce. Hei! Hei! Aduceți capra aceea înapoi imediat.

M-am întors. Am observat o expresie în ochii stăpânei caprei, pe care mi-o aminteam, de asemenea, din tinerețe.

– Este pentru copii, a spus ea, cu o dezamăgire exasperată.

– Vă cer scuze, am spus eu. Vă cer scuze.

Am dus capra înapoi, simțindu-mă ridicol în tricoul acela rupt. Știam exact ce ar fi făcut băiatul de 14 ani într-o astfel de situație. Ar fi spus: „La dracu’“.

A doua zi, ni s-a spus să o informăm pe Paula asupra progreselor noastre. Când a venit rândul meu, m-am dus pe scenă, clipind sub lumina reflectorului.

– Câțiva oameni au fost de părere că nu ți-ai făcut tema, a spus ea.

– Am furat o capră! am protestat eu, fără vlagă.

S-a auzit o voce venind din public.

– Will mi-a spus că lucrul cel mai obraznic pe care l-ar putea face ar fi să nu-și facă tema.

Așa era. Paula m-a studiat, întristată.

– Ar fi ca naiba să mă gândesc că ai bătut atâta amar de drum doar ca să te întorci în peștera ta, a spus. De ce ți-e teamă? Să cunoști oameni? Ce te sperie?

– Pe măsură ce îmbătrânesc, devin tot mai morocănos. Nu știu... Pur și simplu, nu mă pricep să interacționez cu oamenii. Nu știu de ce.

– Păi, ce zici dacă ar deveni asta o temă? Tipul care nu se înțelege cu oamenii.

– Să fiu o jigodie? am întrebat eu.

– Să fii o jigodie.

Când am ieșit din Big Yurt, am trecut pe lângă o femeie masivă de aproape 60 de ani, care avea ca temă să fie o femeie a cavernelor. Era într-un copac, chircită pe o creangă joasă, grohăind și horcăind, cu sânul stâng atârnându-i din veșmântul grosolan pe care și-l făcuse din niște zdrențe înnodate. Era aceeași femeie care mă pârâse Paulei că nu-mi făcusem tema. A sărit pe pământ, s-a așezat pe vine într-un strat de flori și a început să urineze, băltoaca închisă la culoare fiind absorbită de nămol. Mi-am dat seama că acela era momentul meu.

– Ce dracului crezi că faci aici?

– Grfghhsgh hugghh, a făcut ea.

– Ești dezgustătoare, i-am spus eu.

– Hugrrrgghh hghghg.

– Te faci de râs. Înțelegi ce-ți zic?

M-am aplecat spre ea, față în față.

– Pune niște haine pe tine! Rade-te la subraț! Și maturizează-te dracului

– Grfghhsgh. Hghghg.

Acesta era acel eu de care mă temeam cel mai mult. Era bărbatul singur, bărbatul furios, ciudatul. Era jigodia. Și, în acel moment, am avut o revelație cumplită. Îmi plăcea să fiu jigodie. Îmi plăcea atât de mult să fiu jigodie, încât nu credeam că voiam să încetez vreodată.

*

Era la începutul anilor 1970 și Esalen avea un succes nebun în rândul clasei de mijloc din America. Existau aproape o sută de așezăminte numite „Micul Esalen“ neafiliate în toată țara[279], iar activitatea Institutului era serios dezbătută[280] într-unele dintre cele mai prestigioase săli de cursuri: Stanford, Harvard, Berkeley, UCLA. Mii de psihiatri, lucrători sociali și psihologi de peste tot veneau să-și găsească sinele autentic, înainte de a se întoarce acasă traversând țara, pentru a pune în practică ce învățaseră. Esalen deschisese un avanpost în San Francisco, despre care se spune că ar fi primit 10 000 de oameni doar în primele două luni.[281] Schutz era o vedetă. Filmul de succes Bob & Carol & Ted & Alice, având-o în rolul principal pe actrița bătută cândva la fund, Natalie Wood, satiriza creuzetul californian de transformare personală („Adevărul este întotdeauna frumos!“). Totul se revărsa, acum, din abundență peste națiune: descoperirea de către clasele medii privilegiate a exercițiilor de yoga, a masajului și a meditației, ca modalități de purificare și de restabilire a păcii în interioarele lor cândva creștine; discuții despre autenticitate și aure; analize critice serioase ale relațiilor personale; fraze de tip Esalen – „Ador energia ta“; „Accesează durerea“; „Te aud“; „Fii real“. În acest colț din Big Sur, Esalen își avea cazanul său.

Dar la Institut, lucrurile se schimbau. În mass-media, fondatorii Murphy și Price au început să minimalizeze promisiunile de catharsis și de transformare radicală care deveniseră emblema lor.[282] Programul cursurilor de lungă durată, care fuseseră martorele unora dintre cele mai bizare scene de la Esalen, a fost oprit. „S-au dat multe motive pentru încheierea lui“[283], scrie Anderson, „dar motivul zdrobitor a părut să fie că, în general, prea multe

persoane care luau parte la el sfârşeau prin a se sinucide.“ Muriseră bărbaţi şi femei care făcuseră parte din constelaţia Esalen. Deşi ar fi greşit să dăm vina direct pe Institut pentru ce se întâmpla, a fost totuşi o situaţie tulburătoare. În 1968, Marcia Price, care fusese pacientă şi iubită a lui Fritz, a fost găsită într-o furgonetă Volkswagen, parcată pe teritoriul Institutului, împuşcată în cap cu o carabină. După moartea ei, a fost făcut public un film cu o şedinţă gestaltistă în care Fritz îi luase în zeflemea ameninţările că se va sinucide. O altă femeie vulnerabilă batjocorită de Fritz a fost psihologul Judith Gold. Ea mărturisise că avea gânduri suicidale şi fusese „înjosită cu voce tare şi batjocorită de Fritz“, conform martorei Jacqueline Doyle. A părăsit grupul „dezorientată“.

A doua zi de dimineaţă, Judith Gold s-a înecat în piscină. În grup, „toată lumea era total speriată şi năucită de asta, sentimentele faţă de Fritz fiind extrem de confuze“, a relatat martora. „Fritz părea foarte nonşalant şi insensibil, fără nici cea mai mică urmă de suferinţă. A spus doar: «Ah, oameni care se joacă». Ştiţi, stilul lui.“ În 1970, un cursant pe nume Sunshine s-a împuşcat într-un hambar. Apoi, un absolvent de Harvard, Nick Gagarin, care scrisese despre Esalen de câteva ori în Harvard Crimson, înainte să participe la un rezidenţiat de patru luni, s-a împuşcat în casa tatălui lui. Un alt fost membru al acelui program, Jeannie Butler, se pare că se aruncase în Pacific: hainele i-au fost găsite pe marginea falezei. Art Rogers, psihoterapeutul timid care fusese urmărit şi atacat în grupul lui Schutz, avea, de asemenea, să-şi ia viaţa. Şi, ca şi cum toate astea nu ar fi fost de ajuns, Charles Manson a trecut pe acolo, ca un menestrel demonic prorocesc, să interpreteze nişte cântece, cu doar trei zile înainte de crima în masă care avea să îl facă faimos şi să marcheze, pentru mulţi, sfârşitul spiritual al anilor 1960.

*

Lipsa sinelui perfect, autentic, care să iasă într-adevăr la iveală în timpul întâlnirilor de grup de la Esalen, nu a fost singurul punct slab în ceea ce priveşte modelul lor. Mult mai periculos a fost faptul că ceea ce creaseră,

involuntar, Rogers, Perls și Schutz era un mediu perfect care să genereze un tip de agonie a cărei adevărată natură nu a fost bine înțeleasă la momentul respectiv. Abia în anii din urmă oamenii de știință au început să înțeleagă cum se cuvine ceea ce este cunoscut drept „durere socială“, adică acea durere generată de respingere și de ostracizare. Activitatea lor face lumină asupra unor elemente noi ale sinelui uman, comune fiecăruia dintre noi.

Psihologul Kip Williams a avut o experiență memorabilă și, așa cum s-a dovedit, semnificativă, de durere socială, într-o după-amiază, în timpul unui picnic. Se relaxa cu câinele lui lângă un lac public din Des Moines, în Iowa, când un frisbee a aterizat lângă ei. Kip a ridicat privirea și a văzut doi bărbați așteptând să le fie aruncat înapoi discul.

– Așa că m-am ridicat în picioare și l-am aruncat, mi-a spus el. Și urma să mă așez la loc, dar, spre surprinderea mea, ei mi l-au aruncat înapoi. Am început să aruncăm frisbee-ul de la unii la alții.

Jocul a continuat vesel, un timp. Pe urmă însă, s-a întâmplat ceva banal și groaznic.

– Pur și simplu, nu mi l-au mai aruncat, a spus el. Nu au spus nimic. Au început să se uite unul la celălalt și deloc la mine.

Kip a rămas acolo, în fața câinelui Michelob, simțindu-se groaznic.

– Am fost uimit de cât de puternică era acea experiență relativ măruntă de ostracizare. Am simțit-o la modul visceral. Am simțit-o în organe. A durut.

Ceea ce nu știau acei bărbați era că Williams era un sociolog care căutase o cale de studiere a ostracizării. Ei îi dăduseră o idee genială. A decis să recreeze situația în laborator. A început să înregistreze ce se întâmpla când o persoană era cooptată de doi străini într-un joc de aruncat mingea sau un alt obiect de la unul la celălalt, înainte să se încheie totul brusc.

– A avut un impact extraordinar asupra lor, mi-a spus. Le-a afectat respectul de sine, sentimentul controlului asupra mediului lor și ceea ce noi numim „sensul existenței“, adică ceea ce face o persoană să se simtă văzută sau invizibilă. Le-a afectat, de asemenea, furia și tristețea. Kip a observat aceste

experimente printr-un geam oglindă. Erau atât de impresionante, încât nu mă puteam uita.

Asta subminează convingerea populară că „apelativele nu mă pot afecta niciodată“. Ba pot şi chiar o fac.

– Oamenii spun că durerea socială „e numai în mintea ta“ şi, într-adevăr, aşa este, a spus Kip, pentru că acolo înregistrăm şi durerea fizică, şi pe cea psihică. (De fapt, unii cercetători cred că aceste dureri folosesc, efectiv, aceeaşi reţea cerebrală, însă în perioada când am scris această carte, izbucnise deja o controversă în mediul academic legată de gradul suprapunerii.) Iar durerea socială poate fi la fel de dureroasă.

– Uneori, am prefera să ne doară fizic, decât să rupem o relaţie, mi-a spus dr. Giorgia Silani, de la Şcoala italiană internaţională de studii avansate. Simţim acest fel de durere în corp. Este ca şi cum corpul tău se îmbolnăveşte. Asta descoperim.

Echipa ei a desfăşurat o serie de studii folosind persoane care s-au jucat de-a prinsul mingii şi au fost ostracizate, apoi li s-a scanat creierul, atâta doar că, de data aceasta, subiecţilor li s-au administrat şi şocuri electrice, astfel încât să se poată face o comparaţie între ei.

– Am descoperit că durerea socială poate fi resimţită la fel de puternic precum durerea fizică.

Există multe feluri de durere socială: jenă, trădare, doliu, insultă, excludere dintr-un grup de indivizi, singurătate, mâhnire. Ce au ele în comun este respingerea. Marginalizarea este un asalt capital asupra sinelui, descris, uneori, drept „moarte psihologică“. (Sf. Benedict a avut motive întemeiate când a considerat „fierul roşu al excomunicării“ pedeapsa extremă pentru călugării nestatornici.) Motivul pentru care am evoluat ca să o simţim cu atâta agonie se spune că ar data de pe vremea când colindam planeta în triburi vulnerabile.

– Tribul îţi asigură protecţie, hrană şi apă, a spus Giorgia. Pentru a vâna, e nevoie, poate, de cinci sau şase oameni. N-o poţi face singur.

Dacă erai respins de grup pe atunci, asta însemna, foarte probabil, moartea.

Acesta este, poate, motivul pentru care s-a dezvoltat durerea socială: era un sistem de avertizare care îți spunea că ceva nu este în regulă în viața ta socială și că trebuia să iei numaidecât atitudine. Din acest punct de vedere, ea nu diferă deloc de durerea fizică, ce acționează ca un sistem de avertizare care îți spune să nu atingi o rană deschisă, să zicem, sau să nu calci pe piciorul cu glezna ruptă. Durerea este informație.

– Există oameni născuți fără abilitatea de a simți durere fizică, a spus Kip. Aceștia mor, de regulă, până să împlinească 25 de ani.

În prezent, unii cercetători cred că izolarea este atât de dăunătoare mașinăriei umane, încât poate rivaliza cu fumatul, în ceea ce privește riscul de deces.[284]

Însă durerea socială este mai mult decât un simplu sistem de avertizare pentru noi. O simțim și când vedem pe altcineva fiind marginalizat. Giorgia a lucrat la o serie de studii care au examinat reacțiile oamenilor care priveau cum erau alții excluși.

– Ceea ce am văzut a fost o reactivare a zonei pe care am observat-o în cadrul experimentului vizând resimțirea durerii personale, spune ea. Așadar, a fost la fel de dureros să privească experiența întâmplându-se altcuiva cum fusese să li se întâmple personal.

Intervine ceea ce numim, uneori, „empatie“. Se afirmă că simțim durere pentru alții deoarece, pentru a menține viața tribală funcțională, a trebuit să fim motivați să îi pedepsim pe cei care îi amenințau grav pe restul.

– Într-un mediu social, dacă observi o nedreptate, ai încerca, probabil, să pedepsești acel tip de comportament, ca să nu se repete, a spus ea.

Dar nu simțim empatie chiar pentru oricine. Profesorul James Coan, de la Universitatea Virginia, a sugerat[285] că avem tendința să o simțim doar pentru oamenii care fac parte din grupul nostru. Echipa lui a raportat că, atunci când participanții supuși unei scanări RMN au crezut că un prieten urma să primească un șoc electric, au devenit mai active zone din creier care sunt, de obicei, implicate în reacții la amenințare, la fel ca în testele Giorgiei. Dar

când acea ameninţare plana asupra unui străin, s-a observat doar o activitate redusă.

Alte studii[286], realizate de cercetători de la Universitatea Shenzhen, din China, au indicat că ne putem strădui să simţim empatie pentru cei despre care credem că au un statut superior nouă. Acest efect, desigur, se manifestă prin faptul că, de multe ori, ne simţim îndreptăţiţi să fim extrem de agresivi şi de nedrepţi cu politicienii, cu directorii executivi şi cu vedetele care sunt, la urma urmelor, oameni ca şi noi.

Odată afrontul moral declanşat, la fel este şi setea noastră de răzbunare. Folosirea marginalizării ca armă de asalt este prezentă în vieţile noastre, azi, la fel de mult ca întotdeauna, desigur, iar ştiinţa durerii sociale sugerează că rareori este mai puţin brutală decât alternativa fizică.

– Antropologii consideră că marginalizarea a fost temelia civilizaţiei, deoarece teama de ea te menţine pe drumul cel bun, a spus Kip. Dar, dusă prea departe, ne face să semănăm, din nou, cu toţii între noi. Penalizează diversitatea şi creativitatea. Sfârşeşti prin a dori să te ai bine cu toată lumea într-un mod atât de extrem, încât ţi-e teamă să mai exprimi ceva unic.

În cultura prezentului, acest efect se poate vedea adesea în social media, în ziare şi în campusurile universitare.

– O vezi din ambele părţi, şi din dreapta şi din stânga. Există presiuni puternice să te conformezi şi o reacţie imediată de subminare sau de marginalizare a celor ce au păreri diferite.

Ceea ce începe ştiinţa durerii sociale să scoată la iveală este eroarea sumbră asociată individualismului. Nu suntem maimuţe solitare, conform clişeului, ci o specie atât de socială, încât psihologul Jonathan Haidt ne numeşte „10% albine“.[287] Am evoluat pentru a prospera în comunităţi, şi nu singuri, pe vreo câmpie pustie, cum arată un simbol cultural al individualismului, cowboy-ul american. Dar când strămoşii noştri culturali din Grecia au decis că lumea, inclusiv oamenii, era creată din obiecte individuale, şi-au întors involuntar privirea de la starea noastră naturală de interconectare. Sinele american a adus cu el un accent extrem de apăsat pe puterea individului. Sinele era inerent eroic acum, iar dacă nu reuşeai să te ridici la nivelul eroismului care

era deja în tine, erai, categoric, un ratat. Epoca perfecţionismului se apropia.

*

A doua zi, ducându-mă la Big Yurt, mă simțeam ca şi cum toată partea superioară a corpului meu era făcută din electricitate. Prin deschizătura amenințătoare a iurtei, puteam vedea patru dintre cele mai mătăhăloase femei, așteptând la locurile lor de lângă intrare.

– Hei, Wiiiilllllll! a spus una dintre ele, cu brațele deschise într-un semicerc.

– Mai du-te-n mă-ta, am spus eu, așezându-mă lângă ea.

– E o dimineață frumoasă.

– Încă o zi în paradisul pizdei.

Ea a rânjit la mine.

– Nu ne prostești, prietene. Nu prostești pe nimeni.

– Nici nu încerc.

– Deci, Will, trebuie să ne spui. Am vorbit cu toții despre asta. De ce dracului crezi că oamenii nu te plac? a spus femeia care stătea în picioare în stânga mea. Eşti drăguț. Eşti amuzant. Nu poți ascunde asta. Toată lumea de aici te place.

– Ei bine, eu vă urăsc.

Ea a început să râdă.

– Acum eşti amuzant.

– Nu, pe bune, chiar vă urăsc.

M-a privit în ochi și a zâmbit, apoi a întins mâna și m-a mângâiat pe umăr. Nu-mi puteam da seama dacă oamenii erau sinceri sau nu. Păreau amabili, în orice caz. Păreau a fi oameni de treabă. Am lăsat privirea în podea. Simțeam că mi se inflamează gâtul.

În Yurt, Paula ne-a dat ultimele teme. Trebuia să formăm grupuri mici, să scriem și să repetăm un scurt scheci pe care, pe urmă, să îl jucăm pe scenă. Asta însemna că era sfârșitul temei mele „fii jigodie“. Ceea ce mă bucura. La început, mi-a părut bine să pot, în sfârșit, să spun ceea ce simțeam, fără să mă tem de judecată sau cenzură. Fusese distractiv să redevin eu – jigodia, în deplin stil gestaltist. Dar fusese și surprinzător de terapeutic. Având voie să fiu acea persoană pe care nu o plăceam atât de mult, mă eliberasem, cumva, de puterea ei. Acea versiune a mea de care mă temusem atât ajunsese să pară doar un ghem de agitație și de insulte care se potolesc repede. Îi dădusem șansa să pună stăpânire pe mine, iar el eșuase. Și chiar mai mult, noua mea înțelegere asupra științei sinelui îmi spunea că el nu poate fi „adevăratul eu“, pentru că nu există așa ceva. Elementul care se simțea ca o adevărată constantă în mine, am decis eu, era, cu siguranță, stima mea de sine scăzută. Trebuia, pur și simplu, să mă străduiesc mai mult, atât. Și puteam începe prin a mă deschide față de acești oameni.

În seara aceea, m-am așezat la cină cu femeile din grupul cu care îmi făceam tema. Am discutat despre ușurarea pe care am simțit-o când am descoperit că faimosul curs „The Max“ nu avea alt punct culminant decât o piesă de teatru de prezentat pe scenă.

– Știu că Paula face asta de peste 30 de ani, a spus una dintre ele. Dar am crezut că o să ajungem mai departe și că o să ieșim pe partea cealaltă și că atunci o să se întâmple. A luat o gură din plăcinta ei cu spanac fără gluten. Poate că transformarea vine când scăpăm dracului de ea.

Am râs să leșin, la fel ca toți ceilalți. Mi-am dat seama că eram înconjurat doar de oameni de la cursul meu. Mă simțeam extrem de fericit să fiu cu ei. Nu-mi mai venea să plec. În următoarea zi și jumătate, cât timp grupul nostru a scris, a repetat și a interpretat scheciul, vă spun cu mâna pe inimă că am râs atât de mult și atât de dezinhibat cum n-o mai făcusem din copilărie. Soarele strălucea. Valurile se spărgeau de țărm. A fost magic.

În dimineața plecării mele, mi-am făcut patul și am eliberat camera la ora indicată, ca să poată fi pregătită pentru următorul oaspete. Aveam o geantă grea și patru ore de așteptat, așa că am lăsat geanta la recepție, ca să fie dusă în camera bagajelor.

– Aș putea, vă rog, să-mi las geanta aici până vine autobuzul? l-am întrebat pe tânărul inocent de la recepție.

El m-a privit senin.

– Nu ne asumăm răspunderea.

– În regulă, am spus. Sigur.

M-am târât cu geantă cu tot pe pajiștea perfectă, cu privelişte spre țărm și ocean. Când s-a făcut, în sfârșit, ora de plecare, am observat o gașcă gălăgioasă de tineri lângă piscină, cântând „Swing Low, Sweet Chariot“. Bărbații aveau păr lung și erau la bustul gol, iar femeile fără sutiene dansau cu brațele în aer și cu fețele înspre soare. Aveau tobe bongo. Când i-am auzit vorbind, am înțeles că pe una dintre ele o chema Flowers (Flori). Spre bucuria și ușurarea mea, mi-am dat seama că mă eliberasem de vocea hârșâită de vârstă mijlocie care era de obicei, în capul meu, judecând și înjurând asemenea tinerilor voioși. Nu mi-am putut reține un zâmbet. Poate că Esalen funcționase. Poate că eu chiar mă schimbasem. Apoi, ridicându-mă în picioare, fără nici un fel de avertisment, m-am auzit bombănind: „Idioții dracului“.

*

În lunile de dinaintea morții sale, în 1970, psihologul umanist Abraham Maslow a început să se îngrijoreze cu privire la moștenirea sa.[288] Se pregătise să scrie o critică la adresa Institutului Esalen „și a întregului lanț“. Unul dintre subiectele care începuse să îl îngrijoreze era stima de sine. Maslow era faimos mai ales pentru deosebit de influenta sa „piramidă a nevoilor“, care

spunea că oamenii sunt motivaţi să îşi satisfacă anumite pofte psihologice. În vârful piramidei era „autorealizarea“, care era extrem de dificilă şi care, credea el, fusese atinsă doar de foarte puţini. Dar imediat dedesubt se afla „nevoia de respect“. Se părea că Maslow făcuse nişte teste asupra unor persoane foarte respectate, teste care fuseseră motiv de îngrijorare: „Cei care au obţinut punctaje mari la testul meu despre puterea de influenţă asupra altora, sau despre stima de sine, erau mai degrabă aceia care veniseră cu întârziere la întâlnirile cu experimentatorul sau care fuseseră mai puţin respectuoşi, mai nepăsători, mai direcţi, mai condescendenţi, mai puţin încordaţi, anxioşi şi îngrijoraţi, mai dispuşi să accepte o ţigară oferită, mai dispuşi să se simtă ca la ei acasă fără vreo invitaţie în acest sens“.

El nu a fost singurul guru al potenţialului uman care ajunsese, din câte se pare, să aibă îndoieli spre finalul vieţii. Conform dr. William Coulson, şeful de personal de la Institutul de ştiinţe comportamentale Western, la care a activat Carl Rogers, „după câţiva ani în California, Carl se plictisise atât de tare să tot vadă venind la uşa noastră aspiranţi fără intenţia sau abilitatea de a MUNCI, încât a dat publicităţii o scrisoare în care scria: «Mai puţină stimă de sine, vă rog. Mai multă disciplină de sine»“.[289]

În decembrie 1973, Esalen a găzduit o conferinţă în San Francisco, intitulată „Tirania spirituală şi terapeutică: voinţa de supunere“.[290] Cofondatorul Institutului, Michael Murphy, devenise îngrijorat atât de observarea tendinţei de transformare într-un fel de cult şi de venerare a mentorilor spirituali care se dezvolta în anumite cercuri, cât şi de forme noi comercializate ale atelierelor de transformare personală, precum EST, care avea loc pe parcursul a două sfârşituri de săptămână şi combina gândirea în stil Esalen pentru dezvoltarea potenţialului uman cu, un format de seminar de vânzări, comun unei perioade mai timpurii a istoriei Americii. EST a fost creat în 1971 de Werner Erhard, un absolvent al Esalen şi student atât al lui Carl Rogers, cât şi al lui Abraham Maslow, care fusese şi captivat de un curs al lui Dale Carnegie, la care participase. Erhard, scrie Truett, „a americanizat mişcarea pentru dezvoltarea potenţialului uman într-un fel pe care Esalen nu îl făcuse niciodată şi nici nu încercase să-l facă vreodată“.[291] A fost un succes instantaneu: 50 000 de oameni au urmat cursul în primii patru ani[292] şi totul a culminat cu participanţi din rândul vedetelor, printre care John Denver, Cher şi Peter Gabriel. A reprezentat un fel de mercantilizare a metodelor de

dezvoltare a potenţialului uman[293], de care Murphy spera că poate distanţa Institutul Esalen prin conferinţa sa.

Lucrurile nu au mers bine la conferinţă. În ciuda faptului că fusese organizată de un comitet aproape integral feminin, toţi cei 26 de vorbitori au fost bărbaţi – ceea ce a dus la proteste, în afara locului de desfăşurare, ale feministelor de la biroul Esalen din San Francisco. Un jurnalist care relata despre eveniment, Peter Marin, de la Harper's Magazine, a descris mulţimea de câteva sute de participanţi ca fiind „agitată, nerăbdătoare, volatilă; se putea simţi plutind în aer un nesaţ palpabil, ca şi cum aceşti oameni fuseseră cumva dezamăgiţi atât de lume, cât şi de terapiile lor". Veniseră la conferinţă, scria el, din acelaşi motiv pentru care participaseră la cursuri: „ca să găsească ajutor. «Mişcarea pentru dezvoltarea potenţialului uman» nu făcuse încă pentru ei ceea ce promisese, viaţa lor rămăsese aceeaşi sau poate chiar se înrăutăţise, iar lumea nouă, transformarea promisă, părea să întârzie să apară." Pe măsură ce evenimentul continua, cei din public îi huiduiau pe participanţi, iar participanţii urlau unii la alţii. Aceasta fiind nota dominantă a evenimentului, scriitorul Sam Keen a evidenţiat, într-o manieră devastatoare, că liderii mişcării, „privilegiaţi, în mare măsură bărbaţi", cu greu demonstraseră, prin prisma sinelui personal, eficienţa celor propovăduite. „Cel mai bun terapeut se pare că are o inimă de humă. Şi Fritz a fost un boşorog libidinos. Şi Freud nu a putut renunţa la ţigări. Şi Bill Schutz nu sare de bucurie." Era o critică ce amintea de o observaţie făcută de o fostă iubită a lui Michael Murphy, care suferise el însuşi o viaţă întreagă de probleme de sănătate mentală: „A primit consiliere în valoare de un milion de dolari de la unii dintre cei mai buni psihologi din ţară. În zadar."[294]

Relatarea lui Peter Marin despre conferinţă avea să facă parte din articolul de fond al Harper's, publicat în octombrie 1975. El surprinsese ceea ce se întâmpla când introspecţia creştină se întâlnea cu credinţa „Mişcării pentru dezvoltarea potenţialului uman", că perfecţiunea, şi nu răul, sălăşuieşte în sufletele noastre. Vorbitorii, scria Marin, au etalat „un refuz absolut de a accepta existenţa unei lumi mai mari decât sinele", iar când publicul i-a luat la întrebări pe participanţi, „întrebările puse de ei s-au referit inevitabil la ei înşişi, au fost despre negare de sine sau stimă de sine, toate centrate pe ego, toate întoarse pe dos". „Mişcarea pentru dezvoltarea potenţialului uman" îi pusese sinelui occidental o întrebare: dacă Dumnezeu se află în noi toţi,

atunci nu rezultă, în mod natural, că suntem cu toţii dumnezei? Acum, sinele occidental dăduse răspunsul. Marin şi-a intitulat articolul „Noul narcisism“. În el era descrisă uluitoarea beznă a convingerii de la Esalen că, zei fiind, toţi oamenii au o răspundere totală pentru tot ce li se întâmplă, aceasta incluzând şi ceea ce li se întâmplase evreilor care „arseseră“ în Holocaust. Când Marin l-a întrebat pe un consilier de la Institut dacă îi datorăm ceva unui copil care moare de inaniţie în deşertul african, acesta s-a răstit la el: „Ce pot face eu, dacă un copil este hotărât să moară de inaniţie?“

Zece luni mai târziu, cel mai important cronicar cultural din America, Tom Wolfe, avea să scrie propriul articol de primă pagină pe această temă, de data aceasta pentru New York Magazine. El a numit Esalen Lemon Session Central, „Centrul cursurilor de nimic“, şi a descris programele lui Fritz şi Schutz în termeni duri şi cinici. „Cei din afară, care aud despre aceste cursuri, se întreabă ce naiba e atât de atrăgător la ele“, a scris el. „Şi totuşi, răspunsul este destul de simplu. El este rezumat în noţiunea: «Hai să vorbim despre Mine». Indiferent dacă reuşeai să-ţi renovezi personalitatea prin întâlniri de grup sau nu, reuşeai doar să-ţi concentrezi atenţia şi energiile către cel mai fascinant subiect de pe planetă: propria persoană.“ Articolul lui Wolfe era intitulat „Epoca «EU»“.

Îngrijorările de la bătrâneţe ale lui Maslow şi Rogers veniseră prea târziu. Ideile lor strălucite scăpaseră de sub control. Dar această revoluţie americană a stării de bine, în care sinele interior primise o aură divină şi devenise răspunzător pentru tot ce i se întâmpla, avea să se dovedească a fi perfectă pentru vremurile ce au urmat. În anii 1970 şi 1980, când economia a înregistrat noi şi dramatice schimbări, ţările anglofone au fost entuziasmate de ideea că toate problemele societăţii, de la şomaj la abuzul asupra copiilor şi la violenţă domestică, puteau fi rezolvate învăţându-i pe oameni să creadă în sinele lor autentic, divin. Această lume nouă, dură, nu era locul potrivit pentru „falşi“, „tâmpiţi“ sau „plângăcioşi“. Fiecare era special şi avea ceea ce îi trebuia pentru a se dezvolta. Trebuia doar să creadă.

Unul dintre vorbitorii invitaţi la teribila conferinţă de la Esalen a fost un politician impozant, zburlit şi burzuluit, cu o voce gravă, de urs rănit, care îşi schimbase viaţa parţial datorită experienţelor de la Institut, pe care îl vizitase prima oară în 1962.[295] El avea să susţină misiunea declarată a Institutului

Esalen: „că toți oamenii posedă cumva un potențial divin; că se pot găsi alternative – alternative specifice, sistematice – de ajutorare, nu doar a câtorva, ci a multora, pentru dobândirea unei capacităţi foarte extinse de învățare, iubire, trăire profundă, creaţie“[296], pe parcursul anilor 1980 și mai departe... în școli, penitenciare și instanțe, în politica guvernamentală și în lumea întreagă. Tot el avea să fie urmărit de acuzația nemuritoare că tot ceea ce făcea era să tolereze și să încurajeze narcisismul.

Era catolic reformat, discipol al lui Carl Rogers, absolvent de Esalen și avea să devină, curând, unul dintre cei mai puternici bărbaţi din California. Numele lui era John „Vasco“ Vasconcellos, iar misiunea vieții lui – să redea lumii stima de sine.

A CINCEA CARTE

Sinele special

A fost odată o fată, pe nume Alyssa Rosenbaum, care şi-a petrecut copilăria în St. Petersburg.[297] S-a născut în 1905, într-o familie burgheză, şi apoi, când avea 12 ani, au venit bolşevicii. Au confiscat farmacia tatălui ei şi au forţat familia să părăsească oraşul, săracă şi muritoare de foame.[298] Chiar şi la acea vârstă fragedă, detesta colectivismul extrem care devenise atât de agresiv în ţara ei. „M-am gândit, atunci, că această idee era nefastă“, a spus ea. „Eu eram deja o individualistă.“[299]

Alyssa a venit în America, unde a găsit celebritate, schimbând, în cele din urmă, simţul de sine al naţiunii. Influenţa ei se simte până în zilele noastre, în sistemul de învăţământ, în economia globală, în Silicon Valley şi în clădirile guvernamentale. În multe privinţe, în al doilea deceniu al secolui XXI, trăim cu toţii în lumea Allyssei Rosenbaum.

După un răstimp petrecut în Chicago, Allysa s-a mutat în California, unde şi-a găsit de lucru la Hollywood, ca figurantă, asistentă garderobieră şi apoi ca scenaristă. A început să scrie cărţi care combăteau furios spiritul colectivist al Marii compresiuni salariale care copleşise SUA. În 1943, odată cu publicarea celei de-a treia cărţi, a devenit faimoasă în toată lumea. Cartea era un imn închinat individualismului, un argument moral că civilizaţia umană era opera unor „creatori“ dârji care aveau nevoie mai mult decât de orice să fie liberi pentru a clădi ceva. Opusul creaţiei, considera ea, era altruismul. „Oamenii au fost învăţaţi că virtutea cea mai mare nu este să realizezi ceva, ci să dai. Şi totuşi, nimeni nu poate da ceea ce nu a fost realizat.“[300] Dimpotrivă, ea credea că oamenii trebuie să se pună întotdeauna pe ei pe primul loc. „Dreptul primordial, pe acest pământ, este dreptul la ego.“ La acel moment, Allysa îşi schimbase deja identitatea. Combinase numele unui scriitor finlandez cu marca maşinii sale de scris şi îşi spunea acum Ayn Rand. Cartea sa cel mai bine vândută era Izvorul.

În 1951, Rand şi soţul ei s-au mutat la New York. În timp ce lucra la continuarea romanului Izvorul, în jurul ei s-a format un mic grup de acoliţi. Cu un surâs afectat plin de înţeles faţă de credinţa în individualism, care îi unea, în mod ironic, ea a numit grupul „Colectivul“. Dar gluma avea un substrat şi mai adânc. În realitate, Colectivul era un fel de cult care acţiona sub imperiul unui sistem de convingeri sacre[301], printre care se numărau, aşa cum avea să admită, până la urmă, unul dintre membri, şi câteva de genul: „Ayn Rand este cea mai însemnată persoană care a trăit vreodată“ şi „Ayn Rand, prin virtutea geniului ei filosofic, este arbitrul suprem raportat la orice problemă referitoare la ceea ce este raţional, moral sau adecvat vieţii omului pe pământ“. Au început să se vadă ca pe nişte pionieri al căror interes pentru viziunea lui Rand despre „egoismul virtuos“ avea să demonteze dezastruoasa mare compresiune, înlocuind-o cu o lume de guverne mici, taxe minime, dereglementare şi pieţe libere, în care „omul“ urma să fie liber să concureze cu „omul“. „Ne credeam provocatorii unei revoluţii ce avea să vină“[302], îşi amintea o membră, într-un interviu din 2010, cu regizorul Adam Curtis. „Eram atât de entuziaşti la gândul modului în care avea să schimbe asta lumea!“ Când Curtis a întrebat ce sperau ei să realizeze, ea a răspuns: „O societate absolutamente liberă“.

Rand susţinea că singurul gânditor care a influenţat-o vreodată era părintele individualismului, Aristotel.[303] El era cel care, cu mai bine de două milenii înainte, decisese că starea de „înnobilată iubire de sine“ era o precondiţie pentru succesul în atingerea perfecţiunii. Pentru a reuşi, oamenii trebuiau să se iubească, mai întâi de toate, pe ei înşişi. „Omul are dreptul la propria-i fericire, pe care trebuie să o dobândească singur“[304], a spus ea în timpul unei apariţii pe postul ABC, la emisiunea The Mike Wallace Interview, având un accent foarte rusesc, dar folosind cuvinte foarte americane. „Şi nu ar trebui să îşi dorească să se sacrifice pentru fericirea altora. Eu consider că omul acela ar trebui să aibă stimă de sine.“

Credinţa lui Rand în stima de sine s-a răspândit larg în SUA, în Marea Britanie şi nu numai, până în zilele noastre. Dar popularizarea ideii a început prin intermediul activităţii bărbatului pe care ea îl desemnase drept „moştenitor intelectual“ al ei, un membru superior al Colectivului, care, în ciuda faptului că era căsătorit cu o membră a grupului şi că era cu 25 de ani mai tânăr decât Rand, era, de asemenea, şi amantul ei. Nathaniel Branden a

coeditat și a scris eseurile pentru „jurnalul de idei“ al lui Rand, The Objectivist (Obiectivistul). Cartea lui din 1969, The Psychology of Self-Esteem (Psihologia stimei de sine), a fost prima de acest fel, vânzându-se în peste un milion de exemplare și inspirând programele școlare care au fost elaborate în anii de după publicarea ei. Bazându-se, în principal, pe scrierile sale din The Objectivist, el susținea că stima de sine, întemeiată pe înțelepciune și realizări, era cel mai important factor pentru dezvoltarea psihologică a unei persoane. „Natura evaluării personale are efecte profunde asupra procesului de gândire, a emoțiilor, a dorințelor, a valorilor și a țelurilor unui om“[305], scria el. „Este singura cea mai însemnată cheie a comportamentului său.“ În anii 1970, Branden a devenit cunoscut drept „părintele mișcării pentru stima de sine“[306]. Dar influența sa s-a extins atunci când a inspirat și a lucrat direct cu oamenii din jurul Asociației John Vasconcellos, din California, care, în anii 1980 și 1990, au făcut mai mult decât oricine pentru a duce ideologia stimei de sine în viața oamenilor din toată lumea.

Dacă Rand influența direct milioane de oameni cu romanele ei bestseller, iar Branden îi ducea ideile despre interesul personal și stima de sine în școli și în cabinete de psihoterapie, a existat un al treilea membru al Colectivului care a ajuns să aibă o influență chiar mai mare. Pe acesta, Rand l-a cunoscut la New York, acolo unde grupul se reunea în fiecare sâmbătă seară, în apartamentul ei, pentru a asculta cele mai recente fragmente din romanul pe care tocmai îl scria, Atlas Shrugged (Revolta lui Atlas). Acesta se dorea a fi capodopera ei, încercarea ei „de a crea un bărbat ideal și de a schița ideea și condițiile practice care i-ar permite să trăiască, să iubească, să creeze și să producă“, așa cum spunea biografa ei, Anne Heller. Atlas Shrugged zugrăvea o Americă distopică, în întregime controlată de stat, în care creatorii – artiștii, industriașii, antreprenorii – se revoltă prin crearea unei lumi noi doar pentru ei, într-o zonă îndepărtată numită „Valea lui Galt“. Era un loc al rațiunii, calitate pe care Rand o admira mai mult decât pe oricare alta. Doar odată ce te-ar fi eliberat rațiunea de cătușele emoției, puteai fi un membru productiv al acestei utopii, în care nimeni nu plătea taxe, toată lumea era în competiție cu toată lumea, iar piețele erau nestingherite de reglementări – la urma urmei, așa cum oamenii aveau nevoie să fie liberi, tot așa aveau nevoie și piețele pe care aceștia le creau în mod natural. Așa cum spunea cândva Rand, „o minte liberă și o piață liberă sunt corolare“.[307]

Unul dintre membrii Colectivului care a devenit deosebit de înflăcărat de aceste lecturi de sâmbătă seară a fost un tânăr zelos de 26 de ani, pe nume Alan Greenspan. Pentru înfățișarea lui de cățeluș trist, pentru felul liniștit și hainele cernite, Rand îl poreclise Cioclul.[308] Abia când a citit primele fragmente din Atlas Shrugged a ieșit la iveală o altă latură a lui. „S-a trezit la viață cu o exaltare pe care nu o mai văzuse nimeni până atunci la el“[309], își amintea Branden. Greenspan considera ideile lui Rand „sclipitor de exacte“[310] și atât de perfecte în logica lor, încât cei care pretindeau că nu erau de acord cu ele cu siguranță mințeau. „Ceea ce a făcut ea“, spunea el, „a fost să mă ajute să văd cum capitalismul nu este doar eficient și practic, ci și moral.“[311] El a învățat-o, de asemenea, despre natura fundamentală a oamenilor, despre „valorile lor, ce fac și de ce, cum gândesc și de ce“.[312] Dacă, la început, fusese un fel de musafir nepoftit, a început să o ajute pe Rand la carte, dându-i informații din domeniul economiei și al industriei oțelului. Convinsă acum că tânărul avea o „minte excelentă“, Rand a devenit atât de convinsă că urma să facă lucruri importante în viață, încât i-a schimbat porecla din Cioclul în Uriașul adormit.[313] El a contribuit la cartea The Objectivist cu propriile eseuri, prin care susținea că piețele erau generoase și capabile de autocorectare: „Întocmai «lăcomia» omului de afaceri sau, mai exact, goana lui după profit este protectorul consumatorului“.[314]

Atlas Shrugged a fost publicată în octombrie 1957, când puterea culturală a Marii compresiuni era la apogeu. Criticii la modă erau feroce. Gore Vidal a numit-o „aproape perfectă în imoralitatea ei“, New York Times a scris că era „mai degrabă un act demonstrativ, decât un model literar“ și „scrisă cu ură“, în vreme ce National Review a spus: „Din aproape orice pagină a Atlas Shrugged răzbate o voce ordonând, dintr-o dureroasă nevoie: «Către camera de gazare – înainte!»“ (Implicația acestui lucru, cel puțin, a fost nedreaptă. Pentru Rand, apelurile la grupul de identitate al unei persoane erau antiindividualiste. Rasismul, credea ea, era „forma cea mai josnică, mai primitivă, de colectivism“.[315]) Într-o izbucnire neobișnuită de altruism, Colectivul s-a reunit în jurul idolului său distrus. Branden i-a instruit să trimită o serie de scrisori celor mai acerbi critici ai ei. Alan Greenspan a scris către New York Times, susținând că Atlas Shrugged nu era răuvoitoare, așa cum scriseseră ei, ci, mai degrabă, „o sărbătoare a vieții și a fericirii. Dreptatea este aspră. Persoanele creative, plus scopul și rațiunea neclintite aduc bucurie și împlinire. Paraziții care evită mereu atât scopul, cât și

raţiunea pier, pe bună dreptate.“

Dar reacţia publicului a fost diferită. Cu siguranţă că dovada nucleului profund individualist al sinelui american stă în faptul că, şi în acele vremuri colectiviste, Atlas Shrugged a ajuns pe lista bestsellerurilor New York Times, la trei zile după publicare, şi a rămas acolo timp de 22 de săptămâni. Dar asta nu i-a fost de mare ajutor lui Rand. Reacţia critică a băgat-o într-o stare depresivă îndelungată, care i-a afectat relaţia cu Branden, cu care, în ultimii doi ani, abia dacă făcuse sex de cel mult vreo 12 ori.[316] În seara zilei de 23 august 1968, Rand află că el avea o relaţie cu altcineva. A reacţionat cu o furie duşmănoasă, lovindu-l de trei ori peste faţă[317] şi urlând: „M-ai părăsit? Ai îndrăznit să mă părăseşti?“[318] L-a făcut „trădător“ în public şi l-a acuzat pe nedrept de o serie de ticăloşii, inclusiv de delicte financiare şi de comportament „meschin“. Acuzaţiile ei, publicate în The Objectivist, se întindeau pe 53 de paragrafe de pe şase pagini. Exilarea lui a fost aprobată şi semnată de colectiviştii ei loiali, inclusiv de Alan Greenspan. La un moment dat, a ajuns la urechile lui Branden informaţia că oamenii din Colectiv purtaseră una dintre discuţiile lor teoretice, raţionale: „Ar fi etic să îl asasinăm, având în vedere durerea imensă pricinuită lui Ayn Rand?“[319] Se pare că au conchis că ar fi fost etic.

Dar lui Rand şi Colectivului avea să le vină şi momentul de glorie. Anii de „compromis de clasă“ între capital şi muncă, ce a caracterizat Marea compresiune, fuseseră susţinuţi, parţial, de un fel de cerc virtuos. Economia Statelor Unite era una de producţie de masă şi, parţial datorită protecţiei oferite de sindicate şi de stat, salariile clasei de mijloc fuseseră destul de mari pentru a fi cumpărat ceea ce producea naţiunea însăşi.[320] Însă după aceea, în anii 1970, totul a început să o ia razna în Statele Unite şi în Marea Britanie. Economia stagna, inflaţia creştea, pieţele de capital se prăbuşeau, au apărut şi criza petrolului, criza oţelului, criza bancară, „Şocul Nixon“, programul britanic de economisire a energiei electrice „The Three-Day Week“. PIB-ul se acumula, sindicatele se luptau, milioane de oameni îşi pierdeau slujbele. În aceste vremuri tumultuoase a început Greenspan să îşi croiască drum către o poziţie deosebit de influentă. Intrase în politică în 1968, la insistenţele lui Rand, pe poziţia de consilier al lui Richard Nixon.[321] În 1974, era deja preşedintele Consiliului consilierilor economici, Rand participând, mândră, la ceremonia învestirii. Din aceste foarte influente funcţii privise Greenspan

prăbuşirea vechii lumi şi naşterea uneia noi. Când garanţiile care susţinuseră Marea compresiune au început să se năruiască, politicienii au căutat disperaţi o nouă teorie prin care să îşi poată conduce economiile şi naţiunile. Soluţia în care s-au încrezut a făcut ca ideile căzute de mult în desuetudine, ale lui Rand şi Greenspan, să ia din nou avânt.

Ideea care s-a impus cu repeziciune ca favorită, şi care continuă să domine mare parte din lume chiar şi azi, a fost „neoliberalismul“[322]. Acest concept cândva ponegrit este, de obicei, asociat cu economistul austriac Friedrich Hayek. În tinereţea sa, traumatizat de ascensiunea fascismului în ţara lui cândva civilizată, Hayek a observat că naziştii şi comuniştii aveau în comun încercările de a controla lumea prin planificarea centralizată. A fost îngrozit să vadă petrecându-se acelaşi lucru în Statele Unite şi în Marea Britanie, în timpul Marii compresiuni. „Există mai mult decât o similitudine superficială între tendinţa de gândire din Germania din timpul şi de după ultimul război şi ideile actuale ale democraţiei“[323], scria el în 1944.

De pe poziţia sa de lector la London School of Economics, apoi de la Universitatea din Chicago, în anii 1950, Hayek a criticat sever proiectele Marii compresiuni din Marea Britanie şi Statele Unite ca fiind o trădare a moştenirii lor din Grecia antică.[324] Planificarea centralizată era incompatibilă cu libertatea individuală pe care fuseseră întemeiate aceste măreţe naţiuni. Ne plasase pe un „făgaş al iobăgiei“. Ceea ce îl neliniştea pe el în mod deosebit era amestecul statului în activitatea pieţelor. Hayek susţinea că aceia care se ocupă de bani se ocupă de tot. „Controlul economic nu este un simplu control al unui sector al vieţii oamenilor care poate fi separat de restul“[325], scria el. „Este controlul mijloacelor pentru toate scopurile noastre.“

Visul lui era să creeze o lume în care „constrângerea unora de către alţii este redusă cât se poate de mult“.[326] Obţinerea acestui lucru, ca şi evitarea alunecării în totalitarism, însemna reducerea impactului guvernelor. Pentru ca oamenii să rămână liberi, iar ororile comunismului şi ale fascismului să fie evitate, puterea statului trebuia să fie ţinută în frâu. În loc să fie în mâinile unor ideologi imperfecţi responsabili de naţiuni, controlul urma să fie transferat pieţelor, care aveau să fie scutite pe cât de mult posibil de imixtiunea statului. Aceste pieţe libere aveau să fie motoarele unui nou tip de societate în care se reconfigura tot ce se putea în jurul principiului

competiţiei. Lumea umană avea să devină un fel de joc la care urma să concurăm toţi împotriva tuturor, merituoşii campioni urmând să culeagă toate beneficiile.[327] Aceşti campioni superbogaţi urmau să fie pionieri eroici. Fiind împuterniciţi să realizeze averi masive, ei „îndeplineau un serviciu necesar, experimentând noi stiluri de viaţă ce nu erau accesibile săracului“[328], făurindu-ne, astfel, viitorul. Toate acestea aveau să trimită individualismul înapoi unde îi era locul, în inima civilizaţiei occidentale. Pentru Hayek, neoliberalismul a fost ideologia fără ideologie: urma să creeze o utopie în care aveam cu toţii să fim, până la urmă, eliberaţi de nebuniile politicienilor.

Abia în anii 1970, când vechiul sistem a început să se prăbuşească, neoliberalismul a fost aspirat spectaculos în curentul principal. Cu ajutorul unui grup de puternici oameni de afaceri, gânditori şi economişti, cunoscut drept Societatea Mont Pelerin, ajunsese, de prin anii 1940, să se răspândească într-o reţea de „grupuri de experţi“ bine finanţate, pentru a ajunge, până la urmă, să influenţeze toate zonele care contau. A fost considerat principiul director în guvernele Ronald Reagan şi Margaret Thatcher. Avea, de asemenea, multe în comun cu concepţiile lui Ayn Rand şi ale acolitului ei, Alan Greenspan – care, în această lume nouă, s-a trezit deodată fiind în avantaj şi la putere.

Şi, astfel, odată cu faimoasa declaraţie a lui Thatcher, „Nu există o societate propriu-zisă. Există numai bărbaţi, femei şi familii“[329], cei doi lideri mondiali şi-au însuşit misiunea de a-i elibera pe indivizi de cătuşele statului supradimensionat şi de a transforma societatea într-un joc cu persoane în continuă luptă. Ei aveau să amplifice competiţia pe cât de mult posibil şi oriunde era posibil. Toată lumea urma să concureze la autoreglare, pe pieţe libere, generatoare de bogăţii (la urma urmei, la fel cum oamenii cereau libertatea de realizare deplină, o cereau şi pieţele), pe a căror „mână invizibilă“ te puteai baza pentru a ne duce pe toţi într-un viitor stabil şi îmbelşugat.

În iunie 1987, Ronald Reagan anunţa, bucuros, numirea noului său preşedinte al Rezervelor Federale – Alan Greenspan. Această poziţie, scrie economistul dr. E. Ray Bradbury, l-a făcut pe Greenspan „singurul cel mai important personaj cu influenţă asupra economiei globale“.[330] A rămas în această funcţie extraordinar de puternică până în 2006, o perioadă de aproape 30 de

ani, în timpul căreia a devenit cunoscut, de unii, ca „bancherul principal al neoliberalismului“.[331]

Revoluția neoliberală a adus cu ea o nouă definiție a guvernului. Statul nu mai era un mecanism de control paternal. În schimb, acționa atât ca îngrijitor al terenului, cât și ca arbitru pentru marele joc, fiind responsabil de maximizarea și supravegherea libertății pe care o cerea.[332] Pentru a încuraja competiția, anula reglementările din domeniile afacerilor și bancar, își vindea și scotea pe piață utilitățile – telecomunicații, apă, electricitate, gaz – în Marea Britanie, locuințele sociale; tăia finanțarea artelor; anula protecția pentru cei ce nu doreau să muncească, oferindu-le, astfel, motivația de a lua atitudine și de a se alătura diverselor cauze; tăia taxele pentru creatori – antreprenori, industriași și corporațiile lor – ca o recompensă pentru jocul lor superior, permițându-le să devină și mai buni în această competiție.

Pentru acest nou stil de guvernare, nu mai existau „cetățeni“, ci „clienți“, sau „cumpărători“[333], ale căror voturi se adunau precum monedele într-o casă de marcat. Era producției de masă lua sfârșit. Sindicatele urmau a fi atacate și înfrânte. Iar din colbul minelor și din ruinele fabricilor se ridica o nouă armată de indivizi calificați, flexibili, cu calități antreprenoriale, care au avut libertatea de a face propriile alegeri și care vor fi stăpâni pe propriile vieți, aflați într-o competiție sănătoasă unii cu ceilalți.

Iar revoluția va fi globală. Puterile legale și militare ale statului vor fi folosite pentru protejarea și funcționarea fluentă a piețelor locale și internaționale. Țelul era o singură piață mondială competitivă, fără nici un obstacol în calea comerțului și fără nici un control al fluxurilor financiare. Banca Mondială și FMI participau la această misiune oferind împrumuturi de care țările în curs de dezvoltare aveau nevoie disperată, cu condiția ca acestea să introducă reforme neoliberale.[334] Va începe o eră a globalizării, a banilor și a serviciilor ce va cuprinde rapid toată lumea, a muncii ieftine prestate de migranți, a industriilor manufacturiere și de prestări de servicii relocate către țări mai sărace, mai ieftine, și a instituțiilor financiare și a corporațiilor multinaționale care vor deveni atât de mari și de puternice, încât vor rivaliza, până la urmă, cu statele naționale însele.[335]

Dar țelul suprem al acestui proiect neoliberal era mai important decât să se pună capăt haosului economic din anii 1970. Era crearea unei noi forme de

om. „Economia este metoda“, spunea Thatcher, „dar obiectul este schimbarea sufletului.“[336] Și aici avea dreptate. Cea mai sigură cale de a schimba sinele maselor este, desigur, schimbarea modurilor în care trebuie să se descurce și să progreseze. Procesul de Gamification[337] al societății a declanșat era „lăcomia este bună“, care a reprezentat o transformare ameţitoare faţă de sinele hipioților antimaterialiști, interesați de viața comunității, care a luat naștere din economia mai colectivistă a mijlocului de secol. Această formă nouă și intensificată de individualism competitiv însemna mai puțin sprijin de la angajatori și de la stat, ceea ce, la rândul său, însemna tot mai multă presiune asupra individului. Pentru a te descurca și a progresa, în această lume neoliberală, trebuia să fii mai în formă, mai isteț și mai rapid decât vecinii tăi. Să dublezi și apoi să triplezi fabuloasa putere a Eului.

Semne timpurii ale acestei revoluții s-au văzut din 1982, odată cu apariția casetei video cu exerciții de gimnastică aerobică a absolventei de Esalen Jane Fonda, casetă care s-a vândut într-un milion de exemplare și care a declanșat nebunia menținerii în formă fizică perfectă, ce nu ne-a mai părăsit niciodată. În următorul an a început să se întâmple ceva ciudat în maternitățile din America. Un studiu[338] realizat pe 300 de milioane de nașteri, începând cu 1880, arătase că, timp de generații, părinții au înclinat să aleagă pentru copiii lor nume tradiționale, precum Ion sau Maria. Dar, în 1983, s-a observat debutul unei creșteri abrupte a numărului de nume neobișnuite, care aveau să fie și mai multe în anii 1990 și 2000. Conform unuia dintre autorii studiului, Jean Twenge, mamele și tații căutau nume unice deoarece doreau ca odrasla lor să „iasă în evidență și să fie o vedetă“.

Exact în această fază maniacală a individualismului a apărut nebunia cu stima de sine. Avea să fie o împerechere frenetică între ideile lui Ayn Rand, Esalen și neoliberali, fiecare dintre părți copleșind-o pe cealaltă, ca într-o dragoste la prima vedere. Personificarea tuturor acestor forțe era un bărbat remarcabil, absolvent de Esalen și membru influent al Adunării statului California, John „Vasco“ Vasconcellos, pe care l-am întâlnit ultima oară la dezastruoasa conferință a Institutului despre „Tirania spirituală“.

Vasco era un bărbat viguros, grav, dezordonat, predispus la lungi perioade de depresie, cu mustață mare și temperament vulgar și care eșua adesea să trăiască propriul mesaj, acela că fiecare individ are valoare infinită și ar trebui

tratat ca atare.[339] Democrat prin apartenență la partid, Vasco era, de asemenea, în multe privințe, un neoliberal clasic. El s-a plâns odată că liberalii tradiționali „credeau că oamenii nu puteau să aibă grijă de ei înșiși“[340] și a negat chiar că el ar fi unul dintre ei, „în sensul vechii gândiri că un guvern mare cu mulți bani rezolvă toate problemele“. Declarându-și credința în „individualitate, libertate și demnitate – etica americană!“[341], el îi lăuda pe conservatori ca fiind „însemnați la libertate economică“[342], dar îi dojenea pentru lipsa de angajament față de diversitate personală. Ani de zile a încercat să instituționalizeze „Mișcarea pentru dezvoltarea potențialului uman“, aprobând legi bazate pe ideile susținute de mișcare. Sigla uneia dintre încercările timpurii în acest sens – grupul lui de experți „Autodeterminare“ – era un bărbat bolnav, cu litera „I“, de la individ, încercuită pe piept.[343]

În 1986, Vasconcellos a reușit să convingă un guvernator sceptic de California, pe republicanul George „Ducele“ Deukmejian, să aloce fonduri unui grup de lucru pentru o perioadă de trei ani, cu ajutorul fostului complice al lui Rand, Nathaniel Branden, și al multor altora, grup care să exploreze și să promoveze valoarea stimei de sine. Vasconcellos era profund influențat de experiențele sale de la Esalen[344], fiind foarte apropiat de unul dintre părinții psihologiei umaniste, Carl Rogers. A susținut și a propovăduit ideea că esența autentică a animalului uman era bună. El credea că, dacă ne convingea pe toți că eram speciali și minunați, ne putea face mai fericiți și concurenți mai buni în această economie asemănătoare unui joc. Susținea și că stima de sine scăzută era sursa supremă a unei game imense de probleme sociale, printre care șomajul, neajunsurile educaționale, pedofilia, violența domestică, oamenii străzii și conflictele între bandele de cartier – probleme care costau doar statul California peste zece miliarde de dolari pe an.[345] El era convins că o creștere a stimei de sine în rândul populației avea să funcționeze ca un „vaccin social“ și să ne vindece de multe dintre cusururile noastre.

Până în anii 1980, stima de sine fusese de interes mai ales pentru pedagogi, psihologi și pentru persoanele de tip californian preocupate de autoperfecționare.[346] Vasco și grupul său operativ vor avea o importanță semnificativă în ceea ce privește transformarea stimei de sine într-un produs internațional al culturii pop, ale cărei efecte se simt și în prezent. Dar, în loc să ne salveze sau să rezolve vreuna dintre problemele sociale, așa cum promisese, planul lui a dat greș în mod spectaculos.

Motivul pentru care proiectul lui a eşuat cu un asemenea extraordinar efect a fost că, în adâncul lui, a existat o minciună. Povestea completă a lui Vasco şi a grupului său operativ nu a fost spusă niciodată. Eu am petrecut un an făcând săpături, scormonind prin arhivele din California, citind mii de scrisori, rapoarte şi documente, afundându-mă în ştirile vremii şi căutând oameni care au fost acolo. Ceea ce am descoperit a fost o surprinzătoare poveste despre putere, ambiţie, înşelătorie, minciună şi consecinţe dezastruoase neintenţionate.

*

Micul John Vasconcellos era, pur şi simplu, „cel mai perfect“ pachețel de perfecţiune. Era legat atât de compact, că ai fi crezut că o să plesnească de atâta cucernicie, smerenie şi silinţă într-ale studiului. Era primul născut din trei, venind pe lume la ora 01:00 a unei zile de miercuri, 11 mai 1932, şi a devenit un catolic ascultător, băiat de altar, cel mai deştept băiat din clasă, mama lui jurând că niciodată, dar absolut niciodată, nu fusese obraznic. Îşi adora mama cu o intensitate atât de insistentă, că stârnise mânia tatălui lui, care a anunţat, cu o zi înaintea începerii noului trimestru, că urma să fie trimis la o şcoală cu internat din San Jose. A fost un şoc teribil. Micul Vasco a plâns şi a plâns iar. Îşi ura tatăl pentru ce făcuse. Curând însă, s-a obişnuit la şcoală şi a excelat. A avut ambiţia de a deveni medic, până când a văzut o râmă tăiată în două. Imaginea dezgustătoare a celor două jumătăţi de râmă zbătându-se l-a scârbit. Într-o zi, a decis să participe la alegeri pentru un loc în consiliul elevilor. Dar exista o problemă. Micul Vasco nu avea stimă de sine.

Ca băiat catolic pios ce era, Vasco ştiuse mereu că oamenii aveau neajunsuri ce trebuiau reparate. Oricât de bun ar fi fost el, tot un păcătos rămânea. De fapt, era atât de cuprins de dezgust de sine, încât se simţea foarte deranjat de orice părere pozitivă despre el însuşi pe care ar fi auzit-o. Când mama l-a felicitat pentru succesele la învăţătură, s-a uitat la ea cu un fel de jenă furioasă. Mai mare fiind, în 1952, iubita lui, Nancy Lee, i-a scris: „Nu mi-am dat seama cât de aproape de perfecţiune eşti până să citesc scrisoarea ta din

nou. Cel mai impresionant element este sentimentul smereniei pe care îl transmiți când îți descrii realizările.“ Nu se simțea în largul lui când era gol și era atât de sfios în prezența altora, încât, atunci când a candidat pentru consiliul elevilor, trebuind să facă o campanie în care să susțină discursuri, nu a putut decât să îngaime: „Votați-mă“. Lipsa lui de stimă l-a făcut să piardă și să tot piardă. În clasa a opta, a candidat pentru postul de șef al clasei. „Am pierdut cu un singur vot. Al meu“[347], a spus el. Nu votase pentru el însuși deoarece „am fost învățat să nu folosesc niciodată cuvântul «eu», să nu gândesc și să nu vorbesc niciodată frumos despre mine însumi“.

După ce a studiat dreptul la Universitatea Iezuită din Santa Clara și după un răstimp în care a fost avocat, Vasco a intrat în politică. A fost ales în Adunarea Legislativă a Statului California, în 1996. Dar sinele lui Vasco a început să se clatine. Succesul incredibil pe care îl avea, la 33 de ani, era în dezacord catastrofal cu felul în care gândea despre el însuși. Era ca și cum creierul lui nu putea face față forțelor antagonice: lumea care spunea cât de merituos era și sinele care îi spunea că nu era mai breaz decât acea biată râmă tăiată în două. Înalt de un metru nouăzeci și cântărind 90 de kilograme, pășea cu aroganță prin clădirea Capitoliului din Sacramento, încruntat și agitat, în costumul lui negru elegant, cu cămașa albă impecabilă și cravata așezată perfect, cu părul tuns cu precizie militărească. Această stare fragilă de încordare controlată devenea tot mai instabilă. Nu putea dura. Simțise prima fisură cu patru ani în urmă, când primise o scrisoare de la fostul coleg de cameră, care îl mustra pentru răceala și nepăsarea lui și îl acuza că nu știa să iubească. Dar exact în acel prim an de funcție a simțit, în sfârșit, că se destramă. „Vedeam cum totul se năruia, eu însumi, identitatea mea, familia mea“[348], spunea el. „Durerea și nedumeririle mele erau atât de mari, încât a trebuit să caut ajutor.“

L-a primit de la un preot catolic neobișnuit, un californian distins. Părintele Leo Rock era un psiholog care se pregătise sub îndrumarea părintelui psihologiei umaniste și a pionierului întâlnirilor de grup, Carl Rogers. „Anul următor, cel puțin săptămânal, Leo m-a ținut în brațe, și la propriu și la figurat – cu o stimă necondiționată“, își amintea Vasco. „M-a ascultat cu empatie și m-a asigurat că eram OK, că era OK să nu știu cine sunt și că puteam avea încredere că din interiorul meu aveau să apară anumite semne care să mă ajute să îmi revin.“ Cu ajutorul lui Rock, Vasco a început să

întrevadă o nouă perspectivă asupra vieţii şi animalul uman care avea să îl transforme, în cele din urmă. Oamenii nu erau păcătoşi, erau uimitori. A citit toate cărţile pe care le-a putut găsi despre psihologia umanistă, numărul lor ajungând, în cele din urmă, la 200. „Următorul pas era să îmi depăşesc temerile, să fiu mai deschis şi să devin liber şi dornic să experimentez propriile sentimente. Era complet contrar modului în care fusesem crescut.“ A participat la prima întâlnire de grup în casa actriţei Jennifer Jones din Hollywood, înainte de a-şi continua incursiunea spre interior, către autenticitate personală, autoresponsabilitate şi iubire de sine, la Esalen, unde a participat la o serie de opt cursuri.[349] A studiat sub îndrumarea lui Carl Rogers însuşi, care a devenit un mentor atât de important pentru Vasco, încât avea să îl descrie, mai târziu, ca fiind „aproape al doilea meu tată“.[350]

Transformarea pe care colegii lui Vasco, din clădirea Capitoliului din Sacramento, au început să o vadă la el nu putea fi mai dramatică decât atât. Dintr-un catolic atât de credincios încât era de părere că noţiunea de colectivitate nu ar fi trebuit tradusă vreodată din latină[351], a devenit ateu, neîncorsetat şi liber. Şi-a lăsat părul vâlvoi şi neîngrijit, a început să umble pe culoarele Senatului purtând cămăşi cu motive hawaiene încheiate doar pe jumătate şi un lanţ de aur atârnând pe pieptul păros. Străbătea străzile oraşului într-un Pontiac Grand decapotabil de culoarea muştarului, cu plafonul coborât chiar şi atunci când ploua. Un reporter l-a descris arătând ca „o combinaţie de vedetă rock şi traficant de droguri“.[352] A devenit evanghelistul „Mişcării pentru dezvoltarea potenţialului uman“, propovăduind bunătatea înnăscută a oamenilor şi împărţind lungi liste cu cărţi colegilor lui din politică. A reuşit chiar să convingă un grup de politicieni influenţi, inclusiv pe purtătorul de cuvânt al Casei Albe, Willie Brown – un bărbat atât de scorţos, încât nu-i plăcea nici măcar ca oamenii să îi atingă hainele –, să vină la Esalen, pentru a participa la întâlnirile de grup şi a se relaxa în bazinele cu apă caldă alături de nudişti. Sinele lui catolic jalnic, laş, care se ura, dispăruse, în sfârşit. Locul îi fusese luat de un „Eu“ scris cu litere strălucitoare de-o şchioapă.

Vasco îşi găsise stima de sine. Şi mai găsise ceva. „Mişcarea pentru potenţialul uman“ îi permisese să îşi descopere sinele autentic, iar acel sine autentic, şi-a dat el imediat seama, era furios. Colegii se plângeau că îi trata cu un dispreţ nedisimulat. Se exprima bombastic, dădea ochii peste cap şi

avea stări explozive de mânie violentă.

– L-am văzut pe John atât de furios, încât aproape spumega, a spus un membru republican al corpului legislativ. Dacă un lucru este deplasat, devine aproape livid de furie.[353]

Un altul se plângea:

– Cu el, totul este pe viață și pe moarte. Dacă faci o singură remarcă usturătoare, se poate răzbuna pe tine cu o remarcă morală de-a dreptul amuzantă. Pur și simplu, nu poți glumi cu John. În comitete, oftează adânc și prelung. Vede, de obicei, ipocrizie, ori lăcomie, ori o atitudine josnică în votul altui membru.[354]

Se înfuria în mod deosebit când se simțea umilit sau avea impresia că ideile lui nu erau luate în serios.[355] În cele din urmă, a început să-și iasă din fire atât de frecvent, încât alți membri primeau însărcinarea să stea pe lângă el în timpul ședințelor, ca să-l țină de mână și să-i spună că totul era în regulă.[356]

Și nu sufereau doar adversarii lui. Los Angeles Times nota: „Într-o măsură mai mare decât în majoritatea birourilor politicienilor, membrii personalului vorbesc negativ despre șeful lor“. Una dintre secretarele lui i-a scris o lungă scrisoare personală, implorându-l să își trateze oamenii cu mai multă bunătate și spunându-i că nu era de acord cu atitudinea lui esalenească, prin care supărarea altora nu era responsabilitatea lui. „Este foarte simplu pentru tine să-ți justifici neasumarea răspunderii pentru reacțiile, sentimentele etc. ale celorlalți, dar asta se întâmplă pentru că este mai ușor să nu asculți sau să nu îți pese“[357], scria ea. „John, suntem toți oameni. Avem toți sentimente.“

În anii 1970, Vasco era predispus nu numai la crize de furie, ci și la depresii care durau câteva zile, uneori chiar luni întregi.[358] A început să fie frământat de un pesimism apocaliptic față de țara sa. „Cultura noastră moare“, scria el, „dacă nu cumva a murit deja. Dovezile sunt nenumărate – numărul tot mai mare al tuturor relelor sociale, consumul de droguri, destrămarea familiilor, crime, șomaj, război, nepăsare, apatie, instituții în prăbușire, mișcări de eliberare, faliment fiscal la toate nivelurile guvernamentale și al multor instituții nonguvernamentale (ceea ce evidențiază falimentul lor moral/uman), alienare crescândă și lipsa încrederii la toate tipurile de oameni, în toate

genurile de instituții.“[359] Problema, a decis el, era că oamenii din America erau blocați în vechea păcăleală creștină că indivizii erau, în esență, putrezi. „Și toate din cauza modului în care ne percepem ca ființe umane. Este demonstrabil în prezent, deși discutabil, că viziunea tradițională, păcătoasă, dualistă, plină de abnegație, despre noi, ca ființe umane, stă la baza problemelor pe care le avem.“

Lucrurile mergeau prost. Dar exista o rază de lumină. Vasco și-a dat seama că se afla într-o poziție absolut unică. Nu doar că avea idee despre ce se putea face în privința tuturor acestor probleme, dar avea și puterea să acționeze. Putea folosi tot ce învățase despre potențialul uman și să îl transforme într-o politică propriu-zisă care să aibă efecte reale asupra a mii, dacă nu a milioane de vieți. „Acum este momentul pentru o nouă viziune asupra noastră, asupra omului, asupra existenței umane, a naturii umane și a potențialului uman“, scria el, „o nouă teorie a politicii și a instituțiilor bazată pe această viziune.“ Avea să facă o încercare senzațională, după cum a spus un reporter contemporan, de a aranja „căsătoria puțin probabilă între Esalen și Sacramento“.[360] Au existat multe începuturi ratate. Abia pe la mijlocul anilor 1980 a reușit să identifice, în sfârșit, misiunea care avea să îi definească, până la urmă, viața. Prin intermediul puterii date de funcția pe care o deținea, va binecuvânta populația de pretutindeni cu aceeași transformare prin care trecuse și el. Va da lumii stimă de sine.

Visul lui Vasco a luat forma unui grup operativ finanțat de stat și mandatat să promoveze stima de sine. În anii 1980, ideea că a te simți bine în pielea ta era răspunsul la toate problemele suna ca un moft californian prostesc. Ceea ce putea face Vasco era să o înnobileze – să îi pună ștampila unei afirmații oficiale – și apoi să înceapă să creeze în jurul ei legi, instuționalizând-o, spre beneficiul tuturor. Grupul operativ putea culege mărturii de la oamenii identificați pe Coasta de Vest care credeau deja în asta. Ei puteau investiga cauzele stimei de sine și forțele care o puneau în pericol. Dar poate că, mai bine decât orice, ei puteau recruta cei mai apreciați cercetători din lume, care să dea stimei de sine legitimitatea mediului academic. Aceștia puteau dovedi științific că stima de sine era vaccinul împotriva tuturor bolilor sociale. Dar Vasco avea o problemă. Trebuia mai întâi să îl cucerească pe Duce. Guvernatorul statului California, George „Ducele“ Deukmejian, era un republican recunoscut pentru că nu tolerase nici prostiile predecesorilor lui –

cu excepția unuia, Ronald Reagan. Mai mult decât atât, îl ura pe Vasco. Și Vasco îl ura pe el. Ducele nu doar că savura această reputație de conservator fiscal dur, însă California era în pragul insolvenței. Nimeni nu credea, nici pe departe, că ar fi fost posibil ca el să dea milioane de dolari din taxe pentru ideea ridicolă a lui Vasco.

La mijlocul anilor 1980, explorările intelectuale l-au dus pe Vasco în alte țări, devenind renumit în Capitoliu pentru unele dintre cele mai nebunești idei ale sale. De exemplu, se întreba dacă o formă specială de „naștere blândă“[361] ar putea avea ca rezultat oameni mai puțin violenți. Manifesta, din câte se pare, cel puțin curiozitate față de ideea că sexul între copii și părinții lor nu era, de fapt, dăunător pentru copil, ci natural și sănătos[362]; citise rapoarte despre femei mândre că își pierduseră virginitatea cu tații lor și a invitat un susținător al pedofiliei să se alăture „rețelei despre sexualitate“. Exact aceste idei trăsnite îl făceau să fie un inamic natural al Ducelui. Dar lui Vasco i-a reușit măcar un lucru. În 1980 fusese numit președinte al Comisiei de finanțe. Nu doar că răspundea de toți banii, dar în tot Capitoliul era, acum, doar o singură persoană pe o poziție mai influentă decât a lui.[363] Spre marele ghinion al lui Vasco, acel om era Ducele.

A făcut prima încercare de mandatare prin lege a grupului său operațional în 1984. A reușit să îl treacă prin Consiliu și era pe cale să ajungă la Senatul statului, când a suferit un grav atac de cord. Credința lui în puterea gândirii pozitive era atât de mare, încât, într-o încercare de a se vindeca singur, le-a scris membrilor adunării, rugându-i să se imagineze înotând cu mici pensule prin arterele lui, îndepărtând placa de colesterol.[364] „Concentrați-vă, îndreptați-vă atenția și energiile către mine, către inima mea, către însănătoșirea mea. Imaginați-vă arterele mele blocate.“ Toate acestea trebuiau făcute cântând pe muzica „Row, Row Your Boat“ („Vâslește barca-n jos pe râu“). „Haideți să înotăm acum în sus și-n jos prin venele mele/ Atingem și frecăm, încălzim și topim placa ce blochează venele mele.“

Nu a funcționat. În timp ce în Senat se vota, Vasco se afla pe un pat de spital în Menlo Park, recuperându-se după o intervenție chirugicală de bypass coronarian. Neputând să se îngrijească personal de toate voturile, visul său s-a destrămat. A fost o perioadă de agonie și de infamie, pe care a depășit-o cu ajutorul lui Carl Rogers, care, după externarea lui Vasco, i-a făcut cinste cu o

masă cu fructe de mare la restaurantul lui preferat, La Jolla, după care l-a dus acasă, unde marele psiholog i-a ascultat poveștile despre singurătate și depresie.

După infarct, Vasco a părut să-și gestioneze cumva mai bine temperamentul. Deși el punea această ameliorare pe seama efortului personal, prietenii o legau de schimbările stilului de viață de după boală, nu în ultimul rând de renunțarea la consumul de zahăr (Vasco obișnuia ca în timpul ședințelor „să mănânce 1 100 de fursecuri“[365], spunea unul dintre ei). Redusese, de asemenea, orele de muncă și începuse să joace squash. Dar, chiar și atunci, redevenea frecvent același John de odinioară. Un coleg de la Comisia de finanțe declara pentru Los Angeles Times: „Pe-aici trebuie să mergi ca pe ouă. «John e în toane bune azi, sau proaste?»“[366] Cel mai bun prieten al lui, Mitch Saunders, spunea: „Cred că sunt multe momente când John chiar nu știe cum să trateze oamenii, cu valorile pe care le are“. Un articol calomniator din Sacramento Bee[367] relata că își ieșise din fire când un microfon cedase: Vasco dorea, pasămite, „să onoreze, să inspire și să responsabilizeze pe fiecare californian în parte – cu excepția celor care îl înfuriau“.

Următoarea încercare de a-și transforma proiectul în lege a trecut prin ambele Camere ale Congresului. Pe urmă însă, Ducele a lovit, folosindu-se de dreptul de veto. „Deci am fost șmecherit“[368], a spus Vasco. A decis să-și redenumească proiectul „Grupul operațional pentru promovarea stimei de sine și a responsabilităților personale și sociale“. „Am primit numaidecât atenția și susținerea tradiționaliștilor“, a spus el. De asemenea, a cerut mai puțini bani, reducând bugetul propus de 750 000 de dolari pe an la 735 000 de dolari în trei ani. Apoi s-a înarmat cu curaj pentru o serie de discuții intense cu Ducele însuși.

A adus un argument puternic. Prin simpla creștere a stimei de sine, se putea rezolva o paletă impresionantă de probleme sociale cronice: abuzurile asupra copiilor, lipsurile educaționale, sarcinile nedorite în rândul adolescentelor, abuzul de alcool și de droguri, dependența de ajutorul social, crimele și violența. Aceste tipuri de probleme costau statul California miliarde de dolari an de an. Iar stima de sine nu era doar o fantezie prostească a celor de la Esalen. O parte din misiunea grupului operațional urma să fie scoaterea acestei noțiuni dintre zidurile acelui așezământ și expunerea ei rigorii

academice serioase. Urmau să fie recrutaţi cei mai buni experţi care să adauge datele lor ştiinţifice la adevărul că stima de sine era cauza secretă a prosperităţii umanităţii. Iar Vasco nu avea nici o îndoială că asta ar fi fost concluzia lor. Scrisese acest lucru chiar şi în proiectul de lege, care susţinea că „există, în prezent, o bază de studii ştiinţifice care documentează relaţia cauzală dintre stima de sine, care este un sentiment dezvoltat al valorii inerente a unei persoane, şi creşterea şi dezvoltarea unor indivizi sănătoşi şi responsabili“.

Reuşita a venit la a treia întâlnire. Ducele i-a ascultat, din nou, discursul.

– Știu că stima de sine este importantă, a admis el. Dar de ce ar trebui să se implice guvernul în asta?

Vasco a simțit că sosise momentul lui.

– Mai întâi de toate, domnule guvernator, sunt atât de multe în joc aici, că nu ne putem permite să ascundem asta într-o universitate oarecare. Trebuie să implicăm tot publicul californian. Cheltuind câțiva dolari din taxele contribuabililor, putem culege informaţiile şi face totul public. Dacă asta ajută fie şi numai câteva persoane să aprecieze stima de sine şi felul în care își pot trăi viața și crește copiii mai bine, astfel încât să avem mai puține ajutoare sociale, crime, violenţă şi droguri, atunci va fi o întrebuinţare foarte potrivită a banilor contribuabililor.

Ducele s-a înseninat numaidecât.

– Nu m-am gândit niciodată astfel la asta.[369]

Pe 23 septembrie 1986, proiectul AB3659 a devenit lege.

Reacția mass-media a fost imediată și feroce. Un editorial din San Francisco Chronicle numea grupul operativ al lui Vasco „naiv și absurd“, străduindu-se să priceapă ce-o fi fost în mintea Ducelui. „Big John este foarte influent în Sacramento, iar colegii lui i-au îngăduit ideile bizare din simplul motiv că el este cel ce are cheia puşculiţei; asta generează o toleranţă în rândul colegilor lui, atât față de om, cât și față de trăsnăile pe care acesta le născocește. Asta nu explică, desigur, motivul pentru care George Deukmejian, protectorul

strâns la pungă al banului public, a suferit o pierdere temporară a judecăţii şi a semnat absurditatea de opioman a lui Vasconcello. Acesta s-a încadrat pe o cale care va duce la pierderea stimei de sine.“[370]

Nimic nu îl înfuria pe Vasco mai tare decât să nu îi fie luate în serios ideile. Acum era pe cale să devină subiectul de batjocură al întregii Americi.

*

Până luni, 9 februarie 1987, Grupul operaţional californian pentru dezvoltarea respectului de sine fusese, în mare măsură, o ştire doar la nivel de stat. Dar în acea dimineaţă, caricaturistul de renume naţional Garry Trudeau, care părea să fi fost amuzat de ideea cruciadei lui Vasco, a început o serie extraordinară de două săptămâni a faimoaselor sale benzi desenate Doonesbury, dedicate acestui subiect. A introdus un personaj nou, tânăra Barbara „Boopsie“ Ann Boopstein, actriţă şi medium spiritual din L.A., în vârstă de 25 de ani, care intra în legătură cu un vechi războinic în vârstă de 213 555 de ani, pe nume Hunk-Ra, şi care fusese invitată în Grupul operaţional pe baza celor „20 de ani de când mă simt bine în pielea mea şi de când reuşesc să mă detaşez de corpul fizic“. Efectul publicităţii la nivel naţional a fost imediat. La finalul acelei zile, reporterii din presa scrisă şi din televiziune l-au asaltat pe Vasco pe culoarele Adunării legislative. Dar ei nu păreau să trateze Grupul operaţional cu solemnitatea la care ar fi sperat acesta. Când un jurnalist l-a întrebat despre scrisoarea în care le cerea membrilor Adunării legislative să îi cureţe arterele de colesterol cu mici pensule, Vasco a răspuns defensiv:

– Am fost dispus să deschid drumuri noi, să fiu mai direct, să mă expun public şi să-mi trăiesc convingerile.[371]

Mulţimea a început să se îmbrâncească atât de tare, încât purtătorul de cuvânt a fost obligat să le ordone, furios, să înceteze şi să se abţină, pentru ca politicienii să-şi poată termina treaba.

Şi acesta a fost doar începutul. Peste noapte, toată lumea din America a

început să vorbească despre Vasco și despre grupul lui operațional. Din păcate, prea puține dintre acele discuții erau binevoitoare. Actorii de comedie făceau glume despre asta, iar Johnny Carson l-a luat în zeflemea în emisiunea Tonight Show, în fața a milioane de spectatori.[372] Politicienii rivali dădeau comunicate dezaprobatoare – „Poți cumpăra Biblia pentru 2,50 dolari și obține rezultate mai bune“[373] –, în vreme ce ziarele erau sarcastice. San Francisco Examiner numea ideea „ridicolă“.[374] Pittsburgh Post Despatch scria: „California este statul care i-a dat pe Jerry Brown[375], Templul Popoarelor[376], Sister Boom-Boom[377], bisericile în aer liber, Charles Manson[378], Institutul Esalen – și un grup operațional guvernamental pentru promovarea stimei de sine... Avem acum încă un banc californian pe care să îl spunem la petrecerile din toată țara.“[379] Articolul din Wall Street Journal avea titlul „POATE CĂ OAMENII S-AR SIMȚI MAI BINE DACĂ AR PUTEA ÎMPĂRȚI ÎNTRE EI CEI 735 000 DE DOLARI“.[380] Mai înainte, New York Times catalogase grupul operativ drept încă o ciudățenie californiană, cea mai recentă dintr-o „serie de idei neverosimile, care ar fi putut fi respinsă altundeva, [dar] care a prins cu ușurință rădăcini aici“.[381] Și, astfel, așa cum remarca un ziar din Los Angeles, benzile desenate ale lui Trudeau tranformaseră mult iubitul proiect al lui Vasco în „banc național“.[382]

Vasco era livid. Ședea la masa lui de lucru din camera 6026 a clădirii Capitoliului din Sacramento, în costumul lui negru, mototolit, jucându-se cu un arc magic Slinky oranj fosforescent, spumegând.

– M-am săturat.[383]

Biroul lui avea pereții tapetați cu poze cu Martin Luther King, cu citate din Malcolm X și din George Bernard Shaw și cu cărți – I’m OK, You’re OK; On Becoming a Person[384] – și fotografii. Era acolo o poză cu Vasco încotoșmănat până-n gât, din perioada preiluminării, dând mâna cu JFK, și un desen înfățișând un animal care fusese tăiat în două și care se uita în interiorul propriului corp, minunându-se. Păstra o colecție de unt de arahide Skippy și o menajerie de jucării, inclusiv un urs imens îmbrăcat într-un tricou pe care scria „STIMĂ DE SINE“. Acest grup operațional fusese misiunea vieții lui. Ceea ce se întâmpla era o insultă și o calamitate.

– M-am săturat de toată batjocura la adresa acestui proiect[385], s-a lamentat el. Pentru mine, este bizar că nimeni nu ia în serios acest grup.[386]

Mama lui fusese, personal, afectată de articolul despre „poanta de la petrecere“, iar Vasco le-a adresat invective „cetățenilor care nu sunt capabili să fie pe picioarele lor și trebuie să-i distrugă pe toți cei care o fac. […] Cinicii care consideră că este inteligent să faci glume răutăcioase și să spui lucruri șugubețe, caricaturiștii și alții de genul ăsta.“[387] Mass-media, se plângea el, erau „groaznice, cinice, sceptice și lipsite de valoare“.[388] Problema lor? „Stimă de sine redusă.“

Chiar și mașinăria guvernamentală părea să îi trateze proiectul cu dispreț. Grupului operațional, care trebuia să activeze timp de trei ani, i se alocase un fost fumoar folosit acum ca încăpere pentru fotocopiatoare, din care să se lucreze. „A fost foarte dificil și dureros pentru mine“, scria directorul interimar al grupului, Dick Vittitow, într-un memoriu special adresat președintelui grupului operativ, Andrew Mecca. „Este încăperea din subsol dedicată în prezent copiatoarelor Xerox și stocului de hârtie. Are un stâlp de aproape un metru pătrat în centru.“ Notând că „spațiul din Sacramento înseamnă putere“, Vittitow a refuzat să accepte. „Încăperea ar fi nepotrivită pentru munca grea, sofisticată, extraordinar de solicitantă a GO, dar și deprimantă și extremă în ceea ce privește impactul pe care l-ar avea asupra stimei lor de sine.“ Dar erau și vești bune. Ceva remarcabil părea să se întâmple. Reacția cetățenilor din California fusese grozavă.

Între anunțul lui și prima ședință publică a Grupului operațional, în martie 1987, biroul a primit peste 2 000 de apeluri telefonice și de scrisori[389] și aproape 400 de cereri de voluntariat[390] – o cifră care a bătut recordurile statului.[391] Scrisorile de la fani au depășit reclamațiile cu zece la una.[392] Peste 300 de oameni au ieșit în față pentru a vorbi la audierile publice care erau ținute în tot statul.[393] Și chiar dacă tonul mass-media nu fusese întotdeauna unul respectuos, rămânea faptul că Vasco însuși era acum un simbol național.[394] În săptămânile care au urmat după caricaturile lui Trudeau, apăruse peste tot, de la The Economist la Newsweek, de la emisiunea de dimineață de la CBS la BBC. Los Angeles Times și San Francisco Chronicle plănuiau articole de proporții despre el. Acest lucru, simțea Vasco, putea fi o ocazie uriașă.

– Am primit mai multă atenție în ultimele câteva săptămâni decât în 20 de ani[395], a spus el. Scopul grupului operațional a fost să crească stima de sine în

conştiinţa publică în statul California.[396] Trudeau a făcut să fie recunoscută la nivel naţional. Acum cred că avem o şansă reală să facem istorie.

Dar, pentru a putea face asta, trebuia, mai întâi, să găsească o cale prin care să ducă discuţiile din media la un nivel superior. Iar lucrurile pe acest front deveneau, din nefericire, ridicole. Totul a început cu marele anunţ despre cei 25 de membri ai Grupului operaţional. Partea bună a lucrurilor era caracterul eterogen al grupului, care includea bărbaţi, femei, oameni de culoare, homosexuali, heterosexuali, republicani, democraţi şi un fost ofiţer de poliţie şi un veteran al Războiului din Vietnam, care fusese decorat de două ori cu Purple Heart.[397] Dar partea proastă a lucrurilor era că grupul includea şi un bărbat alb cu un turban, care prezicea că activitatea grupului operaţional avea să fie atât de importantă, încât va face soarele să răsară din vest, şi o femeie psiholog[398], care susţinea că stima de sine scăzută era corelată pozitiv cu violul. Un jurnalist încântat de la Los Angeles Daily News declara că realitatea măsurilor va fi „chiar mai bună decât balivernele din benzile desenate Doonesbury“.[399] Între timp, Los Angeles Herald s-a stăpânit cu greu când a relatat despre debutul public al grupului. Într-un articol de prima pagină, relata cum faimoasa specialistă în terapie de cuplu şi şefă de la Esalen, Virginia Satir, le ceruse colegilor ei să închidă ochii şi să îşi imagineze „o trusă pentru întreţinerea stimei de sine“[400], cu jobene şi baghete magice şi cu diverse amulete. „Membrii Grupului operaţional au petrecut următoarele 15 minute încercând să găsească alternative de combatere a batjocurii din mass-media.“

Grupul operaţional începuse deja audierea mărturiilor adepţilor din toată California. Un adjunct de şef de poliţie din L.A., care mergea prin şcoli pentru a preveni abuzul de droguri prin ridicarea stimei de sine, a declarat:

– Îi învăţăm pe elevi numaidecât: „Eşti special. Eşti o persoană minunată. Eşti special.“

I-au audiat pe membrii mascaţi ai bandei Bloods and the Crips, dintre care unul a dat vina pe lipsa stimei de sine pentru infracţiunile sale:

– Tata mă bătea numaidecât cu cureaua la fund când greşeam, dar nu se grăbea la fel când trebuia să mă laude, a spus el, privind pe deasupra bandanei ce-i acoperea faţa. Aveam mai multe discuţii între patru ochi atunci

când făceam rele, așa că simțeam că trebuia să fac rele pentru a-i atrage atenția.

Un director de școală a îndemnat grupul operațional să recomande ca elevii de gimnaziu să-și crească părerea foarte bună despre sine evaluându-i și ei pe profesori. Un altul a spus comitetului:

– Vă iubesc sincer. Asta le spun eu elevilor mei, deoarece fiecare dintre ei este o persoană specială.

Helice Bridges era o martoră expertă care îi scrisese lui Vasconcellos când se anunțase grupul operațional, stăpânindu-și cu greu entuziasmul pentru acesta și pentru proiectul lui. „Când am stat de vorbă, zilele trecute, am avut sentimentul că tocmai sosise Cristofor Columb în America“, a scris ea. „Nu știu dacă trebuie să vă felicit pentru insistență, dedicare și pentru păstrarea viziunii pe calea cea dreaptă sau să spun pur și simplu: «Vă iubesc!»“ Prezentându-se comisiei („În prezent, sunt cunoscută drept Lady Panglică Albastră, dar mulți oameni îmi spun Sparky“), a explicat că își dedicase viața distribuirii a sute de mii de panglici albastre pe care scria: „Contează enorm cine sunt!“

– În urmă cu ceva vreme, mi-a venit, pur și simplu, ideea să le spun cât mai multor oameni pe care îi întâlneam cât de minunați erau, a mărturisit ea. Am observat că, oriunde mergeam, oamenii începeau să plângă când auzeau asta. Spuneau: „Dumnezeule,este pentru prima oară în viața mea când am parte de recunoștință“.

Helice le-a oferit celor din comisie unele dintre panglicile ei albastre, explicându-le cum să le folosească.

– Țineți panglica albastră, spuneți-vă numele, apoi spuneți: Am o panglică albastră pe care scrie „Contează enorm cine sunt!“ Spuneți-vă vouă înșivă cât de minunați sunteți. Apoi întrebați: „Am voie să o port?“ La naiba, da! Și prindeți-o în piept, chiar deasupra inimii! Tot mai sus, aproape de adeverirea visurilor voastre! Să nu uitați că panglica este fermecată. De fiecare dată când o vedeți, veți avea numai gânduri minunate despre voi înșivă și despre toți ceilalți oameni de pe pământ.

Vasco a fost suficient de impresionat de Sparky, astfel încât, după completarea grupului operațional, a ales-o ca fiind unul dintre cei mai importanți membri ai săi.

Alte contribuții au fost mult mai lucide, îndeosebi cele ale unui faimos veteran al stimei de sine și aliat al lui Ayn Rand, care s-a dovedit a avea o influență majoră asupra proiectului. Nathaniel Branden, conform directorului executiv al Grupului operațional, Bob Ball, „a avut o contribuție semnificativă la misiunea noastră. Am avut nenumărate contacte cu el. Nenumărate întâlniri.“[401] Multe dintre eforturile lui Branden aveau legătură cu ajutorul dat la definirea cauzelor și a caracteristicilor stimei de sine. Ea vine din „încurajarea copilului să-și iubească existența“[402], îndemna el. Ambițiile lor trebuiau să fie „crearea unei lumi în care oamenii să înțeleagă că respectarea sinelui înseamnă practicarea egoismului în sensul cel mai înalt, mai nobil și cel mai puțin înțeles al acestui cuvânt“.

Un alt aliat apreciat s-a dovedit a fi autointitulatul „Împărat al Esalenului“ și charismaticul guru al întâlnirilor de grup, Will Schutz. El contracara „cascada de insulte și de batjocuri“[403] adresate grupului, spunând:

– Din punctul meu de vedere, lucrând în domeniul comportamentului uman de peste 30 de ani, John Vasconcellos și grupul operațional pentru stima de sine sunt exact ceea ce trebuie. Stima de sine este, într-adevăr, esența problemei.

La sfârșitul anilor 1980, Schutz se transformase în consultant pe probleme de stimă de sine, promițând clienților considerați cei mai eficienți și mai stabili, așa-numiții clienți blue chip, printre care se numărau și Procter & Gamble, Armata Statelor Unite și General Motors, că întărirea stimei de sine a forțelor lor de muncă va duce la creșterea productivității cu peste 300%.[404]

Nu toți cei care luau legătura cu grupul operațional erau la fel de cooperanți. Janet Mayfield, din statul Orange, a spus în fața comisiei:

– Eu nu cred că problema este lipsa stimei de sine, ci egoismul. Dacă observați orice copil nou-venit pe lume, acesta plânge și urlă și nu-i pasă câtuși de puțin de somnul părinților lui. Suntem egocentrici de la bun început.

Biroul a primit, de asemenea, o scrisoare furioasă de la cântărețul Randy Sparks, a cărui cerere pentru un loc în grup fusese ignorată, o decizie pe care el o considera o șansă ratată. „În urmă cu două săptămâni, eu și formația mea am cântat în fața a mii de oameni la Festivalul sparanghelului din Stockton“, scria el. „Simt că am fost insultat și vreau să înțelegeți că, atunci când parte din publicul meu sugerează că aș fi un membru perfect al grupului vostru de voluntari pentru stima de sine (și asta s-a întâmplat deja), eu nu am obligația să tac.“ În 1988, Sparks și-a lansat albumul Oh Yes, I'm A Wonderful Person and other Musical Adventures for Those of Us in Search of Greater Self-Esteem[405]. Acesta includea piesele „Oh Yes, I'm A Wonderful Person“, „I'm Good“, „I Like Me“, „Oh Yes, I'm A Wonderful Person (Reprise)“.[406]

Cum mass-media naționale aveau din plin motive să râdă pe înfundate, începea să pară că misiunea lui Vasco nu mai avea cum să fie salvată. Dar el mai avea o mutare de făcut. Promisese puterii legislative că Grupul operațional va aduna cele mai bune dovezi, la nivel național, că stima de sine era cu adevărat un „vaccin social“ care ne putea face mai sănătoși, mai fericiți și mai productivi. Și, pe acest front, existau vești bune. Universitatea din California fusese de acord nu doar să recruteze șapte dintre profesorii săi pentru furnizarea acestor date, dar decisese să și publice totul într-o carte, la faimoasa editură University of California Press. Toată lumea era de acord că aceasta era o lovitură importantă.[407] Președintele grupului operațional, Andrew Mecca, a spus că profesorii de la UC le-au conferit „o credibilitate enormă și o bază pe care să acționeze“.[408] Directorul executiv Bob Ball a declarat că decizia lor de a publica o carte era o ocazie pentru care merita să te „bucuri“.[409] El a promis publicului că va fi „o cercetare revoluționară“[410], care va avea „importanță istorică“.[411]

Dar, înainte să beneficieze din plin de prilejul favorabil al relațiilor cu publicul oferit de toate acestea, mai era o formalitate ce trebuia îndeplinită. Profesorii trebuiau să-și facă și munca. Susținerea ideii lui Vasco era de o importanță capitală. El dobândise acum notorietate în toată America și dincolo de granițele ei, pentru convingerile lui extreme. Fusese criticat și batjocorit pentru ele și asta era exact genul de umilire care îl chinuia cel mai tare. Chiar și iubita lui mamă fusese necăjită de atacuri. Le promisese Ducelui și legislativului că „relația cauzală“ era susținută de cercetare. Aceeași lege includea o clauză care spunea că acest proiect putea fi anulat, iar fondurile,

retrase.

Abia la ora 19:30 a zilei de 8 septembrie 1988, la El Rancho Inn, din Millbrae, nerăbdătorul Vasco și grupul său operațional aveau să primească mult așteptata veste. Pentru Vasco, era ceva personal. Dacă profesorii, din cine știe ce motiv nebunesc, decideau că nu avea dreptate, putea urma o catastrofă.

*

Vedeta zilei de care depindea totul era profesorul universitar Neil Smelser, de la Universitatea din California. El răspunsese de coordonarea activității. Era o persoană incontestabil serioasă – profesor emerit de sociologie la Berkeley, pionier în domeniul sociologiei economice. Vestea despre ce se întâmplase în seara aceea la El Rancho Inn a ajuns la public în ianuarie 1989. „În urma unui contract negociat între Grupul operațional și Universitatea din California, unul dintre cele mai renumite institute de cercetare din întreaga lume, șapte distinși profesori au realizat o expertiză asupra «celei mai credibile și mai contemporane cercetări din lume» în fiecare dintre domeniile de interes specificate“[412], au spus ei. „Ce au descoperit? Așa cum spune un profesor emerit, dr. Neil Smelser: «Constatările corelaționale sunt pozitive și convingătoare». Importanța tuturor acestor cercetări este reflectată în decizia editurii University of California Press, editor principal al cercetărilor academice, de a accepta lucrările spre publicare.“

Efectul acestor vești bune a fost imediat. Associated Press a dat un comunicat[413] prin care confirma că „cercetările și mărturiile Universității din California acordau legitimitate premisei înființării comisiei: stima de sine precară este strâns legată de alcoolism, consum abuziv de droguri, crime și violență, abuz asupra copiilor, sarcini nedorite în rândul adolescentelor, prostituție, dependență cronică de asistență socială și insuccesele copiilor la învățătură“. Titlurile de primă pagină au început să abunde: „Comisia pentru stima de sine, luată, în sfârșit, în serios“[414]; „Comisia pentru stima de sine are parte, în sfârșit, de respect“[415]; „Comisia Boopsie, respectată în sfârșit“[416].

Discutând cu reporterii, Bob Ball mărturisea fericit: „Cred că acum ne bucurăm de foarte multă credibilitate.“[417] Ducele a fost atât de impresionat de lucrarea profesorilor, încât a trimis copii colegilor guvernatori, cu menţiunea: „Sunt convins că aceste studii reprezintă fundaţia unui viitor nou pentru rezolvarea problemelor în America“.[418] Grupul operaţional a susţinut ultima şedinţă publică în luna aprilie a acelui an. Atmosfera era una sărbătorească. Elevi de la Şcoala generală Lincoln, din Long Beach, care primiseră lecţii de stimă de sine, au fost invitaţi speciali, cântând şi recitând poezii, aplaudându-se, mândri, reciproc. „În mine este ceva magic, pentru că eu cred în mine“[419], au cântat ei. „Suntem copii! Suntem supertari! Suntem geniali!“

Lucrurile luaseră o turnură extraordinară sub conducerea omului pe care directorul executiv al Grupului operaţional, Bob Ball, îl numea, pe drept, „maestru politician“.[420] Tot ce trebuia să facă acum echipa lui Vasco era să construiască pe baza acestei iniţiative pentru măreaţa publicare a raportului final, în ianuarie 1990. Respingând titluri pompoase („Despre valoarea umană“) ori de-a dreptul imbecile („Salvează-ţi fundul: dacă vrei asta, ai face bine să citeşti în continuare“), s-au decis asupra deciziei agreabile a lui Vasco însuşi – „Toward a State of Esteem“.[421] Punând accentul acum pe mass-media care arătau deja simpatie, politicianul promitea că va fi „un pas uriaş pentru umanitate“[422] şi că „stima de sine este vaccinul social“. Bob Ball declara: „Relaţia dintre stima de sine precară şi problemele societăţii a fost, categoric, confirmată“.

Toward a State of Esteem a continuat să fie o victorie care depăşea cu mult speranţele rezonabile ale oricui fusese martorul umilelor începuturi. Guvernatorul statului Arkansas, Bill Clinton[423], care îl luase în râs, în privat, pe Vasco, îl susţinea acum public, la fel cum o făceau figuri publice importante, inclusiv Barbara Bush şi Colin Powell.[424] Deşi bineînţeles că nu a putut pretinde vreodată că a convins toţi membrii presei americane, majoritatea se înclinau în faţa lui. San Francisco Examiner spunea că grupul operaţional, care „a fost cândva ţinta glumelor de tip «numai-în-California», şi-a lansat raportul final – şi nimeni nu a râs“.[425] Philadelphia Enquirer: „Se pare că John Vasconcellos este cel ce râde la urmă. Şi asta îi place“.[426] Time Magazine: „Râsetele batjocoritoare se transformă în ovaţii“.[427] The Ledger: „Există o legătură directă între stima de sine scăzută şi metehnele societăţii“.[428] Daily Republic: „OFICIAL: STIMA DE SINE ESTE UN

«VACCIN SOCIAL»“.[429] *Washington Post: „La trei ani de la naşterea sa, printre glumele răutăcioase din emisiunile de televiziune de la miezul nopţii, printre caricaturile lui Gary Trudeau şi alte vibraţii negative, grupul operaţional californian oficial pentru dezvoltarea stimei de sine a dat azi publicităţii gândurile sale finale cu privire la starea omenirii, într-un raport de 114 pagini la fel de sec şi de academic ca orice alt document de acest fel. Totuşi, el a părut a fi cumva o victorie. Pentru că raportul în sine şi o privire asupra modului în care cel mai mare stat al naţiunii îşi face treaba sugerează că mişcarea pentru stima de sine a devenit, acum, o temă principală de discuţie, administratorii de şcoli, asistenţii sociali şi gardienii din penitenciare experimentând tehnicile de automotivare după ce şi le-au însuşit temeinic în câteva sfârşituri de săptămână prelungite petrecute în Big Sur.“*[430]

Stima de sine fusese legitimată de ştiinţă şi de guvern. Începea să îmbete America şi apoi lumea. Bărbatul care era numit „Johnny Appleseed[431] al Stimei-de-Sine“ apărea în emisiuni televizate, precum CBS Morning News, The Today Show şi Nightline, dar şi la BBC, la postul naţional german de radio şi la ABC Australia. A fost invitat să vorbească în Norvegia, în Japonia şi în faţa Sovietului Suprem al URSS. Raportul s-a retipărit[432] în prima săptămână de la publicare şi s-a vândut în 60 000 de exemplare[433], bătând toate recordurile statului. Trei luni mai târziu, LA Times relata că mişcarea pentru stima de sine era pregătită, acum, „să cucerească statul şi ţara, dacă nu chiar şi lumea“.[434] Agenţii lui Vasco au abordat echipa The Oprah Winfrey Show, convingându-i pe producătorii emisiunii să vorbească direct cu el despre preţiosul subiect.[435] Pe 15 iunie, Baltimore Sun scria despre următorul eveniment impresionant: „STIMA DE SINE E AICI, SPUNE OPRAH WINFREY. Se poate preda în şcoli, politicienii o preaslăvesc, iar când Oprah Winfrey îi dedică o emisiune specială la oră de maximă audienţă, se creează un trend.“[436] Emisiunea analiza motivul pentru care Oprah credea că stima de sine avea să fie una dintre „sintagmele universale ale anilor 1990“. Invitaţii emisiunii erau Maya Angelou, Drew Barrymore şi John Vasconcellos.

Aici Oprah avea dreptate. La patru luni după lansarea raportului „Toward a State of Esteem“, ziarele relatau că stima de sine „invada şcolile publice din California“[437] 86% din şcolile gimnaziale ale statului şi 83% din licee implementând programe pentru dezvoltarea stimei de sine. În Sacramento,

elevii au început să se întâlnească de două ori pe săptămână[438] pentru a decide cum să îi disciplineze pe ceilalţi elevi; în Simi Valley, copiii erau învăţaţi că „nu contează ce faci, contează cine eşti“. Pe tot teritoriul Statelor Unite au fost înfiinţate 50 de consilii naţionale pentru dezvoltarea respectului de sine[439], iar alte 11 au fost fondate în toată lumea. Liderii politici din Arkansas, Hawaii până în Mississippi au început să se gândească la propriile grupuri operaţionale. Când Maryland l-a lansat pe al său, „s-au blocat toate liniile telefonice... oamenii sunând şi trimiţând scrisori, implorând şi iar implorând... să intre în acest grup operaţional“.[440]

Pe măsură de lunile deveneau ani, mişcarea pentru stima de sine a ajuns şi mai amplă. Toată lumea trebuia să se simtă bine. Inculpaţii din procesele pentru consum de stupefiante erau recompensaţi cu brelocuri speciale pentru că apăreau în instanţă, în timp ce persoanele care duceau până la capăt un tratament erau aplaudate şi răsplătite cu gogoşi.[441] Evangheliştii de la televiziune propovăduiau: „Oamenii care nu se iubesc pe ei înşişi nu pot crede în Dumnezeu!“[442]; copiii de grădiniţă de cinci ani primeau tricouri pe care scria: „Sunt adorabil şi capabil“[443]; copiii primeau trofee la competiţii sportive, doar pentru participare[444]; un inspectorat şcolar din Massachusetts a dispus ca, la orele de sport, săritul corzii să se facă fără coardă, ca nu cumva copiii să sufere o scădere catastrofală a stimei de sine, dacă s-ar fi împiedicat; notele au început să fie umflate („Nu este o umflare a notelor, este o încurajare prin note“[445], a explicat un profesor). Un sondaj Gallup din 1992 a arătat că 89% din americani credeau că stima de sine este un factor „foarte important“[446] pentru motivarea unei persoane să muncească din greu şi să reuşească. În acest timp, poliţia din Michigan, care căuta un violator în serie, a cerut publicului să dea informaţii despre un bărbat de aproximativ 30 de ani de statură mijlocie şi cu „stimă de sine scăzută“.

În mod decisiv, după cum remarca Vasco încântat, doctrina privind stima de sine a început să se infiltreze în lege. Sociologul James Nolan Jnr scrie: „O privire asupra legilor statale din toate cele 50 de state arată că aprecierea lui Vasconcellos privind acceptarea şi instituţionalizarea pe scară largă a respectului de sine este corectă. La mijlocul anului 1994, 30 de state au adoptat în total peste 170 de legi care au căutat, într-un fel sau altul, să promoveze, să protejeze sau să sporească stima de sine a americanilor. Majoritatea (în jur de 75) sunt din domeniul educaţiei“.[447] Şcolile din Marea

Britanie s-au molipsit și ele. Psihologul școlar dr. Laura Warren, care a predat în anii 1990, ține minte bine această perioadă, amintindu-și regula școlii de a folosi creioane mov pentru marcarea greșelilor, în locul negativelor creioane roșii.

– Politica era „răsplătește tot ce fac copiii“, mi-a spus. S-a dovedit a fi o idee teribil de proastă. Foarte dăunătoare. Ea venea, desigur, din America.

Ridicând capacul cutiei cu stimă de sine și aruncând o privire înăuntru, se pot foarte lesne identifica ideile Greciei antice despre om ca nod separat al importanței, a cărui datorie este autoperfecționarea; se pot vedea ideile creștine despre lupta cu sinele interior; se poate vedea mișcarea pentru vindecare prin puterea minții, care a adus cu sine miraculoasa putere de vindecare a gândurilor. Și apoi, mai sunt Carl Rogers, cu credința sa că miezul omului este bun, și Esalen, cu puterea „Mișcării pentru dezvoltarea potențialului uman“, care susținea că oamenii erau ca niște divinități, trebuind să fie deschiși și sinceri cu ei înșiși și să își asume responsabilitatea pentru tot ce li se întâmpla.

De asemenea, nu este o coincidență că, vizând obținerea aprobării pentru grupul său operațional, Vasconcellos i-a făcut o favoare economică Ducelui. În această eră neoliberală dură, confortul asociat Marii compresiuni dispăruse. Din ce în ce mai mult, statul nu îți mai era alături, având grijă de tine, protejându-ți venitul, respectându-ți sindicatul, prinzându-te când căzeai. Pentru a te descurca și a progresa, în această eră competitivă, trebuia să fii în formă, ambițios, nemilos, implacabil. Trebuia să crezi în tine. Stima de sine era un simplu argat care te menținea mai în formă, te făcea mai bun, mai pregătit pentru a câștiga în jocul neoliberal – și cine nu ar fi vrut așa ceva? Grupul operațional a reușit în acest mod atât de special deoarece era o idee pentru care oamenii erau pregătiți. Dădea sens, într-un mod profund, nerostit, realității economice din care ieșea acum la iveală sentimentul lor de sine. Nu numai că voiau să fie adevărat, se simțea adevărat.

Dar nu era.

Avântul stimei de sine din anii 1990 a fost alimentat de grupul operațional al lui Vasco, a cărui credibilitate depindea, în mare, de un singur fapt: că, în 1988, apreciații profesori de la Universitatea din California analizaseră datele

și confirmaseră bănuiala lui. Singura problemă era că nu o făcuseră. Cercetătorii nu ajunseseră la concluzia că stima de sine era un vaccin social. Am dat de urma unui membru renegat al Grupului operațional, care mi-a povestit că ceea ce se întâmplase după întâlnirea decisivă cu profesorul Neil Smelser, din septembrie 1988, fusese „o minciună sfruntată“.

*

Stima de sine este punctul în care, în opinia mea, povestea devine personală. Într-o carte a sociologului John Hewitt, am citit că oamenii ca mine, care pornesc în căutarea unei stime de sine mai mari, sunt doar niște personaje care acționează orbește prin prisma culturii – protagoniști ai unei povești clasice cu eroi, dar idioată și imaginată. „Prin acest mit al stimei de sine“, scrie el, „avem o oglindă profundă a culturii noastre, un fel de a dobândi o anumită perspectivă asupra modului în care gândim și acționăm.“[448] Nu este un basm cu eroi antici și victorii militare, ci o poveste contemporană, în care bărbații și femeile trec mai ales peste obstacole psihologice, în drumul lor spre succes și fericire. Eroii ei nu sunt soldați, ci oameni care gândesc pozitiv, care rămân în picioare cu ajutorul șireturilor psihice; preoții și predicatorii ei sunt psihologii și terapeuții.

Când am stat de vorbă cu John, i-am spus că era ceva în ideea de a fi capabili să ne rezolvăm problemele prin simpla creștere a stimei de sine care părea, în mod natural, americană.

– Așa și este, a spus el. Face parte din mitologia noastră culturală. Este excepționalismul american. Cultura noastră spune că am creat un nou tip de om și că suntem liberi.

– Adică liberi să fim oricine am vrea să fim?

– Exact.

– Dar este o idee falsă?

– Oh, da, a spus el. Este un mit. O construcţie socială.

Între 1988 şi 1995, perioadă în care mişcarea s-a aflat la apogeul său de influenţă, eu eram adolescent. Mi-am petrecut anii de formare spunându-mi-se de către profesori, terapeuţi şi prieteni bine intenţionaţi că problemele mele îşi aveau rădăcinile în stima de sine scăzută şi că rezolvarea lor depindea, pur şi simplu, de creşterea ei. Am crezut ce mi-au spus ei şi am petrecut ani întregi făcând eforturi pentru asta. Nimic nu a funcţionat. Abia când am început această cercetare, am descoperit că îmi irosisem timpul. Acel „oraş de aur aşezat pe vârful unui multe“ pe care mi-l imaginasem – locul care, după ce ajungeam la el, m-ar fi transformat în mod miraculos într-o versiune perfectă a mea – era un miraj. Aproape că nu-mi venea să cred! Lupta mea cu stima de sine scăzută era ceea ce eram eu. Această experienţă, mai mult ca oricare alta, mi-a arătat cu o limpezime viscerală măsura în care sentimentul nostru despre cine suntem este o construcţie şi cât de mult din această construcţie este realizată din vieţile altora – de mulţi dintre care nici nu am auzit vreodată sau care sunt de mult morţi şi care, din câte se pare, nici nu au avut dreptate.

Prin urmare, ce puteam eu să fac acum? Trecusem prin cabinete de terapie, arătându-mi încrezător, cu degetul, copilăria tulbure şi rece, macerată în tot acel catolicism încărcat de ură de sine, decizând că aceea era cauza sentimentelor pe care le aveam faţă de mine însumi, motivul „perfecţionismului nevrotic“ ce mă caracteriza. Apoi, acceptam că era imposibil ca latura mea morocănoasă, antisocială, nevrotică să îmi definească sinele, deoarece sinele este o „iluzie“. Uşurinţa cu care a părut să se evapore, în ultima mea zi la Esalen, a părut să confirme acest lucru – chiar şi în ciuda gafei mărunte de la final. Fusesem făcut să cred că toată nefericirea fusese declanşată de o eroare de software ce putea fi reparată.

Acum, nu doar că fusesem vitregit de o soluţie a problemei, dar fusesem lăsat cu o concluzie de coşmar de care nici un consumator de psihoterapie nu vrea să aibă parte: dacă dezgustul de sine era, de fapt, o reacţie complet raţională? Dacă mă înşelam, respingând acest aspect negativ al caracterului meu ca fiind o iluzie? Poate că aveam o părere proastă despre mine deoarece trebuia să am o părere proastă despre mine. Poate că înjurătura aceea pe care o rostisem cu atâta voioşie la Esalen ţinea de cine eram eu cu adevărat.

*

În încercarea de a afla modul în care America şi apoi lumea întreagă fuseseră înşelate atât de spectaculos de Vasco şi de oamenii lui, m-am dus la Del Mar, în California, ca să mă întâlnesc cu bărbatul alb cu turban care preconizase că activitatea Grupului operaţional va face soarele să răsară din vest. David Shannahoff-Khalsa era un practicant de kundalini yoga, convins că meditaţia este „o veche tehnologie a minţii“. După ce îşi dedicase întreaga viaţă folosirii neurologiei pentru a vedea dacă respiraţia yoghină putea avea nebănuite beneficii pentru sănătate, se înfuriase cumplit când Grupul operaţional refuzase să îi includă descoperirile în concluziile lor. Dar altceva îl vexase pe David chiar mai mult decât asta. De fapt, fusese atât de dezamăgit de raportul final al Grupului operaţional, încât refuzase să îl semneze. Când a fost publicat, în locul numelui lui de pe primele pagini era un spaţiu gol.

Într-o dimineaţă însorită de martie, am ciocănit la uşa bungaloului lui. M-a invitat să intru, arătând foarte puţin schimbat faţă de cum îl văzusem în vechile fotografii cu Grupul operaţional: faţă uscăţivă, ochi pătrunzători, turban albastru. În curtea din spatele casei era o veche bicicletă de curse fără roata din spate, folosită, probabil, ca aparat pentru exerciţii fizice; în rafturile bibliotecii, bestselleruri de Norman Doidge şi un Manual de diagnostic şi statistică a tulburărilor mentale, vol. IV; pe pereţi, fotografie după fotografie cu câinii pe care îi avusese de-a lungul vieţii, toţi din rasa golden retriever, doi dintre ei numiţi Bubba.

– Încetează odată! i-a strigat el celei mai noi reîncarnări a lui Bubba, care se tot agita pe lângă mine cu emoţie slugarnică. Dă dovadă de un pic de stimă de sine!

Înainte să se ocupe de câine, m-a servit cu un platou de brânzeturi asortate.

– Ai să fii legat pentru că nu eşti cuminte, i-a spus cu afecţiune lui Bubba, înainte să se aşeze lângă mine, la masa din camera de zi. Este exagerat de

sociabil, şi foarte alintat, şi foarte iubit. Ştii că nu mănâncă mâncare pentru câini. Nu a mâncat niciodată.

– Şi ce mănâncă?

– Mâncare pentru oameni, a spus David. Culcat, Bubba! Mă costă mai bine de 500 de dolari pe lună mâncarea lui.

Câinele mă privea gâfâind, cu o frustrare plină de speranţă.

– Eşti un norocos, Bubba, i-am spus eu.

– Este un norocos, a spus David. Dar eu sunt cel norocos că îl am pe el. Ai voie să mă întrebi orice doreşti. Voi fi sincer cu dumneata. Culcat!

Lângă David, pe masă, era o carte groasă, cu coperte tari, roşii, lucioase: The Social Importance of Self-Esteem.[449] Era culegerea de lucrări ale profesorilor de la Universitatea din California, cu introduceri de Vasco şi de preşedintele Grupului operaţional, Andrew Mecca, şi cu un sumar al conţinutului scris de dr. Neil Smelser, profesorul care coordonase activitatea ştiinţifică. Fusese publicată de universitate, în iulie 1989. David a deschis cartea cu grijă.

– Dă-mi voie, tinere, să îţi arăt. A răsfoit cartea, oprindu-se, în cele din urmă, la pagina 15 – o secţiune din sumarul lui Smelser asupra descoperirilor profesorilor – şi a scanat-o cu privirea, uitându-se cruciş la litere. Să vedem. A început să citească. „Totuşi, informaţia cel mai frecvent raportată este că asocierea dintre stima de sine şi presupusele sale consecinţe este amestecată, nesemnificativă sau absentă.“

Aceasta era adevărata opinie a lui Smelser despre ştiinţă. Şi era, desigur, o concluzie radical diferită de cea care fusese servită cu mult succes mass-media şi publicului, de către Grupul operaţional. David a spus că fusese de faţă când Vasco a văzut ciornele preliminare ale lucrării profesorilor.

– Şedeam la o masă, cred că era în San Fransisco sau în Sacramento, şi John Vasconcellos şedea aici şi eu acolo, la distanţă de unul sau doi oameni de el, a spus el. Îmi amintesc că a analizat puţin concluziile, a ridicat privirea şi a spus: „Ştiţi că, dacă legislativul află ce e în rapoartele astea, poate tăia

fondurile acordate grupului operațional“. Și pe urmă, toate chestiile astea au fost mușamalizate.

– Dar cum au făcut asta?

– Au încercat să îl tăinuiască. Au publicat un raport [pozitiv] înaintea acestuia, a spus el bătând cu degetul în coperta roșie a cărții –, care s-a vândut în mai puțin de 4 000 de exemplare, cu mult mai puține decât raportul final pozitiv, „Toward a State of Esteem“, care s-a vândut în 60 000 de exemplare și care, a spus David, „ignora și mușamaliza“ deliberat știința.

– Așadar, a fost un efort necinstit de mușamalizare a ceea ce spuneau oamenii de știință?

– Oh, absolut necinstit, a spus el.

Pe măsură ce stăteam de vorbă și ciuguleam din brânzeturi, David mi-a dezvăluit că Vasco mințise și despre povestea vieții lui. Fusese uneori ambiguu referitor la căderea lui nervoasă din 1966, dar în timpul Grupului operațional, aceasta a devenit brusc o poveste oportună despre criză, luptă și victorie asupra stimei de sine scăzute. Dar se pare că lucrurile nu stăteau chiar așa.

– Nu știu în ce etapă a vieții sale și-a dat el seama că era homosexual, a spus David, dar aceasta era problema esențială. Fusese crescut catolic și suferea de obișnuita vină catolică. Acesta era, probabil, miezul crizei sale personale.

– Era homosexual? am întrebat eu.

– Corect. Și am descoperit-o cu toții. Evident, unii care îl cunoșteau bine și-au dat seama imediat. După care a ieșit cumva la iveală. Nouă puțin ne-a păsat.

Vasco a murit în 2014, la 82 de ani, la zece ani după ce ieșise din politică pentru a ocupa un post de profesor de specialitate la Esalen. După ce am verificat din surse independente această afirmație, am considerat a fi o descoperire mai degrabă tristă faptul că acest bărbat care fusese toată viața lui un evanghelist al mândriei și al autenticității personale nu se simțise niciodată

în stare să-şi recunoască public orientarea sexuală.

Discuţia noastră a revenit la minciuna despre stima de sine. În septembrie 1998, dr. Smelser a prezentat concluziile sale academicienilor grupului operaţional. Mass-media şi publicul primiseră informaţia că profesorul venise cu concluzii pozitive, dându-li-se un singur citat: „Constatările corelaţionale sunt pozitive şi convingătoare“. Dar exact asta am considerat eu derutant. Desigur, tot Smelser a fost cel care scrisese blestematele cuvinte „amestecate, nesemnificative sau absente“ în carte. Aşadar, care era adevărul? Ce credea cu adevărat Smelser? Şi ce se întâmplase, de fapt, la acea întâlnire? Ce le spusese Smelser despre descoperirile cercetătorilor legate de stima de sine scăzută? Am încercat să aflu, dar după zile întregi petrecute în biblioteca din Sacramento, nu descoperisem nimic.

Apoi însă, absolut din întâmplare, s-a ivit o ocazie deosebită. Disperat, am cerut o selecţie de casete audio – o înregistrare incompletă şi aparent hazardată a prezentărilor publice, care părea să includă şi mai multe şedinţe. Pe una dintre ele, am văzut cuvintele: 8 septembrie, Millbrae. Inima a început să-mi bată cu putere. Asta era. M-am dus la bărbatul de la arhive, stăpânindu-mă cu greu să nu alerg. Am cerut un casetofon şi nişte căşti. Apoi am căutat un ungher liniştit şi m-am ascuns degrabă acolo.

*

Sunetul era foşnit şi slab, iar, ca să pot înţelege vocile, a trebuit să îmi lipesc căştile de urechi şi să închid ochii. Însă ceea ce am auzit, până la urmă, a fost destul de limpede: era prezentarea lui Smelser. Şi nu era nici pe departe aşa de optimistă pe cât susţinuse grupul operaţional. L-am ascultat anunţând că lucrarea profesorilor era finalizată, însă îngrijorător de eterogenă. A vorbit despre câteva domenii, cum ar fi realizările academice, spunând: „Aceste constatări corelaţionale sunt, într-adevăr, destul de pozitive, destul de convingătoare“. Cu siguranţă că acesta era citatul pe care grupul operaţional în folosea. Îl aranjaseră pentru public.

Dar, în rest, omiseseră ceea ce spusese profesorul după aceea: „Însă în alte domenii corelațiile nu par a fi atât de grozave și nu suntem foarte siguri de ce. Și nu suntem siguri, nici atunci când avem corelații, care ar putea fi cauzele. Să luăm, de exemplu, unul dintre domeniile în care constatările sunt puțin cam haotice, care are legătură cu stima de sine și abuzul de alcool. În general vorbind, aici există corelații pozitive, dar ce înseamnă asta din punctul de vedere al cauzei? Oamenii aceștia se apucă de băut din cauza unui istoric mai vechi de îndoială de sine, de autodegradare, de lipsă a valorii și așa mai departe? Sau este exact invers? Consumul de alcool timp de ani sau zeci de ani constituie baza de cauzalitate pentru sentimentele de lipsă a valorii pe care le-am descoperit la persoanele care au fost implicate în asta?“

Aceasta era enigma. Vasco promisese legislativului că datele arătau efectele „cauzale“ ale stimei de sine scăzute. Iar asta era exact ceea ce profesorul Smelser spunea că nu exista în cazul de față. Constatările corelative sunt absolut inutile; așa cum știe orice student la științe, corelația nu este egală cu cauzalitatea. Se poate descoperi că violența domestică este corelată cu faptul că îți place Dolly Parton (se poate constata asta, habar n-am), dar asta nu înseamnă că Dolly Parton este cauza violenței domestice sau că dispariția lui Dolly Parton ar fi un vaccin împotriva violenței domestice. La finalul prezentării sale, Smelser a dat Grupului operațional un avertisment. Datele, a spus el, nu aveau să le furnizeze ceva de „oferit pe o tavă legislativului, spunând: «Asta este ceea ce trebuie să faceți și să vă așteptați la următoarele rezultate». Acesta este un alt păcat“, a spus el. „Este păcatul supraevaluării. Și nimeni nu ar trebui să facă asta. Voi nu doriți să faceți asta. Cu siguranță, noi nu dorim să facem asta.“

David îmi spusese că, atunci când și-a dat seama că Grupul operațional denatura prezentarea lui Smelser atât de țipător în media, protestase la o ședință la care participase și Vasco.

– Spuneam mereu ceea ce gândeam, a zis el, pentru că simțeam că era de datoria mea să spun nu ceea ce dorea John Vasconcellos să audă, sau Bob Ball, directorul nostru executiv, sau Andy Mecca, președintele nostru.

Mai târziu, am găsit o altă casetă care surprindea, practic, exact momentul lui de insurecție. Această ședință a avut loc pe 2 februarie 1989, la scurt timp după ce în media apăruse o minciună. Prima persoană care a vorbit a fost, de

fapt, Wilbur Brantley, membrul republican care slujise cu onoare în Vietnam. „Avem nevoie să ajungem la măduva osului, dar mă îndoiesc, cu tărie, că asta se va afla fie în raportul nostru final, fie în orice altă lucrare“, a spus el. „Oameni ca Nathaniel Branden sunt în branșa asta de peste 30 de ani și nu au găsit măduva încă. Mă îngrijorează foarte tare lucrurile pe care le spunem în media și care au fost tipărite în media. Noi dăm de înțeles că am găsit acea măduvă. Și nu am găsit-o. Dăm de înțeles că există un consens între profesorii care fac cercetarea. Și nu este adevărat. Punct.“

Apoi, după o discuție fără legătură, a venit rândul lui David. El a spus grupului operațional că, citind raportul oficial al ședinței, se gândise: „Nu cred că asta a fost ideea de bază pe care Neil Smelser ar fi vrut să ne-o transmită“. Așa că îl sunase pe Smelser. „L-am întrebat ce credea despre asta, iar el a confirmat că este, citez, «o denaturare». Este «greșit». El consideră și, de fapt, insistă ca, în raportul final, el sau membrii facultății să ofere o redare corectă a constatărilor.“

Apoi, un membru al colectivului s-a grăbit să-i ia apărarea lui Vasco: „Eu consider asta oarecum deranjant, deoarece făcusem copii ale prezentării lui Neil de la Millbrae, din 8 septembrie, cred, iar tonul vocii lui, cuvintele și totul au fost foarte, foarte pozitive și deosebit de pline de viață și de entuziaste“.

Dar, continuându-mi investigațiile, ascultând casete și citind documente ale Grupului operațional, misterul a început să se adâncească, iar dr. Smelser a apărut ca un personaj mai degrabă nestatornic. Era constant precis asupra detaliilor științifice și ferm în mesajul său că datele le susțineau ideea de stimă de sine ca vaccin social. Însă uneori părea, de asemenea, și ciudat de dornic să lase impresia că era de acord cu Grupul operațional. Se referise, de exemplu, la „ceea ce știm cu adevărat toți“[45⁰], că stima de sine este un „factor-cheie“ în apariția problemelor sociale. Apoi, într-un memoriu privat adresat lui Vasco, am descoperit că, la patru zile după intervenția lui David din ședință, Smelser fusese contactat de biroul Grupului operațional. Voiam să vadă dacă ceea ce spusese David la ședință era adevărat. Era, într-adevăr, supărat că îl citaseră în raportul lor public? Credea că era vorba despre o „denaturare“ a convingerilor lui care trebuia corectată? Din câte se pare, nu. Deși recunoștea că nu acoperea toate detaliile tehnice, memoriul conținea

spusele lui Smelser: „Doresc ca citatul să rămână așa cum este“. Ce anume se întâmplase?

Nu aveam să descopăr adevărul înainte să dau de urma lui Smelser. Urma să fie o nouă revelație. Se părea că, în tot timpul acesta, el fusese forțat să joace un joc politic deosebit de delicat.

– Motivul meu principal era loialitatea față de Universitatea din California, mi-a spus el. Credeam că îi protejam de o situație politică potențial dificilă.

Totul a început când Vasco îl sunase pe președintele universității, întrebându-l cum îi puteau ajuta.

– Era, aparent, un apel telefonic nevinovat, a spus Smelser, dar nu era așa. Vasconcellos era șeful comitetului pentru buget. Președintele nu putea ignora acest lucru. Dar nu știa ce să facă.

– Nu putea să refuze, pur și simplu? am întrebat eu. Nu-l putea refuza pe Vasco?

– Vasconcellos avea putere asupra bugetului universității, a spus el. Presiunea era indirectă. El nu a spus: „Am să vă tai bugetul dacă nu o faceți“. A spus: „Nu ar fi o idee bună că universitatea să își dedice câteva din resurse acestei probleme?“

Desigur, grupul operațional tratase întotdeauna implicarea universității ca și cum ar fi fost vorba despre o aprobare a convingerilor lor. De fapt, adevărul era exact pe dos. Solicitarea lui Vasco declanșase o alarmă în lanț în ierarhia universității, care a ajuns până la Smelser.

– Au spus: „Ce putem face?“ Răspunsul meu a fost: „Probabil, nimic“. Dar m-am gândit la asta câteva zile și am spus: „Ei bine, universitatea ar trebui să facă ce știe să facă cel mai bine și să se implice la modul academic“. Vasco, a spus el, a fost extrem de încântat de acest plan. S-a gândit: „Cu cât atrag mai mult atenția asupra acestei mișcări, cu atât mai bine“.

Smelser spune că a avut grijă să mențină „relații diplomatice bune“ cu Vasco și cu președintele grupului operațional, Andrew Mecca, mergând până la a-i

numi autori colaboratori ai cărții.

– Așadar, eu am făcut toată munca, iar ei și-au văzut numele pe copertă.

L-a descris pe Vasco drept „un personaj ciudat“.

– Era impulsiv în comportament, un om foarte dogmatic, care te speria oarecum. Era masiv, o persoană cu un fizic robust, foarte temperamentală. Te gândeai cumva că nu vrei să te apropii prea mult de el. Dar, cum, necum, am dezvoltat cu el o relație de muncă destul de bună.

La final, misiunea Universității din California, de a-l calma pe Vasco, a costat-o 50 000 de dolari.[451] Iar Smelser nu a fost „deloc surprins“ când datele universității nu au susținut convingerile lui Vasco. Nu și-a amintit prea multe despre întâlnirea crucială din 8 septembrie.

– Aduceam vești proaste, a spus. Sunt sigur că au fost dezamăgiți, dar era un grup foarte politicos.

Felul dubios în care au tratat informațiile aduse de Smelser nu a fost nici el o surpriză.

– Grupul operațional primea, bucuros, orice fel de veste bună și fie ignora, fie respingea veștile proaste, a spus el. Am descoperit că era o mișcare cvasireligioasă și asta se întâmplă în astfel de mișcări.

Când l-am întrebat despre controversa legată de citatul modificat și despre faptul că David a luat legătura cu el pentru asta, aparent l-a lăsat memoria.

– Nu-mi amintesc, a spus. Dar asta poate pentru că nu vreau să-mi amintesc.

Cât despre echilibrul fragil pe care a trebuit să-l mențină între loialitatea față de universitate și amenințările intimidante ale lui Vasco, se simte răzbunat de istorie.

– Eu cred că activitatea mea a avut succes, din acest punct de vedere, deoarece universitatea nu a fost niciodată criticată.

Următorul lucru pe care l-am făcut a fost să iau legătura cu Bob Ball. El mi-a

spus:

– Au trecut mai bine de 25 de ani de la lansarea raportului grupului operațional... La momentul acela nu am văzut nici o problemă în ceea ce privește concluziile și sugestiile cuprinse în el.

În cele din urmă, și pentru cât valora acest lucru, m-am decis să încerc să dau de Andrew Mecca. Eram conștient de cât de puțin probabil era ca președintele Grupului operațional și fostul „Țar al drogurilor“ din California să fie sincer cu mine. Nu era doar un politician veteran, dar fusese și mâna dreaptă a lui Vasco. Nu avea să recunoască de bunăvoie că indusese în eroare mass-media și publicul. Dar de ce să nu văd măcar ce altceva avea de zis? Când, în sfârșit, am dat de el, mi-a confirmat că prestigiul Universității din California a fost cel ce a răsturnat lucrurile pentru Grupul operațional aflat la ananghie.

– Așa am dobândit ceva credibilitate, a spus el. Brusc, o acțiune superliberală, extrem de sensibilă, a unui John Vasconcellos molâu, s-a transformat într-o cercetare științifică. Și asta era grozav.

Am fost, de asemenea, surprins când a admis bucuros ce mi-a spus Smelser, că universitatea s-a implicat numai și în primul rând de frica lui Vasco.

– Da, foarte exact. John era stăpân pe viața lor. Bugetul! a răspuns râzând.

Apoi a spus ceva despre respectiva lucrare colectivă, care m-a făcut să tresar de-a dreptul.

– Când citești cartea, a spus el, vezi că nu e decât o gargară academică.

– Care a fost reacția dumneavoastră când au venit datele și nu spuneau ceea ce vă doreați?

– Nu mi-a păsat, a răspuns. Am fost de părere că era dincolo de știință. Era vorba de a avea încredere în ceva intangibil. Și cred că doar un idiot orb nu ar crede că stima de sine este esențială pentru caracterul, sănătatea și vitalitatea cuiva. Acești specialiști în științe comportamentale, precum Neil Smelser și cine a mai lucrat la chestia aia, au repurtat un fel de ultimă victorie a unor

academicieni arhaici care nu aveau un limbaj nou şi nu au avut curajul să îi dea o formă destul de atrăgătoare pentru noua piaţă de consum a oamenilor care tânjesc după un pic de îndrumare. Oamenii de ştiinţă, a afirmat el, au interpretat în mod cinic întreaga misiune ca pe o oportunitate. Per ansamblu, a fost ceva de genul: „Ooo, o să ni se publice din nou vechile bazaconii într-o nouă carte“.

– Şi Vasconcellos s-a enervat când le-a citit raportul? am întrebat eu. A existat fraza aceea negativă în introducerea lui Smelser.

– Mda, a spus el. Păi, chestia e că John a fost un politician incredibil şi foarte tenace. Era destul de pragmatic încât să simtă că avea ce-i trebuia, iar acela era un raport academic care spunea, în mare măsură, că stima de sine este importantă. Cel puţin, asta este ceea ce am transmis noi în media. Iar asta a fost aşa de important deoarece media era cea care îi dădea legitimitate. În final, toate articolele au fost pozitive.

– A fost ceva remarcabil, am spus eu.

– Da.

A fost remarcabil, mai ales că David Shannahoff-Khalsa, înfuriat de mușamalizare, începuse să se agite pentru a face public citatul fatal al lui Neil Smelser. Îl inclusese ca parte a declarației sale personale din raport și l-a trimis prin fax chiar caricaturistului Garry Trudeau, care pregătise o nouă serie de benzi desenate cu Boopsie. A reușit, de asemenea, să facă să fie el însuși citat în unele articole, deși nu de importanța titlurilor delirante de primă pagină.

– Cred că mai toate au fost ignorate, mi-a spus David despre acţiunile sale de gherilă. Poate că au fost câteva menţiuni fugare. Am fost, probabil, intervievat de presă de cinci până la zece ori, în tot acest timp.

Mi s-a părut de-a dreptul uluitoare măsura în care mass-media începuseră să le cânte în strună lui Vasco şi lui Andrew Mecca. Asta se datora parţial, după cum mi-a spus Mecca, faptului că cei doi se întâlniseră cu editori şi cu producători de televiziune influenţi din toate colţurile ţării, înainte de publicare, în încercarea deliberată de a construi povestea, înainte de a putea fi

subminată de David sau de Neil.

– Am făcut efortul de a merge în redacţii, a spus el. John şi cu mine puteam urzi o poveste destul de frumoasă împreună. Ei îl cunoşteau pe John, îi cunoşteau puterea, iar eu puteam adăuga un pic de entuziasm considerabil. Şi să nu uităm că, pe urmă, iese cineva direct din acea încăpere şi scrie editorialul pentru ziarul de a doua zi. Asta da treabă!

Pe campania lor de publicitate s-a cheltuit extraordinara sumă de 30 000 de dolari.[452] La apogeul ei, cinci publicişti[453] lucrau cu normă întreagă, aranjând întâlniri pentru Vasco şi Mecca şi trimiţând materialele inteligent redactate.

– Am decis – şi am decis conştient – să ne asigurăm că vom ieşi şi ne vom spune povestea şi că nu îi vom lăsa să o interpreteze, influenţaţi de materialul scris de Smelser, a spus el. Am cultivat mesajul. Şi era unul cât se poate de pozitiv. Iar acea caracteristică pozitivă a predominat.

– Şi scopul, am spus eu, era să încercaţi să deviaţi vocile negative ale lui Neil Smelser şi ale lui David Shannahoff?

– Corect, a spus el. Şi majoritatea titlurilor de primă pagină, în cea mai mare parte a ultimului an – şi după raport şi apoi din nou, când a apărut cartea –, au fost, în esenţă, de genul „Grupul operaţional pentru susţinerea stimei de sine îşi câştigă respectul prin sprijinul academic ce susţine că stima de sine este esenţială“.

– Şi nimeni nu mai era atent la ce făcea David Shannahoff?

– Nu sunt sigur că-i păsa cuiva, a spus el. Să nu uităm că el nu răspândea povestea de colo-colo. Era un detractor, mare scofală! Nu a reuşit să domine povestea.

Acţiunile lui David şi ale lui Neil nici nu l-au deranjat prea tare pe Vasco.

– Erau ca nişte praguri limitatoare de viteză, a spus Mecca, dar John ştia că ceea ce îţi definea sinele era felul în care abordai acele limitatoare de viteză. Câteva remarci, acolo, nu aveau să schimbe cursul navei uriaşe care traversa oceanul. Şi, să fim serioşi, Will! Cine îşi mai aminteşte de Neil Smelser sau

de Shannahoff? Cine? Cine mai știe de ei? Nimeni! Au fost niște unde minuscule într-un tsunami uriaș al schimbării în bine.

*

În 2014, o scrisoare cordială trimisă unor elevi de 11 și de 12 ani, de la Barrowford Primary School[454], din Lancashire, a devenit virală pe Internet. Fiindu-le înmânată odată cu rezultatele evaluării de la finalul stagiului școlar Key Stage 2[455], scrisoarea îi asigura că „aceste teste nu apreciază întotdeauna ceea ce îl face pe fiecare dintre voi special și unic... Ele nu știu că prietenii voștri se bazează că le veți fi alături sau că râsul vostru poate însenina și cea mai mohorâtă zi. Ele nu știu că voi scrieți poezii ori cântece, că practicați un sport sau că participați la competiții, că vă faceți planuri de viitor sau că uneori, după ore, aveți grijă de fratele vostru sau de sora voastră mai mică.“

Presa internațională a savurat această poveste delicios de frumoasă. Era un mesaj încurajator pentru viață, de la o școală care făcea o prioritate din grija pentru stima de sine a celor mici. Profesorii de la Barrowford nu erau încurajați să aplice pedepse, să „categorisească“ un copil drept „obraznic“ și să ridice vocea la elevi. Când se confruntau cu un elev neascultător, trebuiau să îl informeze că are un comportament „greșit“, dar să îi amintească neapărat că era un copil „minunat“. Filosofia călăuzitoare a școlii, spunea directorul ei, Rachel Tomlinson, era că toți copiii trebuiau tratați cu „grijă pozitivă necondiționată“ – o frază luată direct din gura fondatorului psihologiei umaniste și „tatăl adoptiv“ al lui Vasco, Carl Rogers.

După ceva mai mult de un an, Barrowford era, din nou, subiect de știri. Inspectoratul guvernamental, Ofsted, vizitase școala. Acordase școlii unul dintre cele mai proaste calificative posibile. Reclamând „slăbiciuni grave“, descoperise drept inadecvate calitatea actului pedagogic și rezultatele la examene. „Speranțele personalului în ceea ce privește rezultatele copiilor nu sunt destul de mari“, spunea raportul. „Unii membri ai corpului didactic nu acordă destulă atenție predării abilităților de bază, precum cititul, scrisul și matematica.“ Școala, scria în raport, „a pus accent pe dezvoltarea copiilor din

punct de vedere emoțional și social mai mult decât pe atingerea unor standarde educaționale înalte“. Apărându-și ideile, directorul școlii a declarat, pentru presa locală: „Când am aplicat politica aceasta, am făcut-o după îndelungi analize și deliberări și cred că a fost un succes“.

*

În orașul lui Euclid, Cleveland[456], pe malurile lacului Erie, te așteptai ca localnicii să arboreze steagul american an de an de 4 iulie și de 30 mai, Ziua eroilor. Și era mai mult decât cert că Rudy Baumeister ieșea ca la un semn pe pajiștea perfect tunsă a casei lui din suburbii, în cămașa lui uni deschisă la gât, în pantaloni kaki și cu tunsoarea lui militărească, și înălța, cu profund sentiment al datoriei, steagul personal. Era la sfârșitul anilor 1950, iar Rudy lucra de o viață la Standard Oil. Emigrase din Germania după ce luptase în armata lui Hitler, pe frontul de Est, și petrecuse câteva luni într-un lagăr sovietic pentru prizonieri de război. Rudy avea o părere foarte bună despre el. Era iute la mânie și își pedepsea uneori fizic cei doi copii.

– Era foarte de extremă dreapta, a spus fiica lui, Susan. Era un maniac al controlului. Trebuia să se facă mereu voia lui, avea nevoie să fie mereu șeful. Avea un ego uriaș. Încă de la o vârstă fragedă, a fost crescut astfel încât să i se acorde respect. Era primul născut, era fiul, era unicul. Trebuia să fie mereu unic.

Într-o cameră de la etaj, din fundul casei, un băiețel pe nume Roy se ascundea de toate acestea. Născut în primăvara anului 1953, Roy avea părul blond, ochii albaștri, era manierat și adesea speriat de tatăl lui. Ferestrele camerei lui dădeau înspre ramurile unor frumoși stejari, iar pe policioarele de pe pereții bleu erau cărțile ce reprezentau evadarea lui. Citise povești despre regele Arthur și nobilii lui cavaleri și petrecea ore cufundat în colecția lui de Enciclopedia Collier. La liceu, era primul din clasă, șef de promoție. Dar purta peste tot cu el sentimentul dureros că rata toată distracția.

– Părinții mei nu credeau că un copil trebuia să facă sport sau să meargă să

danseze ori la petreceri, a spus el. Practic, nu făceam decât să vin acasă, să fac treabă și pe urmă teme.

Presiunea de a avea succes era enormă.

– Trebuia să fim cei mai buni în toate, a spus Susan. Cei mai înalți, cei mai blonzi, cei mai isteți, cei mai frumoși.

Deoarece Roy considera școala ușoară, părinții lui l-au înscris la gimnaziu direct în clasa a șasea.

– Este dificil pentru un băiat să fie cu un an mai mic decât toți ceilalți, a spus Roy. Am crescut simțindu-mă ca o persoană măruntă.

O persoană măruntă, poate, dar una cu întrebări mari despre lume. Roy a reușit, cumva, să își convingă părinții să îl scoată de la școala de duminică, pentru a putea să urmeze propriul curs de pregătire religioasă.

– Mi-au trebuit trei ani de duminici pentru a citi toată Biblia. Simțeam că era cu adevărat important să știu ce era în ea, deoarece era o carte misterioasă, scrisă de Dumnezeu.

Dar a fost dezamăgit de ceea ce a găsit. Cel mai apropiat lucru de o discuție teologică au fost Epistolele lui Pavel.

– Nu am fost convins de acest argument.

Când s-au sfârșit anii 1950 și au început anii 1960, marea întrebare din sufletul lui Roy a început să forțeze din nou pereții elegantei lui case în stil colonial.

– Copil fiind, crezi ceea ce îți spun părinții tăi. Dar eu am început să îmi dau seama că o parte din ceea ce mă învățaseră ei nu era corect.

În al doilea an de studii, i s-a oferit un program în străinătate, din care a ales filosofia.

– Voim să înțeleg cum sunt oamenii, de ce suntem aici și ce facem.

A citit Totem și tabu, a lui Freud.

– A fost o revelație, a spus el. Freud aborda științific problema originii ideilor noastre de bine și de rău.

Se părea că aici era o metodă prin care puteau fi dezvăluite adevăruri despre regulile tainice al sinelui uman, superioare religiei și filosofiei. Dar când Roy și-a întrebat tatăl dacă putea să se transfere la psihologie, acesta a respins ideea.

– Îți vei irosi inteligența, a spus el.

S-a răzgândit numai după ce a descoperit că Standard Oil nu doar că angaja psihologi, dar salariile lor erau mai mari decât al lui.

Pentru sora lui, Susan, interesul lui Roy față de misterele comportamentului uman avea o cauză evidentă.

– Psihologia era felul în care el putea încerca să înțeleagă comportamentul tatei, a spus ea. Cum Roy nu era o persoană sociabilă și cum era atât de inteligent, modul în care putea face față situației era să analizeze, a mai spus Susan. Încercam să vorbim despre ce mai învățase. „Păi, poate face asta pentru că simte asta.“

Anii de studenție ai lui Roy au fost anii 1970, epoca întâlnirilor de grup, a rebeliunii și a eului divinizat.

– Înțelegerea și explorarea eului era o temă de proporții specifică acestui zeitgeist, a spus el. Însemna să stabilești o legătură cu tine însuți. Ideea era că, în trecut, societatea ceruse multă conformare, iar oamenii erau reprimați. Acum însă trebuia să îți explorezi interiorul. Eu făceam mult asta.

Preocupările lui Roy față de problema stimei de sine de acasă, pe care el o numea „Tata“, l-au dus în cele din urmă la The Psychology of Self-Esteem[457], a lui Nathaniel Branden.

– Îmi amintesc că am fost dezamăgit. El spunea o mulțime de povești care constituiau o lectură amuzantă, dar eu căutam știință.

Cu toate acestea, Roy avea să devină un susținător adevărat. În 1974, și-a scris lucrarea de diplomă pe tema modalităților diferite în care oamenii reacționează la provocările publice cu care se confruntă stima lor de sine. În acel moment, el vedea stima de sine ca pe „Sfântul Graal, o trăsătură psihologică ce putea calma majoritatea oamenilor“ și vindeca tarele societății.

Zece ani mai târziu, Roy se pregătea să traverseze America alături de un psiholog pe nume Dianne Tice, o tânără serioasă și disciplinată, cu păr lung roșcat și foarte isteață. Ea primise o subvenție pentru a face cercetare la Berkeley; Roy se înscrisese la un curs de vară la Stanford. El sugerase să călătorească împreună. Era anul celebrului film Vânătorii de fantome și al hitului cu același nume, al lui Ray Parker Jr, din coloana sonoră a filmului, care părea să fie difuzat în buclă, la radioul din mașina Honda Accord a lui Roy. Roy avea 31 de ani, era înalt, chipeș și liber după destrămarea primei lui căsnicii. Dianne, la rândul ei, era afectată de o despărțire recentă. Era o călătorie de peste 4 000 de kilometri pe tot continentul. 18 ore pe drum, timp de cinci zile la rând.

– Nu poți sta cinci zile alături de cineva, în interiorul mic al unui autoturism, fără să ajungi fie să urăști acea persoană, fie să te îndrăgostești de ea, a spus Dianne.

În San Francisco, s-au cazat fiecare pe malul celălalt al golfului, întâlnindu-se doar pentru excursii, la sfârșit de săptămână.

– Am mers la Big Sur, iar eu aproape am fost luată de un torent, a spus Dianne. Un afurisit de val m-a dărâmat din picioare. Era un curent puternic de suprafață care m-ar fi tras în adânc și m-ar fi dus tare departe. Dar Roy m-a prins. M-a salvat. I-am spus imediat: „Îți datorez viața“.

Au devenit parteneri în dragoste și în știință.

– Am făcut împreună mare parte din lucrarea despre stima de sine, de la început, a spus ea.

Deși Roy nu testa pretinsele beneficii ale stimei de sine, își continua lucrarea pe baza unei „ipoteze de fond“ că mai mult era mai bine. Pe durata a două decenii, Roy a publicat, probabil, despre stima de sine mai mult decât oricine

altcineva în Statele Unite.[458]

Pe măsură ce Dianne s-a apropiat de Roy, a aflat că dificila lui copilărie în casa de pe lacul Erie fusese cea care îi stârnise studiosului tăcut apetitul pentru revoltă.

– Nu avea voie să-şi contrazică părinţii deloc, aşa că a construit un rezervor pentru dorinţa de a face asta, a spus ea. Ei l-au încurajat permanent foarte mult să conteste autoritatea culturii populare. „Dacă toată lumea o face, probabil că e greşit.“ Aşa că el a fost mereu cel ce a contestat statu quo-ul.

Cum stima de sine era peste tot în cultură, Roy a început să fie foarte plictisit de această voce răzvrătită.

– Când în California a apărut un grup operaţional pentru creşterea stimei de sine, am început să observ că membrii lui făceau nişte afirmaţii cumplit de extravagante, a spus el. Cum că puteau echilibra bugetul statului, deoarece persoanele cu stima de sine înaltă făceau mai mulţi bani şi plăteau impozite.

Într-o zi, a luat de pe raft o carte mare, roşie, cu numele lui Smelser, Mecca şi Vasconcellos scrise pe cotor. Ceea ce a găsit în acele pagini l-a surprins.

– Informaţiile erau destul de firave, a spus el. Mi-am zis: „Dacă asta este cea mai bună informare pe această temă, atunci nu este chiar aşa de solidă“.

La începutul anilor 1990, când mişcarea pentru stima de sine devenea isterie, Roy făcea cercetări pentru o carte despre psihologia răului.

– Toată lumea spunea că stima de sine redusă era marea cauză a violenţei, pentru că oamenii cu stimă de sine redusă erau agresivi, a spus el. Dar eu ştiam, din munca mea de laborator, că astfel de oameni sunt, de obicei, timizi şi nesiguri. Nu vor să rişte sau să iasă în evidenţă.

Roy a decis să ajungă la sursa afirmaţiei extrem de comune a răului venit din stima de sine scăzută.

– Toţi cei care susţineau asta citau pe altcineva, aşa că eu căutam sursa anterioară, care şi ea cita pe altcineva, a spus el. Atunci am înţeles că nu

existau dovezi care să susţină asta. Nu se făcuse nici un studiu sistematic. Asta m-a surprins. Ar fi fost uşor de făcut un astfel de experiment. Faptul că nu exista m-a făcut suspicios. Aşa că au început ipotezele: „Poate nu părerea proastă despre tine însuţi este cauza agresivităţii, ci faptul că alţi oameni au o părere proastă despre tine. Poate că acolo stau lucrurile teribil de rău.“

În 1996, Roy a fost coautorul unei recenzii de profil care sugera că, de fapt, „egotismul ameninţat“ era cel care ducea la agresivitate.[459]

– Acesta a fost unul dintre punctele culminante, a spus el.

Lucrarea sugera că oamenii care aruncă injurii în stânga şi în dreapta au „o părere foarte bună despre ei înşişi, părere care este contestată de o anumită persoană sau circumstanţă“.

Era o teorie uluitoare. Doctrina stimei de sine saturase deja mediul academic şi cultura populară. Noua lucrare a lui Roy contrazicea tot ceea ce spuneau societatea şi experţii care o susţineau. Nu stima de sine scăzută era cea care provoca violenţă, spunea el, ci stima de sine crescută.

Când Nathaniel Branden a aflat despre acest studiu, s-a înfuriat. A publicat o replică indignată[460], invocând „multe exemple de raţionament ipocrit“, prezentând lucrarea ca pe un exemplu de „ce se poate întâmpla când conştiinţa şi realitatea sunt omise din anchetă“. Pentru Branden, oamenii violenţi despre care scria Roy puteau părea încrezători, însă, dincolo de toată fanfaronada lor, ei aveau, de fapt, stimă de sine scăzută. „Nu trebuie să fii psiholog cu experienţă pentru a şti că unii oameni cu stimă de sine scăzută se chinuie să compenseze lipsa pe care o au prin lăudăroşenie, aroganţă şi comportament vanitos“, scria el.

Dar Roy era abia la început. În 1999, a fost invitat să conducă o echipă care urma să recenzeze toată literatura despre stima de sine, pentru a vedea, la final, ce efect avea aceasta asupra unei serii de comportamente din lumea reală, cum ar fi fericirea, sănătatea şi succesul în relaţiile interpersonale.

– Am spus: „Da, să trecem la treabă“.

La momentul respectiv, Roy îşi luase un an sabatic şi activa în cadrul

Centrului pentru studii avansate din cadrul Catedrei de ştiinţe comportamentale de la Stanford.

– Prima noastră căutare pe calculator, cu termenul abstract „stimă de sine“, a dat 15 000 mii de lucrări. Aveam un maldăr de manuscrise înalt până la brâu. Câteva cutii imense pline. Am început să le triem după criterii stricte. Doream date concrete, nu doar studii de caz clinice şi lucruri de genul ăsta. Am început să le sortăm, să le evaluăm şi am încercat să extragem împreună informaţiile. Doream să înţelegem ceva din ele. În ce fel este stima de sine bună sau nu?

Au descoperit o problemă majoră la multe dintre lucrări – se bazau pe declaraţii personale: „Oamenii cu stimă de sine ridicată spun că totul este grozav la ei. Dacă le dai un chestionar şi îi întrebi despre relaţiile lor, ei vor spune: «Oh, da, relaţiile mele sunt grozave!»“ Echipa a decis să accepte doar lucrările care măsurau obiectiv stima de sine. După trierea celor vagi şi a celor bazate pe dovezi neconfirmate, au rămas în jur de 200. Printre cele mai grave erori descoperite erau cele din lucrările despre învăţământ. A fost descoperită o corelaţie repetată între stima de sine ridicată şi notele bune. Prin urmare, logica era că, dacă îţi creşti stima de sine, îţi creşti şi notele. Dar autorii făcuseră exact greşeala asupra căreia Neil Smelser le atrăsese atenţia celor din grupul operaţional, în prezentarea lui din 1988.

– Când au urmărit subiecţii în timp, a spus Roy, pe primul loc au fost notele şi abia pe locul al doilea stima de sine. Era un efect, nu o cauză.

Roy a ajuns să îşi dea seama că eforturile pentru optimizarea stimei de sine nu îmbunătăţiseră situaţia şcolară deloc. Din contră, fuseseră contraproductive. Stima de sine nu a ajutat nici la îndeplinirea cu succes a diferitelor sarcini. Nu îi făcea pe oameni mai plăcuţi pe termen lung, nici nu îmbunătăţea calitatea sau durata relaţiilor lor. Nu îi împiedica pe copii să fumeze, să ia droguri sau să înceapă de timpuriu relaţii sexuale. Raportul său a făcut ca afirmaţiile lui John Vasconcellos să pară a fi ale unui scamator de pe stradă. Dar au găsit şi câteva beneficii.

– Stima de sine crescută te face să te simţi bine, a spus Roy. Pare, de asemenea, să susţină spiritul de iniţiativă. Oamenii cu stimă de sine crescută iau atitudine, deoarece cred că ştiu ce e bine.

Aşadar, stare de bine şi spirit de iniţiativă. Nu era mult. Şi, aşa cum observa, cu maliţiozitate, lucrarea prin concluziile sale, „Hitler a avut o stimă de sine foarte mare şi, pe deasupra, şi spirit de iniţiativă, din plin, dar acestea nu prea au fost garanţiile unui comportament etic“. Studiul lui Roy a fost publicat în mai 2003.[461]

– A fost un şoc pentru mulţi, a spus el.

Ca urmare a lucrării lui, mulţi sociopsihologi de azi au o părere mult mai temperată despre stima de sine. Se crede, acum, că oamenii cu prea multă stimă de sine eşuează mai mult, pentru că îşi neagă slăbiciunile sau incompetenţele.[462] De asemenea, este mai mare probabilitatea ca aceştia să renunţe mai rapid la sarcini dificile, deoarece se luptă încrâncenat pentru tot ce contrazice concepţia lor despre cine sunt. S-a constatat, de asemenea, că au atitudini contrare propriilor interese înainte de o sarcină grea, poate pentru a avea pregătită o scuză atunci când nu reuşesc să exceleze.

Cât despre Roy, în loc să cadă în capcana stimei de sine, asemenea tatălui lui, a preferat, în schimb, să caute să o redefinească. Într-o lucrare semnată împreună cu profesorul Mark Leary[463], de la Universitatea Duke, a schiţat ceea ce ei au numit teoria „sociometrului“. Ideea era că stima de sine este un sistem care monitorizează cât de bine ne descurcăm în încercarea noastră de a avea parte de acceptare socială. Ea încearcă să urmărească ce cred ceilalţi oameni despre noi. Astfel, atacurile asupra sentimentului nostru de stimă de sine sunt o formă de semnal dureros care ne alertează asupra faptului că reputaţia noastră tribală este afectată. „Stima de sine este evaluarea subiectivă a modului în care acţionează cineva raportat la capacitatea lui de a fi un membru valoros, viabil şi dorit al grupurilor şi al relaţiilor cărora le aparţine şi la care aspiră să aparţină“, au scris ei.

Dar lucrarea conţinea şi un avertisment. Ea compara plăcerea creşterii fără fond a stimei de sine cu consumul de cocaină. „Drogurile profită de mecanismele naturale ale plăcerii care există în corpul uman, pentru a înregistra realizarea scopurilor dorite“, au scris ei. „Un drog precum cocaina poate genera o stare euforică fără ca individul să trăiască efectiv evenimente generatoare de plăcere în mod normal, păcălind sistemul nervos să răspundă ca şi cum circumstanţele ar fi favorabile. În acelaşi mod, amplificarea în mod cognitiv a imaginii personale este o cale de păcălire a mecanismului

sociometric, persoana în cauză crezând, astfel, că este un partener relațional apreciat.“ Există un cuvânt pentru oamenii îmbătați de propria amplificare fără fond a stimei de sine. Narcisiști.

Pericolele aparte ale narcisismului au fost pentru prima oară observate de Roy printr-o serie de experimente care urmăreau verificarea teoriei sale că oamenii cu stimă de sine mare, nu mică, sunt cei în general răspunzători pentru acte de violență. Experimentul, pe care l-a desfășurat împreună cu psihologul Brad Bushman, presupunea doi oameni care jucau un joc în care învinsul era pedepsit cu o rafală de zgomote deosebit de neplăcute.[464] Fiecare jucător reglează nivelul la care adversarul său este atacat. Oare cei cu stimă de sine mare vor crește sunetul până la cel mai agresiv nivel posibil, așa cum bănuia Roy? De fapt, nu. Când au analizat datele, au descoperit că efectele stimei de sine asupra agresivității au fost surprinzător de scăzute. Era nedumerit. Dar participanții fuseseră supuși și unui alt fel de test de personalitate.

– Oamenii tocmai începuseră să discute despre narcisism, care pare să fie genul neplăcut de stimă de sine ridicată, a spus el. Aceasta a avut efecte puternice. Oamenii cu grad mai mare de narcisism au fost mai deranjați și mai agresivi decât toți ceilalți.

Studiul a făcut lumină asupra faptului că stima de sine mare este o categorie mixtă. Unii dintre participanții lor erau, probabil, încrezători la modul sănătos și siguri pe ei înșiși. Stima lor de sine crescută era justificată. Sociometrele lor funcționau bine, erau oameni grozavi, prin urmare, puțin probabil să fie violenți de la sine.

– Dacă te-ai duce la Einstein și i-ai spune că e prost, a spus Roy, el nu s-ar înfuria.

În același mod, dacă Iisus ți-ar spune că este un tip popular, nu prea l-ai putea contrazice. Dar narcisismul este diferit.

– Este dorința de a simți că ești superior, a spus Roy. Narcisiștii cred că merită să fie tratați mai bine decât restul oamenilor.

„Este posibil“, a scris Roy, „să vedem narcisismul ca pe un fel de dependență

de stimă de sine.“ Aşadar, ce s-ar întâmpla dacă am lua o întreagă generaţie de tineri şi le-am masturba sistematic şi repetat mecanismele stimei de sine, spunându-le că sunt minunaţi şi speciali? Ar putea oare copiii lui Rogers, Rand, Branden şi Vasconcellos să dea o generaţie de narcisişti?

*

Era anul 1999. Într-un birou de la subsolul[465] laboratorului lui Roy Baumeister, doi tineri psihologi ambiţioşi al căror mentor era îşi omorau timpul în plictisitoarea iarnă din Cleveland. Jean Twenge vorbea despre unele dintre modurile prin care schimbările din cultura americană păreau să iasă la iveală în testele de personalitate, în vreme ce W. Keith Campbell era cufundat în cercetările sale asupra comportamentului narcisist. Brusc, ideea a părut evidentă. De ce să nu îşi pună laolaltă interesele? De ce să nu vadă dacă nu cumva narcisismul din America se schimbase odată cu cultura?

Avea să treacă ceva vreme până când toate datele necesare să fie disponibile. Dar, în cele din urmă, în 2008, ei au publicat[466] detaliile legate de ceea ce descoperiseră, în Journal of Personality. Încheiaseră o metaanaliză a 85 de studii care includeau date despre narcisism de la un număr impresionant de 16 475 de elevi de liceu, începând cu anii 1980. Aceşti elevi fuseseră supuşi testului Indicele de Personalitate Narcisistă (Narcissism Personality Index), sau „NPI“, un test folosit la scară largă de psihologi pentru a măsura caracteristicile narcisiste. Lucrarea lor, Egos Inflating Over Time[467], sugera că, între 1982 şi 1989, media rezultatelor NPI scăzuse, de la 15,5, din 40, la 14,99. Însă în 1990, când a fost publicat raportul final al lui Vasco, rezultatele au început să se clatine.

În anul acela, un studiu le-a clasat la un nivel relativ scăzut de 14,65, însă un alt rezultat a marcat o nouă creştere: 15,93. Patru ani mai târziu, un studiu a ajuns la o nouă cifră maximă: 17,89. Apoi, în 1999, s-a bătut încă un record: 19,37. În 2006, un studiu venise cu extraordinara cifră de 21,54. Când s-a făcut o medie a tuturor datelor din toate cele 85 de lucrări, scorurile NPI pentru acea perioadă crescuseră cu aproape două puncte. Conform autorilor,

acesta era un salt semnificativ, într-un interval de timp relativ scurt. Însemna că „aproape două treimi din elevii de liceu din ultima vreme se plasează peste scorul meschin de narcisism din perioada 1979–1985, o creștere de 30 de procente“. La mijlocul anilor 2000, când copiii generației stimei de sine deveniseră părinți, problema se amplifica. Narcisismul, susțineau cercetătorii, era acum o „epidemie“[468], răspândindu-se la fel de repede precum obezitatea.[469] Creșterea descoperită de ei era echivalentă cu „creșterea în înălțime a tuturor bărbaților cu aproximativ 2,5 cm“. Ironia era maximă. „Narcisismul provoacă aproape toate acele lucruri pe care americanii au sperat că, prin stimă de sine crescută, le vor preîntâmpina“[470], au scris Twenge și Campbell, „printre care agresivitatea, materialismul, lipsa grijii față de semeni și valorile superficiale. În încercarea de a construi o societate care prețuiește stima de sine crescută, autoexprimarea și iubirea de sine, americanii au potențat în mod necugetat narcisismul.“

Dar lucrarea lui Twenge și Campbell a devenit curând ținta unui atac public virulent. Unii critici susțineau că oamenii din fiecare generație dau dovadă de comportament narcisist, până când se dezbară de el[471], și că aceste opinii erau simple cârteli, specifice celor de vârstă mijlocie, la adresa tinerilor. Aceasta ar fi fost o greșeală elementară, dacă Twenge și Campbell chiar ar fi făcut-o. Dar desigur că nu o făcuseră. În primul rând, a spus Twenge, „nu există un studiu longitudinal care să fi urmărit oameni din primii ani ai vârstei adulte până la anii de la mijlocul vârstei adulte, pentru a vedea ce se petrece cu punctajul lor de narcisism. Nu există așa ceva. Există, cu siguranță, alte date care indică faptul că persoanele mai tinere vor fi, probabil, mai narcisiste, dar asta este, de fapt, ideea folosirii metodei datelor culese pe timp îndelungat. Nu comparăm tineri de 18 ani cu persoane de 50 de ani, deoarece, dacă faci asta, nu poți spune dacă este vorba despre vârstă sau despre generație, așa că ai, într-adevăr, nevoie de eșantioane de tineri de 18 ani care se întorc în timp sau de elevi de școală gimnazială care se întorc în timp. Și exact asta am făcut noi de la început, așa că este foarte ciudat că cineva vine cu asta, ca și cum ar fi o explicație alternativă pentru evidența falsului.“

Cât despre argumentul mai simplu că oamenii mai în vârstă i-ar percepe pe cei mai tineri ca fiind mai narcisiști, „aud acest argument tot timpul“, a spus ea. „Pleacă de la premisa că toate constatările privind schimbările culturale și schimbările de generație se bazează pe percepțiile persoanelor mai în vârstă,

dar, practic, nu este așa. Aproape tot ce am publicat eu s-a referit la ce spun tinerii despre ei înșiși.“

Un atac mai serios a venit din partea dr. Kali Trzesniewski[472], de la Universitatea din California, Davis. Ea era sceptică față de ideea că o creștere de două puncte în punctajul NPI putea cu adevărat fi descrisă drept „epidemie“. Ea susținea, de asemenea, că reanalizase cu cea mai mare precizie datele folosite de Twenge și că nu constatase nici o creștere a narcisismului. Pe lângă asta, ea a citat un nou set de date, „Proiectul de monitorizare a viitorului“, care evaluase elevii din ultimii doi ani de liceu, în fiecare an, între 1976 și 2006. Acesta nu constatase o creștere a stimei de sine. În cele din urmă, ea a prezentat propria analiză asupra narcisismului în universitățile din California, care, din nou, nu a constatat vreo creștere.

Dar Twenge a contraatacat. Afirmația că nu a mai fost constatată creșterea narcisismului când datele au fost analizate cu precizie mai mare era, pur și simplu, „falsă“, mi-a spus ea. Când au fost publicate datele lui Trzesniewski din universitățile din California, Twenge le-a analizat și ea. A fost surprinsă să constate că erau comparate nivelurile de narcisism ale studenților din diferite instituții, din perioade diferite.

– Toate eșantioanele lor de la început sunt de la Berkeley. Toate eșantioanele dinspre final sunt de la UC Davis. Studenții de la Davis au obținut punctaje semnificativ mai mici la narcisism decât studenții de la Berkeley, așa că este ca și cum ai compara înălțimile bărbaților dintr-un an cu înălțimile femeilor din anul următor și ai concluziona că nu au fost modificări de înălțime.

Când a reanalizat datele lui Trzesniewski, făcând o schemă a creșterii nivelului narcisismului doar la Universitatea din California, Davis, „mi-a căzut fața de tot“, a spus ea.

– Între 2002 și 2007, punctajele NPI la Davis au crescut an de an, în ritm alert. De obicei, nu vedem acest gen de schimbare pe o perioadă așa de scurtă.

Trzesniewski continuă să conteste cercetările lui Twenge și își susține concluziile.

– Evident că simt că datele pe care le-am prezentat sunt mai solide, altfel nu le-aș fi publicat, mi-a spus ea.

Cât privește atacul final, Twenge a spus că a avut mai multă valoare. Într-adevăr, „Proiectul pentru monitorizarea viitorului“ nu a constatat vreo creștere a stimei de sine.

– Dar așa este știința, a spus Twenge. Complexă. Există acum, a numărat ea, 11 studii care arată o creștere a narcisismului la nivel de generație, șapte folosind eșantioane din afara mediului universitar. Ele includ respondenți variind de la liceeni la adulți, patru metode diferite de măsurare a narcisismului, trei metode diferite de cercetare, patru moduri diferite de recrutare a respondenților, trei țări diferite și opt seturi de autori. Este o cantitate copleșitoare de dovezi. Iar creșterea nu este subtilă. Un studiu din 2008 a constatat o triplare a prevalenței tulburării de personalitate narcisistă. Cu 58 la sută mai mulți elevi de liceu au răspuns la majoritatea chestionarelor NPI despre narcisism în 2009, comparativ cu 1982. Astfel, 22 de studii sau eșantioane arată o creștere la nivel de generație a părerii pozitive despre sine, inclusiv a narcisismului, și doar două nu.

Ca și cum toate acestea nu ar fi fost de ajuns, ceea ce știm deja despre forma și dezvoltarea sinelui prezice, cu certitudine, un fel de efect al schimbărilor culturale care au avut loc. Dacă suntem ceea ce cred alții că suntem, iar ei ne tot spun că ne cred niște campioni unici, talentați și speciali, atunci asta vor crede mulți dintre noi, cel puțin într-o anumită măsură. Având în vedere că aceste idei vizează în special tinerii, la care sentimentul sinelui este atât vulnerabil, cât și în formare, ar fi, poate, mai surprinzător dacă nu ar fi existat genul de creșteri mici sau graduale semnalate de Twenge și Campell.

Dovezi că laudele exagerate ale părinților sunt, într-adevăr, o cauză a narcisismului au fost prezentate într-un studiu impresionant din 2015[473], în Analele Academiei Naționale de Științe. Scopul lui a fost să testeze două vechi teorii rivale. Prima era ideea lui Nathaniel Branden că narcisismul apare la copii atunci când părinții lor sunt distanți și lipsiți de afecțiune. Cealaltă teorie insista că, dimpotrivă, copiii devin mai narcisiști când părinții îi supraevaluează, spunându-le că sunt speciali și mai buni decât toți ceilalți. Echipa, condusă de dr. Eddie Brummelman, de la Universitatea din Amsterdam, a evaluat nivelurile de narcisism ale 565 de copii, precum și

stilurile în care părinții aveau grijă de ei, la fiecare șase luni, timp de doi ani.

– Am descoperit argumente foarte solide pentru cea de-a doua teorie, și nu pentru prima, mi-a spus el. Cu cât părinții își supraevaluau mai mult copiii, cu atât deveneau mai narcisiști copiii lor șase luni mai târziu. Nu a existat vreo dovadă că lipsa căldurii sau a afecțiunii părintești ar prezice narcisismul.

Însă lăudarea excesivă nu este singura problemă. După revoluția stimei de sine, părinții și profesorii au căutat să protejeze stima copiilor, apărându-i, artificial, de consecințele naturale. O manifestare a acestei atitudini este umflarea notelor, observată în instituțiile de învățământ din America și Marea Britanie.[474] Între 1968 și 2004, rezultatele testelor SAT pentru cei înscriși la admiterea la facultățile din SUA au scăzut – și totuși, proporția de noi studenți care aveau media 10 la liceu a reușit, cumva, să crească de la 18% la 48%. În 1999, în Marea Britanie, 8% din absolvenți au luat examenul de licență cu calificativul foarte bine.[475] În 2017, această proporție crescuse la 25%, o creștere substanțială și rapidă, greu de pus numai pe seama performanței studenților. În 2012, directorul executiv al Ofqual, Consiliul național britanic de atestare a titlurilor, diplomelor și certificatelor universitare, a recunoscut că valoarea certificatelor generale de învățământ secundar (GCSE) și a diplomelor cursurilor preuniversitare de doi ani (A Levels) a fost erodată ani la rând de „umflarea persistentă a notelor, imposibil de justificat“[4.76] Nimic din toate acestea, a spus Campbell, nu le este de folos tinerilor.

– Dacă te arzi la flacăra aragazului, ai o informație foarte utilă despre ceea ce faci, spune el, dar noi trăim într-o lume a trofeelor pentru toată lumea. Medalie de onoare pentru locul 14. Nu inventez asta. Fiica mea a primit așa ceva.

Cât din toate acestea s-ar fi întâmplat, dacă John Vasconcellos nu ar fi mințit? La urma urmei, așa cum am văzut întâmplându-se încă din 2500 î.Hr., economia și societatea occidentale era limpede că se deplasau, cu o nebunie tot mai mare, în direcția mărețului și gloriosului EU. Un studiu, realizat, de asemenea, de Twenge și Campbell[477], a arătat că nivelurile stimei de sine (care nu înseamnă narcisism, nu uitați asta) au crescut la studenți încă de la începutul anilor 1960, cu ratele la copii și adolescenți luând avânt în anii 1980, după o cădere în anii 1970. Aplicarea mai amplă a programelor școlare

poate fi observată mai târziu în acel deceniu, probabil cel puţin parţial inspirată de succesul cărţii lui Nathaniel Branden. Nu este posibilă reluarea istoriei fără acest element ciudat, aşa că nu putem şti niciodată cu certitudine. Dar povestea spusă de ştirile contemporane este, cred, foarte sugestivă în ceea ce priveşte faptul că minciuna lui Vasco a avut un impact asupra culturii Americii care s-a infiltrat inevitabil în Marea Britanie şi în alte ţări. Se pare că stima de sine, înainte de „aprobarea“ de către profesori a grupului operaţional al lui Vasco, fusese destul de bine cunoscută, dar considerată mai degrabă o nișă. De asemenea, în faza ei Rand–Branden, se concentra mai mult în jurul muncii asidue şi al realizărilor, decât pe simpla credinţă în calităţile speciale ale individului. Şi apoi conversaţia s-a schimbat.

O ultimă imersiune în ştirile vremii este relevantă. La începutul anilor 1990, jurnaliştii au început, normal, să întrebe de ce se întâmplau toate acele lucruri. Un articol din 1990 despre un „Târg al stimei de sine“[478], devenit, brusc, foarte popular, spunea că organizatorul lui punea amploarea rapidă luată de mișcare mai ales pe seama pamfletului lui Trudeau din benzile desenate despre Doonesbury, la adresa grupului operațional californian pentru stima de sine. „Dacă nu ar fi fost seria de două săptămâni de benzi desenate ale lui Trudeau“, spunea el, „mă gândesc că nu am fi primit nici jumătate din apelurile pe care le-am primit în ultimul an şi jumătate.“ Un articol lung din New Woman, din 1991, intitulat „STIMA DE SINE: SPERANȚA VIITORULUI“, susţinea că „activitatea foarte mediatizată a grupului operaţional“ fusese ceea ce „alimentase creşterea înfloritoarei mișcări pentru stima de sine“.[479] Un an mai târziu, un editorial din Newsweek, în general critic la adresa mișcării, spunea: „Omul cel mai responsabil de aşezarea stimei de sine pe agenda naţională nu este un funcţionar sau un filosof, ci un membru al corpului legislativ din California, pe nume John Vasconcellos“.[480]

*

Alan Greenspan avea o problemă.[481] În ianuarie 1993, sosirea lui Bill Clinton la Casa Albă a reprezentat o ameninţare la adresa măreţului lui proiect de

maximizare a forţelor concurenţei. Campania lui Clinton avuse în centrul ei promisiunea unei forme mai blânde de neoliberalism. Continuând să respecte libertatea individului şi a pieţelor, el dorea să aibă mai bine grijă de oameni, mai ales de aceia pe care jocul neoliberalismului îi afecta cel mai tare. Promisese să îi ajute investind în educaţie, sănătate şi infrastructură... şi câştigase. Greenspan l-a întâlnit pe noul preşedinte pentru prima oară la scurt timp după victoria lui în alegeri. La o întâlnire privată de la reşedinţia lui Clinton, din Little Rock, el a încercat să îl convingă că nu era necesar să se concentreze pe investiţiile publice generoase pe care le promisese. Dacă dorea să evite genul de calamitate economică văzută ultima oară în anii 1970, trebuia, în schimb, să facă tot ce îi stătea în puteri pentru a restabili pacea pe Wall Street. Era imperativ ca oamenii de acolo să fie convinşi că preşedintele nu avea de gând să cheltuiască iresponsabil, adâncind, astfel, deficitul naţional. Întâlnirea a durat o oră, apoi încă una, continuându-se ulterior cu o masă de prânz neplanificată. La plecare, protejatul lui Ayn Rand îl vrăjise deja pe Clinton.

Cu mai puţin de două săptămâni înainte de învestire, la prima întâlnire a Consiliului Naţional Economic, vicepreşedintele lui Greenspan a continuat presiunile. Când mesajul că datoria primordială a lui Clinton ar trebui să fie mai degrabă Wall Street, şi nu Main Street[482], a fost încă o dată transmis, se zice că Bill Clinton s-ar fi înroşit de furie. Le-a şuierat oamenilor lui printre dinţi: „Vreţi să-mi spuneţi că succesul programului meu şi realegerea mea atârnă de Rezerva Federală şi de nişte nenorociţi de negustori de acţiuni?“

În a opta sa zi ca preşedinte în funcţie, la o cină intimă la Metropolitan Club, din Washigton, Greenspan s-a întâlnit din nou cu Clinton. A avertizat asupra unei „catastrofe financiare“ după 1996, dacă preşedintele nu îi respecta planul. Opt zile mai târziu, el a crescut presiunea şi mai mult, spunând că avea nevoie de scăderea deficitului naţional cu incredibila sumă de 140 de miliarde de dolari. Pe 17 februarie, la primul său discurs despre starea Uniunii, Clinton şi-a anunţat noul plan economic. Avertizând asupra unei datorii naţionale care, dacă s-ar fi socotit în bancnote de 1 000 de dolari, „s-ar întinde pe o distanţă de 430 de kilometri“[483], el a insistat că America trebuia să înveţe să trăiască în limitele mijloacelor sale, spunându-le oamenilor: „Fiecare dintre noi trebuie să fie un motor de creştere şi de schimbare“. Alături de Hillary, pe locul cu numărul A6, şedea Alan Greenspan, aplaudând

politicos.

Puterea lui era acum imensă. Fascinat de lecțiile primite din fragedă tinerețe de la Ayn Rand, pe lângă care învățase că însăși goana după profit a capitalistului era „excelentul protector al consumatorului“, el a forțat o expansiune dramatică a jocului neoliberal, susținând dereglementarea industriilor financiare. În 1999, Clinton a abrogat legile care fuseseră introduse, în 1933, pentru a controla băncile în urma crahului – legi care ajutaseră la demararea perioadei Marii compresiuni, acum dispărută de mult. Acest val de dereglementare a dat naștere pieței extrem de instabile a instrumentelor financiare derivate, care era alcătuită din „arme financiare de distrugere în masă“[484], după cum spunea investitorul-vedetă Warren Buffett. Dintr-o poziție de plecare de valoare aproape nulă, acele arme de distrugere în masă au devenit rapid o industrie de 531 de trilioane de dolari.

În vreme ce toate acestea se întâmplau, ratele scăzute ale dobânzii, încă o preocupare a lui Greenspan, le-au permis milioanelor de oameni care aveau deja probleme financiare să-și asume niveluri iresponsabile de datorii ipotecare. În 2004, el saluta „rezistența“[485] sistemului financiar; în aprilie 2005, și-a exprimat aprobarea pentru noua și prospera „piață ipotecară subprime“[486]. „Acolo unde solicitanților mai marginali li s-ar fi refuzat cândva creditul“, spunea el, „creditorii pot, acum, să judece destul de eficient riscul prezentat de solicitanții individuali și să evalueze corespunzător riscul respectiv.“[487]

Libertate! Libertatea de a pune în pericol sistemul bancar mondial cu produse extrem de instabile. Libertate! Libertatea de a smulge ipoteci pe care nu poți spera vreodată să le achiți. Încă de pe vremea Greciei antice, Occidentul a fetișizat libertatea. De atunci, adevărul implicit al poporului nostru a fost mereu că puterea stă în individ și că ceea ce dorește acel individ să obțină este libertatea maximă, fie ea față de forțele represive ale societății, față de sine ori față de reglementările statului. Ciocnirea unor astfel de libertăți a fost cea care a contribuit enorm la declanșarea crizei financiare mondiale din 2008. A fost o catastrofă neoliberală. Drept rezultat al crizei, doar în Statele Unite s-au pierdut peste nouă milioane de case[488] și aproape nouă milioane de slujbe au dispărut.[489] În Marea Britanie, 3,7 milioane de oameni și-au pierdut locurile de muncă – unul din șapte

angajați.[490]

La câteva luni după vizita mea la Laboratorul pentru cercetarea sinuciderii și după conversația mea cu Rory O'Connor, despre creșterea misterioasă a ratei sinuciderilor în rândul bărbaților, au început, în sfârșit, să apară răspunsurile. Cercetătorii au ajuns la concluzia că, în Marea Britanie, între 2008 și 2010, au existat în jur de 1 000 de sinucideri în plus, aproape 90% din ele în rândul bărbaților, din cauza crizei financiare și a perioadei de austeritate ce i-a urmat.[491] În mod uluitor, au fost, de asemenea, cu 30–40 000 mai multe tentative de sinucidere. Oricât de rea ar fi această situație, adevărata amploare a dezastrului uman poate fi văzută numai dacă ne uităm la cifre la nivel global. În aceeași perioadă, conform unui studiu realizat de British Journal of Psychiatry, cifra estimativă a sinuciderilor suplimentare se ridică la 10 000.[492]

10 000 de morți. Dacă violența ar fi fost directă, acest masacru nu ar fi putut fi atât de ușor ignorat. Personajul principal al acestei sângeroase povești a fost, desigur, președintele Rezervei Federale, discipolul lui Ayn Rand și diavolul din urechea lui Clinton, Alen Greenspan. Analizând consecințele crizei, iată ce a avut de zis New York Times: „De-a lungul anilor, domnul Greenspan a ajutat la realizarea unui experiment american ambițios, lăsând forțele pieței să funcționeze liber. Acum, națiunea se confruntă cu consecințele... El a enumerat-o printre influențele sale formative pe romanciera Ayn Rand, care a portretizat puterea colectivă ca fiind o forță malefică împotriva interesului personal iluminat al indivizilor. La rândul său, el a arătat o credință hotărâtă că jucătorii de pe piețele financiare vor acționa responsabil. O analiză a peste două decenii de rapoarte ale domnului Greenspan privind reglementarea financiară și, în special, piața instrumentelor financiare derivate dezvăluie gradul în care a legat sănătatea economiei națiunii de această convingere."[493]

Desigur, este important să nu uităm de adevărul complicat, întunecat și deja cu vechime că neoliberalismul nu este un ticălos diabolic. Nu este imoral. Nu încearcă să fie cinstit. Este un sistem. Asemenea majorității sistemelor, creează un compromis în ceea ce privește rezultatele. Are efecte atât pozitive, cât și negative. Mulți din Occident s-au îmbogățit, comparativ cu anii 1970, iar standardele lor de trai au crescut.[494] Comerțul global liber a ajutat multe alte milioane de oameni să iasă din sărăcie în țări aflate în curs de dezvoltare,

precum China, Indonezia și India.[495] În toată lumea, numărul oamenilor care trăiesc într-o sărăcie extremă a scăzut la peste jumătate, din 1990 încoace.[496] Globalizarea – o componentă integrantă a proiectului neoliberal – a fost o binecuvântare pentru mulți.

Dar unul dintre efectele profund negative ale neoliberalismului este tendința acestuia de a concentra durerea în cazul celor mai vulnerabili dintre noi. Pentru ca jocul să funcționeze cum trebuie, el are nevoie, desigur, de învingători și de învinși. Cu cât învingătorii câștigă mai mult, cu atât devin mai puternici și sunt mai capabili să modifice regulile jocului în favoarea lor. O mai mare libertate de reglementare, pentru bănci și afaceri, a însemnat că acelor afaceri și bănci li s-a permis tot mai mult să acționeze în propriul interes – și toate acestea au dus la o creștere uluitoare a inegalității. Înainte de anii 1940, cei mai bogați 1% din cetățenii Statelor Unite primeau 16% din venitul național.[497] În timpul Marii compresiuni, cota lor a scăzut la mai puțin de 8%. Între 1979 și 2009, a crescut la 23%.[498] Între 1978 și 2014, remunerația directorilor executivi indexată cu indicele inflației a crescut cu aproape 1 000%.[499] Între timp, globalizarea a adus cu ea uimitoarea creștere a puterii multinaționalelor precum Apple, Siemens și ExxonMobil.[500] În 2009, economiștii au raportat faptul înspăimântător că 44 din cele 100 cele mai mari economii ale lumii nu erau țări, ci corporații.

Disprețul neoliberalismului față de reglementare și de supraveghere guvernamentală a însemnat că cei bogați și puternici au fost liberi să devină și mai bogați, și mai puternici – chiar și în timpul devastatoarei crize financiare. În anii de după crah, din 2009 până în 2012, salariul mediu pentru muncitorul american a scăzut cu 3,4%.[501] În Marea Britanie, între crah și 2013, venitul mediu al familiei a scăzut cu 3,8%.[502] Și totuși, în decursul unui singur an, 2010–2011, directorii executivi din Statele Unite s-au bucurat de o creștere de 40%. În Marea Britanie, directorilor celor 500 de companii de top le-au crescut veniturile cu 49%.[503]

În prezent, prețurile caselor cresc vertiginos, datoria personală este în creștere, iar salariile stagnează. Între 1980 și 2014, creditul american de consum ca procentaj din venitul net al familiei aproape s-a dublat.[504] Studenții americani datorează peste 1,2 trilioane de dolari, reprezentând datorii din taxe școlare[505], în vreme ce, în Marea Britanie, soldul debitor este de 73,5 miliarde

de lire sterline.[506] Și totuși, măsurile de protecţie oferite de stat sunt demontate. Globalizarea a dus la importuri ieftine și la niveluri mai ridicate ale imigrării.[507] Industria acceptă condiţii noi de muncă dure, cum ar fi „contractele cu zero ore de muncă“ – prin care angajatorul nu garantează nici un număr de ore de muncă –, ce oferă siguranţă minimă a locului de muncă și beneficii minime.[508] Conform Oficiului Naţional de Statistică, 800 000 de oameni din Marea Britanie aveau contracte cu zero ore de muncă în decembrie 2015, cu aproape 15% mai mulţi decât în anul precedent.[509] Un studiu din 2016 a arătat că 4,5 milioane de oameni, aproape unul din șase muncitori, din Anglia și Țara Galilor, aveau „un loc de muncă nesigur“.[510] În acelaşi timp, în Statele Unite, numărul cartierelor clasificate drept „extrem de sărace“ a crescut cu 45% în urma crizei, în vreme ce numărul oamenilor care locuiesc în aceste cartiere a crescut cu 57%.[511] În 2015, una din cinci gospodării din Statele Unite era în sărăcie sau la limita sărăciei – 5,7 milioane de americani au crescut această cifră, după criza financiară.

Lucrul cel mai grăitor dintre toate, poate, neoliberalismul a îmbunătăţit modul în care corporaţiile se văd pe ele însele și rolul lor în societate. În 1981, American Business Roundtable a declarat că „viabilitatea pe termen lung a unei corporaţii depinde de responsabilitatea sa faţă de societatea din care face parte“[512], o declaraţie care pare destul de demodată, după doar câteva decenii. În zilele noastre, când marii afacerişti fac totul pentru a-și reduce contribuţiile la stat, de exemplu, ei îşi apără adesea acţiunile prezentându-se drept competitori ultrainteligenţi în jocul neoliberal, care izbutesc să îşi reducă datoriile continuând totuși să joace respectând regulile. În 2016, o investigaţie de trei ani realizată de UE a scos la iveală faptul că Apple Inc. plătise între 0,005% și 1% impozit pe profiturile sale europene. Comisia a descoperit că afacerea lor „multiubită“ cu Irlanda, unde îşi stabiliseră cartierul general european, devenise o formă ilegală de ajutor de stat, încercând să recupereze 13 miliarde de dolari. Respingând toate aceste „mizerii politice“[513], directorul executiv Tim Cook a apărat Apple, explicând că jucaseră „respectând regulile“. În mod similar, după criza financiară, unii bancheri de pe Wall Street au văzut salvarea lor de către stat ca pe o dovadă a abilităţii lor de buni jucători.[514] „Am beneficiat de ajutor [de ieșire din situaţia financiară dificilă] pentru că sunt deștept“, a declarat unul dintre ei reporterului Adam Davidson de la This American Life. „Am profitat de situaţie. 95% din populaţie nu are acest simţ practic. Unicul motiv pentru care

am făcut asta atât timp este că trebuie să fiu mai deştept decât cel de lângă mine.“

De concepția corporatistă de tip „tu nu ești responsabilitatea noastră“ este legată epoca aceasta a perfecționismului caracterizat de educarea distinctă de tip „fără-ajutor“ a consumatorului, în care suntem tot mai mult prinşi în ierarhii bizantine, aruncați către forumuri de voluntariat online pentru suport tehnic şi în care ne rezervăm singuri zboruri şi ne scanăm singuri cumpărăturile – supărările constante, obositoare, ale piețelor, ce supun la tot mai mult stres şi la tot mai multe responsabilități nesigurul „EU“.

Un loc în care acest model hiperindividualist de sine corporatist este dominant este Silicon Valley. Aşa cum a observat experimentatul reporter specializat în tehnologie Dan Lyons, angajaților de acolo li se amintește adesea că respectiva companie pentru care lucrează nu este „familia“ lor, ci „echipa“ lor.[515] Această definiție a fost introdusă de Netflix în 2009 şi s-a răspândit, de atunci, cu repeziciune în tot sectorul. „Codul Netflix a inspirat o generație de startup-uri din domeniul tehnologiei şi «poate, foarte bine, fi cel mai important document care a apărut vreodată în Valley», a spus cândva directorul general al Facebook, Sheryl Sandberg“, scrie Lyons. „Rezultatul, conform nenumăratelor articole apărute în publicații precum Fortune, New Republic, Bloomberg şi New York Magazine, este că Silicon Valley a devenit un loc unde oamenii trăiesc sub imperiul fricii. Imediat ce apare cineva mai bun sau mai ieftin, compania se va descotorosi de tine. Dacă ajungi la 50 sau la 40 de ani sau chiar 35; dacă ceri o creştere salarială şi devii prea scump; dacă o nouă promoție iese din facultate şi îți va face treaba pentru mai puțin decât cu cât ești tu plătit – ai zburat. Aşa că nu te instala prea confortabil.“

*

Când criza financiară zguduia lumea, vânzările celei mai faimoase cărți a lui Ayn Rand[516], Revolta lui Atlas, au cunoscut o amploare incredibilă; în 2009, vânzările s-au triplat față de 2008.[517] În 2011, s-au vândut 445 000 de

exemplare[518], depășind chiar și anul în care cartea s-a vândut cel mai bine. În 2012, jurnalistul de pe Wall Street Gary Weiss scria: „Rand a avut parte de o extraordinară revenire după criza financiară și nimic nu pare să o poată opri. Este o luptă pentru sufletul Americii, iar ea câștigă.“[519]

Cinci ani mai târziu, urma să înregistreze cea mai mare victorie a ei. Un bărbat care îl avea ca model pe eroul individualist fără compromisuri al romanului ei din 1943, Izvorul, depunea jurământul pentru a deveni cel de-al 45-lea președinte al Statelor Unite ale Americii. Donald Trump era un om de afaceri miliardar, care lăudase cândva cartea lui Rand, spunând că „are legătură cu afacerile, cu frumusețea, cu viața și cu sentimentele interioare. Cartea aceea are legătură cu... tot.“ Iar noul președinte a susținut prieteni care gândeau ca el, numind un secretar de stat, un ministru al Muncii și pe directorul CIA, cu toții fani declarați ai lui Rand și ai ideilor ei.[520]

Trump a fost, din multe puncte de vedere, o creatură definitorie a erei neoliberale, a stimei de sine, a celebrității. Un lăudăros narcisist de proporții, devenit inițial faimos în timpul anilor 1980 ai sloganului „Lăcomia este bună“, doar pentru ca faima sa să fie supraalimentată odată cu absolut neoliberalul reality show The Apprentice, care a transformat afacerea într-un joc de o competitivitate feroce, unde cei care pierdeau erau chemați într-o sală în care erau umiliți public de membrii consiliului de conducere și de fraza emblematică a lui Trump „Ești concediat!“. Dar în vreme ce imaginea lui la televiziune a fost o componentă importantă a ascensiunii sale pe culmile puterii, orice înțelegere reală a acesteia ar fi incompletă fără beneficiul unuia dintre instrumentele lui cele mai eficiente: camera acustică și cutia de rezonanță a social media.

Relatarea acelei povești înseamnă să parcurgi cam două ore și jumătate la nord-est de Institutul Esalen, în districtul în care John Vasconcellos a slujit cu credință și stăruință ca membru al corpului legislativ, timp de 45 de ani. În acest peisaj anost cu birouri și suburbii, Ayn Rand este un fel de erou secret. Și tot aici – în Silicon Valley de California – va fi și destinația finală a călătoriei către sinele occidental.

Dacă „era perfecționismului“ este una plină de ocazii în care noi să ne simțim niște rataţi, atunci ascensiunea neoliberalismului, criza financiară și lumea necruțător de competitivă cu care am rămas reprezintă, în mod clar, o parte

însemnată a ei. Dar o alta o reprezintă Internetul şi social media, mai ales în viața tinerilor. Exact în acest mediu generaţia stimei de sine a devenit generaţia selfie.

A ŞASEA CARTE

Sinele digital

Ecran negru. Aplauze politicoase. Un bărbat, Doug Engelbart, apărând cu niște căști pe urechi.[521] Era îmbrăcat la costum, cu cravată neagră, tuns milităreşte; ochii adăpostiți, la umbra sprâncenelor stufoase care îi dădeau un aer distant şi melancolic. Mulți dintre experții în tehnologie din public îl considerau pe Engelbart un „trăsnit“.[522] Habar n-aveau că pe masa lui de lucru se aflau, în ziua aceea, instrumente tehnologice care păreau dintr-o maşină a timpului. Engelbart trăia viitorul şi era pe punctul să li-l arate şi lor.

– Sper să vă împăcați cu acest cadru cam neobişnuit şi cu faptul că nu m-am ridicat în picioare când am fost prezentat, a spus el, de pe ecran. Trebuie să vă spun că beneficiez de ajutorul unei echipe destul de numeroase de aici până în Menlo Park, unde se află Stanford Research, cam la 50 de kilometri la sud şi… ăăă, a zâmbit încordat şi a privit în sus, la o persoană sau la un lucru invizibil, dacă fiecare dintre noi îşi face treaba bine, va fi totul foarte interesant. S-a uitat din nou în sus. Cred. Încă o pauză agitată. Programul de cercetare pe care vi-l voi descrie este uşor de expus doar spunând câtă valoare ați putea obține dacă voi, ca intelectuali, ați primi în biroul vostru un monitor de computer susținut de un computer care a fost activ pentru voi toată ziua şi a reactivat... Privire în sus. Stânjeneală. Reacționat. Ha. A reacționat instantaneu la toate comenzile voastre?

Ceea ce descria bărbatul de pe ecran, la Fall Joint Computer Conference din San Francisco, în dimineața zilei de luni, 9 decembrie 1968, era un computer personal. Pentru majoritatea oamenilor prezenți era un concept complet nou. În anii Marii compresiuni, cu economia colectivă atât de deviantă pentru subconştientul american, luase naştere o nevroză generală în rândul populației care spunea că rostul computerelor nu era să îl servească pe individ, ci organismul. La momentul acela, Silicon Valley era creierul armatei – complex industrial, un loc cu laboratoare secrete care lucrau la contracte de apărare: rachete, radare, sisteme de ghidare, armament nuclear. Computerele

erau nişte mainframe-uri[523] zgomotoase, prezenţe misterioase, bizare, din subsolurile clădirilor, operate de echipe de oameni enigmatici, în halate de laborator. Erau maşinării de conformitate şi control şi trebuia să te temi de ele. Chiar şi experţii din Valley, mulţi adunaţi în jurul Universităţii Stanford, vedeau viitorul ca pe unul în care computerele aveau să înlocuiască oamenii, crezând că adevărata inteligenţă artificială urma să apară curând. Dar viziunea lui Engelbart era complet diferită. Şi la fel era şi tehnologia referitor la care se pregătea să facă o demonstraţie în faţa publicului uluit.

Lumina monitorului lui îi făcea chipul să radieze când a început să explice că dezvoltaseră această nouă formă de informatică la Institutul pentru cercetare Stanford, din Menlo Park.

– În biroul meu, am o consolă ca aceasta şi mai există alte 12 persoane care au computere, cu toţii încercând, în prezent, să ne facem munca zilnică cu ajutorul lor. A zâmbit ca şi cum ar fi ştiut cât de excentric suna totul. Aşadar, asta caracterizează felul în care pot să stau şi să mă uit la o foaie de hârtie complet albă. Aşa îmi încep multe proiecte. Stau aşa şi spun: „Aş vrea să încarc asta în...“ Şi-a mişcat mâna dreaptă în afara ecranului. S-a auzit un clic ciudat. Apoi a început să tasteze. Pe ecran, au început să apară, ca prin magie, litere – „CUVÂNT“ „CUVÂNT“ „CUVÂNT“. Iar dacă fac vreo greşeală, pot să merg puţin înapoi. Cuvintele au început să dispară, pur şi simplu. Aşadar, am nişte cuvinte şi pot face diverse operaţiuni cu ele. A apărut un cursor, un punct negru sărind de colo-colo ca un ţânţar nebun. Pot copia un cuvânt. De fapt, există mai multe cuvinte pe care aş vrea să le copiez – şi pot face asta de câteva ori. A copiat şi a transferat CUVÂNT, CUVÂNT, CUVÂNT, CUVÂNT. Aşadar, pot avea nişte material pe o foaie albă de hârtie şi pe urmă să spun: ei bine, asta o să fie mai important decât pare, aşa că aş vrea să creez un „fişier“. Prin urmare, îi spun maşinii: „Transferă într-un fişier“. Şi ea spune: „Am nevoie de un nume“. Îi dau un nume. Am să-i spun „fişier probă“.

Ecranul s-a stins la o comandă a mâinilor lui Engelbart. Lucra pe o tastatură ca o maşină de scris QWERTY, care era conectată prin cabluri la monitorul pe care apăruseră şi dispăruseră cuvintele. În dreapta lui era o cutie ciudată care conţinea rotiţe pe care el le folosea pentru a deplasa cursorul. El numea această născocire „mouse“.

Când s-a terminat totul, publicul s-a ridicat în picioare şi a izbucnit în urale, vrăjit, entuziasmat. Engelbart nu numai că prezentase lumii noţiunea de computer ca asistent personal controlat de un mouse, o tastatură şi un cursor, dar le arătase tuturor şi o interfaţă grafică de utilizator care forma baza „ferestrelor“ pe care le folosise, hyperlinkuri şi conceptul de reţea online pe care azi o ştim cu toţii drept Web. Avea să devină cunoscută, în Silicon Valley, drept „mama tuturor demonstraţiilor“. Pe acel ecran, Engelbart cel trăsnit „manevrase fulgerul cu ambele mâini“, după cum a spus, memorabil, unul dintre observatori. Nu era vorba doar despre faptul că tehnologia era nouă, conceptul fundamental din spatele ei era revoluţionar. Aici, pentru prima oară, computerul fusese creat pentru a fi personal. Nu era o maşinărie de reprimare şi constrângere. Totul lucra în serviciul Eului.

Cu 18 ani în urmă, Doug se afla în maşină, în drum spre serviciu, într-o stare de criză. Tehnician naval, fusese recrutat de precursorul NASA pentru a lucra în Centrul de Cercetare Ames, din Silicon Valley. Avea 25 de ani şi era mulţumit în materie de dragoste şi muncă. Ce altceva mai era de făcut? Îşi îndeplinise toate visurile. Gândul i-a venit în timp ce făcea naveta şi l-a considerat atât de oribil, că a trebuit să tragă pe dreapta. „Dumnezeule, este ridicol. Nu mai am ţeluri!“ Şi-a petrecut noaptea preocupat să găsească un nou proiect care să reprezinte un nou ţel în viaţă. Ştia că voia să schimbe lumea. Dar cum? Putea inventa ceva care să-i ajute pe oameni să se descurce mai bine în complexitatea ameţitoare a viitorului?

Apoi, totul a venit ca un torent de idei fabuloase pe care istoricul celor din Silicon Valley, John Markoff, l-a numit „o viziune desăvârşită asupra erei informaticii“.[524] În viziunea lui, a văzut un bărbat stând în faţa unui ecran care era legat la un computer, iar pe ecran erau litere şi computerul era un fel de portal către toate informaţiile de care ar avea nevoie cineva pentru a-şi face treaba, iar acesta era legat la alte computere, astfel încât să poată comunica între ele, iar computerul cuiva lucra pentru acea persoană, organizându-i munca şi ajutând-o să-şi facă treaba. Avea să fie o „unealtă inteligentă“, o extensie a minţii. Aceasta era, desigur, o idee profund idividualistă. Dar era, în acelaşi timp, şi umanistă – concepţia lui Carl Rogers transpusă în domeniul tehnicii. Computerele nu erau dăunătoare, erau bune. Nu se aflau acolo pentru a controla masele, ci urmau să le elibereze, prin creşterea potenţialului incredibil pe care oamenii îl aveau deja.

„Creştere.“ Era un cuvânt bun. După ce studiase ingineria electrică la Universitatea din California, Berkeley, Engelbart a început să lucreze la Institutul pentru Cercetare Stanford (Stanford Research Institute – SRI). Acolo, a scris câteva articole, inclusiv „Creşterea intelectului uman“, care detalia ideea sa conform căreia muncitorii puteau să fie conectaţi unii cu alţii prin computere pe care aceştia le controlau „prin intermediul unor mici tastaturi şi prin diverse alte dispozitive“. În 1963, a primit fonduri de la Departamentul Apărării pentru a-şi dezvolta ideile. Şi, astfel, la etajul al doilea al SRI din Manlo Park, a pus bazele Centrului de Cercetare a Creşterii (Augmentation Research Center – ARC). Echipa pe care a recrutat-o pentru ARC nu doar că avea să inventeze viitorul în Silicon Valley, dar membrii ei chiar arătau ca viitorul acelui loc. Markoff scrie: „În mijlocul acestei lumi de ingineri tunşi milităreşte, cu cămăşi albe şi cravate, a sosit o mică gaşcă, deosebită prin plete şi bărbi, cu camerele tapetate cu covoare orientale, femei fără sutiene, carafe de vin şi, ocazional, vălătuci de fum de marijuana. Doar colindând culoarele laboratorului SRI, vizitatorul are sentimentul visceral al prăpastiei culturale existente între modelul dominant de computer mainframe şi viziunea gestantă a computerului personal.“

Dar acest ghiveci cultural avea să devină una dintre cele mai mari probleme pentru ARC. El este parţial responsabil pentru faptul că Engelbart nu este faimos la nivel mondial. În ciuda primirii fantastice de care s-a bucurat la conferinţa din 1968, în următorii câţiva ani relaţia dintre laborator şi şefii lui avea să se strice; de ce, s-a întrebat Departamentul Apărării, finanţau ei un fel de secretară electronică? Şi de ce, au întrebat programatorii care s-au alăturat proiectului, sperând să facă o lume mai bună, dezvoltau ei echipamente pentru Departamentul Apărării? Mai multe dispute au apărut la începutul anilor 1970, când câţiva membri-cheie au plecat la noul Centru de Cercetare din Palo Alto (Palo Alto Research Center – PARC), care fusese înfiinţat de firma de fotocopiatoare Xerox, interesată acum şi ea de computerul personal. Şi apoi, în mijlocul acestei discordii crescânde, Engelbart a venit cu ideea grupurilor de întâlnire.

La acel moment, Institutul Esalen, aflat la 200 de kilometri sud, devenise o forţă influentă în Stanford. Universitatea fusese cea care crease SRI (de care avea să se separe în 1970) şi ai ei erau absolvenţii care fondaseră Esalen. În 1968, anul demonstraţiei lui Engelbart, cofondatorul Institutului, Michael

Murphy, scrisese în Stanford Alumni Almanac despre „câțiva profesori“, inclusiv profesori de inginerie electronică, ce „introduceau noi discipline de autoexplorare în cursurile lor“.[525] Atelierele bazate pe programe Esalen erau foarte populare în universitate, la ele participând 800 de membri ai comunității. Aceste programe au avut un asemenea succes, încât s-au alocat fonduri pentru predarea tehnicilor Esalen în toată zona, în școlile gimnaziale, cu peste 50 000 de participanți. Esalen avea să rămână popular în rândul inginerilor mulți ani, de menționat fiind un articol din Esquire, din anul 1985, în care se scria că „cercetătorii, inginerii și antreprenorii din Silicon Valley“[526] sunt oaspeți obișnuiți. Influența sa a durat într-atât, încât Tim O'Reilly, cel care a botezat în 2005 faza de social media a Internetului „Web 2.0“, avea să comenteze, în cele din urmă: „Internetul este în prezent în foarte mare măsură ecoul a ceea ce discutam la Esalen în anii 1970“.[527]

Interesul lui Engelbart pentru întâlnirile de grup a venit prin cursurile Erhard Seminars Training, sau „EST“, inspirate parțial de Esalen (mai ales în ceea ce privește programele gestaltiste). Introducerea lor la ARC a început cu o perioadă experimentală de trei luni, pentru un grup de 30 de persoane. Autenticitatea radicală pe care au adus-o întâlnirile a declanșat o avalanșă de nemulțumiri, majoritatea direcționate spre Engelbart. „Există impresia că Doug se ascunde într-un ungher și clocește idei. Oamenii se simt prost cu toate surprizele astea... Doug nu permite destul control, stabilire a obiectivelor, participare, în general.“[528] La finalul perioadei experimentale, s-a dispus o evaluare. Raportul final conchidea: „Sincer, habar n-avem ce naiba se petrece“.

Dar Engelbart a mers mai departe, indiferent, convins că EST și întâlnirile îi vor ajuta echipa să devină mai creativă. S-a pus presiune pe echipă să participe la cursuri, jumătate dintre costuri fiind suportate de laborator. După ce prima cohortă a revenit de la cursuri, uimiți și evanghelizați, tot mai mulți au început să cedeze. S-a lăsat o ceață s-o tai cu cuțitul. Autenticitatea s-a răspândit prin ARC precum un râgâit obscen: a urmat un val de divorțuri, un programator aflând de la soția lui că aceasta se culcase cu prietenul lui cel mai bun. Unii programatori au devenit hipersensibili și dificili, alții s-au mutat în comunități, iar alții au renunțat complet la cercetarea în informatică. Veneau echipe de la Departamentul Apărării în vizită și găseau membrii personalului desculți, șezând în cerc, cu sticle de vin deschise, țigările cu

marijuana aprinse, în mijlocul unei ședințe de grup. Beneficiile pentru relațiile de muncă erau nesemnificative.

Membrii personalului care reușiseră să reziste în fața EST au început să considere mediul de lucru insuportabil. Unul dintre ei, Donald „Smokey“ Wallace, s-a plâns că Engelbart își trata oamenii ca pe niște „cobai de laborator“[529] și a demisionat, alături de alți câțiva. În mod inevitabil, în 1974, lui Engelbart i s-a retras finanțarea. Xerox, cu ajutorul diverșilor absolvenți ai lui Engelbart, avea să transforme ideea lui în realitate, îmbunătățind-o, cu timpul, cu ajutorul tehnologiei mai noi și punând accent pe simplitate. În 1979, își prezentau activitatea într-o demonstrație privată, devenită celebră grație unui ambițios antreprenor din domeniul tehnologiei pe nume Steve Jobs – care a fugit apoi la compania sa, Apple Computer[530], și le-a dat dispoziție oamenilor lui să înceapă să copieze ideea lui Engelbart. Dar avea să treacă o vreme înainte ca restul planetei, inclusiv Jobs, să ajungă din urmă geniul lui Engelbart. Mouse-ul nu avea să fie disponibil publicului larg decât începând cu 1983, iar uluitoarea lui viziune asupra Internetului avea să aibă nevoie de și mai mult până la materializare. După ce a văzut computerele legate în rețea la demonstrația Xerox, Jobs a lăsat deoparte mult timp această idee, atât de preocupat fusese de interfața cu utilizatorul. Engelbart și-a amintit că îl cunoscuse pe Jobs în anii 1980.[531] Conform relatărilor sale, i-a spus lui Jobs despre computerul lui Apple că era „groaznic de limitat. Nu are acces la documentele altcuiva, la e-mail, la registrele comune de informații.“

Dar Jobs nu a înțeles.

– Toată puterea de calcul de care ai nevoie va fi pe computer, a spus el.

– Bine, dar asta e ca și cum ai avea un birou fără telefon sau ușă, i-a răspuns Engelbart. Jobs, a spus el, pur și simplu l-a ignorat.

Mare parte din spiritul măreței viziuni a lui Engelbart avea să fie purtată în viitor de omul care a fost nu doar invitat să ia cuvântul, alături de Vasco, la conferința de la Esalen, „Tirania spirituală“, dar care a fost și consultant și cameraman la demonstrația din 1968. Stewart Brand avea să adauge la tehnologia lui Engelbart ideologia umanist-neoliberală care continuă și azi să domine cultura computerului. În luna ce a urmat demonstrației, a apărut primul număr al The Whole Earth Catalog, al lui Brand, ale cărui birouri erau

la doar câteva străzi distanță de laboratorul lui Engelbart. Când dai deoparte coperta acestui bazar ezoteric de produse și filosofii, vezi formularea misiunii sale. Declarând că „suntem ca niște zei și s-ar putea chiar să ne pricepem la asta“, catalogul saluta un viitor în care „se dezvoltă un domeniu al puterii intime, personale – puterea individului de a conduce propria educație, de a găsi propria inspirație, a-și modela mediul și a-și împărtăși aventurile cu cei interesați“. Biograful lui Brand, profesorul de la Universitatea Stanford Fred Turner, observa cu acuitate că acest Catalog prezenta o modalitate de a schimba lumea cumpărând lucruri, o „idee care a prins“.[532] În 2005, Steve Jobs numea The Whole Earth Catalog „una dintre bibliile generației mele... un fel de Google pe hârtie“. Indicația de pe ultima pagină a ultimului număr, „Rămâneți flămânzi. Rămâneți nebuni“, avea să devină o mantră care i-a dominat viața și cariera.

Brand și adepții lui sunt, adesea, descriși ca un fel de tehno-hipioți. Dar ceea ce nu se spune, în general, este că viziunea lor utopică despre o lume fără ierarhii, din care ordinele învechite, centralizate, autoritare să dispară, lăsând toți indivizii liberi să-și administreze viața după pofta inimii, era izbitor de asemănătoare cu viziunea lui Friedrich Hayek despre neoliberalism, în care vechiul stat centralizat, coercitiv, să fie redus la minimum, lăsând toți indivizii liberi să-și administreze viața după pofta inimii. În 1995, Brand a declarat pentru Time Magazine că „disprețul față de autoritatea centralizată“ a contraculturii era cel care furniza fundamentul filosofic „nu doar pentru Internetul fără lideri, ci și pentru întreaga revoluție a computerului personal“.[533] Într-adevăr, inima lui grecească fusese cât se poate de evidentă încă din copilărie. Student fiind, îngrozit de comuniști, scrisese în jurnalul lui: „Dacă o să fie o luptă, atunci mă voi lupta. Și mă voi lupta cu un scop. Nu voi lupta pentru America, nici pentru casă, nici pentru președintele Eisenhower, nici pentru capitalism, nici măcar pentru democrație. Voi lupta pentru individualism și libertate personală.“[534] A făcut o vedetă din antreprenor, individualistul care începe singur o afacere, și manifesta un autentic dezgust neoliberal față de guvernul altruist, scriind mai târziu: „Toată acea idee fixă a victimei – care spune guvernului că el e cel ce trebuie să-i rezolve problemele – este o totală anatemă pentru Întregul Pământ (Whole Earth)“.[535]

Dar, la fel de mult ca Brand însuși, rețeaua de persoane influente cu idei

similare pe care le-a atras în jurul lui avea să aibă un efect definitoriu asupra culturii digitale de azi. Din publicaţia de contracultură The Whole Earth Catalog au încolţit o serie de alte titluri de publicaţii şi o nouă formă de comunitate care se reunea „online“, conectată prin computere şi modemuri, pe care o numea Whole Earth 'Lectronic Link. În 1987, Brand a devenit cofondator al Global Business Network (GBN), o agenţie de consultanţă alcătuită din „oameni remarcabili“, printre care Doug Engelbart şi cofondatorul Institutului Esalen, Michael Murphy. GBN îşi răspândea viziunea despre viitorul liber şi conectat în adâncul birourilor şi al minţilor celor puternici, consiliind clienţi precum IBM, AT&T şi Pentagonul.[536] Acea viziune avea să aibă o contribuţie însemnată la modelarea epocii contemporane a perfecţionismului şi a indivizilor ce trăiesc în ea.

A fost o combinaţie efervescentă şi stăruitoare de idei din toate epocile pe care le-am străbătut. Dovada cea mai clară este concepţia umanistă a oamenilor ca zei, obsesia de la Esalen pentru autenticitate şi „deschidere“, tulburătorul narcisism al mişcării stimei de sine şi voinţa neoliberalilor de a vedea pieţe libere competitive transformând lumea oamenilor într-un joc. Ei au început să înainteze ideea că o nouă eră a tehnologiei conectate în reţea avea să doboare vechiul sistem şi să declanşeze o eră a libertăţii şi a individualităţii fără precedent. Ierarhiile guvernului şi ale corporaţiilor – atât de colective, atât de coercitive – vor fi doborâte şi o nouă civilizaţie va apărea, în care fiecare persoană va fi propriul centru independent de ingenuitate şi profit.

În 1977, Peter Schwartz, membru al GBN, a semnat împreună cu alţi autori un eseu care avea să exercite o mare influenţă[537], intitulat „The Long Boom: A History of the Future, 1980–2020“[538], care schiţa un traseu al viitorului. Numindu-şi viziunea „nu o predicţie, ci un scenariu, unul în egală măsură pozitiv şi plauzibil“, el observa că SUA se aflau în toiul unei perioade de prosperitate economică şi că, „exceptând o catastrofă cu totul neobişnuită, mare parte a lumii va continua să prospere... la o scară cum nu a mai existat anterior“. Reformele neoliberale introduse de Thatcher şi de Reagan, care, la momentul respectiv, păruseră „brutale“, dăduseră roade. Aceste schimbări, alături de noile progrese din sfera tehnologiei computerelor, urmau să aibă drept rezultat o Americă scăldată în bogăţie până în anul 2000. „Odată cu naşterea unei societăţi conectate, globale, conceptul de deschidere nu a fost

niciodată mai important. Este principiul esenţial care face această lume nouă să funcţioneze. În câteva cuvinte, formula-cheie pentru maturizare este aceasta: deschis, bine. Închis, rău. Tatuaţi-vă aceste cuvinte pe frunte. Aplicaţi-le standardelor tehnologiei, strategiilor de afaceri, filosofiilor de viaţă. Este conceptul câştigător pentru indivizi, pentru naţiuni, pentru comunitatea internaţională, în anii ce vor veni.“

Cuvântul „deschis“ a se citi „liber“: pieţe libere de reglementări; afaceri libere să facă ce le trece prin cap; femei şi bărbaţi „liberi“ să joace jocul neoliberal al vieţii. Pe hârtie, mulţi membri ai GBN erau partizani ai libertăţii absolute, care este ideologia politică cel mai adesea asociată cu Ayn Rand şi cu adepţii ei. În realitate, libertarianismul şi neoliberalismul au extrem de multe în comun, nu în ultimul rând credinţa lor centrală în bunăvoinţa pieţelor libere şi ura faţă de planificarea centralizată şi faţă de stat. Alan Greenspan s-a autointitulat libertar[539], la fel ca mulţi dintre asociaţii lui Stewart Brand. Wired Magazine, care făcea, poate, mai mult decât oricare altă publicaţie pentru promovarea publică a viziunii sale asupra lumii, era parţial finanţată de GBN şi-l avea drept cofondator pe libertarul Louis Rosetto.[540] (O ediţie din 1994 a scris chiar despre GBN, descriind oamenii din această reţea ca pe o serie de platforme interconectate – membrul cu cele mai multe conexiuni dintre toţi era Michael Murphy, de la Esalen.[541])

În rândul lor, GBN, Whole Earth Network şi Wired Magazine erau fantastic de apreciate pentru popularizarea acestei viziuni neoliberale a viitorului digital, în anii 1990. „La sfârşitul deceniului“, scrie Turner, „descrierea libertară, utopică, populistă a Internetului ar putea fi auzită pe holurile Congresului, în sălile de şedinţă ale conducerilor corporaţiilor din top Fortune 500, pe forumurile din spaţiul cibernetic şi în bucătăriile şi în sufrageriile investitorilor individuali din America.“[542] Wired şi reţeaua de oameni de pe scena Whole Earth „au validat apelurile pentru liberalizarea corporaţiilor, reducerea implicării guvernului şi o îndepărtare de guvern şi o apropiere de întreprinderea flexibilă şi de piaţa globală ca terenuri principale ale schimbărilor sociale.“[543] O nouă ordine se întrevedea: ierarhiile închise din afaceri şi corporaţii aveau să pice, guvernul urma să se restrângă, iar puterea reţelei deschise, conectată prin computere, avea să le ofere cale liberă indivizilor pentru a deveni mai bogaţi ca niciodată. Strategiile de gamification a vieţii oamenilor erau dramatic accentuate, graţie tehnologiei

siliciului. Dar, la fel cum se întâmplă cu toate marile mișcări culturale, nimic din toate acestea nu ar fi avut, de la început, loc dacă nu ar fi rezonat deja cu ceva din străfundul sinelui oamenilor. Aceasta era o concepție despre mâine proiectată perfect pentru sinele neoliberal care se forma încă din anii 1980 și care era acum, în anii 1990, îmbibat de demnitate personală.

La doi ani, opt luni și zece zile după publicarea articolului „The Long Boom“, a venit prăbușirea. Pe 11 martie 2000, investitorii au început să reacționeze, când au văzut cum companiile tehnologice în care turnaseră bani fuseseră mult supraevaluate. În mai puțin de o lună, aproape un trilion de dolari a dispărut de pe piața de valori. Dar, odată ce membrii acelor companii ce efectuau tranzacții pe Internet s-au liniștit, o nouă fază a erei Internetului a început să reînvie sub propriile-i ruine. Această restartare, „Web 2.0“, a apărut ca un fel de nepot digital al Institutului Esalen. A venit îmbunătățit cu tehnologia centrată pe Eu a lui Engelbart, cu liberalismul neoliberal al Global Business Network, al lui Brand, și, nu în ultimul rând, cu mult narcisism. Avea să fie un fel de ședință de grup globală online, în care moneda era sinele, iar standardul de aur era dat de deschiderea și de autenticitatea personale. Viitorul Internetului avea să fie „social“. El urma să reafirme puterea lui „Eu“. Platformele lui urmau să netezească ierarhiile și mai mult, dând fiecărui „Eu“ o voce, un caracter, o prezență, o marcă. Avea să urce deasupra sentimentului mereu crescând al individualismului, ducând neoliberalul joc al vieții în locuri inimaginabile, aruncând sine contra sine într-o neîntreruptă competiție pentru followeri, feedback și like-uri. Dar avea, de asemenea, să se cufunde în puțuri mai întunecate – unele conectate la puternice instincte primare referitoare la statut, reputație, afront moral și pedeapsă tribală.

În decembrie 2006, în cinstea acestei evoluții, protagonistul faimoasei coperte anuale „Person of the Year“ („Omul anului“) a publicației Time Magazine a fost „You“ („Tu“). Două săptămâni mai târziu, Steve Jobs a dat lumii primul iPhone. Între 2006 și 2008, baza utilizatorilor de Facebook a crescut de la 12 milioane la 150 de milioane de persoane.[544] Între 2007 și 2008, Twitter a crescut de la 400 000 de tweet-uri pe trimestru la 100 de milioane.[545] „Tu“ sosise. Și, pentru a se descurca și a progresa în această nouă arenă saturată de „tu“, tu trebuia să fii un tu mai bun decât toți ceilalți tu care te înconjurau în același timp. Tu trebuia să fii mai distractiv, mai original, mai frumos, cu mai

mulţi prieteni, să ai replici mai spirituale şi opinii mai juste, iar cel mai bine era să faci asta cu stil, în locuri interesante, cu un mic-dejun sănătos, delicios şi frumos prezentat.

În 2008, acest tărâm neoliberal deja intens competitiv şi obsedat de statut s-a ciocnit de o catastrofă economică mondială. Ca urmare a crizei financiare, o presiune şi mai mare a început să apese pe umerii individului occidental de rând. Epoca perfecţionismului sosise.

*

Trenul meu trecea prin Menlo Park, unde John Vasconcellos se recuperase în urma operaţiei de bypass cardiac, unde Doug Engelbart dezvoltase uimitoarea viziune a computerului personal şi unde organizaţia Whole Earth a lui Stewart Brand îşi avusese sediul central. A trecut prin Palo Alto, locul Universităţii Stanford şi al Xerox PARC, şi apoi prin Mountain View, unde Engelbart a primit prima sa slujbă în Valley şi care este, acum, Googleland. Cartierele aveau un aspect dezamăgitor de simplu: grupuri de bungalouri – din teracotă de un alb mohorât, prăfuit – cu SUV-uri supradimensionate parcate pe alei. În curţi, palmieri înalţi, crescuţi mult dincolo de parcele, dădeau peisajului un aspect neîngrijit. Era o atmosferă de sâmbătă seară; tomberoane pentru reciclare, mai mulţi Buddha din beton şi bărbaţi în pantaloni scurţi, cu varice proeminente, pedalând pe biciclete scumpe. Trenul s-a oprit, în cele din urmă, în Sunnyvale, unde cobori pentru Cupertino, locul în care rezident este Apple. Am luat un taxi şi am urcat un deal până la Rainbow Mansion, o casă mare crem cu un acoperiş de teracotă, care era, acum, o „comunitate internaţională“ formată din tineri tehnicieni de geniu.

În căutarea sinelui, ajunsesem, încă o dată, la marginea lumii occidentale. Acum, că aterizasem în prezent, aveam ocazia de a cunoaşte exemplare de sine care, dacă ideile pe care le urmărisem erau corecte, ar fi trebuit să fie alcătuite din foarte multe dintre vieţile strămoşilor lor. Fiind născut şi crescut în anii 1980 şi 1990, aceştia erau neoliberali pursânge, genul de oameni pe care mulţi dintre liderii culturali ai trecutului nostru, de la Aristotel la Stewart

Brand, via Ayn Rand și Colectivul ei, ar trebui, teoretic, să îi recunoască și să îi considere buni. Am vrut să văd dacă le puteam identifica nălucile bântuindu-i pe bărbații și pe femeile care ne construiau viitorul și să descopăr măsura în care aceștia își însușiseră economia timpului lor, modelând-o într-un sentiment despre cine erau, cine voiau să fie și cum ar trebui să funcționeze lumea.

De când avântul tehnologiei atrăsese atâtea dintre cele mai evoluate minți ale lumii în această zonă, traiul la comun devenise extrem de popular. San Francisco avea, acum, cele mai mari chirii din toată America – costul mediu pentru un apartament cu un dormitor era cu 23% mai mare decât în New York.[546] Aceste spații de cazare pentru echipe erau adesea denumite „Hacker Hostels“, iar ziarele locale savurau, lacome, poveștile de scandal și excentricitățile care păreau să vină dinspre ele precum Wi-Fi-ul. De exemplu, în San Francisco Examiner se scrisese despre un anume Negev[547] că ar fi perceput 1 250 de dolari pe lună pentru un loc cu paturi suprapuse, în care înghesuia 60 de oameni într-un spațiu gândit pentru 22, plin de gândaci, de șoareci și cu un „iz persistent de gaz, de la un boiler stricat“. Între timp, Chez JJ, din cartierul The Castro[548], fusese închis după reclamații repetate ale unui vecin – un lucrător guvernamental de 44 de ani – care se presupunea că s-a simțit suficient de chinuit pentru a se răzbuna punând un cântec pentru copii în mod repetat și la volum maxim, plecând apoi de acasă cu orele. The Startup Castle, un conac din Valley în stil Tudor[549], a devenit subiect de batjocură când au fost date în vileag condițiile pe care trebuia să le îndeplinești pentru a fi acceptat în chirie. Solicitanții trebuiau să se antreneze 15 ore pe săptămână, să aibă diplomă „de înaltă clasă“ și să le placă să mângâie câini. „Problemele“ care te-ar fi împiedicat să fii acceptat includeau primirea cu regularitate de pachete de la părinți și „prescrierea oricăror medicamente de către psihiatru, mai mult de o singură dată“.

Persoana cu care trebuia să iau legătura la Rainbow Mansion era un angajat spaniol al NASA, pe nume Vanesa.

– Te afli în Camera misterelor, mi-a spus ea, conducându-mă prin holul înalt, strălucitor, cu un candelabru ponosit și cu un calendar de perete pe care cineva trecuse în program „Dominația mondială“ pentru luna viitoare.

Vanesa era persoana care se ocupa de solicitările trimise acolo din toată

lumea de către lucrători care încercau să obțină cazare.

– Atragem oameni de înaltă calitate, mi-a spus ea deschis. Primul filtru este dacă mi se pare că sunt destul de interesanți. Vrem oameni care să fi trăit în mai multe țări, oameni care fac lucruri uimitoare în domeniul lor de activitate și oameni cu care să te înțelegi bine cu ușurință. Dacă au relații, poate fi și asta de mare folos, pentru că atunci avem acces la și mai mulți oameni ca ei.

Mi-a arătat o cameră comună, sus, unde dormeau oaspeții temporari care candidează pentru un loc în casă. Paturile lor erau frumos aranjate și pline de lucruri personale: cărțile The Psychology of Influence and Persuasion (Psihologia persuasiunii – totul despre influențare), de dr. Robert Cialdini, și Zero to One (De la zero la unu. Note despre startup-uri sau cum să construiești viitorul), de Peter Thiel, influentul investitor libertan, suporter al lui Trump și cofondator al PayPal, se aflau alături de un coif de viking de butaforie și de un pistol cu apă roșu aprins. În timpul perioadei de interviuri, locuitorii permanenți din Mansion convocau întâlniri în care erau discutate și judecate potențialele traiectorii în carieră și personalitățile celor audiați, în funcție de care se vota. Mi se părea că, pentru a dobândi un loc acolo, trebuia, în principal, să reprezinți un beneficiu pentru toți ceilalți. Oamenii ăștia erau cu toții noduri în rețea, insule individuale de știință și putere, buni doar cât valoarea pe care o ofereau. Părea dur, dar și rațional și pragmatic... și părea neoliberal, și tipic GNB, și libertar și grecesc.

Seara, când să mă întind pe salteaua mea din Camera misterelor, un inginer mecanic pe nume Jeremy a băgat capul pe ușă. Avea 35 de ani, era energic precum un cățeluș și îmbrăcat într-un tricou gri simplu și pantaloni de doc cu tot felul de buzunare și de buzunărașe atârnând ici și colo. Veteran a trei startup-uri, Jeremy lucra acum la un proiect secret pentru o firmă din domeniul tehnologiei, extrem de faimoasă, pe care m-a rugat să nu o menționez, dar mi-a dat permisiunea să o descriu ca pe o „companie cunoscută în mod normal pentru motorul de Internet“.

Am ieșit la un burger. În timp ce ne îndreptam cu mașina către Cupertino, trecând pe lângă clădiri joase misterioase marcate doar cu numere și logouri Apple strălucitoare, l-am întrebat pe Jeremy cum ajunsese să fie recrutat de extrem de faimoasa firmă din domeniul tehnologiei, cunoscută în mod normal pentru motorul de Internet. Mi-a explicat că fusese abordat de ei după ce

auziseră de un proiect la care lucrase.

– Era o chestie de purtat la încheietura mâinii care avea forma unui ceas, apoi se deplia și se transforma într-un quadcopter, cu elice de manevră și elice propulsoare, se îndepărta în zbor de tine, se oprea, îți făcea o fotografie, revenea la tine și se plia la loc pe încheietura mâinii, în formă de ceas.

– Nu te cred, am spus eu.

– Am să-ți arăt un filmuleț.

– Și vrei să-mi spui că știe cum să se oprească în aer și să îți identifice fața?

– Are o întreagă gamă se senzori pentru a-și da seama unde este și cum să se întoarcă.

– Mai scutește-mă, am spus eu.

Ne-am continuat o vreme drumul în tăcere.

– Deci e ca o dronă pentru selfie-uri? am întrebat eu.

– Și este o dronă adevărată, a spus el. O dronă este un mecanism autonom care ia propriile decizii. Asta este, de fapt, o dronă.

– Și cât ți-a luat să construiești chestia asta?

– 30 de zile, a spus el.

– Hai, mai du-te naibii, am spus eu.

– 30 de zile!

– Și cam câte ore ai muncit?

– Pe toate, a spus el. A fost foarte intens. Există un motiv pentru care atât de mulți dintre acești antreprenori sunt tineri. Mintea tânără și corpul tânăr rezistă al naibii de mult. Majoritatea oamenilor clachează. Uneori am dormit în depozite, pe cartoane, ca să pot sta destul de mult treaz.

– Ai dormit sub masa de lucru?

– Nici măcar nu am avut o masă de lucru. Munceam 20 de ore în unele zile. Intervalele de timp sunt scurte, timpul înseamnă bani, banii din VC (venture capital = capital de risc)se termină, de multe ori te plătesc în capitalul propriu, așa că, dacă dă faliment compania, nu-ți primești banii. Poate fi un adevărat concasor.

După ce ne-am luat burgeri și cartofi prăjiți la Five Guys, Jeremy mi-a arătat pe YouTube un filmuleț cu drona pentru selfie în acțiune. M-am minunat în tăcere de cât de impresionant era totul, dar și de cât era de brutal. Dacă Ayn Rand și Aristotel ar fi fost în seara aceea cu noi la Five Guys, la un burger All-The-Way cu cartofi prăjiți în stil Cajun, cu certitudine că l-ar fi luat în brațe pe Jeremy ca pe un fiu. Venisem să caut sinele neoliberal și se părea că le găsisem capitala sinelui de echipă. Desigur însă că ceea ce se petrece în Silicon Valley se petrece și altundeva. Această viziune, a indivizilor „liberi“ să se descurce și să progreseze zburând ca niște bondari liberi din slujbă în slujbă, este ceva cunoscut drept „gig economy“, adică un fel de economie la cerere sau muncă la comandă. Ea apare, de asemenea, și sub înfățișarea lucrătorului cu „contract cu zero ore de muncă“. Sunt aranjamente în care responsabilitatea angajatului este diminuată, iar cea a individului, crescută la maximum. Asta m-a făcut să mă gândesc la bărbatul de la recepția Institutului Esalen, care refuzase să îmi ia bagajul: nu ne asumăm responsabilitatea. Aceasta se dovedea a fi mantra timpurilor noastre.

În 1981, Margaret Thatcher spusese că „economia este metoda, însă scopul este transformarea sufletului“. Lucrul cu adevărat extraordinar, pentru mine, era că sufletul oamenilor chiar se schimbase – și întocmai prin metoda propusă de Thatcher. Tinerii de azi au crescut într-o eră în care piețele au devenit libere să conducă, iar piețele libere favorizează oamenii de afaceri pe cont propriu, care se bazează pe propria muncă acerbă și pe propria șiretenie pentru a supraviețui. Această generație a internalizat economia neoliberală. A devenit o caracteristică principală a ceea ce sunt și a ceea ce vor să fie.

– Trăim într-o epocă în care retorica pieței, la bine și la rău, și probabil mai mult la rău, a devenit aproape o cultură pop, mi-a spus antropologul Alice Marwick. Oamenii sunt interesați de antreprenoriat ca valoare socială generală. Admiră celebrități pentru lupta lor, urmărind cu aviditate lucruri

precum ce album sau ce film face cei mai mulţi bani sau cine este cel mai bine plătit. Există sentimentul că urmăreşti bani corporatişti şi în felul ăsta eşti independent şi nu-ţi poate spune nimeni nimic. Dar ce înseamnă asta cu adevărat este că permitem normelor şi valorilor corporaţiilor să dicteze cum să ne comportăm în viaţa de zi cu zi.

În epoca perfecţionismului, este mai probabil să acceptăm, pur şi simplu, că nu trebuie să ne bazăm că organismul colectiv, fie el guvern sau corporaţie, o să-şi asume responsabilitatea pentru noi.

– Ne-am îndepărtat mult de situaţia în care companiile îşi asumau responsabilitatea pentru pregătirea angajaţilor şi păstrarea lor ani la rând, a spus ea. Recompensăm acest flux aproape constant de liberi-profesionişti, care rămân într-o companie doar pentru un an sau doi şi sunt responsabili pentru menţinerea abilităţilor la zi, căci, dacă nu fac asta şi nu pot obţine o slujbă, este numai greşeala lor. Nu este greşeala statului că nu are grijă de cetăţenii lui, este greşeala ta că nu te ridici la nivelul cerinţelor cu care te confrunţi. Eu cred că oamenii chiar subscriu la această idee.

Dar când o economie ca aceasta devine parte din cine suntem, acest lucru poate fi periculos. Înseamnă că avem tendinţa să judecăm oamenii care chiar au stringentă nevoie de ajutor – şi ne judecăm pe noi înşine aspru când avem nevoie de ajutor. Decidem că suntem nişte rataţi. Am pierdut jocul. Şi, dacă tindem către perfecţionism, fiind mult mai sensibili la semnalele eşecului din mediul nostru, riscăm ca sinele să devină instabil, venindu-ne idei de sinucidere şi de automutilare corporală.

Geniul neoliberalismului e dat, parţial, de faptul că energia lui vine din dorinţa noastră naturală de rang – răsplăteşte impulsul de a-i depăşi pe ceilalţi din trib, impuls care se găseşte în mod natural în animalul uman. Aşa cum a plănuit părintele său, Freidrich Hayek, aceasta înseamnă că nu trebuie impus cu forţa, aşa cum au făcut-o ideologiile ratate, precum comunismul şi fascismul.

– Piaţa reuşeşte să orânduiască oamenii făcându-i pe aceştia să se orânduiască singuri, mi-a spus Marwick, aşa că statul poate sta relaxat şi privi.

Unele dintre efectele pe care le-a avut această economie neoliberală post-

stimă de sine asupra valorilor noastre au fost descrise de experţii în narcisism, profesorii Twenge şi Campbell. Ei citează studii[550] care sugerează modificări semnificative ale valorilor, în rândul tinerilor, mai ales în domenii precum individualismul şi materialismul. În 1965, de exemplu, 45% din studenţii din primul an spuneau că ei credeau că era important să ai o situaţie financiară bună, o cifră care a crescut la 74%, în 2004. Pentru copiii de liceu din anii 1970, era doar pe jumătate probabil, comparativ cu cei din anii 1990, să creadă că era important „să ai mulţi bani“.

– Cea mai mare schimbare în cultură, de la epoca baby boom până azi, a fost acest lucru despre găsirea unei filosofii logice a vieţii, mi-a spus Campbell. Şi cea mai mare creştere este cu privire la dorinţa de a câştiga mai mulţi bani. E o schimbare majoră de la valori interne la mai multe valori externe.

Toate acestea se regăsesc şi în natura ambiţiilor noastre.

– Vreau să spun că voi, cei din Marea Britanie, aveţi această cultură a faimei. Noi am preluat mare parte din ea de la voi.

Un sondaj din 2006[551], printre copiii britanici, a plasat „să fii vedetă“ în fruntea „lucrurilor foarte bune din lume“. În Statele Unite, în acelaşi an, un alt studiu a arătat că puţin peste jumătate din cei cu vârste între 18 şi 25 de ani au numit „să devin faimos“ ca prioritate a generaţiei. Twenge indică şi alte date care sugerează că individualismul este în creştere[552], inclusiv folosirea la scară mai largă a limbajului egocentric în cărţi şi în versuri de cântece şi popularitatea în creştere a numelor neobişnuite date copiilor.

– Dar una dintre datele mele preferate este numărul oamenilor din ţara noastră care au avut mistica experienţă a legăturii directe cu Dumnezeu, a spus Campbell. S-a dublat, din anii 1960 încoace.

În cartea lor, The Narcissism Epidemic[553], Twenge şi Campbell descriu o altă schimbare culturală pe care eu am considerat-o deosebit de remarcabilă, dată fiind experienţa mea de la Abaţia Pluscarden. Ei scriu despre cel mai mare lăcaş sfânt din America, Biserica Lakewood, din Houston[554], care se pare că are pereţii tapetaţi cu portrete „perfect pictate cu aerograful“, ale pastorului său, Joel Osteen. „Dumnezeu nu ar fi sădit visul în inima ta, dacă nu ţi-ar fi dat deja tot ce ai nevoie pentru a-l implini“, a scris Osteen, continuând cu

explicația că „Dumnezeu nu te-a creat să fii un oarecare. Ai fost creat pentru a excela.“ A fost greu de crezut că aceasta era aceeași religie ca aceea cu care făcusem cunoștință în Scoția. Parcursesem un drum lung de la „sunt cu adevărat un vierme“. Neoliberalismul și revoluția stimei de sine ce îl caracterizează se pare că ajutaseră chiar la reinventarea lui Dumnezeu.

Când ne scăldăm, de la naștere, în propria economie, valorile ei încep să se infiltreze în lucrurile pe care le spunem și le facem. Neoliberalismul radiază către noi din multe unghere ale culturii și îl absorbim ca pe o radiație. Este în programele de televiziune și pe rafturile supermarketurilor; este chiar și în rețetele noastre eliberate de medic.

– Dacă te uiți la lucruri precum emisiuni televizate în care se schimbă aspectul fizic al cuiva, sau la produsele pentru slăbit, sau la cărțile motivaționale despre cum să devii mai productiv, sau la medicamentele pentru ADHD care te ajută să lucrezi mai multe ore, semnificația tuturor este că îți poți asuma responsabilități pentru a deveni o persoană mai bună, a spus profesorul Marwick. Și dacă devii o persoană mai bună, asta necesită adesea achiziționarea multor lucruri sau reglarea organismului conform cu ceea ce ar trebui să fie un cetățean neoliberal adevărat – o persoană activă și sănătoasă, care e prezentă și are inițiativă. Marwick consideră că aspectul pozitiv a fost un factor pentru poziția noastră tot mai progresistă față de problemele minorităților.

– Insistența asupra drepturilor homosexualilor și a căsătoriei între persoane de același sex este un produs neoliberal, a spus ea. Homosexualii și lesbienele sunt niște consumatori grozavi. Așa că nu e rău, asta spun.

*

Pe măsură ce ne mâncam burgerii, l-am întrebat pe Jeremy dacă avea vreo idee de ce etalarea ostentativă a bogăției părea să fie atât de nepopulară în Silicon Valley. Părea un capriciu cultural interesant și nu eram sigur cum să-l interpretez.

– Păi, pentru că este foarte uşor să primeşti o sumă uriaşă de bani foarte, foarte repede, iar oamenii nu sunt impresionaţi de asta, a spus el. Este mult mai important să fii cunoscut pentru ceea ce ai făcut.

– Dar de ce?

– Este o altă faţetă a puterii, precum ceva creat de tine să influenţeze vieţile a milioane de oameni. În Silicon Valley, încercăm cu toţii să schimbăm lumea. Există oameni care spun asta şi există oameni care o cred. Din experienţa mea, dacă mergi numai pe un aspect, vei avea probleme. Dacă te interesează doar banii sau dacă vrei doar să schimbi lumea, eşti complet naşpa.

– De ce?

– Pentru că, dacă nu schimbi lumea şi nu faci mulţi bani, eşti un ratat.

Pe drumul de întoarcere la Rainbow Mansion, i-am spus lui Jeremy că mă interesa în mod special să găsesc un anume tip de tehnician. La fel cum cultura în care plutim formează un „sine perfect“ generalizat la care să ne raportăm cu toţii, tot aşa fiecare celulă a acelei culturi generează propria iterare specializată. În 1943, Jean-Paul Sartre a observat că exista un concept cultural al ospătarului perfect, la fel cum există modele de profesor perfect, vedetă de muzică pop perfectă, politician perfect, părinte perfect şi şef perfect. În Silicon Valley, există un model al sinelui ideal către care aspiră mulţi tineri tehnicieni şi care a devenit deosebit de influent în Occident. Este o concentrare a tuturor speranţelor, valorilor şi idealurilor lor. Este „Inventatorul“, bravul geniu cu spirit de iniţiativă, care, prin inspiraţie, curaj şi muncă acerbă, nu doar că a devenit bogat, dar a făcut şi lumea un loc mai bun.

Când am rugat-o pe profesoara Marwick, care a făcut muncă de teren extinsă în Silicon Valley în timpul epocii Web 2.0, să descrie acest ciudat arhetip, iată ce mi-a spus:

– Inventatorul este vizionar. Inventatorul este inteligent. Inventatorul este independent. Inventatorul este iconoclast. El este, de obicei, un bărbat alb sub 30 de ani, care a studiat la Stanford sau la Harvard. Poartă hanorace. Poartă adidaşi. Are bicicletă. Munceşte foarte mult. Este intransigent în ceea ce

privește viziunea asupra lumii. Are un fel de viziune pe care o va pune în aplicare și va încerca asta, indiferent de ce i-ar sta în cale. Este tocilar, puțin ciudat și are unele capricii personale. Dar este uns cu toate alifiile în materie de tehnologie, este mereu on, mereu conectat. Și va schimba lumea.

– Oh, ar trebui să stai de vorbă cu Dan, a spus Jeremy, când l-am întrebat. El conduce Deep Space Industries.

– Ce este Deep Space Industries? am întrebat.

– Încearcă să mineze asteroizi.

– Încearcă să mineze asteroizi? am spus.

– Dap.

– Hai, mai du-te-ncolo!

Întors în pat, în Camera misterelor, am rămas în șezut, sprijinit de perne, și am început să răsfoiesc prin carnetul meu de notițe. Înainte să ajung la Cupertino, petrecusem o vreme într-un Hacker Hostel din San Francisco. Se numea 20Mission și era destul de popular încât să se scrie în revistele de modă despre petrecerile care se dădeau acolo în mod regulat, atrăgând, în mod normal, peste 800 de oaspeți mondeni. Acolo, descoperisem și mai multe dovezi ale absorbției moderne de idei, pe firul cărora mergeam încă din 2500 î.Hr.

În 20Mission se intra pe o ușă nemarcată din spatele unui grilaj din metal negru care se descuia cu o aplicație de smartphone. Pereții celor patru coridoare, aranjate în pătrat, erau vopsiți cu motive hippy în stilul anilor 1960 și cu fluturi și fulgi de zăpadă decupați. Pe coridoare erau 41 de uși ale camerelor, toate burdușite cu abțibilduri („I Robots“; „Die Techie Scum“[555]). În centru era o curte în care crescuseră găini, până când consiliul local a aflat și i-a forțat să plătească retroactiv planurile arhitecturale pentru coteț. Întregul proiect a costat până la urmă 10 000 de dolari. Găinile au făcut un ou. Când „Mama casei“, Diana, mi-a făcut un scurt tur de prezentare, mi-a spus că existaseră reclamații din cauza deranjului „supranatural“.

– Cred că bântuie pe-aici fantoma unei prostituate, a spus ea pe un ton calm. E o femeie care a fost ucisă aici.

– Și ce face fantoma? am întrebat eu.

Ea m-a privit de parcă aș fi fost idiot.

– Păi, e o prostituată, a spus ea. Așa că te violează.

Cândva, clădirea ocupată acum de 20Mission fusese Hotel Sierra. Era în prezent o cerere uriașă pentru astfel de locuri – SRO-uri, sau „single room occupancies“, adică hoteluri cu camere pentru o persoană, modificate, cunoscute odinioară ca locuri de groază, pline de muncitori sezonieri, care mergeau din slujbă în slujbă, dar devenite, acum, locuri dorite, pline de muncitori sezonieri care merg din slujbă în slujbă.

– Viețile profesionale ale oamenilor sunt foarte fluide, mai ales ale inginerilor de software, mi-a spus un tânăr antreprenor pe nume Shannin, în bucătărie, în dimineața aceea. Nu cunosc nici măcar o persoană care să zică „o să-mi iau o slujbă la Google; mă văd muncind acolo în următorii 15 ani“. E mai degrabă ceva de genul „mda, mă văd aici un an sau doi, pe urmă, om trăi și om vedea“.

După ce a terminat de pregătit pentru cuptor broccoliul pe care urma să-l consume la prânz, am traversat cu Shannin coridorul, până în camera lui, care era la fel de șic și de ordonată ca el: cărți aranjate frumos, sertare compartimentate în mici secțiuni, o bicicletă de oraș de 3 000 de dolari, din fibră de carbon, impecabilă, agățată pe perete. El era frumos precum un băiat din corul bisericii și subțire ca un băț. Mi-a oferit o felie de pâine cu maia pe care o copsese în dimineața aceea. Era împachetată într-o mică bucată de hârtie albă. Era delicioasă. Se mutase la San Francisco în urmă cu doi ani, la vârsta de 22 de ani, și lucrase ca inginer de software pentru mai multe startup-uri, dar decisese apoi să își urmeze visul suprem. Se aventurase singur în sălbăticia neoliberală, propunându-și să devină un inventator de succes. În vreme ce căuta o direcție în care să-și lanseze ambițiile, prietenii i-au spus:

– Ție îți place să gătești și să te... afumi, așa că ai putea foarte bine să faci chestii comestibile.

A decis să facă felii de portocală trase în ciocolată infuzată cu ulei de canabis și să le vândă pentru 25 de dolari.

– Anul trecut, numai în California, s-a făcut peste un milion de dolari din vânzare legală de canabis, mi-a spus el, extrem de serios, ca și cum aș fi fost un capital de risc gata să bage mâna în portofel și să cumpere 3 procente din afacerea lui.

Când mi-a spus că prefera să muncească pentru el, l-am întrebat de ce.

– O vreme, o viață bună însemna să primești o educație bună la o universitate de top, apoi să intri într-o companie mare, ca GM sau Ford, o instituție mare, unde să te străduiești să urci pe scara ierarhică, și asta era tot. Apoi, oamenii au început să-și dea seama că ăsta nu era singurul mod de viață. Toată lumea a ajuns să se concentreze mai mult pe individualism. S-a trecut de la a munci pentru o companie, unde ai un loc de muncă sigur și primești mașină și asigurare de sănătate, la a te concentra pe ceea ce te pasionează cu adevărat. Ceva ce să meștерești mai degrabă singur, decât să o faci pentru altcineva și să primești, în schimb, fluturașul de salariu.

L-am rugat să descrie cum vede el Inventatorul.

– Inventatorul este cineva care își vede produsul ca pe propriul copil, mi-a spus.

– Deci să vezi dincolo de bani? am întrebat.

– Asta caută majoritatea capitalurilor de risc, a dat el din cap.

L-am lăsat pe Shannin să pregătească următoarea tranșă de chestii comestibile și m-am întors în bucătărie, unde l-am găsit pe Berkeley, un tânăr serios de 26 de ani, într-o cămașă cadrilată, cu păr tuns scurt și barbă îngrijită. Berkeley ajuta la administrarea 20Mission. Făcuse bani din moneda virtuală Bitcoin, pe care eu pretindeam că o înțeleg, fără să o înțeleg de fapt. Am început să conversăm despre rolul guvernului și despre proiecte colective pentru binele comun, devenind repede clar că el era profund sceptic.

– Este o chestie cam bizară când oamenii spun că este nevoie să facem lucruri

pentru binele comun, a spus el. Companiile tehnologice au făcut astfel încât să poți merge oriunde în oraș cu numai cinci dolari, din ușă în ușă, și să împarți costul ăsta la doi oameni. San Francisco ar fi imposibil fără Uber și Lyft. Și pe urmă vine administrația orașului și mă amendează că au pus unii graffiti pe ferestrele mele.

– Te amendează pe tine? am făcut eu. Îmi dădeam seama de ce era asta ceva enervant.

– Au fost momente când unii dintre noi au spus „Îți imaginezi că noi am făcut un experiment unde Google a preluat ceea ce face acum primăria?“, a spus el. Să-i lăsăm să încerce și să vedem cu ce vin?

Părea limpede că Berkeley credea că aceea era o idee interesantă, că mințile tehnicienilor erau altfel structurate decât cele ale politicienilor și ale funcționarilor publici. Am întrebat despre proiectele majore din perioada Marii compresiuni, precum New Deal. Nu au fost acelea acțiuni nobile pentru binele comun, pe care numai o organizație colectivă precum statul le putea întreprinde?

– Ideile acelea au fost încercate și unii ar spune că nu au funcționat conform planului, a spus el, zâmbind.

– În ce fel nu au funcționat?

– Păi, am avut un așa-zis război împotriva sărăciei în State. Sărăcia e încă aici.

– Dar nu este vorba și despre a le oferi oamenilor de la baza piramidei socio-economice un standard minim de viață? Nu trebuie să existe un obiectiv final dincolo de a te asigura că oamenii ăștia nu sunt complet nefericiți?

– Dar încă avem asta, într-o oarecare măsură.

Părea incapabil funcțional să accepte ceea ce spuneam eu, ca și cum persistența sărăciei și a nefericirii era un argument împotriva încercării de diminuare altruistă a efectelor lor. Era genul de mentalitate care poate fi derutată de ideea unui Serviciu medical național, de exemplu, sau a unei

finanţări din partea statului a artelor; genul care putea înţelege doar logica jocului şi clasificarea nemiloasă a concurenţilor în învingători şi învinşi. Mă făcea să mă întreb cum se identifica politic. Ayn Rand şi ideologia libertarianismului cu care a fost deseori asociată rămân demodate în cultura mare, poate şi din cauza dificultăţilor de prezentare ale autoarei, în cazul unor titluri precum Virtutea egoismului. Dar mi-a ajuns la ureche zvonul că era populară în ţara startup-urilor, deşi popularitatea ei era un secret.

– Eu sunt un fel de libertar, a spus el, precaut. Nu subscriu neapărat la o ideologie, dar se pare... S-a oprit. Curând însă, a început să vorbească despre startup-uri ca despre acte „creative“. Logica părea a fi cam aşa: la fel ca în anii 1960 şi 1970, oamenii erau încurajaţi să se actualizeze prin exprimare personală – cântat, pictură, poezie, modă şi tot aşa –, ceea ce descendenţii lor moderni fac prin afacerile lor.

– Să pornești propria companie versus artă. Unde trasezi granița? a spus el. Noi ne exprimăm prin ceea ce facem cu viețile noastre. Eu nu sunt un bun pictor, dar sunt unele lucruri pe care le fac și care sunt artistice.

Era o idee fascinantă. Pentru unul dintre noi, proiectul personal de suflet era scrierea unei opere, iar pentru celălalt, fondarea unei companii. Îmi venea în minte altcineva care ar fi putut aprecia logica lui Berkeley.

– Ai citit ceva de Ayn Rand? am întrebat.

– Doar Revolta lui Atlas, a spus, ridicând din umeri.

– Știi, ce spuneai tu despre afacerea ta ca act de creaţie pare ceva ce ea ar fi apreciat.

– Interesant, a spus el. Nu m-am gândit la asta. Mi-au plăcut multe din carte.

– Am auzit că este foarte influentă în cercurile de tehnicieni, am spus eu. A urmat un minut de tăcere.

– Nu știu, a răspuns, întorcându-se către un tip cu păr lung, care tocmai intrase și se apucase să pregătească niște broccoli. Tu ce crezi, Chris?

– Există o idee potrivit căreia cărţile ei subliniază ideea de meritocraţie şi asta e ceva ce comunitatea tehnologică apreciază pe bune, a spus el, băgând în cuptor tava cu mâncarea lui. Mi-a plăcut Revolta lui Atlas, dar e ciudată, mulţi oameni vor avea o părere foarte proastă despre tine imediat, dacă spui asta.

Berkeley a explicat că pe vremuri era mai liberal, dar îşi descoperise mintea îndreptându-se spre dreapta, când muncise o perioadă peste hotare.

– În copilărie, cineva mi-a povestit despre un dictator malefic din America Latină, pe care Statele Unite îl puseseră acolo, şi toată lumea ne ura pentru asta, a spus el. Dar se face că am mers acolo şi văd că lumea nu urăşte cu adevărat Statele Unite şi că mulţi dintre ei spun ceva de genul „Mda, dictatorul ăla nu a fost chiar cel mai grozav om, dar acum noi chiar avem lucruri“.

– Şi cine era dictatorul? am întrebat.

– Pinochet.

M-am dus în salonul comun, unde m-am aşezat într-un şezlong. Erau acolo bărbaţi fumând iarbă şi jucând Fallout pe un televizor de şase inci, o chitară electrică sprijinită într-un colţ, sticle de vin goale, cărţi de joc căzute peste tot şi, pe perete, o pânză mare violet pictată cu un Buddha meditând. Jaluzelele erau trase, aerul era încărcat de fum, timpul curgea lent. Deşi nu mai fusesem în acea încăpere înainte, am recunoscut-o numaidecât de pe vremea când aveam şi eu 20 de ani, când fumam canabis şi mă uitam cum jucau unii pe PlayStation, cu orele. M-am simţit ciudat. M-am simţit bătrân.

– Aşdar, de unde vii? m-a întrebat unul dintre băieţii care jucau Fallout.

– Marea Britanie, am spus. Cam la o oră de Londra.

– Unde anume, în afara Londrei?

– E un loc numit Kent.

El a tras lung din pipa cu marijuana şi m-a studiat cu pleoape grele, cu

picioarele întinse sub măsuța de cafea.

– Și ce faci, gen, în Kent?

– Ăăă, îmi place să fac plimbări lungi, pe bune, am spus. Și chestii de genul.

El a început să dea din cap foarte lent, cu privirea fixată pe fața mea.

– Mișto. Tare. E marfă.

Pe computer, se auzeau răpăind focuri de armă.

Am rămas o vreme în șezlong, prefăcându-mă că mă uit interesat la raftul de cărţi, înainte să încerc să repornesc o conversaţie. Nu-mi venea nici un cuvânt pe buze. Exista oribila posibilitate, mi-am dat seama, să mă ameţesc. Am zâmbit șters unei femei cu păr roșu și breton extrem de scurt, care se concentra foarte tare la cartea ei de colorat, cu un creion albastru în mână. Mi-am dat seama că era Stephanie Pakrul, numită și StephTheGeek, care era descrisă pe propria pagină de Wikipedia ca fiind o „personalitate a Internetului“. În ziua aceea, din câte se pare, nu consumase decât acel înlocuitor lichid sintetic de mâncare numit Soylent. Mai târziu, și-a pregătit niște marijuana medicinală, scriind pe Twitter că este „cel mai San Francisco lucru ever“. Tweet-urile ei erau retweet-uite de editorul adjunct al secţiunii de tehnologie a New York Times.

Steph avea un blog pe Medium, posta pe Tumblr și făcea bani ca dezvoltator de web și camgirl.[556] Conform profilului ei, îi plăcea să fie măgulită și să se lase legată și era expertă în găsirea și eliminarea erorilor de coduri și „zvârcoleală“. Am auzit zvonuri că era la modă poliamoria pe scena tehnologiei, monogamia fiind, probabil, văzută ca o tehnologie numai bună de dat la casat.

– Jumătate din cei de aici sunt poli, mi-a spus ea. Și cu siguranţă că există aici o cultură a orgiei. Există oameni, aici, cu o sexualitate și o expresivitate foarte active, au parteneri multipli, fac o mulţime de excentricităţi, merg la petreceri cu sex, merg la petreceri sadomasochiste și la tot felul de chestii de genul. Adică extrem, extrem, gen, oameni deschiși sexual. Se răspândește, pur și simplu.

Ceea ce părea să lege sexul de startup-uri era angajamentul faţă de deschidere şi de autenticitate, dar şi credinţa implicită în individualismul libertaro-neoliberal: că punerea dorinţelor sinelui mai presus de orice va conduce întotdeauna la progres.

– Este o chestie foarte anti-luddită[557], a dat ea din cap. Este vorba de „hai să împingem lumea înainte, hai să folosim toată această tehnologie, dar hai să rămânem şi conectaţi unii la alţii şi la toată minunăţia asta nebună“. Şi, apoi, este toată chestia asta, Singularitatea.

– Nu prea am înţeles exact ce ar trebui să însemne Singularitatea, am spus eu.

– Practic este ideea că noi o să continuăm să facem maşini tot mai inteligente, tot mai rapide şi, deodată, o să fie exponenţialul ăsta, gen, brrccccchhhhhxxxssszzzzz, şi nu ştim ce se întâmplă. Unii oameni cred că Singularitatea este un soi de sfârşit al lumii, alţii spun că vom evolua şi vom deveni altă specie. Scopul este să reprezinte acceleraţia, schimbarea, apoi un moment de transformare completă a Universului.

N-aveam nici cea mai vagă idee despre ce vorbea.

Am plecat, în noaptea aceea, ameţit, cu capul greu de atâtea viziuni despre viitorul brrccccchhhhhxxxssszzzzz şi cu nişte marijuana medicinală. Singularitatea, poliamoria, broccoli la cuptor, Pinochet... îmi era de ajuns. Am zis să-mi limpezesc mintea mergând pe jos din cartierul Mission, unde se află 20Mission, la hotelul meu din centru. După vreo 40 de minute din călătoria mea am intrat într-o zonă a Market Street care arăta ca şi cum ar fi fost creată de diavol. În lumina unui magazin nonstop de băuturi sta răspândită o haită de strigoi, escroci şi nebuni. Un bărbat de vârstă mijlocie se clătina pe stradă cu pantalonii şi cu chiloţii în vine, cu testiculele atârnându-i, cu coapsele mânjite de fecale. Am traversat strada, îngrijorat să nu cumva să le aduc vreun afront, dar şi pentru portofelul din buzunar. Am mărit pasul. Am văzut, în dreapta mea, birourile elegant luminate ale companiei Twitter, în stânga, mândrul dom al primăriei.

*

A doua zi dimineață, chiar înainde de micul-dejun, m-am întâlnit cu el. Făcea clătite îmbrăcat într-un șort până la genunchi și la bustul gol, CEO-ul de 38 de ani al Space Industries, Daniel Faber, un geniu înalt, atletic, charismatic, din Tasmania. Așezat pe un scaun înalt la tejgheaua pentru mic-dejun, am întrebat despre cum ajunsese să mineze asteroizi.

– Am studiat la Universitatea din South Wales și, până la urmă, m-am plictisit de zburat cu deltaplanul, de windsurfing și de construit mașini cu energie solară, mi-a spus el. Am spus că, pentru binele cât mai multor oameni din lumea asta, trebuie să abordez un risc existențial. M-am gândit puțin la asta și mi-am dat seama că primul lucru pe care ar trebui să-l facem este să scoatem oamenii de pe planeta asta. Așa că am făcut o listă cu toate lucrurile care putea fi utile pentru prima slujbă permanentă pe orbită.

Pe listă erau trei puncte: energie solară din spațiu, turism spațial și minarea asteroizilor.

– Energia solară are nevoie de resurse în spațiu, altfel nu este economică, agent de turism nu mă vedeam, așa că iată-ne.

– Așadar, practic tu... Încercam să găsesc o modalitate de a-mi exprima scepticismul fără să par grosolan. Tu practic chiar crezi că asta se va întâmpla? Nu sunt sigur că mi-a ieșit. Tu chiar vei mina un asteroid?

– Nimeni nu se îndoiește că se va întâmpla, a spus el. Sigura întrebare este când.

Făcea două clătite în două tigăi simultan. Sudoarea lucea pe bicepșii în mișcare. Deborda de kalokagathia și era de o perfecțiune grecească, la fel ca Iisusul acela sexy pe care îl văzusem, cu multe luni în urmă, atârnat deasupra patului meu de la Pluscarden.

– Și ce anume veți mina?

– Nu încercăm să aducem material înapoi pe Pământ. Căutăm hidrocarburi, apă, nichel, fier. Toate materialele de care ai nevoie ca să construiești orașe în

spațiu.

– Și chiar crezi că vom trăi să vedem oameni locuind în spațiu?

– Cred că voi mai trăi încă 30 de ani, da, a spus el. Elon Musk vrea să ducă oameni pe Marte până în 2026. Un altul din oricare alt timp al istoriei ar fi fost considerat nebun dacă ar fi spus asta. Dar aici vorbim despre Elon Musk.

Am întrebat despre influența lui Ayn Rand printre cofondatori. Cel puțin despre Steve Jobs se spune că a considerat Revolta lui Atlas drept „ghidul lui în viață", în vreme ce Travis Kalanick, de la Uber, a folosit coperta de la Izvorul ca avatar pentru contul lui de Twitter.[558]

– Inginerii și oamenii mai bogați sunt, adesea, libertari, a spus el. Nu s-a pus niciodată în aplicare acest libertarianism pe care l-a promovat Ayn Rand. Avem nevoie de o șansă pentru a-l putea încerca. Dacă am avea o mulțime de habitaturi în spațiu care să fie cumva izolate politic, s-ar putea face astfel de experimente. Acesta este unul dintre lucrurile care, inevitabil, se vor întâmpla. Cineva destul de bogat va construi unul dintre aceste locuri și vor merge și vor face ce le va plăcea.

L-am întrebat de ce libertarianismul părea să îi atragă pe ingineri.

– Cred că pentru că sunt convinși că pot crea ceva mai bun, a spus el. Date fiind toate cusururile pe care le vedem la sistemul actual, pot înțelege, categoric, că așa ceva este atrăgător.

– Și tu?

– Eu aș înclina spre libertarianism, a spus. Îmi voi duce stindardul. Și mai cred că vor exista consecințe neintenționate în urma oricărui lucru care se va face. Dar, dacă nu încercăm, nu vom putea să găsim soluții.

Ne-am așezat și am mâncat clătitele făcute de Dan.

Erau perfecte.

*

În 2016 au apărut primele zvonuri despre revolta în masă față de unele dintre efectele neoliberalismului. În stilul poveștilor clasice, forțele de statut inferior „de sub linie“ s-au unit în încercarea de a le răsturna pe cele „de deasupra liniei“ prin campanii de o asemenea forță, că i-au surprins chiar și pe cei care le-au condus. Urmărind ce s-a petrecut în acel tumultuos an înseamnă a ne întoarce în anii colectivi 1960 – era drepturilor civile în timpul căreia stânga a început să își îndrepte atenția către egalitate și problemele minorităților. În acea perioadă, simțindu-se ignorați și revoltați (și, în multe cazuri, rasiști), mulți muncitori democrați au părăsit partidul pentru republicani.[559] În 1964, 55% din toți muncitorii votanți erau democrați. În 1980, acel număr scăzuse la 35%.

Clasa muncitoare albă suferea din cauza inegalităților neoliberalismului. Noua eră a globalizării pe care o adusese cu sine a determinat mutarea peste hotare a unora dintre industriile prelucrătoare și de prestări servicii. Multe altele și-au redus numărul de angajați din cauza automatizării, ale cărei efecte un stat mai înclinat spre colectiv ar fi încercat să le diminueze. În vreme ce destui oameni au început să aibă o situație materială mai bună, începând cu anii 1970, mare parte din ceilalți și-au văzut salariile stagnând sau reducându-se. Venitul mediu real al celor mai săraci 90% din salariații din SUA, de exemplu, stagnase destul de mult.[560] A fost 35 411 de dolari în 1972, a urcat la 37 053 de dolari în 2000, iar în 2013, scăzuse la 31 652 de dolari. Deși aceste cifre ascund creșteri pentru cei cu educație superioară, ele ascund, în același timp, scăderi pentru cei mai puțin educați.[561] În timpul Marii compresiuni, cei fără facultate puteau munci în întreprinderi sindicalizate, să aibă o mașină sau două și să trăiască într-o casă ce avea și curte, în suburbii.[562] Dar, pentru mulți, acele zile au devenit o amintire. Între 1979 și 2005, salariul mediu pe oră real pentru cei fără diplomă de liceu[563], un grup care s-a deplasat în număr semnificativ către republicani la alegerile din 2016, a scăzut cu 18%.[564] O analiză a scos la iveală că orientarea către Trump a fost cu atât mai mare cu cât creșterea numărului de locuri de muncă, în oricare dintre zone, a fost mai lentă.[565]

Politologul Katherine Cramer a petrecut câțiva ani în mijlocul clasei

muncitoare din mediul rural din Wisconsin, un stat care a devenit republican în 2016, pentru prima oară după 1984. Ea descrie[566] un puternic sentiment în rândul populației că în ultimele patru decenii ceva mersese extrem de prost; că ei munceau la fel de îndârjit precum părinții lor, plătindu-și toate taxele, și, cu toate acestea, erau recompensați cu o calitate a vieții mult mai redusă.

– Ei simt că fac ceea ce li s-a spus că trebuie să facă pentru a avansa. Și, cumva, nu este suficient.

În ciuda trudei, nu primeau vreo răsplată sub forma puterii, a banilor sau a respectului. Sentimentul eficacității lor în viață și în lume, în general, încetase, fabulațiile lor eroice se opriseră. Aceasta a creat o adâncă nemulțumire care s-a coagulat într-un dispreț generalizat față de persoanele considerate responsabile: elitele, orășenii, instituțiile, guvernul. În mintea lor, erau cu toții prinși într-o situație fără speranță, fără suflet, caracterizată de aroganță și corupție.

Încurajați de mesajele republicanilor și ale presei de dreapta, mulți au decis că răspunsul consta în descotorosirea de o parte cât mai mare posibil a acelui detestat guvern. Anul crizei financiare a însemnat revenirea, în mod clar și susținut, la sprijinirea guvernelor mai mici.[567] Și nu doar cei mai săraci susțineau asta. Tot mai mulți americani au început să fie de acord cu declarații precum „guvernul s-a implicat în lucruri pe care oamenii ar trebui să le facă pentru ei înșiși“ sau „cu cât avem un guvern mai mic, cu atât mai bine“.

Anii 2000 au însemnat, de asemenea, o creștere a popularității ideii că guvernele ar trebui conduse mai mult ca niște afaceri[568], o tendință care a expus brusc internalizarea în masă a sinelui neoliberal. Apariția acestei noțiuni a fost observată nu doar de politologi, dar a fost descoperită și de Cramer în timpul muncii ei de teren din Wisconsin. „Aceasta s-a întâmplat frecvent“, scrie ea, „și nu doar în grupurile predominant republicane.“ Desigur că milioane de oameni aveau să își găsească omul de afaceri în Donald Trump. Era o persoană care vedea lumea ca pe un un sistem de tranzacții, de profit și pierdere, de tranzacții câștigate sau irosite. În egală măsură, el dădea glas sentimentelor lor de trădare și promitea să „dreneze mlaștina“ din Washington. El era cel ce îi putea face din nou eroi.

Poate că nu au ştiut exact cum să-i spună, dar mulţi dintre aceşti alegători au avut dreptate în ceea ce priveşte bănuiala lor că se schimbase ceva cu câteva decenii în urmă şi că acum sufereau din această cauză. Sentimentul lor că erau ignoraţi era, de asemenea, justificat. Încă de la sfârşitul Marii compresiuni, votanţii avuseseră posibilitatea să aleagă între două forme diferite de neoliberalism. E oare de mirare că atât de mulţi ajunseseră la concluzia, fie ea şi eronată, că toţi politicienii erau o apă şi-un pământ? Că, indiferent cu cine votai, nimic nu se schimba cu adevărat? Când politologii compară preferinţele electoratului cu rezultatele reale ale politicilor, descoperă că atât democraţii, cât şi republicanii tind să acţioneze mai ales după dorinţele celor mai bogaţi, democraţii fiind doar puţin mai buni la servirea intereselor clasei de mijloc.[569] Opiniile celei mai sărace treimi a societăţii abia dacă se reflectă.

În acest context, dar şi al consecinţelor fumegânde ale crizei financiare, oamenii furioşi şi frustraţi s-au transformat în rebeli antiinstituţii, şi în tabăra de stânga (Sanders şi Corbyn), şi în cea de dreapta (Trump şi Farage). Fideli sufletului nostru individualist, socialiştii s-au bâlbâit. Şi aşa a avut loc şocul politic din 2016. În Marea Britanie, votul pentru ieşirea din Uniunea Europeană a fost determinat de o campanie care a mizat în special pe temerile celor dezavantajaţi de libera circulaţie a forţei de muncă, cu afişe alarmante avertizând prin texte de genul „TURCIA (populaţie 76 milioane) INTRĂ ÎN UE“ şi cu promisiunea că „Brexit“ va permite guvernului să „preia controlul“ asupra graniţelor. Între timp, în Statele Unite, Donald Trump lansa sloganul „America first“[570] („America înainte de toate“), prima măsură în acest sens fiind construirea unui zid la frontiera cu Mexic, apoi investirea a miliarde în infrastructură şi forţarea celor de la Apple să îşi relocheze fabricile în Statele Unite, în timp ce unul dintre cei mai apropiaţi consilieri ai lui se plângea reporterilor că „globaliştii au distrus clasa muncitoare americană şi au creat o clasă de mijloc în Asia“.[571]

Pentru mulţi dintre cei de stânga, îngropaţi în truismele politicii identităţii, acestea erau scandaloase apeluri la rasism de modă veche, atât de evident dezgustătoare, încât cu siguranţă că nici o persoană cu bun-simţ nu putea să le ignore. Şi totuşi, alte urechi auzeau alte poveşti. Auzeau outsideri susţinători ai schimbării dispreţuind instituţiile. Auzeau rebeli curajoşi discreditând infatuarea şi clasa educată „corectă din punct de vedere politic“,

care îi ignora în mod obișnuit în favoarea minorităților, după care îi trata de sus și îi insulta când ei se plângeau. (Pancarta unui alegător al lui Trump: „NU SUNT «DEPLORABIL», SUNT DOAR UN AMERICAN MUNCITOR PLĂTITOR DE TAXE!“[572]) În egală măsură, auzeau argumente contra globalizării. Auzeau argumente contra neoliberalismului.

Ceea ce nu înseamnă că șirurile nesfârșite de votanți pro-Brexit sau de alegători ai lui Trump discutau neapărat între ei despre „neoliberalism“. Nici că făceau vreun comentariu despre adevărul convingerilor și al politicilor acestor politicieni și efectele reale, asupra alegătorilor, ale ieșirii din UE sau ale restrângerii statutului și reducerii reglementărilor. Nu era vorba despre a fi la curent cu teoria economică, sau despre analizarea detaliilor discursurilor de campanie, sau despre a cugeta la enigma votului greșit pentru o persoană care ar putea să-și înlăture și mai mult din protecție. Creierul, la urma urmei, nu este interesat în special de fapte și date. Noi ne ducem viața în mod narativ. Mințile noastre dau sens lumii folosind observații simpliste ale cauzei și efectului. Ele fabulează, urzind o poveste utilă, logică, din ceea ce simt și văd, care le dă posesorilor lor o aură eroică. În egală măsură, ele sunt adesea tribale, făcându-și automat aliați dintre cei care arată și gândesc ca ele și inamici dintre cei care nu o fac.

Așadar, cam care a fost povestea lumii pe care și-au spus-o mulți dintre alegătorii din 2016? Aveau un puternic sentiment că lucrurile nu mergeau la fel de bine ca pe vremea părinților lor, în ciuda faptului că munceau din greu și plăteau taxe; știau că era greșeala politicienilor, care erau corupți, cu deconturile lor și cu legăturile lor necurate cu lobbyștii și bancherii; știau că, indiferent cu cine ar fi votat, nu părea să conteze în vreun fel; știau că, dacă Trump câștiga, s-ar fi putut deschide, la un moment dat, o fabrică Apple; știau că, dacă am rămâne în UE, un milion de turci ne-ar cotropi; știau că luna trecută, când fetița lor fusese bolnavă, așteptaseră șase ore la urgențe și că înaintea lor fusese o familie numeroasă, care nici măcar nu vorbea engleză, și cum era asta corect?; știau că dependentul de droguri care locuiește două case mai încolo își lua mâncare din ajutorul social și își făcea cumpărăturile la Macy’s[573] și că banii lui pentru mâncare provin din truda și din timpul lor; știau că stânga nu mai dădea doi bani pe ei, că erau elite supereducate care urau clasa muncitoare, că singurii de care le păsau erau minoritățile, cărora li se ofereau toate facilitățile și aveau voie să intre peste rând... și știau că aici,

la TV şi pe Internet, era un om de afaceri direct, fără vrăjeală, care arăta cumva ca ei şi vorbea cumva ca ei şi părea să le înţeleagă problemele. El promitea să le reia poveştile, să readucă progresul pe care îl pierduseră de atât de mulţi ani.

Desigur, nu fiecare votant al lui Trump sau pentru Brexit gândea astfel. Nu toţi erau intoleranţi cu minorităţile sau vedeau lumea atât de simplist. Fără îndoială, mulţi au votat ţinându-se de nas. De asemenea, trebuie să recunosc că, în calitate de om cu defectele lui, nu pot decât să filtrez aceste evenimente prin propria perspectivă părtinitoare. Importantă este însă înţelegerea faptului că deciziile prin vot înseamnă rareori calcule economice raţionale, sau, pur şi simplu, rasism, sau misoginism. Este vorba, mai degrabă, despre sine şi despre poveste; despre povestea noastră despre lume şi despre propriul rol, ca eroi, în ea.

Silicon Valley a jucat rolul său în raport cu toate acestea. GBN au avut dreptate, cu predicţiile lor că tehnologia digitală va transforma economia. A transformat-o, facilitând şi accelerând proiectul neoliberal al globalizării de proporţii[574], începând cu anii 1990. Şi ne mai rezervă încă multe pentru viitor, cu predicţia că automatizarea şi inteligenţa artificială vor continua să decimeze locurile de muncă ale clasei de mijloc şi ale celei muncitoare. Există 1,7 milioane de şoferi de camion numai în Statele Unite ale căror mijloace de trai sunt în pericol din cauza introducerii vehiculelor autonome.[575] Cercetătorii de la Universitatea Oxford au prezis că, până în 2033, aproape toate locurile de muncă din Statele Unite ar putea fi automatizate.[576] Tehnologii ne-au promis un „Long Boom“, adică o îndelungată perioadă de prosperitate. Nu ne-au spus însă că de această prosperitate vor beneficia mai ales cei din vârf.

Un alt produs din Silicon Valley, social media, i-a permis, de asemenea, lui Donald Trump să fie în legătură directă cu susţinătorii lui, ocolind tradiţionalii jurnalişti şi subminându-le relatările când i-a făcut mincinoşi. Este adevărat că parte din susţinerea cea mai puternică a venit din partea bărbaţilor albi fără facultate, care se numără printre cei care folosesc cel mai puţin Internetul.[577] Dar la fel de adevărat este că tweet-urile lui Trump au ricoşat direct în ziarele şi canalele de televiziune populare. Astfel, el a putut folosi Internetul pentru a-şi transmite mesajul chiar şi celor care nu aveau

Internet. A putut domina ordinea de zi, reafirmându-şi astfel continuu statutul de outsider huligan, gata să scuipe instituţiile direct în ochi.

În Statele Unite, polarizarea dintre stânga şi dreapta a crescut implacabil, începând cu anii 1970.[578] Social media pare să înrăutăţească ceea ce era deja o problemă gravă. În fiecare zi, milioane de oameni sunt provocaţi şi ultragiaţi de opiniile isterice ale celor cu care nu suntem de acord. Iritarea noastră ne împinge către o zonă de opoziţie feroce. Cu cât ne implicăm mai mult emoţional, cu atât suntem mai puţin raţionali, mai puţin capabili să judecăm drept. Încercând să potolim stresul, începem să apelăm la acţiuni precum muting, blocking, de-friending şi unfollowing.[579] Şi ne aflăm acum într-o cameră acustică, protejaţi de diverse perspective care, altfel, ne-ar fi putut face mai înţelepţi, mai empatici, mai deschişi. La adăpost, în coconul digital pe care l-am construit, înconjuraţi de voci care ne flatează aprobându-ne, devenim şi mai convinşi de justeţea noastră esenţială, fiind, astfel, împinşi şi mai departe faţă de adversarii noştri, care par deja practic malefici, în imoralitatea lor persistentă.

În timpul alegerilor din 2016, efectele camerei acustice a social media au fost amplificate de ştiri inventate care au circulat intens pe site-uri precum Facebook. O investigaţie a scos la iveală faptul că, în ultimele trei luni ale alegerilor, 20 dintre cele mai populare articole false („Papa Francisc şochează lumea, îl susţine pe Donald Trump ca preşedinte!“) au declanşat o implicare mai mare a oamenilor prin share-uri, reacţii şi comentarii, decât cele mai populare 20 de articole de pe site-uri respectabile.[580] Când s-a încheiat totul, psihologul Jonathan Haidt le-a spus reporterilor că ajunsese să creadă că social media este „una dintre cele mai mari probleme ale noastre. Atâta vreme cât suntem cu toţii prinşi într-o cascadă continuă de afronturi incredibile comise de cealaltă parte, nu văd cum am putea vreodată să avem încredere unii în ceilalţi şi să conlucrăm din nou.“[581]

*

În ultima mea zi în Silicon Valley, am avut o conversaţie cu Cate Levey, care

lucra la un startup unde dezvolta carne vegetariană. Creștină fiind, crescută în Sud, mi-a spus că se simțise uneori oarecum outsider în Silicon Valley. A început cu prima locuință la comun în Palo Alto. De la bun început, găsise aspectul locului ciudat. Apoi a auzit despre fosta locatară care rămăsese gravidă cu gemeni, contrar regulilor casei, care spuneau că locatarii puteau avea doar un copil. Grupul s-a reunit pentru a discuta „rațional“ problema. Viitoarea mamă a aflat că era posibil, din punct de vedere medical, să avorteze doar unul din copii. Această potențială soluție a fost supusă votului. Din fericire, nu a fost susținută. Dar faptul că se întâmplase așa ceva a fost îndeajuns pentru a o face pe Cate să caute altă locuință. Exista ceva la anecdota asta, cu tot devotamentul ei față de raționalismul pur, ceva ce îmi amintea de discuția pe care Colectivul lui Ayn Rand o avusese legat de faptul dacă ar fi fost „rațional“ ca Nathaniel Branden să fie ucis. Ceea ce era bun pentru sine părea că avea o crudă suveranitate asupra a ceea ce era bun pentru celălalt.

Cate mi-a povestit despre tradiția de la Rainbow Mansion, prin care era supusă dezbaterii câte o chestiune interesantă la cina de duminică seara. Ea avea mulți prieteni în Mansion și își petrecea acolo majoritatea sfârșiturilor de săptămână, cu toate astea, s-a simțit descurajată de răspunsurile lor la o întrebare anume: „Dacă ai putea trăi oricât de mulți ani, cât ai alege să trăiești?“

– Toată lumea a răspuns: veșnic, mi-a spus ea.

– Eu nu cred că aș vrea să trăiesc veșnic, am spus eu.

– Nici eu.

– Asta spune ceva despre nivelul nesănătos al ambiției lor?

Ea a dat din cap.

– Dar și despre faptul că ei nu se gândesc la efectul de undă de dincolo de ei. Ei încearcă sincer să schimbe lumea, dar nu se gândesc la sisteme și la modul în care noutatea ar putea perturba lumea veche într-un mod dăunător.

Cate și-a amintit de o discuție aprinsă de la petrecerea de Revelion, despre un

robot ieftin care putea prepara orice mâncare de la zero. Ea protestase, ofensată de potențialul nou val de șomaj în masă adus de această creație.

– Dar toate locurile de muncă ale clasei de mijloc au dispărut deja în țara asta! spusese ea. Nu toată lumea poate face o facultate ca să devină programator.

Nimeni nu a fost de acord cu ea. Făceau acea greşeală freudiană, subestimând cât de diferiți erau de alți oameni, care ar fi putut fi mai puțin dotați decât ei pentru a prospera în această dură realitate neoliberală. Și cum putea fi progresul altfel decât bun?

– Există foarte puțină compasiune pentru oamenii din afara cercurilor lor imediate, a spus ea.

– E cam crud.

– Mda. A clătinat din cap. Cu cât stau mai mult aici, cu atât mă simt mai puțin bine. Când ești într-o cameră acustică cu niște oameni care se aseamănă destul de mult cu tine, începi să spui lucruri care nu ar fi acceptabile social altundeva. Cum ar fi: „Toți oamenii credincioși sunt niște idioți“. Aud asta frecvent.

În timp ce vorbea, a trecut Jeremy pe lângă noi.

– Păi, sunt! a spus el rânjind.

Cate a așteptat să se îndepărteze.

– Pur și simplu, nu știu ce să mă fac.

Ceea ce observase Cate era un simptom al formei dure de individualism care îi caracterizează nu doar pe acești oameni, dar și pe atâția dintre noi care le împărtășesc cultura. Când ne-am autodefinit, cu multe secole în urmă, ca lucruri separate de mediul nostru și între ele, am întors spatele adevărului pe care descendenții lui Confucius îl cunoșteau bine. Suntem conectați. Suntem o specie foarte socială. Aproape tot ceea ce facem are impact asupra altcuiva, într-un fel sau altul. Schimbările pe care le facem în mediul nostru formează

unde care se răspândesc până departe în universul uman. Aceste unde sunt ușor de ignorat. Mai ales pentru noi, occidentalii, multe sunt invizibile. Dar ele sunt aici, indiferent de cât de convenabil sau de seducător ar fi să ne prefacem că lucrurile stau altfel și să negăm responsabilitatea pentru altcineva în afară de sacra persoană proprie.

Când m-am întors din State, am decis că doresc să cunosc o persoană care să fi fost afectată de una dintre undele care veniseră din California. În mod ideal, trebuia să fie un tânăr de vreo 20 și ceva de ani, un milenial, membru al generației selfie. Trebuia să fie un tânăr sau o tânără care poate că fusese afectat cumva de mișcarea pentru stima de sine și de stilul părintesc de poleire a egoului, pe care aceasta l-a încurajat. Și trebuia să fie cineva a cărui identitate narativă fusese formată în jurul versiunii de sine care provenise din faza Web 2.0, din Silicon Valley. Trebuia, oarecum, să fie apogeul întregii mele călătorii – destinația, sub forma unei ființe vii, către care se îndreptase povestea lui „Eu“ cel individualist, perfectibil, egocentric, divin, din momentul în care ne-am întâlnit pentru prima oară pe țărmul Mării Egee.

*

Înainte să ridice aparatul foto, pentru a face una din multele fotografii cu ea însăși din ziua aceea, CJ și-a atins instinctiv bretonul, verificându-l și aranjându-l cu degete de expertă.

– Știi cum îți stă părul doar atingându-l? am întrebat eu.

Tăcere.

– Nimeni nu m-a mai studiat astfel până acum, a spus ea. E ciudat.

Mi-am dat seama, deodată, că eram un bărbat de vârstă mijlocie uitându-se ca un idiot la o fată drăguță de 22 de ani, într-un parc.

– Scuze, am bâiguit eu.

– Nu te scuza, a zâmbit ea. E în regulă.

Am crezut-o. Nu era amabilă. Lui CJ îi plăcea să fie privită. Îi plăcea mai mult decât vă puteți imagina, cel puțin dacă ne luăm după obiceiul selfie-urilor, pe care pretinde că îl are. Spune că stă uneori trează până la 4 dimineața, editând, adăugând filtre și selectând numai cele mai bune fotografii pe care să le posteze pe Facebook și Instagram, alături de titluri precum „Eu, cea fascinantă, cea fermecătoare“.

– Le ții stocate pe carduri de memorie sau le ștergi pe rând? am întrebat.

– Am carduri de memorie, a spus ea. Și un hard drive de un terabyte, iar acum vreo două săptămâni, a trebuit să cumpăr mai mult spațiu de stocare pe iCloud-ul meu. Plătesc 35 de lire pe lună, momentan.

– Și ai numai selfie-uri?

– Cam da.

A făcut o fotografie și a verificat-o nemulțumită.

– Am s-o fac să arate mult mai rece decât e de fapt, pentru că arăt obosită și nu sunt machiată. Trebuie să justific de ce arăt ca dracu’.

Pentru următorul selfie, și-a îmbrățișat umerii și și-a mijit ochii într-o expresie de plăcută visare, ca și sum ar fi adulmecat o ciocolată fierbinte imaginară.

– Asta e bună, am spus eu, când am văzut rezultatul. Dă-i o notă de la unu la zece.

– Patru, a pufăit ea, ridicându-se în picioare. Nu sunt fericită până nu ajung cel puțin la opt sau nouă.

CJ mi-a descris programul unei zile obișnuite. Se trezește în fiecare dimineață la șapte și jumătate, gândindu-se cum își va aranja părul și cum se va machia.

– Dar te gândești anume la cum vei arăta în fotografii? am spus.

– Mda, nu prea îmi pasă cum arată în viața reală. Când mă fardez, nu mă uit în oglindă, îmi țin ridicat telefonul în față.

– Deci ducă-se la dracu’ oglinda, că e realitate, nu?

– Oglinda ducă-se la dracu’, a dat ea din cap.

După ce s-a aranjat pentru acea zi, începe să facă selfie-uri, pentru a înregistra rezultatul, adăugând puțin fard de obraz, clic, apoi încă puțin fard de obraz, clic. Procesul este repetat cu părul și hainele, clic. După care, presupunând că se duce la slujba ei cu program redus, de la librărie, se urcă în autobuz și continuă cu selfie-urile. Uneori, aude oamenii chicotind.

– Eu îmi zic doar: „Și ce? Se uită la mine, se gândesc la mine și probabil că își vor aminti de mine toată ziua“.

– Și asta e bine? am întrebat eu.

– Daaa! N-aveți decât!

La muncă, își face selfie-uri în camera personalului, dar și pe etajul cu magazinul, alături de clienți. Este în mod special încântată când altcineva o roagă să facă un selfie cu ea.

– Fac cumva să stau cu mâinile în cadru, ca să se vadă că nu eu am făcut selfie-ul, a spus ea. E ceva de genul: „Oh, cineva vrea o fotografie cu mine!“ Îmi place la nebunie.

Seara, face selfie-uri cu ceilalți locatari pe holurile căminului.

– Eu le spun: „Nu avem nici o fotografie azi!“, iar ei zic: „Ăăă, putem sări peste asta azi?“

Apoi stă trează până la 4 dimineața, uneori chiar mai mult, procesând și postând.

– Jur că am făcut selfie-uri la o înmormântare, a spus ea. Era a nașei mele. Eu eram în negru, cu ruj roșu. Stăteam cu toții acolo și așteptam să coboare sicriul în groapă, și eu mă gândeam: „Nu arăt prea des ca azi“.

Când mama ei i-a spus că era deplasată, CJ i-a răspuns:

– Arăt bine. Nu e niciodată deplasat.

CJ e zveltă, palidă, ca un spiriduș, și isteață, o studentă, în general, de zece pe linie. Camera ei din căminul Universității Roehampton, unde studiază dramaturgie, teatru și arta spectacolului, este decorată cu inimioare colorate, steluțe sclipicioase și fotografii cu Audrey Hepburn. Existau postere cu filme vechi de Walt Disney și un motto înrămat – „Uneori aș vrea să mă dau bătută, dar pe urmă îmi amintesc că sunt o grămadă de nenorociți cărora trebuie să le demonstrez că se înșală“. Avea câteva tatuaje, inclusiv o săgeată mare pe antebraț.

– Este din Jocurile foamei, mi-a spus. Personajul principal spune: „Când îmi ridic arcul și pregătesc săgeata, există doar o direcție în care aceasta poate pleca, și anume înainte“. Mi-a plăcut mereu asta. Tot înainte. Nu privi înapoi, indiferent în ce direcție pare să te poarte viața.

Și-a mai tatuat pielea de deasupra inimii cu semnătura prințesei Diana. Cu combinația ei de frumusețe, răzvrătire și faimă, ea era modelul de femeie către care aspira CJ.

Ambiția vieții ei era, mi-a spus, „să fie cunoscută“. Dacă presupuneți că CJ ar putea avea oareșce tendințe narcisiste, probabil că aveți dreptate. A acceptat, curajoasă, să susțină un test de personalitate narcisistă, Narcissistic Personality Inventory, sau NPI, testul folosit în mod obișnuit de sociopsihologi pentru a evalua această trăsătură. În concordanță cu dorința ei de a nu fi niciodată mai prejos de top în nici un clasament, scorul pe care mi l-a trimis și mie a fost un impresionant 35, din 40. Site-ul web care găzduiește testul a spus că acesta a fost cu 97,9% mai mare decât media etalonului lor.

Deși nu am fost niciodată foarte convins că CJ nu exagera în încercarea de a fi studiul de caz perfect (Acel scor NPI! A mai spus și că făcuse „cu ușurință“ sute de mii de selfie-uri de-a lungul anilor. Să fie oare adevărat? Ea insistă că da.), ea părea, din multe alte puncte de vedere, să fie un produs al vremurilor noastre. Dacă economia individualistă mereu tot mai gamificată ne-a făcut să simțim că trebuie să ne perfecționăm mereu și mereu pentru a ne descurca și a

progresa, atunci este uşor să înţelegem de ce mişcarea pentru stima de sine a prins atât de spectaculos. Ea ne-a arătat că există o scurtătură ilegală pentru a deveni jucători mai în formă, mai fericiţi, mai buni. Ea ne spunea că sinele nostru autentic era perfect, iar tot ce trebuia să facem noi pentru a reuşi era să credem asta. În anii ce au urmat popularizării acestei idei, multe date indică un avânt considerabil al narcisismului. După care, în această cultură a iubirii de sine, a apărut o inovaţie din ţinutul Silicon: aparatul foto pentru selfie-uri. Faptul de a te fotografia pe tine însuţi şi a arăta fotografia tuturor, pentru comentarii şi like-uri, a ajuns un fenomen atât de răspândit, care spune multe despre cine am devenit.

– Oamenii ar fi putut face tot felul de lucruri cu acea tehnologie, a spus profesorul Campbell, autor colaborator al cercetării lui Twenge despre „epidemia“ de narcisism. Am fi putut umple Internetul cu fotografii cu flori, arhitectură şi „mămici“ – să ne fotografiem mama zilnic şi să spunem cât de minunată e. Dar noi nu am făcut asta. Bine, am făcut-o într-o mică măsură. Dar selfie-urile sunt cele care au doborât recordurile.

Persoanele care au acceptat cultura selfie cu multă uşurinţă au fost, desigur, copiii generaţiei stimei de sine. Faptul că milioane de părinţi au petrecut anii 1980, 1990 şi cel puţin o parte din anii 2000 spunându-le copiilor lor că erau speciali şi minunaţi explică, poate, unele dintre cauzele acestei adevărate explozii.

– Eu aşa cred, mi-a spus dr. Eddie Brummelman, care a condus studiul ce a descoperit relaţia între laudele excesive ale părinţilor şi narcisismul din rândul copiilor. Deşi nu putem deduce asta direct din studiul nostru, am văzut o amploare a acestui gen de practici parentale.

Unele dintre acestea sunt conforme cu afirmaţia lui CJ despre copilăria ei. Povestea ei începe la un sfârşit de săptămână, pe când avea şapte ani, când un băiat pe care îl cunoştea a provocat-o pe o fată pe care o cunoştea să ţină un cuţit la gâtul ei. Au făcut o tăietură superficială. Asta nu a deranjat-o prea mult.

– A fost ceva de genul: „OK, asta n-a fost prea frumos din partea ta“.

Dar părinţii ei au reacţionat urât.

– Au luat-o complet razna când au auzit.

Apoi, cam un an mai târziu, în Basildon Laindon Park, nu departe de unde locuiseră în Essex, un tip a încercat să pună mâna pe ea și să o răpească.

– A fost cam naşpa, dar nu m-a afectat deloc la momentul respectiv.

Părinții ei, distruși, i-au mutat pe ea și cei doi frați vitregi ai ei într-o comunitate mică de pe Peninsula Dengie, numită Maylandsea. Dar, chiar și acolo, pe malurile noroiosului Mundun Creek, nu au găsit un mediu sigur pentru prețioasa lor fetiță. La noua ei școală, CJ s-a confruntat cu fenomenul de hărțuire. Părinților ei nu le venea să creadă. Și, din nou, au luat măsuri. CJ avea să studieze între cei patru pereți de cărămidă ai propriei camere. Urma să stea în casă, iubită și prețuită, o prințesă la adăpostul castelului ei, ferită de anormali, de cuțitari și de troli.

– Începând din acel moment, părinții mei m-au închis într-o bulă, a spus ea. Erau ceva de genul: „Nu pleci nicăieri“.

La zece ani, spune ea, compania de farmaceutice a tatălui ei a început să facă sume fantastice de bani. Familia s-a mutat din nou, de data aceasta într-o casă mult mai mare. Mama ei flata sentimentul de sine al lui CJ cu complimente. Îi spunea că e frumoasă și talentată, că ar fi trebuit să devină dansatoare, scriitoare, fotografă, actriță. Îi lăsa bilețele scrise de mână, cu texte ca: „Ai un zâmbet care ar putea schimba lumea. Vei face lucruri extraordinare. Eşti mai mult decât crezi.“ Tatăl ei îi cumpăra cadouri. Ea îi spunea tatălui ei:

– Toată lumea vorbește despre computerele astea Mac.

Iar a doua zi, ce să vezi? Un computer Mac. Ea spunea:

– M-am plictisit de telefonul meu; vreau unul roz.

Și, ca prin minune, apărea un telefon roz.

CJ visa să înoate cu delfinii în Florida și, numaidecât, iat-o în apele limpezi de un albastru perfect, alături de boticul strălucitor al unui delfin.

– Eu nu-mi doream nimic, a spus ea.

Acasă, CJ putea face cam tot ce îi plăcea. Totul depindea de ceea ce-i făcea plăcere lui CJ.

Banii continuau să curgă. La 16 ani, s-au mutat din nou, într-o adevărată vilă, de data asta, într-un oraș numit Billericay.

– Era una dintre cele mai extravagante case pe care ți le-ai putea imagina vreodată, a spus ea.

Avea porți înalte securizate, trei etaje și o bucătărie imensă la parter, cu podele de marmură încălzite, lungă și lată cât clădirea însăși. Erau boxe în fiecare plafon. CJ a ocupat una dintre camerele disponibile. Dădea muzica tare și dansa ore în șir – rap, R&B, contemporan, musical –, iar mama ei o privea de la distanță și spunea:

– CJ, ești incredibilă. Locul tău e pe scenă.

Iar CJ spunea:

– Da, știu.

Au găsit un profesor particular care să îi ofere o educație, un om minunat, fost director de școală. Când ea a scris un eseu despre cât de enervant era să se mute din casă în casă mereu, el i-a spus:

– Este cea mai bună lucrare scrisă de cineva de vârsta ta pe care am citit-o.

Mama ei radia de admirație.

– Ești uluitoare, a spus ea. Ești sublimă. Ești un fenomen.

Iar CJ gândea: „Da. Da, sunt.“

Dar vila din spatele porților înalte din Billericay a început, curând, să o tragă pe CJ tot mai adânc pe coridoarele ei lungi și în camerele proaspăt decorate. Era sanctuarul ei, fortăreața ei, atmosfera delicată care o proteja, cu tot talentul și frumusețea ei rare, de neplăcerile provocate de alți oameni. Nu-i plăceau musafirii. Când veneau mătuși, unchi și verișori, ea îi privea gândind:

„Ce căutaţi în casa mea?“ Fugea în dormitorul ei, încuindu-se acolo. Într-o după-amiază, mânca în bucătărie când fratele ei vitreg a intrat, venind din spatele ei. Cu un gest prietenos, a împuns-o cu un deget în talie. CJ a sărit ca arsă de pe scaun şi l-a atacat, îmbrâncindu-l şi lovindu-l.

– De ce mama dracului ai făcut asta?

CJ ura să fie atinsă. Nu simţea niciodată ceva cu adevărat, cu excepţia furiei. Nu putea decide dacă era o prinţesă într-un castel sau un robot într-o cutie. Dar nu putea schimba felul groaznic în care se comporta, ba, mai mult, şi-a dat seama că nici nu dorea asta. Părinţii ei au început să se îngrijoreze.

– Ne aşezam împreună, iar ei începeau: „CJ, iubito...“ Iar eu spuneam: „Iubito? Vrei să repeţi rahatul ăsta?“ Iar ei spuneau: „Nu poţi fi astfel“. Şi eu: „De ce? Asta este nedrept pentru mine.“ Pe urmă se băgau rudele mele şi spuneau: „Are nevoie de ajutor“. Iar părinţii mei ziceau: „Nu, nu, e în regulă. S-o lăsăm să fie fericită.“

Apoi, într-o zi, din senin, CJ a început să aibă din nou sentimente. Nu se întâmplase nimic special în dimineaţa aceea. Se trezise pur şi simplu, simţindu-se atât de furioasă, că-i venea să arunce cu scaunele de pereţi.

– Ies puţin în parc! a strigat la mama ei, înainte să se ducă, singură, pe banca ei preferată. Furia pe care o simţea devenise incomensurabilă, un univers de mânie care nu mai încăpea în trupul ei mic. Am găsit o crenguţă şi am ascuţit-o foarte bine. Am despicat-o în două de marginea băncii, i-am făcut cantul din ce în ce mai subţire şi i-am ascuţit vârful puţin prin şlefuire. Iar când am simţit că era destul de ascuţită, am început să o frec de încheietura mîinii.

A tras-o înainte şi-napoi, înainte şi-napoi, dar nu s-a ales decât cu o iritaţie de la frecare, cu dâre subţiri de un roz pal şi scuame de piele. „Ce dracu’?“ şi-a zis în sinea ei. „Nici măcar să mă tai nu sunt în stare.“

S-a dus acasă, dar nu era nimeni. „Perfect“, şi-a zis. În baia camerei ei, a pornit apa la duş, în caz că s-ar fi întors cineva acasă, a încuiat uşa şi a spart un aparat de ras din plastic, ca să scoată lama. Atunci s-a întâmplat.

– Mi-am dat, pur şi simplu, toată silinţa, mi-a spus ea. Tăieturi zdravene.

Dârele roz erau acum despicături lungi. S-a simţit năpădită de forţă. O forţă care o făcea să se simtă imensă. Era sânge peste tot, pe pereţi şi pe tot corpul ei, stropi şi picuri de un stacojiu aprins pe albul pereţilor. Arăta de parcă ar fi avut loc o crimă. Ea făcuse asta? S-a chircit pe podea, speriată brusc de persoana care tocmai fusese. În orice caz, avea să devină o dependenţă. Între stinghiile patului, păstra o cutioară-suvenir primită de Crăciun. În ea erau cinci lame de ras (Gillette erau cele mai bune), nişte forfecuţe de unghii şi aşchii de la nişte CD-uri sparte. Mai avea acolo o bucăţică de pansament, cremă antiseptică, ulei de lavandă pentru arsuri. CJ simţea că trăieşte numai când dansa sau se tăia. În clipa în care lama intra în pielea ei, se simţea puternică precum o zeiţă. Putea tăia cum şi unde dorea. Putea alege să lase să ţâşnească sânge sau nu. Putea vedea cum se întâmplă totul până în cele mai mici detalii, milimetru cu milimetru, ca şi cum timpul însuşi şi toată durerea din lume ar fi fost la degetul ei mic.

– Era ceva de genul: „Sunt puternică, sunt aici, am opţiunea să fac ceva şi am s-o fac“.

Când CJ a anunţat că doreşte să frecventeze o şcoală pentru artele spectacolului, mama şi tatăl ei au fost îngrijoraţi.

– Am 16 ani, le-a spus ea. Pot face ce vreau.

Şi, ca de obicei, CJ a făcut cum a vrut. Se considera cea mai bună actriţă din clasa ei. Păşea prin studio şi pe scenă, radiind aroganţă. Când profesorii o criticau, ea le spunea:

– Aşa am vrut eu să fac rolul ăsta. Voi nu mă înţelegeţi.

Le spunea fără probleme oamenilor că sunt de rahat. De ce nu?

– Eram sinceră, reală, a spus ea, în timp ce fantoma lui Fritz Perls râmjea satisfăcută în eter.

Asta dovedea că era o persoană bună, nu-i aşa? Din când în când, îşi surprindea colegii privind-o cu o anumită mimică ce parcă spunea: „Ce imbecilă!“ Dar nostim era că, în rarele ocazii când ea lăuda pe cineva, toţi debordau de recunoştinţă. Începuseră să îi caute confirmarea.

– Îmi căutau mereu aprobarea, pentru că eu nu le-o dădeam niciodată. Am devenit acea persoană, cea mai tare, deşi ei credeau ceva de genul „Eşti de rahat“. Când un băiat i-a prezentat doar ei ce pregătise pentru examen, ea i-a spus că ar trebui să renunţe la teatru şi să facă ceva academic.

– De ce eşti aici? l-a întrebat ea. Pe bune, ce cauţi aici?

– Păi, ăsta e visul meu, a spus el.

CJ i-a răspuns, drăguţ, dar şi ironic, în acelaşi timp:

– Uneori, visurile nu funcţionează.

Era cea mai renumită şcoală de artele spectacolului din ţară: The Brit School. Amy Winehouse studiase acolo, la fel şi Adele. Singura problemă era că CJ nu era la Brit School. Ea fusese trimisă într-un loc meschin, nenorocit, din mijlocul pustietăţii. Era o pierdere de timp pentru un talent ca al ei. După un an, a renunţat. Ştia că scrie genial şi că e un fotograf uimitor, aşa că, încurajată de tatăl ei, s-a decis să urmeze cele două pasiuni. Dar la facultate a descoperit un nou amuzament. Înainte, băieţii nu o interesaseră în mod deosebit. Trebuia să-şi facă o carieră. Cine avea timp pentru chestii din astea? Dar la 17 ani, în noul ei loc, şi-a dat, în sfârşit, seama că băieţii erau buni la ceva. A dat deoparte hanoracele, blugii şi încălţările Converse şi ţi-a tuns părul într-un bob sexy, cu o şuviţă dată după ureche şi o alta căzându-i peste chipul cu trăsături delicate. Şi, din acel moment, au fost doar băieţi, băieţi, băieţi. Băieţi noapte de noapte.

Cel mai surprinzător lucru la a-i face pe bărbaţi să se îndrăgostească de tine este cu câtă uşurinţă se întâmplă asta. Totul începe, de obicei, într-un bar. Începi prin contact vizual fugar şi inconsecvent. Îi aduci într-o stare de nedumerire nevrotică: se uită la mine? Exact când se hotărau că se înşelaseră, simţind o clipă de jenă şi vulnerabilitate, ea le arunca o privire directă, fierbinte, muşcându-şi uşor buza. După care, se uita din nou în altă parte. Făcea acest joc cât de mult timp putea, sentimentul ei de control şi acela de tortură şi de jenă al victimei ei crescând cu fiecare nouă rundă. Apoi, îi fixa direct cu privirea şi rămânea aşa. Cu un zâmbet languros, intim, îi salva, în cele din urmă, de tortură. Când ei îşi făceau curaj să se apropie, „eu eram, pur şi simplu, super, super, super drăguţă“, a spus ea. Se mişca elegant şi lent, cu

fundul cât mai scos în evidenţă.

– Şi ei veneau la mine şi spuneau: „Oh, eşti cel mai frumos lucru pe care l-am văzut vreodată“. Şi eu: „Oh, încetează, mă faci să roşesc“. Dar, în sinea mea, spuneam: „Mda, cred şi eu că sunt“.

Într-o noapte bună, CJ lua cu ea zece numere de telefon.

Dar nu făcea asta pentru dragoste sau sex. Exista un sentiment despre care CJ ştia că era mai plăcut decât orice orgasm: adoraţia totală, înduioşătoare, ca de căţeluş.

– Aveam constantă nevoie de acea validare, a spus ea. Şi dacă exista vreo pauză în care nimeni nu mă complimenta, îmi spuneam: „Să trecem la următorul“.

– Asta îţi provoca plăcere? am întrebat eu. Să te adore cineva?

– Mda.

– Nu era ceva de genul: „Ce persoană minunată eşti“.

– Oh, nu, nu dădeam doi bani pe asta, a spus ea. Angelina Jolie este o persoană minunată, dar nu asta îi atrage pe bărbaţi la ea. Aveam nevoie să fiu văzută ca frumoasă, extraordinară, uluitoare fizic. Aveam nevoie de acea validare şi obţineam asta întotdeauna prin intermediul cuceritorilor.

Identificase cuceritorii, deoarece aceştia reprezentau cea mai mare provocare. Dacă unul dintre ei se îndrăgostea de ea, convingător şi profund, asta chiar însemna ceva.

– Îmi plăcea să fiu într-un cârd de fete şi să fiu eu cea aleasă de ei.

Începea pseudorelaţii cu ei, afla totul despre ei, ce le plăcea şi cum gândeau, apoi folosea informaţiile aflate pentru a se transforma în femeia visurilor lor. Un tip cu care s-a văzut îl adora pe Eminem. A început să îi recite pe ritmuri de rap versuri pe care le ştia de la fraţii ei, pretinzând, în tot timpul acesta, că era la fel de obsedată. A pictat chiar un portret al lui Eminem şi i l-a oferit în dar. El a rămas, practic, fără cuvinte.

– Ăsta este cel mai tare lucru din toate timpurile, s-a smiorcăit el. Nimănui nu i-a păsat atât de mult de mine încât să facă un asemenea gest.

Dar CJ nu simțea nimic pentru el.

– Eu nu voiam decât să îi cuceresc, astfel încât ei să gândească: „De fapt, nici nu mai vreau să fiu un cuceritor. Vreau să încep ceva serios cu fata asta.“ Odată ce îmi dădeam seama că așa stăteau lucrurile, spuneam ceva de genul: „OK, ne vedem mai târziu“.

Când am rugat-o pe CJ să descrie logica felului în care vedea ea relațiile amoroase, a făcut cu degetele forma unui deal: odată ce ai ajuns în punctul în care ei te adoră indubitabil, a explicat ea, nu mai ai încotro să te duci. Când ei credeau cu adevărat că ea era mai bună decât orice altă fată pe care o cunoscuseră, ea își zicea: „Mda, cred și eu că sunt. Și-acum, valea!“ Cu cruzimea unui cuceritor, termina relația. Spunea că era prea ocupată și nu-i răspundea la telefon. Ei îi trimiteau mesaje, începând cu: „Chiar vreau să fac să funcționeze relația noastră, avem așa o chimie!“ Iar ea zâmbea, dădea din cap și le bloca numărul.

– După aceea, ai parte de postări indirecte pe Facebook, a spus ea râzând. Postau chestii stupide de genul: „Când iubești cu adevărat o fată și ea nu te sună“, gândindu-se că eu am să văd și am să încep: „Oh, mă iubești?“, când, de fapt, spuneam mai degrabă: „Știam că ai să faci asta“.

Uneori, încercau să o facă geloasă, postând fotografii cu ei la un pahar cu alte femei.

– Eu ziceam: „OK, văd ce faci“. Trimiteam un mesaj drăguț și îi făceam să se simtă rău, rău de tot. Și ei ziceau: „Nu mi-ai răspuns la apeluri, nu mi-ai răspuns la mesaje“, iar eu le răspundeam: „Am avut o perioadă foarte grea, zău, OK?“ Și ei: „Fir-ar“. Iar în cele din urmă, eu ziceam: „Știi ce, la urma urmei, nu cred că sunt pregătită pentru asta, pentru că tu chiar mă rănești“. Și asta făceam eu, ca să mă distrez.

La 19 ani, s-a întâmplat ceva complet neașteptat. CJ s-a îndrăgostit. Nu făcuse niciodată sex cu nici unul dintre partenerii ei, parțial pentru că nu

dorise să renunțe la acea putere, parțial pentru că dorise să fie sigură că ei o adorau pe ea, și nu trupul ei. Dar Perry era altfel. Și-a pierdut virginitatea cu el și l-a lăsat să o vadă nemachiată, într-un trening, uitându-se la filme Pixar. Pe urmă însă, CJ a găsit pe telefonul lui mesaje către fosta.

– M-am uitat peste discuție și el îi spunea, practic, tot ce i-ar fi plăcut să îi facă, de exemplu, să o lipească de un perete și să i-o tragă până în plăsele, și chestii de genul ăsta. Și mai erau și fotografii.

– Sexuale?

– Mda, a spus ea. Șocant era că el făcuse fotografii când eu eram cu el. O dată a zis că se duce la toaletă când eram la masă în oraș și a făcut fotografii acolo. Și chiar i-a scris mesaj și i-a zis: „Am ieșit la masă cu iubita mea“; și a atașat un emoji făcând cu ochiul. Mi s-a suit sângele la cap.

Relația s-a încheiat curând. Ea se așteptase să fie perfectă. Eșuase. Drept urmare, de câte ori se ducea la frigider să-și ia de mâncare, CJ își amintea de imaginile trimise de Perry fostei lui. Așa că nu mai deschidea frigiderul. Curând, au început să treacă zile fără să mănânce mai mult de un sfert de biscuit digestiv, supraviețuind mai ales cu Red Bull. Cu cât devenea mai subțire, cu atât ieșea mai în evidență. Accentuase efectul slăbirii cu machiaj de tip contouring[582] și cu tocuri. Îi plăcea când oamenii spuneau că părea bolnavă.

– Trec printr-o perioadă grea, le spunea ea, teatral.

Îi plăcea, de asemenea, când ei spuneau că ar putea urca pe podiumul de modă. Atâta vreme cât oamenii vorbeau despre ea, CJ era fericită.

– Toate insultele pe care mi le-ar fi putut adresa cineva, cum ar fi: „Ești o scorpie, ești oribilă și narcisistă“, erau egale cu zero, a spus ea. Mă gândeam: da, poate că sunt în toate felurile astea. Dar dacă cineva spunea: „Nu ai nimic special, ești o fată absolut obișnuită“...?

– Asta ar fi rău?

– Mda, asta chiar m-ar da gata, a spus ea. Ar fi cel mai rău lucru la care m-aș

putea gândi.

În prezent, selfie-urile lui CJ și comentariile pe care le generează sunt un mecanism prin care ea se simte bine în pielea ei.

– Un comentariu bun îmi face toată ziua mai frumoasă, a spus ea. Am prieteni care spun „Ești o persoană frumoasă“, sau chestii de genu’, dar din nu știu ce motiv eu caut validarea necunoscuților. Oameni din online. A ridicat din umeri. Asta mă hrănește.

Deși căutarea aprobării followerilor din social media nu este neapărat un lucru rău, Jesse Fox, de la Școala de comunicare a Universității Statului Ohio, mi-a spus că ciclul de nevoie constantă este.

– Periculos la a te obișnui cu un feedback social constant și cu a ți se spune permanent că ești drăguță este faptul că, atunci când nu le mai primești, începi să ai o părere proastă despre tine. Ai nevoie de acel impuls.

Nu doar faptul că avem permanent la noi telefoanele mobile exacerbează această problemă, o face și structura platformelor de social media care ne plasează în același curent și ne permit să împărțim același spațiu cu celebrități faimoase în toată lumea. Asta ne invită să simțim un fel de echivalență cu ele și să ne comparăm cu ele. Mai mult de-atât, deoarece noile persoane faimoase provin, parțial, dintre vedetele reality-show-urilor de televiziune și ale rețelelor de socializare, ele par mult mai asemănătoare cu noi decât speciile demodate.

– Mult timp, starletele de la Hollywood au fost ridicate la rangul de persoane intangibile, mi-a spus Fox. Știam mereu că acestea erau genetic înzestrate și mult mai talentate decât eram noi. Însă acum, oricine poate fi vedetă, iar asta trezește dorința în toți.

Toate acestea amplifică sentimentul, mai ales la tineri, că trebuie să menținem neîntrerupt o stare de perfecțiune.

– Problema cu selfie-urile și cu acest accent permanent pe modul în care arătăm este că ajungi să gândești: „Cum arăt oare în clipa asta? Arăt grasă? De ce se uită tipul ăla la părul meu? Unde este oglinda?“ Știm cu toții că

adolescenţii sunt oribili unii cu alţii. Sunt în această permanentă stare de conştientizare exacerbată a felului în care arată şi a ceea ce ar putea spune oamenii despre ei.

Fox a avut o experienţă memorabilă de gândire exact în acest gen, la o recentă conferinţă academică din Puerto Rico.

– M-am dus la piscină, fără să-mi pese, mă-nţelegi – sunt o femeie de vârstă mijlocie în costum de baie, atenţie! Primii oameni cu care am dat nas în nas au fost studenţii mei absolvenţi. Stăteau cu toţii acolo, pe marginea piscinei, complet acoperiţi, uitându-se cu jind la apă. Eu le-am zis: „V-aţi luat costumele de baie?“ Şi ei: „Mda“. Atunci eu le-am zis: „Păi, intraţi naibii odată în apă!“ Desigur, conştientizarea propriului corp la tineri nu este ceva neobişnuit. Dar este exacerbată de: „Păi, dacă mă fotografiază cineva şi pune poza pe social media?“

Desigur, social media înseamnă mai mult decât cum arăţi. Înseamnă şi un produs profund neoliberal care a gamificat sinele, transformând identitatea într-un pion care joacă competitiv pe platformele digitale, pentru like-uri, feedback şi prieteni – aprobarea tribului. Câştigătorii jocului pot deveni, până la urmă, celebrităţi extrem de bogate, în timp ce învinşii sunt, adesea, respinşi de grup, uneori cu consecinţe personale revoltătoare. Majoritatea oamenilor nu sunt la aceste extreme, rămânând undeva în mijlocul jocului, pendulând permanent între sentimente precum succes sau eşec. Studiile nu sunt încă apte să ne spună definitiv dacă vreunul dintre aceste lucruri reprezintă o cauză a depresiei.

– Cel mai bine este să urmărim aceste lucruri în timp, mi-a spus profesorul Fox. Iar ceea ce vedem sunt studii care arată că social media este asociată cu o stare de bine diminuată şi cu o satisfacţie de viaţă scăzută, pentru că oamenii văd permanent alţi oameni cu viaţă mai bună.

Iar conştientizarea artificiului, inevitabil în social media, nu reprezintă, din câte se pare, o protecţie.

– În clipa aceea, acceptăm toate chestiile false ca fiind reale. Nu le punem la îndoială. Şi tot felul de lucruri rele pot fi stârnite în noi fixându-se în special pe felul cum arătăm, lucruri cu adevărat urâte: tulburări de alimentaţie,

diminuări ale performanţei cognitive, depresie, gânduri suicidare.

Când mi-am luat rămas bun de la CJ, într-o zi ploioasă de iarnă în Barnes, am întrebat-o ce planuri avea pentru Crăciun. Era spre sfârşitul lunii decembrie şi eram singuri în bucătăria camerei ei de cămin. Clădirea părea abandonată.

– Muncesc în Ajun şi a doua zi de Crăciun[583], aşa că trebuie să rămân aici, a spus ea.

– Nu mergi acasă de Crăciun, din cauza slujbei tale cu program redus, de la librărie?

– E unul dintre foloasele acestei slujbe, a ridicat ea din umeri. Ştiu că e sezonul sărbătorilor, dar am o slujbă, ce să-i faci.

– La naiba!

– Știu. Când i-am spus mamei, nu s-a bucurat.

Mi-am dat seama, după ce ne-am despărţit, că CJ îmi spusese unele lucruri care nu ar putea părea tocmai plăcute, dar, cu toate acestea, nu am putut să n-o plac. Era ceva la lipsa ei de remuşcări şi la dorinţa neîncetată de a vorbi... mă rog, de a vorbi despre ea. Poate că vorbea cultura mea, dar îi admiram angajamentul faţă de autenticitate. Am fost, de asemenea, surprins să aud că îşi punea slujba mai presus de nevoile părinţilor ei, de care a rămas apropiată. Lucrul acesta părea, în felul lui, foarte neoliberal, la fel ca şi devotamentul ei faţă de Jocurile foamei, o poveste de referinţă pentru generaţia ei, vândută în zeci de milioane de exemplare. Jocurile foamei nu era doar inspirată parţial de miturile greceşti[584], mie mi s-a părut că putea fi citită aproape ca o parabolă despre neorealism, în care un tânăr cetăţean curajos este forţat de cei de la putere să concureze într-o brutală competiţie publică, trebuind să se lupte chiar şi împotriva celor pe care îi iubeşte, spunându-i-se că, pentru a trăi, trebuie să învingă.

Cât despre narcisism, am înţeles, desigur, că CJ era un caz izolat şi că a trage concluzia că majoritatea milenialilor se asemănau cu ea ar fi fost absurd. Cu toate acestea, am considerat că a meritat să anexez o poveste informaţiilor furnizate de Twenge şi Campbell pentru a obţine un sentiment visceral al

narcisismului care, se pare, a crescut, ca medie. Pentru mine, lipsa empatiei a fost cel mai şocant lucru – toţi amărâţii aceia de băieţi nedumeriţi, cu inimile lor frânte. Nu exista vreo hartă a lumii în care să se fi regăsit.

Lăsând deoparte crizele de automutilare corporală, CJ, asemenea multor alţi mileniali, părea fizic mai sănătoasă decât a tins generaţia mea să fie. Când eu şi toată Generaţia X căreia îi aparţin eram de vârsta ei, eram, parcă, permanent fie beţi, fie drogaţi, ori revenindu-ne după beţii sau droguri. Cu siguranţă că nici nu ne apropiam de o sală de sport. Într-adevăr, presiunea de a fi perfect pe care o simt în prezent mulţi tineri ar putea avea unele efecte pozitive. Studiile sugerează că milenialii evită mai degrabă decât cei mai vârstnici decât ei apucăturile riscante, inclusiv consumul de droguri, consumul sporadic, dar excesiv de alcool, fumatul şi sexul la vârsta adolescenţei.[585] Ei fac, de asemenea, mai mult sport şi au o alimentaţie mai sănătoasă.

Este imposibil de afirmat categoric că presiunile culturale pe care le-am investigat sunt cauza acestor schimbări; şi chiar dacă am avea datele necesare, probabil că aceste cauze s-ar dovedi a fi amestecate. Dar nu pare absurd să se speculeze că era perfecţionismului – şi economia neoliberală care o sprijină – ar putea fi, cel puţin parţial, ceea ce le impulsionează. Toate aceste comportamente servesc la transformarea lor în maşini mai bune de profit şi de succes şi la o probabilitate mai mare de a fi învingători într-un joc.

O altă caracteristică frapantă a generaţiei lui CJ este conştientizarea mai profundă, de către ei, a inegalităţilor structurale profunde care există încă în societate.[586] Din perspectivă neoliberală, convingerea de bază care alimentează în mare parte acest lucru ar putea fi fără îndoială aceea că toată lumea merită o şansă egală de a juca pe piaţa liberă şi că identitatea nu ar trebui să fie o barieră în calea succesului. Indiferent de cauze, este încurajator.

Dar există alte schimbări de date care, în funcţie de punctul de vedere, par mai descurajante. Un studiu pe studenţi din universităţile din Statele Unite a arătat că sunt mai nerăbdători să se maturizeze decât cei din generaţiile anterioare şi că este mai probabil să fie de acord cu afirmaţii ca: „Aş vrea să mă pot întoarce la siguranţa din copilărie“.[587] În Marea Britanie, un alt studiu a arătat că patru din zece tineri se descriu ca fiind „epuizaţi“, 38% din tinere

și 29% din tineri fiind îngrijorați de sănătatea lor mentală.[588] Între timp, principiul exprimării libere pare să fie venerat mai mult ca oricând: un sondaj Pew a arătat că 40% din milenialii din Statele Unite sunt de acord că guvernul ar trebui să poată împiedica ofensele verbale la adresa minorităților.[589] Pentru Generația X, această cifră a fost de 27%, în timp ce, în perioada exploziei demografice 1945–1964, de 24%.

Creșterea individualismului descoperită, de asemenea, de studii pare să fi adus cu ea o scădere dramatică a empatiei. O metaanaliză realizată de dr. Sara Konrath, de la Universitatea din Michigan, a indicat că studenții de azi sunt cu 40% mai puțin empatici decât studenții din anii 1980.[590] Este mai puțin probabil să fie de acord cu afirmații ca: „Am adesea sentimente afectuoase, de îngrijorare, pentru oameni mai puțin norocoși decât mine“ și „Uneori încerc să-mi înțeleg prietenii mai bine imaginându-mi cum arată lucrurile din perspectiva lor“. Ei au, de asemenea, mai puțină încredere. Datele cercetărilor Pew sugerează că numai 19% din mileniali cred că pot avea încredere în majoritatea oamenilor, comparativ cu 40% din reprezentanții perioadei exploziei demografice.[591] De asemenea, fenomenul de hărțuire în școli a scăzut[592], în timp ce în online a crescut.[593]

Mai ales pe Internet, convingerile altora sunt monitorizate, ereziile lor – pedepsite cu voce tare. M-am gândit că acesta ar putea fi următorul pas de făcut pe calea pe care am apucat-o: dacă toți suntem zei, atunci sentimentele noastre sunt sacre, iar dacă sentimentele noastre sunt sacre, oamenii care le rănesc trebuie să fie păcătoși. Părea că, în adâncul tuturor acestor lucruri, era ceva prin natura sa narcisist – că perspectiva noastră este atât de prețioasă, încât ne simțim îndreptățiți să îi reducem la tăcere sau să-i pedepsim pe cei care nu o împărtășesc.

M-am întrebat dacă asta motiva intoleranța în creștere din campusurile facultăților, care au fost martorele excluderii unor conferențiari invitați și ale campaniilor pentru pedepsirea sau chiar pentru concedierea unor profesori pentru convingerile lor. Când studenții de la Matteo Ricci College din Seattle s-au plâns că, la cursul lor de științe umaniste, materia se concentrează pe clasicii occidentali, ceea ce ei considerau „abuziv psihologic“, s-a cerut demisia decanului, Jody Kelly.[594] Aceasta a fost plasată în concediu administrativ. A hotărât apoi să se pensioneze, spre încântarea protestatarilor,

care au numit decizia „un succes al anilor de organizare“. Un alt caz mult mediatizat a fost forțarea unui comerciant de sushi să plece pentru greșelile lui, printre care insensibilitate și însușire culturală („Când oameni care nu aparţin unui patrimoniu iau mâncare, o modifică și o servesc drept «autentică», asta se numește furt“, scria un protestatar).[595] În Marea Britanie, se spune că University College London a interzis Nietzsche Society deoarece existența acesteia reprezenta o amenințare la adresa „siguranței“ studenților.[596]

O trăsătură remarcabilă a acestui nou dezacord este limbajul pe care îl folosesc studenții pentru a indica jignirea. Ei vorbesc despre provocările la adresa opiniilor lor ca despre acte de „violență“ sau „abuz“, care îi fac să se simtă „nesiguri“ și „traumatizați“. Este ca și cum sinele lor interior, „sufletul“ lor, ar fi atât de prețios, încât este sacrosanct. Când l-am întrebat pe profesorul Campbell dacă mișcarea pentru stima de sine și epidemia de narcisism, pe care le investigase, jucau vreun rol în raport cu asta, el a spus:

– Mie, ca profesor la una dintre aceste facultăți, dați-mi voie să spun un limpede „fără comentarii“.

– Este prea periculos, nu-i așa? am întebat.

– Este foarte periculos, da.

A ŞAPTEA CARTE

Cum să rămâi în viață în era perfecționismului

Austen Heinz stătea la fereastra apartamentului lui din San Francisco, luminile stradale fiind reduse la niște puncte luminoase jucăușe în mișcarea ochilor lui.[597] Îmbrăcat în ținuta obișnuită, cu șlapi, blugi și un hanorac din polar The North Face, peste o cămașă descheiată, avea un păr ca de rocker, lung până peste umeri. La școală, în Carolina de Nord, fusese victima hărțuirii, uneori foarte grave – motivul: combinația dintre slăbiciunea lui fizică și analfabetismul social. Îl numiseră „profesorul“. Ea un fel de geniu care absorbea cantități mari de informații complexe cu o viteză uimitoare, iar când ajungea la o opinie, adesea după o perioadă de muncă intensă, o anunța provocator și fără remușcări. Austen nu era bun la a judeca oamenii. Se străduise să își găsească prieteni cu aceeași problemă de sănătate mentală ca el. Dar acum, la 30 de ani, locuia la câteva străzi de propriul laborator, într-un apartament de la ultimul etaj al unui bloc-turn din cartierul tehnologilor din San Francisco, având o priveliște de 180 de grade către Bay Bridge, terenul de baseball At&T și uimitorul port. Era unul dintre inventatorii din Silicon Valley, creând prosperitate și progres, contribuind la avansul cauzei umane cu geniu și trudă: un erou de tip Ayn Rand trezit la viață. Ideea și compania lui, Cambrian Genomics, urmau să schimbe totul, era sigur de asta. Și le spunea investitorilor și jurnaliștilor iar și iar că uneltele pe care le dezvoltau ei aveau să fie, într-o zi, mai puternice decât bomba cu hidrogen.

Imaginați-vă că ar fi posibilă crearea omului perfect. Procesul ar semăna cu crearea unei aplicații, dar, în loc de un cod de computer, limbajul de proiectare ar fi ADN-ul. Crearea în sine ar fi făcută pe telefon – folosind un software numit Genome Compiler –, apoi rezultatul ar fi trimis pe e-mail la Laboratorul Austen. Cei de acolo ar fabrica ADN-ul, conform instrucțiunilor tale, și ți l-ar trimite. L-ar deshidrata și ți l-ar trimite cu poșta. La urma urmei, ADN-ul nu este ceva viu. Este un polimer, un model de patru elemente chimice diferite. Din acel ADN, ar fi, teoretic, posibil să construiești forme de

viaţă avansate. Ai putea face o fiinţă supergenială, imună la orice boală. Ai putea face fiinţe nemuritoare. La urma urmei, noi îmbătrânim şi murim doar pentru că programul de ADN pe care îl folosim – codul nostru uman – cuprinde informaţia de a face astfel. Ne descotorosim, pur şi simplu, de acest cod. Îl rescriem. De ce nu?

Şi de ce să ne oprim la oameni? Am putea proiecta şi crea orice formă de viaţă dorită. În viitor, nu am mai lăsa natura haotică să facă ea totul, defect, ca întotdeauna, cu toate acele sute de mii de mici defecţiuni genetice care dau tristeţe, boală şi moarte. Totul ar fi sintetic, proiectat pentru un scop, inclusiv copiii noştri, inclusiv noi. Singurele lucruri care ne-ar limita ar fi abilităţile de programare a ADN-ului şi imaginaţia noastră. În final, nici nu am avea nevoie să folosim echipamentul scump al Cambrian Genomics. Am putea construi un Găinosaurus rex pe monitorul nostru, pe care, câteva minute mai târziu, l-am vedea luând-o la sănătoasa din imprimantă. Şi nu am avea de ce să ne limităm la combinarea lucrurilor pe care le avem deja. Tot ce are viaţă este alcătuit din doar 20 de aminoacizi diferiţi. De ce să nu extindem gama? Să facem ceva nou? Să integrăm, de exemplu, metale în plante şi animale? Imaginaţi-vă posibilităţile! Imaginaţi-vă problemele pe care le-am putea rezolva!

Dacă tot ce şi-a pus în cap Austen s-ar întâmpla, am avea parte nu doar de un Jurassic Park, ci şi de un Terminator. Dar nu ar însemna neapărat că viitorul dat de Cambrian Genomics ar fi un film apocaliptic. Vindecând toate bolile, trăind veşnic şi rezolvând unele dintre problemele tehnice mondiale cele mai complicate, fără a distruge planeta în acest timp, am putea reduce considerabil suma problemelor umane. Este adevărat, desigur, că numai un lunatic poate vorbi serios despre paradis. Dar cât de nebun trebuie să fii, ca să crezi că, prin aceste tehnologii, am putea înainta un centimetru, de ce nu chiar un kilometru, în această direcţie? Dacă Doug Engelbart a fost vizionarul Erei digitale, atunci poate că istoria îl va încorona într-o zi pe Austen ca pe unul dintre moştenitorii lui: un neobosit, optimist, neadaptat social profet al viitoarei Ere sintetice, în care proiectul nu este augmentarea inteligenţei umane, ci oamenii înşişi.

În timp ce se afla la Universitatea Duke, lucrând la un proiect de cercetare în biologie sintetică, Austen a venit cu o modalitate nouă şi eficientă de

producere de ADN util, care reduce costul de la zeci de mii la numai câţiva dolari.

– Toţi ceilalţi care produc ADN, produc ADN incorect şi încearcă apoi să îl repare, a spus el. Noi nu îl reparăm. Noi vedem doar ce este bun, ce este rău, apoi folosim piesele corecte.

Această reducere drastică a costului le-ar permite să trateze ADN-ul aşa cum tratăm datele – să fie la fel de ieftin de făcut, uşor de transmis pe e-mail şi programabil. Când avea 25 de ani, la Universitatea Naţională din Seul, Coreea de Sud, Austen a dezvoltat conceptul personal de „imprimantă pentru ADN“, care făcea selecţia, apoi a decis că progresul avea să fie mult mai rapid în sectorul privat. La 27 de ani, s-a întors în Statele Unite cu câteva decizii irevocabile şi 300 de dolari pentru finanţarea viziunii sale. Era încă un creier de pe Coasta de Vest convins că avea să schimbe lumea.

Ca un fel de test pentru tehnologia sa, el şi nişte colegi au decis să creeze un arbust lucitor copiind un cod de ADN de la un licurici, imprimându-l şi introducându-l în celulele unei plante. Testul a funcţionat. Planta lor hibrid a luminat în întuneric. Au decis să o scoată la vânzare. Cei 10 000 de dolari cheltuiţi pe un film promoţional au fost rapid recuperaţi; au încasat aproape 60 000 de dolari în prima zi de vânzări şi 484 013 de dolari în decurs de şase săptămâni, cu comenzi care au crescut, până la urmă, suma la 1 000 000 de dolari. El a fondat Cambrian Genomics şi a strâns 10 000 000 de dolari din capitaluri de risc, inclusiv de la milionarul cu PayPal, Peter Thiel. Compania lui a ajuns să încheie parteneriate cu corporaţii internaţionale de renume, cum ar fi Roche şi GlaxoSmithKline, precum şi cu unele startup-uri mici. Unul dintre acestea a fost Sweet Peach, care fusese fondat de Audrey Hutchinson, o tânără studentă la biologie şi beneficiară a bursei Distinguished Scientist, de la Bard College, din New York. După ce suferise o serie de infecţii dureroase ale tractului urinar, pe Hutchinson a început să o intereseze sănătatea vaginală. Auzind de activitatea lui Austen, i-a trimis acestuia un e-mail cu ideea ei: o companie care să folosească tehnologia Cambrian Genomics pentru a fabrica probiotice vaginale. Clienţii urmau să trimită un tampon cu o probă ce era secvenţiată genetic. Odată analizată specia microbiană specifică, ce constituia comunitatea lor bacteriană aparte, se genera un tratament personalizat. Austen a fost imediat interesat. A fost de acord să ajute nu doar

cu tehnologia, dar și cu consiliere în afaceri. A obținut o participație de 10% în compania sa.

Vestea despre activitatea lui a continuat să se răspândească. I-a cunoscut pe Sergey Brin de la Google, pe Elon Musk de la Tesla și SpaceX și pe Jared Leto, cel din filme. A fost invitat pe insula privată a lui Richard Branson, unde se pare că i-a lăsat mască pe toți cei invitați la masă de miliardar, cu viziunea lui despre un viitor sintetic, proiectat într-un fel anume. A dat interviuri pentru Fortune, National Public Radio și Wired. CNN a numit tehnologia lui ca fiind una dintre „primele zece cele mai bune idei care ar putea salva vieți". A devenit oaspete obișnuit la conferințele de tehnologie, dintre care una a fost „Demo: noi tehnologii care rezolvă probleme majore". Prezentarea lui, în San Jose, miercuri, 19 noiembrie 2014, a fost intitulată „Cum să creezi propriile creaturi prin imprimare de ADN". „Scopul nostru este să luăm tot ce există și este natural și să înlocuim cu o versiune sintetică", a spus el, îmbrăcat, ca de obicei, în blugi, cu o cămașă descheiată la gât și cu nelipsitul hanorac din polar. „Astfel, scriind ADN putem să îl îmbunătățim. Putem face animale mai bune, putem face bacterii mai bune." Proiectul lui cu planta luminoasă poate părea banal, a declarat el, dar implicațiile sunt imense. „Dacă poți proiecta o plantă care să lumineze în întuneric, imaginați-vă ce mai poți determina planta să facă. Poți face o plantă care să absoarbă tot carbonul din atmosferă. Poți face o plantă care să producă hrană pentru a hrăni lumea."

În ziua de dinaintea conferinței[598], se pare că lui Austen i s-ar fi spus că avea la dispoziție zece minute, față de trei, pe care și le propusese el. Pentru a umple o parte din timpul de la final, a decis să vorbească pe scurt despre unele dintre companiile cu care semnase parteneriate și care erau dispuse să folosească tehnologia de la Cambrian Genomics. Invitându-l pe unul dintre acești parteneri pe scenă, pe Gilad Gome, de la Petomics, el a vorbit despre ideea schimbării mirosului fecalelor și al gazelor intestinale și să îl folosească drept avertisment că o persoană nu se simte bine. „Când vânturile tale se schimbă, ca miros, din pară în banană, poate că asta înseamnă că ai o infecție intestinală", a spus el. A prezentat, de asemenea, Sweet Peach ca proiect similar. „Ideea este să scăpăm de infecțiile tractului urinar și de cele genitale și să schimbăm mirosul vaginal cu ajutorul probioticelor", a spus el. „Așadar, nu doar că se pot programa efectiv, dar se pot scrie, se pot schimba și se pot

personaliza. Poţi controla toate codurile care trăiesc în tine, ceea ce este extraordinar, deoarece, până acum, lumea naturală era peste puterea noastră de înţelegere. Abia recent, în ultimii zece ani, am reuşit să o citim. Acum preţul este, în sfârşit, destul de mic pentru ca oricine să o poată scrie pe propriile telefoane. Aşadar, ideea este că microbii voştri pot fi dezechilibraţi. Sweet Peach îi va echilibra, va îmbunătăţi mirosul şi toată lumea va fi fericită.“ Mirosurile tuturor sunt de origine bacteriană, a explicat el. Ele sunt produse de organisme care trăiesc în noi. „Noi credem că este un drept uman fundamental nu doar să ştim ce cod avem şi ce cod au chestiile care trăiesc în noi, dar să şi putem scrie şi personaliza acest cod.“ Când prezentatorul a întrebat, provocator, dacă Austen şi Gome se jucau de-a Dumnezeu, Austen a contracarat într-o manieră splendid de neoliberală: „Ideea este putinţa personală. Noi nu vrem ca statul să le spună oamenilor ce au voie să crească pe ei, ce copii pot avea şi ce gene pot manipula. Noi vrem ca totul să fie autodirijat.“

În public, unui jurnalist de la Inc.com i s-a părut că tot ce auzea era „uimitor de sexist“. La urma urmei, apăruse un bărbat, avea să scrie el mai târziu, care discuta despre „cum să faci organele sexuale ale femeilor mai plăcute estetic“. Lui i se părea că Austen era încă un membru al acestei „frăţii tehno“ care „vorbeşte la nesfârşit despre schimbarea lumii prin tehnologie, în timp ce construieşte chestii frivole“. După prezentare, a pus unele întrebări. Gome i-a explicat reporterului că schimbarea de miros nu era făcută doar pentru a-i ajuta pe clienţi să se conecteze cu ei înşişi „mai bine“, ci era un indicator că produsul funcţiona efectiv. „Ne spune unde este exprimată proteina“, a spus el, adăugând în glumă: „Să înţeleg că v-ar plăcea mai degrabă să lumineze?“

„Aceşti tipi şi startup-ul lor vor să facă părţile intime ale femeilor să miroasă a fructe coapte“ a fost titlul de pe Inc.com din acea zi. Articolul a împânzit netul, fiind transmis şi retransmis de nenumărate ori pe social media, indignarea luând rapid amploare. Curând, a fost preluat de Huffington Post: „Doi tipi de la un statup cu activitate în domeniul ştiinţei au propus săptămâna aceasta o nouă idee de produs: un supliment probiotic care va face ca vaginul femeii să miroasă a piersică“. Gawker l-a numit o „irosire a ştiinţei“, spunând că Sweet Peach „sună precum o comedie romantică de mâna a treia, cu o părere similar de retrogradă despre priorităţile femeii contemporane“. Apoi, Inc.com a intervenit din nou: „Misiunea sa,

descoperită, parcă, de niște băietani de 11 ani aflați încă în faza de dezgust față de fete, este să se asigure că vaginele femeilor miros «plăcut»“. Articole la fel de negative au început să apară pe surse importante de știri, cum ar fi Salon, BuzzFeed, The Daily Mail și Business Insider.

Aceste articole erau profund nedrepte. Austen și Gome erau prezentați ca niște misogini care deciseseră să își concentreze eforturile pe rezolvarea problemei dezgustătoarelor vagine. De fapt, mare parte din discursul lui Austen încercase să explice fantasticele posibilități de schimbare a lumii prin tehnologia sa. Titlul său nu se referea la vagine, ci la crearea „propriilor creaturi“. El vorbise despre plante care puteau contracara efectele încălzirii globale, despre cum aceste plante ar putea, într-o zi, hrăni lumea. Apoi, ca post-scriptum, menționase alte aplicații pe care le dezvoltau cu terți. Austen pomenise „mirosul vaginal“ într-un fel care nu era complet clar, dar se produsese în contextul unei discuții despre produse de sănătate. Și chiar și așa, să linșezi pe cineva pentru că lucrează în acest domeniu anume ar părea, în cel mai bun caz, excentric; produsele fără rețetă pentru miros vaginal sunt disponibile în farmacii de ani de zile și nimeni nu îi acuză pe producătorii lor că ar urî femeile. După prezentare, Gome clarificase, practic, că o parte din motivul schimbării mirosului era să arate că produsul funcționa. Este relevent de notat că mare parte dintre sursele de știri care îi atacau acum pe Austen și pe Gome erau gratuite pentru cititorul online, astfel încât era necesar un număr mare de cititori pentru a genera bani. Ele erau produse tipice pentru era Internetului, bazându-se pe semănarea și pe recoltarea afrontului moral, pentru a supraviețui.

Inc.com au fost cei care au continuat să alimenteze acest afront cu un interviu luat lui Audrey Hutchinson, de la Sweet Peach. Titlul suna așa: „Fondatoarea Sweet Peach vorbește: tipii ăia s-au înșelat cu privire la compania mea“. „Când am scris, la începutul acestei săptămâni, despre un nou supliment probiotic numit Sweet Peach, creat pentru a face vaginul femeii să miroasă ca un fruct, reacția pe Internet a fost de indignare lesne de înțeles: cine dracului erau tipii din spatele acestei invenții și ce drept aveau să decidă cum să miroasă corpurile femeilor?“ Dar adevărata poveste, scria Inc.com, era „scandaloasă în alt mod“. Nu a fost doar greșeala lor de a nu-i mulțumi lui Hutchinson. Inc.com îi acuza pe fondatori că „greșeau extrem“ caracterizând produsul Sweet Peach ca pe un instrument care face vaginul să miroasă ca un

fruct – ceea ce, desigur, nu au făcut. „Gome a fost cel care a facilitat percepția greșită critică despre Sweet Peach“, spunea el, „după ce l-am întrebat precis dacă suplimentul era gândit pur și simplu pentru eliminarea mirosurilor nedorite sau dacă era făcut doar ca să introducă noi mirosuri plăcute, ca parfumul de piersică. El a insistat că era vorba despre a doua variantă, asemănând noul parfum cu un marker colorant care îi dădea utilizatorului informația că produsul funcționa. «În loc de culoare, aici avem un parfum sau o aromă. Dar este mult mai mișto pentru că miroase bine», a spus el.“ Hutchinson le-a spus reporterilor că a fost îngrețoșată de ceea ce s-a întâmplat, pretinzând chiar că vomitase de două ori. „Un vagin trebuie să miroasă ca un vagin“, a declarat ea pentru Huffington Post, „și oricine nu gândește astfel nu merită să se apropie de un vagin.“

Austen a încercat să salveze situația. A cerut scuze că o ignorase pe Hutchinson la acea prezentare, explicând că fusese informat doar că discursul lui de trei minute fusese extins la zece cu doar o zi înainte și că nu avusese destul timp pentru a se pregăti. Gome, a spus el, vorbise despre Sweet Peach deoarece era fascinat de știință. „El este microbiolog și îi place să vorbească despre posibilități.“ În felul lui specific, orb și surd social, a adăugat că, în vreme ce pe el publicitatea îl făcea să piardă investitori, Hutchinson avea numai de câștigat. „Această interpretare greșită va fi grozavă pentru Sweet Peach.“ El a mai explicat, disperat, pentru Huffington Post: „Eu nu am spus niciodată că vreau să fac vaginele să miroasă ca piersicile“. Nimic din toate acestea nu a contat. Pe 24 noiembrie, Hutchinson a publicat o serie de tweet-uri susținându-l pe Austen. „În mijlocul haosului, susțin cu hotărâre că sunt încă mândră să am Cambrian Genomics ca acționar la Sweet Peach“, a spus ea. „Austen Heinz, de la Cambrian Genomics, nu a făcut decât să mă susțină fervent în ceea ce privește eforturile mele de a face din Sweet Peach o forță în domeniul sănătății femeilor. Mi-a fost prieten și sprijin pe parcursul întregului proces și a jucat un rol important, ajutându-mă să-mi transform în realitate viziunea și compania.“ Însă această declarație a tinerei fondatoare a fost, în mare măsură, ignorată.

Și demonizarea a continuat. Titlul de pe prima pagină a publicației Huffington Post spunea: „Cum au reușit doi «frați de startup» să întoarcă lucrurile și să își atribuie meritul companiei unei tinere“. „Da, ați citit corect; acești «frați de startup» cred că un vagin care nu miroase a piersică este o

mare problemă care trebuie rezolvată.“ The Daily Mail a publicat un alt articol („O doamnă CEO în cadrul unei companii producătoare de probiotice vaginale este «dezgustată» de colegii bărbați care au prezentat eronat produsul ei publicului“), la fel și BuzzFeed („cei doi au caracterizat complet inexact compania […] care nu creează un parfum de piersică pentru vagine“). The Guardian a publicat patru articole negative în numai trei zile. Slate a întrebat: „Cine le dă acestor bărbați un minimum de atenție?“, în timp ce Daily Dot dorea să afle: „Este startup-ul Sweet Peach o mare înșelătorie?“

– Era sfâșietor să-l văd atacat în felul ăsta în media, mi-a spus sora lui Austen, Adrienne.

Am stat de vorbă în camera de consultații a Spitalului Central din San Francisco, unde lucrează ca psiholog, cei mai mulți pacienți ai ei provenind din rândul inginerilor din Silicon Valley.

– Toate chestiile alea erau doar momeală pentru click-uri. Articol după articol după articol se scriau pentru că titlurile erau interesante. Te scoteau de-a dreptul din sărite. Nu cred că mi-am dat seama cât de devastator a fost asta pentru Austen, decât mai târziu. Vorbea numai despre asta.

În culise, Austen încercase să o convingă pe Hutchinson să includă un semnal olfactiv pentru produsul ei, dar ea nu cedase. Nu avusese nici cea mai vagă idee că el plănuia să vorbească despre Sweet Peach, chiar și tangențial, după discursul principal. Faptul că el nu se gândise să-i menționeze numele a amplificat problemele. Dar Adrienne a spus că prezentarea lui nu s-a vrut deloc răutăcioasă. Ea l-a descris ca pe „unul dintre cei mai mari feminiști pe care i-am cunoscut. Adică a crescut cu două surori care l-au dominat.“ În încercarea lui de a repara situația, reușise doar să înrăutățească și mai mult lucrurile.

– Spunea numai lucruri greșite, a zis Adrienne. Adică nu puteai niciodată să-l descrii ca grațios din punct de vedere social. Reporterul era o persoană foarte amabilă, dar l-a înțeles complet greșit pe Austen. L-a considerat un nenorocit.

Din cauza celor ce se petreceau în mass-media, investitorii au început să se retragă din Cambrian Genomics. Unul dintre consilierii de afaceri ai lui Austen a comparat reputația lui în industrie cu cea a actorului Bill Cosby în

divertisment. Încercase să primească o a doua rundă de finanţare şi acum trebuia să-şi concedieze oamenii. Sincronizarea era groaznică; întâmpinaseră dificultăţi cu laserul şi aveau nevoie de toate inteligenţele pe care le-ar fi putut găsi.

– Problemele tehnice ar fi putut fi rezolvate, a spus Adrienne. Avea o echipă genială de savanţi care îl ajutau şi, în cel mai rău caz, ar fi putut vinde către o altă companie, care ar fi putut găsi o soluţie, sau ar fi putut persevera şi găsi, până la urmă, ei soluţia. Dar nu aşa au stat lucrurile. A contat mai mult încrederea lui în abilitatea de a atrage bani după aceste repercusiuni din mass-media.

La sfârşitul anului 2014, Austen suferea deja psihic.

– Era ca un schelet ambulant. Nu mai mânca, nu mai dormea. Era doar extrem de contemplativ – gândul că îşi terminase viaţa revenea ca pe bandă rulantă.

Purtau conversaţii lungi la telefon.

– La finalul conversaţiei, aveai impresia că ai ajuns undeva, dar, câteva zile mai târziu, redevenea meditativ.

În martie, Austen a comandat mai multe modele de frânghie de pe Internet şi a încercat să se spânzure în apartamentul lui. N-a reuşit. Când şi-a revenit, a sunat-o pe Adrienne, care se întorcea de la serviciu.

– Am încercat să mă sinucid, i-a spus.

Familia l-a luat într-o vacanţă la podgorie şi au organizat o intervenţie, într-o seară, după cină.

– El nu spunea decât: „Sunt mort, sunt mort, sunt mort“. Noi i-am spus: „O să te ducem la spital. O să primeşti ajutorul de care ai nevoie.“

L-au internat la San Diego.

Pe 27 martie 2015, într-o zi de luni, un membru al echipei de la Cambrian Genomics a deschis laboratorul şi i-a descoperit cadavrul. Austen se

spânzurase. Avea 31 de ani.

Cu puţin timp înainte de moartea sa, Austen stătuse la prietenul lui cel mai bun, Mike Alfred.

– Simţea că toată lumea era împotriva lui, mi-a spus Alfred. A luat-o mult mai personal decât aş sfătui eu vreodată pe cineva să o facă.

– Dar a fost personal, am spus eu. L-au făcut „tehno-mascul“ şi sexist.

– Da, a fost personal. Şi aşa a şi luat-o. L-a afectat rău de tot. Vorbea despre sinucidere în fiecare zi.

Am întrebat dacă ar fi putut exista vreun sâmbure de adevăr în tot ce se spusese. Existau anumite dovezi de sexism în trecutul lui Austen. În 2009, publicase un memoriu semifictiv care conţinea nişte discuţii neplăcute şi juvenile despre stripteuze şi orgii.

– Nu era deloc adevărat, a spus el. Avea păreri solide despre a fi sau a nu fi inteligent. Nu îi respecta prea mult pe oamenii proşti. Dar asta nu avea nici o legătură cu sexul lor. În mod cert, nu era sexist. Problema, a spus Alfred, era lipsa sensibilităţii sociale. Nu era genul de persoană care să gândească: „Cum pot fi sigur că ceea ce urmează să-i spun acestei persoane este bine?“ El spunea ce avea de spus şi gata.

– Dar nu este acesta un gen de personalitate des întâlnit în domeniul tehnologiei? am întrebat eu.

– Cred că da. Există mulţi oameni cu adevărat talentaţi care sunt foarte slabi la „citirea“ celorlalţi.

Alfredo l-a descris, de asemenea, ca fiind un „suflet frământat“. Depresia fusese dintotdeauna o problemă a lui Austen. După moartea lui, s-a spus că suferise de tulburare bipolară, o afirmaţie care pare, cel puţin parţial, bazată pe ceea ce scrisese el în memoriul semifictiv. Adrienne respinge afirmaţia.

– Nu a primit niciodată un diagnostic oficial de tulburare bipolară, a spus ea, invocând dosarele lui medicale. M-a deranjat că s-a publicat aşa ceva, fără să

se verifice situația. Singurul diagnostic oficial pe care l-a primit a fost de tulburare depresivă gravă. Austen fusese văzut de diverși specialiști în sănătate mentală, în diferite momente din prima parte a tinereții. Nu a fost bolnav mintal sau depresiv toată viața. Starea venea în valuri, iar depresia lui era, de obicei, declanșată de o dificultate sau de un eveniment stresant din viață. În cele din urmă, a spus ea, asaltul din mass-media l-a împins spre ultima lui cădere. Nu e nimeni vinovat pentru moartea lui, a spus ea. Dar, fără doar și poate, știu, cu siguranță, că asta i-a declanșat episodul de depresie.

Când am întrebat-o pe Adrienne dacă și-ar descrie fratele ca fiind un perfecționist, ea a dat din cap că da.

– S-a luptat cu gândirea în alb-negru, care poate face parte din asta; scenarită și catastrofe imaginare – „Am să rămân pe drumuri, toată lumea o să creadă că sunt un ratat“ –, interpretarea gândurilor altora. Și așa, când a început să aibă probleme, a picat, pur și simplu, în niște capcane ale minții cu adevărat periculoase.

Din multe puncte de vedere, Austen a fost o victimă a erei perfecționismului. Dacă a fost o persoană sensibilă la semnalele eșecului din mediul său, atunci mediul în care se afla era brutal. În ciuda realizărilor sale, în ciuda incredibilei viziuni, în ciuda posibilității ca munca lui să fi schimbat cu adevărat lumea, Austen a fost persoana greșită, la momentul greșit, cu personalitatea greșită. Nu era mereu o prezență încântătoare și putea, cu siguranță, trece drept arogant și disprețuitor. Dar nu a meritat să fie tratat astfel de mass-media. Atacurile pe care le-a îndurat au fost nedrepte și nu a existat nici un pic de îndurare.

Doi dintre savanții cu care m-am întâlnit în călătoria mea au menționat acest aspect deosebit de neplăcut al timpurilor noastre.

– Este ceva ce devine tot mai frapant, mi-a spus profesorul Gordon Flett, expert în pericolele perfecționismului. Când o figură publică face o greșeală, pare să existe o reacție mult mai violentă, mai intensă și mai rapidă. Astfel, copiii care devin adulți acum văd ce se petrece cu oamenii care fac greșeli și se tem foarte tare de ele.

Cealaltă persoană a fost profesorul Kip Williams, specialist în durere socială.

– Vezi asta de ambele părți, și din dreapta, și din stânga, a spus el. Există presiuni puternice să te conformezi și există și o reacție imediată de distrugere sau de marginalizare a oamenilor care nu se conformează.

Ironia noii lumi digitale care a permis apariția unor astfel de incidente este că se bazează, în ceea ce privește succesul ei, pe unele dintre părțile noastre cele mai vechi. Noi suntem tribali și suntem făcuți să vrem să-i pedepsim, uneori brutal, pe cei care încalcă codurile grupului din care facem parte. Acestea sunt instincte puternice și periculoase care ne pot copleși cu ușurință. Pentru Austen, ele au declanșat o serie de evenimente care s-au dovedit fatale.

Povestea lui Austen sugerează că sinele este un compromis. Mike Alfred mi-a spus că există o mulțime de oameni talentați în sfera tehnologiei care, asemenea prietenului lui, „sunt foarte nepricepuți la citirea celorlalți". Ei sunt buni la un singur lucru, dar asta pare să producă un deficit în altă parte. Ei nu sunt ca acei eroi din punctul culminant al poveștilor noastre, acel amestec perfect de tărie, forță, empatie și grijă. Această regulă e valabilă pentru noi toți. Oricât ne-am strădui, există unele lucruri la care nu suntem buni, anumite feluri de a fi pe care nu le stăpânim. Indiferent de ce promisiuni ne facem nouă înșine și celor pe care îi iubim, există calități personale pe care ne-ar plăcea să le avem, dar pe care nu le avem.

Unul dintre dictoanele care ne definesc cultura este că putem fi orice ne dorim să fim – pentru a câștiga jocul neoliberal, trebuie doar să visăm, să ne punem mintea la contribuție, să vrem cu ardoare să reușim. Acest mesaj pătrunde în noi, pare-se, prin tot ceea ce ne înconjoară: cinema, poveștile emoționante și încurajatoare pe care le auzim la știri și le citim pe social media, reclame, cărți motivaționale, săli de clasă, televizor. Îl asimilăm, îl încorporăm în sentimentul nostru de sine. Dar nu este adevărat. De fapt, este minciuna tenebroasă din miezul erei perfecționismului. Este cauza, cred eu, a unui coeficient incalculabil de nefericire. Acesta este adevărul pe care nu pare să-l cunoască nici o carte motivațională, indiferent în câte milioane de exemplare s-ar vinde ea, nici unul dintre faimoșii oratori motivaționali, sau guru ai fericirii, sau scenariști de filme de mare succes de la Hollywood. Suntem limitați. Imperfecți. Și nu putem face nimic în acest sens.

*

Era ziua absolvirii şi o studentă l-a abordat, zeloasă, pe Brian Little, profesor de psihologie, părinţii ei urmând-o îndeaproape.

– Oh, mama! Tata! Faceţi cunoştinţă cu domnul Little, a spus ea. A fost preferatul meu. El m-a învăţat acea lecţie care mi-a schimbat cu adevărat viaţa. A spus: „Indiferent de situaţie, nu există nimic ce nu poţi realiza“.[599]

Amintindu-şi de acel moment, Brian mi-a spus:

– Mi-au trecut prin minte două reacţii posibile. Una a fost ceea ce am şi spus atunci, şi anume: „Da, nu-i aşa că-i interesant?“, iar cealaltă a fost: „Ce aiureli. E clar că nu ai ascultat nimic din ce ţi-am spus.“

Brian, care predă psihologia personalităţii la Universitatea Cambridge şi la Harvard, îi acuză parţial pe liderii culturali precum John Vasconcellos pentru această încredere în sinele atotputernic, care pare, în prezent, atât de larg răspândită.

– „Mişcarea pentru stima de sine“ a avut efecte negative, mi-a spus el. Morala pe care le-o fac eu, pe tema asta, este una prin care studenţii, în mod normal entuziaşti, devin de-a dreptul îngânduraţi şi poate chiar trişti. Sunt foarte deziluzionaţi când le spun despre mitul controlului nelimitat.

O studentă anume visa să devină ginecolog.

– Şi mie îmi venea să urlu la ea: „Pentru binele tuturor pântecelor din lume, nu te face ginecolog!“

Psihologii personalităţii, aşa cum este Brian, sunt cunoscuţi mai ales pentru cercetările din sfera trăsăturilor umane fundamentale, adică: deschidere, conştinciozitate, extraversiune, caracter agreabil şi fond nevrotic. Ideea este că o personalitate umană poate fi aproape redusă la o combinaţie a acestor cinci calităţi. Ca s-o aflu pe a mea, am făcut un test numit „Newcastle Personality Assessor“. Am fost încântat să descopăr că am un scor mare la

deschidere (care are legătură cu arta, curiozitatea și spiritul de aventură), deloc surprins să descopăr că am un scor mic la extraversiune și la caracter agreabil (un singuratic morocănos) și uimit să observ că am un scor mare și la fondul nevrotic. Pentru a înțelege mai bine această categorie tulburătoare, am găsit o carte, Personality, de Daniel Nettle, unul dintre creatorii testului. Ceea ce am descoperit în paginile ei m-a lăsat cu gura căscată, accelerându-mi studiul, în timp ce mormăiam obscenități în barbă. Am citit, de exemplu, că „este dincolo de orice îndoială că fondul nevrotic provoacă o durere personală îngrozitoare, de-a lungul întregii vieți, ascunsă în spatele perdelelor și al ușilor, pentru milioane de oameni“.[600] Nu este doar un factor de risc pentru depresie, ci „este atât de strâns asociat cu aceasta, că este greu să le vezi ca pe ceva complet distinct“.[601] Caracteristica sa cea mai crudă se spune că ar fi faptul că „îngrijoratul are multe pentru care să se îngrijoreze, spre deosebire de cel lipsit de griji. Nenumărate studii au arătat că aceia cu scoruri ridicate nu doar că reacționează mai puternic la evenimentele negative ale vieții, dar au și mai multe evenimente negative în viață la care să reacționeze.“[602]

Dar cel mai șocant lucru dintre toate la aceste cercetări este că oamenii pot face testul în diferite momente ale vieții, iar personalitățile lor nu tind să se schimbe dramatic. Ei rămân, în mare măsură, ceea ce sunt, pentru totdeauna. „Deși pare seducător“, scrie Nettle, „e la fel de iluzoriu să îmi doresc un nivel mai mare sau mai mic de extraversiune precum este să-mi doresc să mă fi născut, să zicem, în 1777.“[603]

Am programat o întâlnire cu el. Am vorbit, la masa de prânz, într-o cafenea studențească zgomotoasă din Newcastle. Era un bărbat palid, slab, cu față de maratonist, ochi luminoși, obraji ușor supți. Pe drum spre restaurant, mi-am exprimat nedumerirea că aceste idei nu erau cunoscute la scară mai largă. El a zis ceva despre lipsa de „prestigiu“ a psihologiei personalității. După ce a comandat o salată de creveți, l-am întrebat ce a vrut să spună cu asta.

– Nu există încă destule informații, sau cum?

– Există informații infinite, dar sunt de toată jena, a spus el. Toate provin din chestionare. Deci oamenii gândesc: „Haide, primești doar o întrebare care vizează ceva într-un fel și o alta care vizează același lucru într-un fel ușor diferit și spui că respectivele două lucruri sunt corelate“. Dar eu cred că lucrurile se schimbă. Oamenii încep să spună: „Care sunt diferențele dintre

minţile care dau aceste răspunsuri diferite?“ Sau, într-unul sau două cazuri: „Care sunt diferenţele genetice?“

În esenţă, ipoteza arată că, aşa cum ne naştem cu păr diferit, şolduri şi voci diferite, ne naştem şi cu deosebiri legate de creierul nostru. Genele pe care le moştenim sunt importante pentru determinarea felului în care funcţionează creierul. Ele reglează, de asemenea, chimia creierului (sistemul generator de serotonină, de exemplu, este în mare parte funcţional de la naştere), care influenţează nu doar felul în care percepem lumea, dar şi cum reacţionăm la ea. Aceste variaţii ale circuitelor cerebrale ar trebui, dacă teoria e bună, să furnizeze informaţii despre diferitele trăsături ale personalităţii.

– Să luăm extraversiunea, a spus el. Există multe cărţi despre mecanismele de recompensă, plăcere şi dobândire a cunoştinţelor. Aceste mecanisme au destul de mare legătură cu extraversiunea.

În mod similar, există multe cercetări despre diferitele moduri în care serotonina şi zona cerebrală numită amigdală pot influenţa anxietatea.

– Asta, corelat cu fondul nevrotic.

Cauza variaţiilor trăsăturilor precum deschiderea şi caracterul agreabil rămâne, în general, un mister. Este bine ştiut însă că afectarea diferitelor regiuni ale creierului poate provoca modificări specifice de personalitate. Totul, de la demenţă la tumori şi traumatisme fizice, s-a dovedit că transformă oamenii în ucigaşi, hoţi şi pedofili.

– Mulţi dintre aceşti oameni au fost, anterior, cetăţeni model şi au început să facă diferite chestii din impuls, a spus Daniel. Asta, legat de conştiinciozitate, ce reprezintă un exemplu frumos, deoarece, dacă aceste cinci trăsături sunt adevărate, ar trebui să fim capabili să descoperim mutaţii sau probleme cerebrale care o afectează pe una, dar nu şi pe celelalte patru.

Deşi, aşa cum am văzut, sistemul nostru nervos este, fără îndoială, desăvârşit când ieşim din pântecul mamei; miezul fiinţei noastre este stabilit în primele etape ale vieţii, în timpul cărora suntem, efectiv, neajutoraţi. Suntem parţial natură, parţial cultură, modelaţi de biologie, cultură şi experienţă. Partea nonbiologică ne face să credem că suntem totuşi liberi. Dar, lăsând biologia

deoparte, tipul de persoană care devenim este, în principal, definit de evenimentele din copilărie asupra cărora nu avem control şi pe care avem prea puţină capacitate de a le anula. Când suntem destul de maturi pentru a înţelege cu adevărat ce este personalitatea noastră şi începem să ne întrebăm dacă putem face ceva să o schimbăm, mare parte din muncă s-a încheiat deja.

Nimic din toate acestea nu pare să ne spună ceva îmbucurător despre abilitatea noastră de a face ce ne dorim să facem sau să fim cine ne dorim să fim. M-am gândit la John Pridmore, care, chiar şi în faza lui catolică, tot vechiul John Pridmore rămăsese, când l-a lovit pe bărbatul care îi scuipase pe maşină. M-am gândit la Vasco şi la luptele lui continue cu furia şi cu depresia, care n-au încetat, în ciuda afirmaţiei lui că băuse poţiunea magică a stimei de sine. M-am gândit, de asemenea, la experienţa mea la Esalen. Felul călduros şi generos în care am fost primit de grup a avut un efect de transformare la momentul respectiv, dar adevărul mi-a ieşit nonşalant pe gură când, fără să gândesc, am bombănit, morocănos, „Idioţii dracului“, văzându-i pe acei hipioţi. Apoi a fost şi discursul acela devastator de la conferinţa Institutului, despre tirania spirituală: „Cel mai bun terapeut se dovedeşte a avea o inimă de piatră. Iar Fritz a fost un boşorog libidinos. Iar Freud nu a putut renunţa la trabuc. Iar Bill Schutz nu sare în sus de bucurie.“ Şi cine ar putea uita cuvintele fostei iubite a cofondatorului Institutului Esalen, Michael Murphy: „A primit sfaturi în valoare de un milion de dolari de la unii dintre cei mai buni psihologi din ţară. Nici unul nu l-a ajutat.“ Pare o constantă, aproape un arhetip: gurul care pretinde că a descoperit răspunsul, dar, cu toate astea, nu reuşeşte să facă schimbarea.

Ceea ce nu înseamnă, desigur, că nu putem sau că nu ne schimbăm deloc. Oamenii cresc şi se maturizează, învaţă lucruri, devin mai înţelepţi şi mai experimentaţi, pot fi afectaţi de evenimente traumatice şi dau semne de nevroză când îşi revin din perioadele de criză pesonală. Se crede că intervenţiile terapeutice pot afecta (dar nu transforma) trăsăturile.[604] Există, de asemenea, diverse modificări de personalitate predictibile pe măsură ce îmbătrânim – deschiderea scade adesea când se încheie vârsta mijlocie[605], de exemplu –, la fel cum schimbările au loc ca reacţie la presiunile mediului: schimbările culturale pot declanşa amplificarea narcisismului, la anumite tipuri de oameni, iar o stare de război poate declanşa amplificarea generală a stării de anxietate.

– Ideea stabilității personalității nu ar fi trebuit interpretată ca însemnând că nu putem schimba nimic la nivel mediu, a spus Daniel. Locuitorii din Fâșia Gaza sunt extrem de anxioși. Dar, chiar și în interiorul Fâșiei Gaza, unii oameni sunt mai anxioși decât alții.

Însă acest lucru înseamnă că un individ poate, prin simpla putere sau voință, să-și transforme natura fundamentală. Deși genele nu înseamnă destin, ele stabilesc anumite limite. I-am spus lui Daniel că, după ce am citit această carte, ajunsesem să mă gândesc la personalitatea adultului nu ca la o cămașă de forță, ci ca la o temniță în care ne putem deplasa doar puțin, până la fereastră.

– Metafora ta s-ar putea să nu fie chiar perfectă, a spus el. Poți face un adevărat efort pentru a-ți îmbunătăți, să zicem, relațiile sociale sau pentru a nu mai fi dependent de muncă și poți reuși asta o vreme. Dar obiceiurile vor reveni. E ca și cum am fi trași înapoi.

– Deci o temniță cu podea înclinată?

El a ridicat din umeri: poate.

Este important de notat că aceste cinci trăsături nu sunt ca niște comutatoare. Noi nu suntem un lucru sau altul. Sunt, mai degrabă, niște scale setate mai sus sau mai jos pentru fiecare dintre noi. Dar reglajele fine ale acestor scale, care sunt stabilite de schimbări minuscule la nivel de mii de gene, pot avea efecte dramatice asupra vieții noastre. Să luăm caracterul agreabil. Imaginați-vă câte interacțiuni aveți săptămânal, în care ați putea fi respinși.[606] Aceste „respingeri“ pot varia, de la acte fățișe de agresivitate la cele mai subtile interpretări ale tonului sau ale limbajului corpului. Reglajul trăsăturii voastre va determina nu numai de câte din aceste incidente sunteți conștienți, ci și cum reacționați la ele. Unii oameni vor tinde să ridice din umeri și să aibă cele mai bune gânduri, în vreme ce alții se vor enerva, vor deveni paranoici și răzbunători. Alții nu vor observa decât cele mai evidente confruntări. Este un alt sistem de alarmă. Fiecare are un prag sensibil diferit la care clopoțelul începe să sune, la fel cum fiecare reacționează altfel la sunetul lui. Printr-o mică diferență la amigdală, ai putea reacționa cu furie la o șiretenie mai bine percepută din zece, comparativ cu o persoană care este puțin mai agreabilă decât tine. Dar acel conflict anume în plus pe săptămână, să spunem, va fi de

ajuns pentru a-ţi oferi o experienţă foarte diferită de viaţă, în general. Probabil că vei avea altă reputaţie, la muncă, printre prieteni, în familie. Ai putea avea convingeri implicite diferite despre firea oamenilor, autorităţi, sfera ta socială. Probabil că vei gândi diferit despre tine însuţi. Acea mică diferenţă, bazată pe felul în care se întâmplă să funcţioneze creierul tău, este de ajuns pentru a te propulsa într-un alt fel de viaţă.

Prin procesul de „inducţie socială“ şi prin cel de „selecţie socială“, aceste diferenţe pot crea un mediu în care să trăim, care serveşte doar la accentuarea tendinţelor naturale. Personalităţile noastre sunt cele care ne construiesc lumile, în măsură semnificativă. Avem tendinţa să socializăm cu oameni cu care ne asemănăm, la fel cum gravităm către comunităţi şi forme de angajare care se potrivesc felului nostru de-a fi. Poate că nici un exemplu nu este mai nimerit aici decât cel al călugărilor de la Pluscarden, mai ales al părintelui Martin, care părea să aibă nevoie disperată de o stare extremă de linişte şi de rutină – şi care părea atât de fericit în lumea pe care o găsise. Personalităţile noastre declanşează, de asemenea, reacţii în alţii care sunt ca un ecou al temperamentului nostru: irascibilitatea va induce irascibilitate, veselia provoacă veselie.[607] Fiind animale foarte sociale, lumile în care trăim sunt, în mare parte, lumi ale relaţiilor şi ale interacţiunii. Personalităţile ajută la definirea texturii şi temperaturii lumilor noastre sociale. Experienţa vieţii cotidiene este, adesea, complet diferită pentru oamenii care trăiesc împreună.

Reacţiile sociale, la rândul lor, modifică lucrurile care ni se întâmplă. Extravertiţii chiar vorbesc mai mult şi sunt invitaţi la un număr mai mare de petreceri, declanşându-se, astfel, un model de autoconsolidare.[608] Personalitatea este ca un vânt dominant care împinge micile întâmplări cotidiene ce alcătuiesc viaţa într-o anumită direcţie. Ea prezice, de asemenea, o gamă largă de rezultate viitoare dramatice: se presupune că un fond nevrotic crescut este un predictor puternic al divorţului[609]; se presupune că scrupulozitatea creşte riscul de moarte, la orice vârstă, cu aproape 30%[610]; extraversiunea este un predictor al promiscuităţii[611]. Personalitatea se simte chiar în aspectul nostru şi în ambianţă. Studiile indică faptul că extravertiţii tind să îşi bălăngăne braţele mai mult când merg, că persoanele foarte deschise arată, de obicei, dezordonat şi că nevroticii vor purta, mai degrabă, haine negre şi vor avea afişe cu citate motivaţionale pe pereţii biroului.

Mecanismul aparte al creierului ne scrie biografia şi în alte moduri surprinzătoare. Un studiu important care a urmărit viaţa a 600 de bărbaţi americani a revelat că nu copilăriile nefericite erau un factor semnificativ pentru alcoolism.[612] Altă lucrare sugerează că oamenii mai predispuşi la dependenţă sunt, de fapt, cei care reacţionează diferit la alcool: beţivii euforici care, din motive biologice, sunt mai puţini sensibili la efectele sedative ale alcoolului.[613] Aceia care se simt adormiţi după un pahar de alcool e mai puţin probabil că vor dezvolta o problemă. Genotipul unui om schimbă, de asemenea, felul în care este acesta afectat de violenţă şi de abuzurile din copilărie, la fel cum modifică probabilitatea ca acesta să devină un învingător, în jocul neoliberal.[614] Indivizii care simt o recompensă cognitivă mai mare când câştigă au şanse mai mari să facă parte din invidiatul 1%.

– Nu oricine este competitiv va fi milionar, a spus Daniel, dar oricine este milionar va fi competitiv.

Conştiinciozitatea este, de asemenea, pozitiv corelată cu prosperitatea.[615] Mare parte din succesul avut în ceea ce priveşte atingerea modelului nostru de perfecţiune depinde semnificativ de mecanismele neuronale care există deja în noi şi pe care nu prea avem capacitatea de a le modifica.

O altă constatare legată de personalitate, care se bate cap în cap cu şiboletele culturii noastre, este că, lăsând deoparte moştenirea genetică, părinţii nu au nici o influenţă sistematică asupra personalităţii copiilor. Ştim asta, mi-a spus Daniel, parţial din studii pe gemeni identici care sunt separaţi la naştere şi care, cu toate acestea, se potrivesc temperamental.

– Şi, de fapt, a adăugat el, fraţii crescuţi în aceeaşi familie sunt, de asemenea, surprinzător de diferiţi unii de alţii.

Ceea ce nu înseamnă că părinţii nu au nici un cuvânt de zis, aşa cum o demonstrează şi studiul despre lauda părintească excesivă şi narcisismul. Doar că factorii de mediu, inclusiv stilul părinţilor, declanşează diferite reacţii la copii, în funcţie de cum sunt aceştia construiţi.

– Ia doi copii, supune-i austerităţii şi vei vedea că s-ar putea să reacţioneze diferit, a spus Daniel. Unul s-ar putea să devină incredibil de hotărât, stimulat de situaţia grea, iar celălalt ar putea fi afectat.

Aceste reacţii sunt atât de contradictorii şi de imprevizibile, încât părinţii tind să supraestimeze radical controlul pe care îl au asupra modului în care se manifestă copiii lor.

– Motivul principal, pentru a fi amabil cu copiii tăi, este acelaşi pentru care eşti amabil cu şefa de la magazinul din colţ, a spus el. Eşti nevoit să te vezi foarte des cu ei.

– Deci n-are nici un rost să fii amabil şi să speri că vor fi şi ei amabili?

– Ar putea deveni nişte persoane oribile oricum. Copiii tăi vor fi, probabil, defecţi, indiferent de ce se întâmplă, aşa că nu trebuie să-ţi faci griji că tu eşti vinovat.

Această perspectivă face lumină şi dă nuanţe creşterii raportate a narcisismului. Daniel crede că ceea ce au depistat Jean Twenge şi colegii ei este o modificare în media populaţiei cu unele tipuri de personalitate – şi anume a celei caracterizate de un nivel ridicat de extraversiune şi de unul scăzut de caracter agreabil –, fiind mult mai sensibili la amploarea individualismului şi la efectele stimei de sine, faţă de alţii. Aceşti oameni ar fi fost mai vulnerabili, în acest mod specific, la efecte ale mediului, precum lauda excesivă în timpul primilor ani de viaţă, când identitatea lor era încă, în mare parte, în formare.

Unii sceptici în privinţa acestor idei ne arată spre cercetările care arată că putem deveni oameni diferiţi în contexte diverse[616]: suntem o versiune a noastră în prezenţa mamei noastre, o alta când suntem cu persoana iubită şi aşa mai departe. Dar este important să nu uităm că acestea sunt versiuni ale noastre. Comportamentul este rezultatul unei combinaţii dintre situaţie şi gene. Lumea socială este un labirint cu oglinzi distorsionante, fiecare exagerând o faţetă a sinelui nostru şi diminuând-o pe alta, în timp ce miezul esenţial rămâne. Nivelul mediu al expresiei trăsăturii se poate modifica de la situaţie la situaţie, dar cine eşti tu, comparativ cu toţi ceilalţi, în acea situaţie, rămâne, de obicei, un lucru aproape stabil. Un nevrotic extrem într-un montagne russe, de exemplu, va continua să fie unul dintre cei mai speriaţi oameni de acolo. Dar avem şi abilitatea să exersăm ceea ce se cunoaşte drept „trăsături libere“.[617] Un introvertit poate, desigur, adopta trăsături extravertite, să zicem, pentru a face o prezentare publică, sau să pară vorbăreţ la un

interviu pentru un loc de muncă. Dar când ne comportăm „în afara caracterului“, resimțim asta. Little scrie că „o femeie plăcută biogenetic căreia firma de avocatură la care lucrează îi cere să fie mai puțin amabilă și mai agresivă poate da semne de stimulare autonomă – cum ar fi ritm cardiac accelerat, transpirație, tensiune musculară și tresăriri mai puternice“. Toate acestea contrazic ceea ce am fost făcut să cred când am investigat așa-numita „iluzie a sinelui“: se pare că există, de fapt, un sine autentic. Ar putea să nu fie Dumnezeu, așa cum le plăcea intronauților de la Esalen să spună, dar există.

Așadar, te trezești într-o dimineață și îți dai seama că nu ești persoana care ai vrut să fii. Ești altcineva. Te întrebi cum s-a întâmplat asta. Îți analizezi viața, care îți apare ca o înșiruire de alegeri pe care le-ai făcut, majoritatea dintre ele părând corecte la momentul respectiv – poate chiar inevitabile –, dar acestea ți-au îngustat, pe rând, coridorul. Și acum ai 28 de ani, sau 35, sau 47, sau 52, sau 68, și descoperi că ești o persoană aparte, cu o sumă particulară de calități și de defecte, cu o anumită percepție asupra lumii și cu o paletă aparte de stări și de reacții. În tinerețe, viitorul părea deschis precum un câmp nesfârșit, pe care puteai hoinări încotro pofteai, fiind oricine decideai tu să fii. Dar te-ai transformat în ceva care seamănă cu mama ta, în ceva care seamănă cu tatăl tău, dar cu un nou înveliș, care te face să te simți mai modern, mai „pe fază“, poate chiar un pic mai isteț. Dacă te simțeai mai ales mohorât și dacă dimineața asta s-a întâmplat să fie deosebit de cenușie și cu burniță, ai putea trage concluzia că nu ești decât o variantă actualizată neoliberală a părinților tăi. Ceea ce ar putea fi prea mult. Dar sugerează cu adevărat că alegerile tale se poate să nu fi fost atât de libere pe cât au părut; că au fost făcute sub o influență genetică puternică, deși invizibilă; că sufletul tău este posedat de strămoșii defuncți, care, acționând în conspirație cu fantomele culturii tale, de cele mai multe ori câștigă.

A trecut ceva până mi-am revenit din șoc. Dar când mi-am revenit, am fost uimit să constat că găseam acest lucru profund liniștitor; chiar eliberator.

– Noi avem această cultură în care te autopedepsești dacă nu ești perfect, a spus Daniel. Susținem presupusa eficacitate a terapiei. Toată lumea crede că își poate face ordine în viață. Dar eu cred că suntem naivi. Dacă ești o persoană mai introvertită sau mai nevrotică, ia o pauză. Las-o mai moale. E

și-așa destul de rău, cu toate rahaturile astea pentru care trebuie să ne asumăm răspunderea, fără a ne mai asuma responsabilitatea și pentru că suntem răvășiți. Nu apăr fatalismul de genul „nu pot ajunge la muncă la timp, așa că nici nu mai încerc“. Merită să ajungi la muncă la timp. Dar să te gândești că vei fi genul de persoană care se va trezi cu trei ore mai devreme și va mai și coace o pâine de secară înainte să plece la muncă e cam aiurea.

După ce am citit cartea lui Daniel, am început să văd oamenii grupați în anumite subspecii distincte, un fel de genotriburi. Dacă cineva e bădăran, îmi zic: „Of, Doamne, caracter agreabil lipsă“; sau, dacă unii sunt deranjant de vorbăreți, îmi zic: „Ferește-mă, Doamne, de extravertiți“. După ce Daniel și-a terminat salata, am fost curios să aflu genotribul lui.

– Oh, eu sunt un nevrotic în afara oricăror tipare, mi-a spus.

– Te-ai descrie ca fiind nefericit?

– Enorm! a zâmbit el.

Oamenii presupun, uneori, că are o viață minunată, cu toate cărțile și cu tot predatul lui.

– Dar e un coșmar. Sunt deja îngrijorat de următorul lucru din trei. În cercetare, atunci când o cerere de finanțare nu reușește, ceea ce se întâmplă des, este absolut răvășitor. Devii atât de deprimat! Dar alți oameni zic: „Păi, eu cred că le-a plăcut destul de mult. O facem anul viitor.“ Într-un fel însă, nemulțumirea permanentă față de ceea ce ai făcut este de-a dreptul bună, pentru că te face să-ți zici: „Poate că există o cale mai bună“. Îngrijorarea și îndoiala de sine pot fi un impuls către succes, a explicat el, dar nu sunt plăcute. Noi avem ideea asta foarte idioată că oamenii care au succes sunt fericiți și oamenii care sunt fericiți au succes. Eu cred că nici una din aceste două ipoteze nu e validă. Este o aroganță fără margini să-ți imaginezi că ai habar cum e să fii altcineva. Este o prostie să spunem: „Oh, trebuie să fi fost grozav să fii Mozart. Să faci toată muzica aceea.“ Poate că a fost cel mai cumplit coșmar pentru Mozart. Poate că a fost torturat de suferință. Dacă un om spune: „Oh, mi-aș dori să fiu Will Storr pentru că a scris atâtea cărți“, de unde știe cum e să fii el?

– Așa e, am spus eu.

– Dar dacă ai fi fost genul de persoană fericită și satisfăcută, probabil că nu le-ai fi scris, a spus el. Acesta este paradoxul. De aceea, trebuie să fii foarte atent la ce-ți dorești. Mi-ar plăcea să fiu o persoană mai puțin nevrotică? Ei bine, nu, întrucât probabil că nu aș fi făcut cele mai interesante lucruri din viața mea. Adică, da, mi-ar fi fost mai ușor. Dar trebuie să te întrebi: ce anume prețuiești? Prețuiești faptul că ești nevrotic, dar realizezi lucruri despre care, când vei fi pe patul de moarte, îți vei spune că au fost foarte interesante? Sau preferi să spui „Ce frumos a fost!“?

M-am uitat la el, nerăbdător, cu farfuriile goale în fața noastră.

– Nu există răspuns la această întrebare, a spus.

*

Spre sfârșitul prânzului cu Daniel, s-a abătut spontan de la subiect, zicând ceva care a schimbat felul în care gândeam despre mine, probabil pentru totdeauna. Discutam despre efectele persistente ale Mișcării pentru stima de sine.

– Tindem să idolatrizăm stima de sine, a spus el, în timp ce așteptam nota de plată, studenții viermuind în jurul nostru. Spunem tot timpul „oamenii trebuie să-și îmbunătățească stima de sine“, mai ales copiilor. Am văzut asta în școlile de pe-aici. De fapt, oamenii cu stimă de sine ridicată sunt destul de nesuferiți. Totul e foarte simplu.

– Deci a avea stimă de sine crescută nu este ceva absolut? am întrebat eu.

– Corect. Absolut. A cumpănit o clipă. Dar există oameni care au o stimă de sine mică, au o mulțime de probleme, și ar putea beneficia de pe urma ei. Stima de sine mică este aproape sinonimă cu fondul nevrotic crescut. Cele două sunt foarte, foarte strâns legate.

Acela eram eu, desigur. Eu eram foarte nevrotic și, așa cum aflasem, fondul nevrotic este o trăsătură stabilă a personalității. Nu era ca și cum aș fi suferit de vreo boală incurabilă, ca și cum sinele meu ar fi luat gripă de la doctrina lui Vasco. Așa eram eu. Mi-am amintit ce scrisese John Hewitt despre „mitul“ stimei de sine, care ar fi „o poveste contemporană, în care bărbații și femeile trec mai ales peste obstacole psihologice, în drumul spre succes și fericire“. Ei bine, pe mine mă cucerise acel mit, cu totul. Eram furios pe chestia asta acum. Amăgit.

Remarcabilă era măsura în care asimilasem aceste idei. Au fost peste tot, în anii adolescenței, iar sinele meu acceptase fantezia lui Vasco și o folosise, ca o coțofană, pentru a urzi propria identitate narativă. Pentru motive pe care eu le bănuiam că aveau legătură cu mediul meu familial și cu catolicismul, eram o persoană cu stimă de sine redusă, iar una dintre misiunile mele în viață a fost să o cresc. Dar, mai dăunător decât atât, absorbisem, de asemenea, concepția culturii mele despre sinele perfect. O persoană trebuia să fie prietenoasă, fericită, populară, încrezătoare, în largul ei cu ea însăși și cu străinii. O persoană nu trebuia să fie ca mine. Comparasem adevăratul meu sine cu modelul fantezist și decisesem că făceam totul greșit. Încercasem să schimb ceea ce nu putea fi schimbat și m-am dojenit aspru pentru eșec.

Făcând asta, am fost cumplit de singur. Cultura occidentală preferă ca noi să nu credem că suntem definiți sau limitați. Ea vrea să acceptăm ficțiunea că sinele este deschis, liber, nimic altceva decât posibilitate pură și strălucită; că ne-am născut cu toții cu aceași suită de potențiale abilități, ca niște „plăci goale“ neuronale, ca și cum toate creierele umane ar ieși de pe linia de producție de la Foxconn. Asta ne seduce și acceptăm minciuna culturală care spune că putem face orice ne punem în minte să facem, că putem fi oricine dorim să fim. Această idee falsă este de o valoare inestimabilă pentru economia neoliberală. Jocul pe care ne forțează să îl jucăm poate fi cel mai bine justificat moral, dacă toți concurenții pornesc cu șanse egale de câștig. Mai mult decât atât, dacă noi credem că suntem cu toții la fel, acest lucru legitimizează solicitările pentru corporații dereglementate și guverne mai mici: înseamnă că bărbații și femeile care pierd, pur și simplu, nu și-au dorit cu destulă ardoare să câștige, că pur și simplu nu au crezut – caz în care de ce ar trebui să-i prindă cineva când cad?

Toate acestea sunt exacerbate de faptul că noi părem, asemenea lui Freud, construiţi natural să presupunem că minţile altora sunt exact ca ale noastre. „Dacă eu pot să fac asta, ei de ce nu pot?“, gândim noi. După care, desigur, direcţionăm logica spre noi, repetând această mantră perfecţionistă: „Dacă ei pot face asta, eu de ce nu pot?“ Toate acestea sunt complicate şi mai mult de faptul că avem tendinţa de a ne supraestima radical puterea de control. Chiar dacă decidem să-i depăşim pe experţi şi să afirmăm că avem liberul-arbitru total, s-a arătat că occidentalii sunt adesea mai „plini de iluzii în privinţa opţiunilor“ decât alţii şi mai predispuşi la a presupune că eşecurile unei persoane sunt provocate de neajunsurile sinelui decât de biologie, mediu sau situaţie. Individualismul ne face vrednici de dojană. Pentru noi, vina este un obiect în spaţiu, un lucru care există, care aparţine cuiva. Când decidem că este a noastră sau a altcuiva, ignorăm natura imposibil de complexă care explică de ce un om se comportă aşa cum se comportă. Îi condamnăm urgent şi îi iertăm foarte greu pe dependenţi, pe oamenii străzii, pe cei violenţi, pe obezi, pe cei ale căror circumstanţe îi duc în bezna cumplită a închisorii. Dacă un lucru este ceea ce este, atunci lucrul care eşti tu când ratezi este rău.

Este uşor să vezi de ce am putea fi, inconştient, atraşi de această idee. Ea pluteşte în aer cel puţin din 2500 î.Hr., când grecii au formulat viziunea individualistă a sinelui perfectibil, care încă ne vrăjeşte. Încântaţi de cultura noastră, aşteptăm de la alţii să fie raţionali şi să-şi controleze mereu comportamentul. Reacţionăm cu neîncredere şi indignare când aceştia dezamăgesc. Dar oamenii nu sunt ceea ce credem noi că sunt. Nu suntem toţi construiţi din aceleaşi componente perfecte. Nu am fost toţi proiectaţi identic, perfect, pentru a face faţă provocărilor din mediul nostru. Suntem ghemotoace de biologie, frământate şi modelate, în mare parte, de evenimente aleatorii. „Potenţialul nostru uman“ este limitat.

Dar nu acesta este modelul sinelui pe care cultura noastră nu pridideşte să ni-l tot arate. În schimb, ni se prezintă un individ care are liber-arbitru total şi abilitatea să devină cine vrea el. Şi, de obicei, acest gen de individ alege să fie unul extravertit, popular, conştient social, cu stimă de sine maximă şi cu spirit antreprenorial – toate caracteristicile pe care Ayn Rand le-ar fi identificat ca fiind eroice. Pentru că sunt greci, aceşti eroi culturali vor fi frumoşi atât la interior, cât şi la exterior şi se vor deplasa numai către perfecţiune. Pentru că sunt creştini, vor avea un sine interior curat şi bun. Pentru că sunt umanişti,

vor fi autentici și „reali“ și își vor asuma responsabilitatea pentru tot ce li se întâmplă. Pentru că sunt neoliberali, vor fi foarte încrezători în sine și plini de succes și își vor urma visurile cu îndârjire feroce.

Cultura neoliberală slăvește un fel de versiune romanțată, ireală, a acestei persoane. Ea creează și apoi ne vinde nouă acest erou personalizat. Poveștile pe care le auzim, fie că vin de la prieteni, din presă, din literatură sau de pe ecrane, ridică în slăvi, de obicei, această categorie de persoane, în detrimentul altora. „Singuraticul tăcut“ este, practic, sinonim cu „cel care îți taie cheful“, în cultura noastră, Susan Cain descriind excelent în cartea ei, Linișteee!, „idealul extravert“[618] către care tinde. Daniel Nettle scrie că extraverții sunt „persoane foarte active care acaparează rezerve uriașe de energie în raport cu urmărirea obiectivelor“[619]; sunt „pregătiți să muncească pe brânci pentru faimă și bani“ și le place când „au statut și primesc atenție socială“. Ar fi putut, foarte bine, descrie un sine ideal din Grecia antică sau un erou neoliberal.

Așa cum am aflat, nu e o coincidență că acest model al sinelui ideal este, în același timp, unul perfect dotat pentru a se descurca și a progresa în era perfecționismului – această eră a individualismului exagerat, a crizei financiare, a inegalității crescânde, a datoriei personale, a statelor mici, a dereglementării, a austerității, a contractelor pe termen scurt, a contractelor cu zero ore de muncă, a idealurilor de gen perfecționiste, a salariilor în scădere, a trupurilor ideale ireale și cu rețelele de socializare cu expunerile lor perfecționiste și cu jignirile tribale și cu solicitările de sancționare publică. Acestea sunt genurile de oameni care au o probabilitate mai mare de câștig în jocul creat din lumea noastră, oameni care își vor găsi un loc în comitetul de conducere sau vor înființa fonduri speculative de miliarde de dolari sau startup-uri – după care vor deveni consumatori puternici, realimentând mecanismul. Asta dorește să fim mediu nostru tribal modern.

Unul dintre cele mai surprinzătoare lucruri de care mi-am dat seama, în această îndelungată și uimitoare călătorie, este că povestitul este o formă de propagandă tribală. La fel cum bârfa strămoșilor noștri vânători-culegători despre oameni egoiști și altruiști a ajutat la controlarea tribului, învățându-i pe membri să fie mai bine eroi altruiști decât personaje negative hulite și proscrise, aceleași mecanisme exercită, astăzi, presiuni sociale puternice.

Poveștile tribului nostru neoliberal ne spun, insidios, că există o formă ideală de sine și apoi o definesc. Noi preluăm această poveste și acest erou. Facem din povestea tribului povestea noastră. O răspândim în jur, prin propria bârfă, prin povestit, devenind, fără să știm, complici la conspirație. Apoi, încercăm să devenim acest erou – străduindu-ne să căpătăm forma lui, să mergem la sală, la birou, pe sofaua psihoterapeutului. Și, foarte adesea, eșuăm. Când viețile ni se împotmolesc – când „standardele și speranțele nu corespund evident“ – și nu vedem cum am putea reveni la sentimentele eroice, atunci se poate declanșa periculoasa gândire perfecționistă. Decidem că suntem niște învinși în acest joc. Suntem dezgustați de noi înșine. Poate chiar contribuim la deja îngrijorătoarele statistici ale sinuciderilor, ale automutilării și ale tulburărilor de alimentație. Dar ceea ce nu ne spun aceste povești este că totul este doar o minciună. Nici unul dintre noi nu este erou, nu de-adevăratelea. Suntem, pur și simplu, oameni.

Acesta nu este un mesaj de deznădejde. Dimpotrivă, el duce, de fapt, către o mai bună cale către fericire. Primul pas este să încetăm să mai credem propaganda tribală. Odată ce ai înțeles că totul este doar un simplu act de constrângere, că e doar încercarea culturii noastre de a ne transforma în ceva ce nu putem fi cu adevărat, poți să te eliberezi de cerințele ei. De când am aflat că un caracter agreabil modest și un nivel crescut de nevroză sunt aspecte relativ stabile ale personalității mele, și nu semne a cine știe cărei impurități psihologice rușinoase, am încetat să mă mai dojenesc atât de des. Mintea mea este, acum, un loc mult mai liniștit. Poate, în mod ironic, am devenit chiar mai fericit.

Nu încurajez popularul mod de acceptare de sine à la Fritz Perls: „Ăsta-s eu, cel adevărat, că vă place sau nu“. Este, mai degrabă, o înțelegere tacită, o conștientizare a faptului că felul în care sunt uneori jignește, compensând alteori prin scuze, dar este și o încercare să nu mă mai acuz atât pentru că sunt așa cum sunt. Desigur, cultura în care creștem nu ne poate face decât să devenim noi, într-o măsură foarte mare. Nu vom fi niciodată capabili să fim complet surzi la cerințele ei. Există o parte din mine care va dori mereu să fi avut mai mulți prieteni, să fi fost mai bogat, mai slab și mai fermecător. Dar aflând simplul fapt că „perfect“ este o iluzie, o propagandă tribală, m-am liniștit profund.

Încetarea războiului perfecțiunii care are loc în mintea noastră este doar primul pas. Odată ce ați încetat să mai fiți ceea ce nu sunteți, puteți face o evaluare a lucrurilor pe care să le realizați cu viața voastră. Profesorul Little, prin studiul său despre „proiecte personale“, susține că este esențial să ne înțelegem limitele, astfel încât să putem urmări obiective care să le recunoască.

– Trebuie să investim în proiecte care au sens pentru noi, dar care sunt realizabile, mi-a spus el. Iar dacă nu sunt realizabile, atunci nu renunți pur și simplu, spunând: „Viața e mizerabilă“; te gândești la alte moduri de a avea o viață împlinită. Schimbă-ți obiectivele!

Ceea ce descrie el este o modalitate de schimbare a felului în care ne simțim, fără să fie necesar să schimbăm cine suntem. Iată cum am înțeles eu asta: dacă pui o șopârlă pe un aisberg, ea se va simți jalnic. Acum, dă-i drumul în Sahara. Esența ființei acelei șopârle nu s-a schimbat absolut deloc, cu toate acestea, ea a devenit fericită. Experiența ei de viață s-a schimbat, dar nu și sinele ei. Dacă vrem să ne îndreptăm către fericire, atunci ar trebui să încetăm să mai încercăm să ne schimbăm și să începem să încercăm să ne schimbăm mediul – lucrurile pe care le facem în viață, oamenii cu care împărțim viața, obiectivele pe care le avem. Ar trebui să găsim proiecte pe care să le urmărim și care nu doar să aibă sens pentru noi, dar prin care să fim și eficienți. Nu trebuie să fie neapărat legate de slujba noastră, nu trebuie să fie ceva grandios de altruist, trebuie să fie pur și simplu despre noi.

Dacă sinele este o poveste, atunci povestea pe care sinele occidental vrea să o spună este una a progresului. Realitatea este haos, șansă și nedreptate, viitorul nostru este boală, doliu și moarte. Totul, la noi, se schimbă în permanență și nu prea putem face nimic în privința asta. Dar sentimentul sinelui ne ascunde această realitate tulburătoare. Ne face să credem că suntem eroi, controlând scenariile vieții noastre. Suntem John Pridmore luptându-se cu Satana, suntem Fritz Perls luptându-se cu Freud, suntem Ayn Rand luptându-se cu altruiștii, suntem John Vasconcellos luptându-se cu cinismul din mass-media, suntem Dan Faber luptându-se pentru mine de fier pe asteroizi. Atunci când pierdem luptele vieții noastre și le tot pierdem, ne împotmolim și ne simțim umiliți, eroi înfrânți, inamicii culturii tot mai pretențioase. Atunci, povestea care este sinele începe să se descompună. Începe să scârțâie, să se dogească,

pe măsură ce presiunea adevărului adevărat despre ce înseamnă să fii om devine tot mai mare.

Tot ce ne-am dorit vreodată a fost iluzia controlului. Dar nu există așa ceva, nu cu adevărat. Și nici oamenii din jur, care par atât de indimidanți în perfecțiunea lor orbitoare, nu dețin controlul. În cele din urmă, ne putem liniști cu toții la gândul că nu sunt, de fapt, perfecți și că nici unul dintre noi nu va fi vreodată. Nu suntem, așa cum ni s-a promis, „niște zei“. Dimpotrivă, suntem animale care cred despre ele că nu sunt animale. Suntem zămisliți din glod.

*

Înainte să plec din Silicon Valley, am însoțit niște rezidenți de la Rainbow Mansion la o lansare de rachetă. Compania lui Elon Musk, SpaceX, fusese contractată să ducă un satelit NASA pe orbită. Ieșind din Cupertino spre sud, mă uitam cum punctul albastru de pe harta smartphone-ului meu trecea pe lângă Big Sur și Esalen, nu departe spre vest. Cu autostrada străpungând minunatul cer californian înaintea noastră, m-am gândit la cealaltă călătorie pe care o făcusem, care acum, în sfârșit, se apropia de final.

Ea urmărise evoluția unei idei – aceea a puterii centrate pe individ, cu negarea altor forțe – care fascinase un popor întreg timp de 2 500 de ani. Urmărise această idee pe măsură ce ea își schimbase forma, în concordanță cu mișcările de proporție din economie, și arătase cum aceste schimbări fuseseră codificate, modificate și evanghelizate de un lanț de oameni extraordinari. Și, în tot acest timp, femeile și bărbații care fuseseră purtați prin interiorul acestei culturi amorfe se schimbaseră odată cu ea.

M-am gândit, încă o dată, la cât de contraintuitiv era totul; la cum, indiferent de cât de convingător părea că perspectivele și convingerile noastre vin dintr-un loc personal de înțelepciune cu voință proprie, investigația mea a lăsat să se înțeleagă extraordinara măsură în care suntem, de fapt, cultura noastră. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că suntem toți clone. Avem personalități

diferite, identităţi diferite de grup, diverse prejudecăţi politice şi aşa mai departe. Dar toate rămân în această reţea densă de poveşti, eroi, visuri şi spaime care ne fac pe toţi să alcătuim o familie, indiferent de cât de departe ne-am simţi, uneori, unii de alţii.

Când am ajuns la baza navală de lângă Santa Barbara, unde urma să aibă loc evenimentul, Jeremy, Vanesa, Cate şi cu mine am coborât din maşină şi am trecut pe lângă imaginea unei rachete pe un ecran video. Asta mi-a amintit de săgeata tatuată de pe antebraţul lui CJ. Era inspirată din Jocurile foamei, desigur, povestea care aprinsese imaginaţia generaţiei ei, în care o reprezentantă curajoasă a ordinelor inferioare este mai isteaţă decât regulile brutalei competiţii în care fusese forţată să intre, conspirând, în cele din urmă, la răsturnarea puterii dominante şi corupte.

– Personajul principal spune: „Când îmi ridic arcul şi pregătesc săgeata, există doar o direcţie în care aceasta poate pleca, şi anume doar înainte“, îmi spusese CJ. Mi-a plăcut mereu asta. Tot înainte. Nu privi înapoi, indiferent în ce direcţie pare să te poarte viaţa.

Mergând înspre zona pentru vizionare, am auzit-o pe Vanesa vorbind cu Jeremy. Discuta despre încercările ei de a deveni astronaut. Unul dintre documentele dosarului pentru NASA se referea la controlul psihologic. Am vrut să aflu ce ceruseră. Ce fel de întrebări crede o organizaţie ca NASA că definesc sănătatea mentală a unei persoane?

– O întrebare era: crezi că oamenii sunt buni sau răi?

– Şi tu ce ai răspuns?

– Eu cred că sunt buni.

Ne-am continuat drumul. Eram recunoscător că eram cu ei. Mă distram.

Ceaţa era deasă în dimineaţa aceea. Când a început numărătoarea inversă, toată lumea a amuţit. Am privit cu toţii spre vest, către stâncile care coborau spre apele Oceanului Pacific, cu telefoanele mobile în mâini. S-a auzit un zgomot puternic. Deşi nu vedeam ce se întâmpla, am zâmbit. Am ridicat aparatele foto. Pământul s-a cutremurat.

Mulțumiri

Le mulţumesc lui Kris Doyle, redactor, epuizat de energie de mai multe ori pe parcursul realizării acestei cărţi (promit, pe această cale, să nu mai jonglez niciodată în viaţa mea cu naraţiunea fără capitole, bazată doar pe însuşire spontană de idei), şi lui Paul Baggaley, Charlie Campbell, Will Francis, Nicholas Blake şi Greg Callus.

Le mulţumesc, de asemenea, lui Bobbie Johnson de la Matter, care a autorizat portretul lui Roy Baumeister, cel ce a inspirat această carte (şi lui Roy Baumeister, că a rezistat nesfârşitelor ore de interviuri), excelentei Tasha Eurich, pentru comentariile nepreţuite, Ameliei Jean Jones, pentru transcrierile care mi-au salvat viaţa, lui Craig Pearce, pentru prietenie şi sfaturi, lui Mun Keat Looi, Alex Bilmes, Matthew Drummond, Kirby Kim, Rebecca Folland şi, de asemenea, grupului meu de minţi strălucite, pentru că au citit şi corectat manuscrisul, în întregime sau parţial, înainte de publicare. Membrii lui sunt: prof. Sophie Scott, prof. Constantine Sedikides, dr. Stuart Ritchie şi prof. Helen Morales. Mulţumesc, de asemenea, deosebit de amabilului (empaticului?) prof. Paul Bloom, care a făcut mai mult decât i-a stat în putinţă ajutându-mă, pe mine, un străin absolut, în Ajunul Crăciunului, să dau de urma unui enervant citat lipsă.

Cele mai multe mulţumiri însă merg către numeroşii oameni care mi-au dăruit din timpul şi gândurile lor, fie personal, fie la telefon. Tuturor celor menţionaţi în aceste pagini, nu le voi putea niciodată mulţumi îndeajuns.

La final, mulţumiri uimitoarei şi nemaipomenitei mele soţii, Farrah.

Notă asupra metodei

Ca jurnalist, cunoştinţele mele sunt vaste, dar superficiale. Majoritatea ideilor din această carte sunt bine documentate într-o gamă largă de cărţi şi de publicaţii excelente – atât academice, cât şi populare –, ele fiind sursa mea principală de cercetare. Am suplimentat această cercetare prin interviuri cu experţi, în general, la nivel de profesor. Majoritatea conceptelor generale din carte sunt relativ necontroversate și acceptate la scară largă.

În cele câteva domenii pentru care am explorat ştiinţe mai controversate, am căutat sfatul experţilor, acolo unde studiile ameninţau să fie prea complexe pentru a fi înţelese cum se cuvine de un simplu jurnalist.

În final, am recrutat o echipă de oameni de ştiinţă cu specializările necesare, pentru a parcurge manuscrisul integral sau parţial. Ei au făcut adnotări şi mi-au dat sfaturi acolo unde eu greşisem.

Acesta este un sistem imperfect, pentru că se bazează pe multe surse secundare. Se concentrează, de asemenea, pe multe descoperiri din psihologia socială, domeniu care trece prin multe frământări în acest moment. Mai mult, eu nu mă declar neafectat de prejudecăţile care îl afectează pe orice scriitor şi, cu siguranţă, nu sunt imun la greşeli. Dacă sunt constatate erori de orice fel sau dacă descoperiri noi contestă afirmaţiile făcute în text, aş fi foarte recunoscător să primesc notificări pe website-ul meu, willstorr.com, astfel încât viitoarele ediţii ale cărţii să poată fi corectate şi actualizate.

Desigur, această lucrare conţine doar o fracţiune dintr-o fracţiune de ştiinţă relevantă. Cu siguranţă că alţi oameni de ştiinţă nu vor fi de acord cu aceia pe care i-am citat în aceste pagini. Dacă vreunul dintre citate vă atrage atenţia, vă îndemn să cercetaţi mai profund, descoperind, fără îndoială, o ştiinţă mai nouă şi contrară parţial lucrării de faţă.

Unele nume au fost schimbate, toate interviurile sunt redactate, nu sunt folosite elipse în cadrul citatelor hibrid, care sunt folosite pentru concizie.

Câteva fragmente din această carte au apărut anterior, sub diferite forme, în publicații precum Mosaic, Esquire, The New Yorker, Matter, The Guardian, Aeon, GQ Australia și Cosmopolitan.

Note

[1] Relatarea mea despre tentativa de sinucidere a lui Debbie se bazează pe un interviu luat lui Debbie și pe povestea din memoriile publicate de ea însăși, Sex, Suicide and Serotonin.

[2] Oficiul pentru statistici naționale: Sinucideri în Regatul Unit –înregistrări în 2014.

[3] WHO Global Health Observatory Repository, apps.who.int/gho/data.node.main. RCODWORLD?lang=en, accesat pe 7 septembrie 2015

[4] WHO, Estimări ale mortalității și sănătății globale, proiecțiile pentru 2015–2030, apps.who.int/gho/data.node. main.PROJRATEWORLD?lang=en, accesat pe 7 septembrie 2015

[5] Studiu privind morbiditatea psihiatrică la adulți: ancheta privind sănătatea mintală și binele personal, Anglia, 2014, NHS Digital, capitolul 12: „Gânduri suicidare, încercări de sinucidere și automutilare corporală“

[6] „Rata sinuciderilor în SUA, la cel mai înalt nivel în ultimii 30 de ani“, Sabrina Tavernise, în New York Times, 22 aprilie 2016

[7] „Noi dovezi privind legătura antidepresiv–suicid la copii“, Alice G. Walton, în revista Forbes, 10 februarie 2012

[8] „Gânduri și comportamente suicidale în urma tratamentului antidepresiv: reanalizarea studiilor randomizate controlate cu placebo, pentru fluoxetină și venlafaxină“, dr. Robert D. Gibbons; dr. C. Hendricks Brown; dr. Kwan Hur; et al., Archives of General Psychiatry (2012), 69 (6), pp. 580-587

[9] „Amenință antidepresivele depresivii? Spre o formulare judicioasă din punct de vedere clinic a avertismentului FDA cu privire la suicidul antidepresiv – în

contextul scăderii statisticilor naționale privind suicidul din multe țări“, Z. Rihmer, H. Akiskal, în Journal of Affective Disorders, august 2006, nr. 94 (1-3), pp. 3-13. Revizuire

[10] „The Rise of All-Purpose Antidepressants“, Julia Calderone, în Scientific American Mind, 1 noiembrie 2014. „Antidepressant drug use in England has doubled in a decade“, New Scientist staff and Press Association, în New Scientist, 6 iulie 2016

[11] „Antidepressant use in 27 European countries: associations with sociodemographic, cultural and economic factors“, Dan Lewer, Claire O'Reilly, Ramin Mojtabai, Sara Evans-Lacko, în British Journal of Psychiatry, septembrie 2015, ne. 207(3), pp. 221–226

[12] American Foundation for Suicide Prevention: https://afsp.org/about-suicide/suicide-statistics/. AFSP estimează că numărul real este mai mare. Gordon Flett a numărat 25 de tentative la fiecare completare. Raportul WHO „Preventing Suicide, A Global Imperative“ estimează cifra la 20 (p. 26), dar recunoaște că datele sunt departe de a fi perfecte.

[13] În Marea Britanie, procentajul este de 78%: „Rata sinuciderilor la bărbați este cea mai gravă din 2001, arată ONS: Oficiul pentru Statistici Naționale arată că rata sinuciderii la bărbați în Marea Britanie a crescut semnificativ începând cu anul 2007, în timp ce la femei a stagnat“, în Daily Telegraph, 19 februarie 2015. În SUA, este de 79%: CDC, Centrul Național pentru Prevenirea și Controlul Vătămărilor, Buletinul informativ despre sinucidere, 2012. În Australia este de 77%: Biroul Australian de Statistică, Indicatorii de gen, Australia, ianuarie 2013, Sinucideri. În Canada, este de aproximativ trei ori mai mare decât cea a femeilor. „The silent epidemic of male suicide“, Dan Bilsker și Jennifer White, British Columbia Medical Journal, decembrie 2011, vol. 53, nr. 10, pp. 529-534

[14] Rory O'Connor

[15] „Gender-Related Schemas and Suicidality: Validation of the Male and Female Traditional Gender Scripts Questionnaires“, Martin Seager, Luke Sullivan, John Barry, în New Male Studies: An International Journal, 2014, vol. 3, nr. 3, pp. 34–54

[16] „Men, Suicide and Society, why disadvantaged men in mid-life die by suicide“, raport de cercetare Samaritans, Clare Wyllie et al., septembrie 2012

[17] „Suicide as escape from self“, Roy Baumeister, în Psychological Review, ianuarie 1990, 97(1), pp. 90–113

[18] Rory O’Connor, comentariu în timpul verificării datelor, prin e-mail

[19] „Crossnational prevalence and risk factors for suicidal ideation, plans and attempts“, Matthew K. Nock et al., în British Journal of Psychiatry, ianuarie 2008, nr. 192(2), pp. 98–105

[20] „Tiny waist, insect legs: fashion still in thrall to triple zero“, Josh Boswell și Elisabeth Perlman, în Sunday Times, 25 octombrie 2015

[21] 2016 Girls’ Attitudes Survey: https://www.girl guiding.org.uk/globalassets/docs-and-resources/research-and-campaigns/girlsattitudes-survey-2016.pdf.

[22] „Predicting depression, anxiety and self-harm in adolescents: The role of perfectionism and acute life stress“, Rory O’Connor et al., în Behaviour Research and Therapy, ianuarie 2010, nr. 48(1), pp. 52–59. Aici, cercetătorii au găsit dovezi că perfecţionismul social interacţiona cu stresul acut al vieţii, pentru a anticipa automutilarea. „Perfectionism and eating disorders: Current status and future directions“, Anna M. Bardone-Cone et al., în Clinical Psychology Review, aprilie 2007, nr. 27(3), pp. 384–405

[23] „Stark rise in eating disorders blamed on overexposure to celebrities’ bodies“, Denis Campbell, în Guardian, 25 iunie 2015

[24] Adult Psychiatric Morbidity Survey: Survey of Mental Health and Wellbeing, England, 2014, NHS Digital, Capitolul 12: „Suicidal thoughts, suicide attempts and self harm“

[25] „NHS figures show «shocking» rise in self-harm among young“, Denis Campbell, în Guardian, 23 octombrie 2016

[26] „Teen Depression and Anxiety: Why the Kids Are Not Alright“, Susanna

Schrobsdorff, în Time Magazine, 27 octombrie 2016

[27] „NHS figures show «shocking» rise in self-harm among young“, Denis Campbell, în Guardian, 23 octombrie 2016

[28] „Stark rise in eating disorders blamed on overexposure to celebrities' bodies“, Denis Campbell, în Guardian, 25 iunie 2015

[29] „The prevalence of body dysmorphic disorder in the United States adult population“, L.M. Koran et al., CNS Spectrums, aprilie 2008, 13(4), pp. 316–322. Vezi și un studiu din 2016 care arată că disfuncțiile corpului sunt aproape la fel de răspândite. „Correlates of appearance and weight satisfaction in a U.S. National Sample: Personality, attachment style, television viewing, self-esteem, and life satisfaction“, David Frederick et al., în Body Image, iunie 2016, vol. 17, pp. 191–203. (15% din bărbați și 20% din femei au fost extrem de nemulțumiți de greutatea lor corporală.)

[30] „Body Image Disorders and Abuse of Anabolic Androgenic Steroids Among Men“, Harrison G. Pope Jr et al., în JAMA, ianuarie 2017, nr. 317(1), pp. 23–24

[31] Needle and syringe programme (NSP), syringe-exchange programme (SEP) sau needle exchange program (NEP), programul de schimbare a acelor și/sau seringilor este un serviciu social care le permite utilizatorilor de medicamente injectabile să obțină acele hipodermice și accesoriile asociate la un cost mic sau gratis, solicitând returnarea seringilor utilizate, pentru a primi un număr egal de seringi noi. (n.tr.)

[32] „Spiralling anabolic steroid use leaves UK facing health time bomb, experts warn“, Peter Walker, în Guardian, 19 iunie 2015

[33] „UK gym membership spending up by 44%“, Rebecca Smithers, în Guardian, 18 august 2015

[34] All Party Parliamentary Group on Body Image, raport final, 19 septembrie 2014, p. 7

[35] „Campus Suicide and the Pressure of Perfection“, Julie Scelfo, în New

York Times, 28 iulie 2015

[36] „The destructiveness of perfectionism revisited: Implications for the assessment of suicide risk and the prevention of suicide“, Gordon L. Flett, Paul L. Hewitt, Marnin J. Heisel, în Review of General Psychology, septembrie 2014, nr. 18(3), pp. 156–172

[37] „Teenage girl killed herself amid fears she would be branded racist over joke photo she sent friends, inquest hears“, Lydia Willgress, în Daily Telegraph, 28 august 2016

[38] „Campus Suicide and the Pressure of Perfection“, Julie Scelfo, în New York Times, 28 iulie 2015

[39] Acest nume a fost schimbat, la cererea persoanei intervievate.

[40] Povestirea despre John este luată din interviul meu și din autobiografia lui, From Gangland to Promised Land, scrisă cu Greg Watts (a 2-a ediție: Transform Management, 2004).

[41] Human Frontiers, Environments and Disease: Past Patterns, Uncertain Futures, Tony McMichael, Cambridge University Press, 2004, p. 133

[42] Why We Believe in God(s), J. Anderson Thomson Jr. și Clare Aukofer, Pitchstone Publishers, 2011, p. 35

[43] Demonic Males, Richard Wrangham și Dale Preston, Bloomsbury, 1996, p. 26

[44] Who’s In Charge, Michael S. Gazzaniga, Robinson, 2011, p. 149

[45] Demonic Males, Richard Wrangham și Dale Preston, Bloomsbury, 1996, p. 24

[46] Demonic Males, Richard Wrangham și Dale Preston, Bloomsbury, 1996, p. 23

[47] Demonic Males, Richard Wrangham și Dale Preston, Bloomsbury, 1996, p. 24

[48] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, p. 80

[49] Moral Tribes, Joshua Greene, Atlantic Books, 2013, p. 41

[50] The Origins of Virtue, Matt Ridley, Penguin, 1996, pp. 157–159

[51] Demonic Males, Richard Wrangham și Dale Preston, Bloomsbury, 1996, p. 131

[52] Demonic Males, Richard Wrangham și Dale Preston, Bloomsbury, 1996, p. 187

[53] Our Inner Ape, Frans de Waal, Granta, 2005, p. 43

[54] Our Inner Ape, Frans de Waal, Granta, 2005, p. 44

[55] Our Inner Ape, Frans de Waal, Granta, 2005, p. 68

[56] Demonic Males, Richard Wrangham și Dale Preston, Bloomsbury, 1996, p. 26

[57] „Intergroup Relations“, D. Messick, D. Mackie, Annual Review of Psychology (1989), vol. 40, pp. 45–81

[58] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, p. 105

[59] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, p. 113

[60] Pentru mai multe informații, a se vedea cartea mea anterioară, The Heretics, Picador, 2013. Un studiu clasic asupra acestui efect este „Experiments in intergroup discrimination“, H. Tajfel, în Scientific American, 1970, vol. 223, pp. 96–102.

[61] http://australianmuseum.net.au/humans-are-apes-great- apes

[62] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, p. 138

[63] „Five – Jear Olds, but not, Chimpanzees, Attempt to Manage Their Reputations“, J.M. Engelmann, E. Herrmann, M. Tomasello, Plosone,

Octombrie 2012, nr. 7, p. 10

[64] Interviu, dr. Giorgia Silani, Școala Internațională de Studii Avansate

[65] Cifra de 65% vine de la profesorul Joshua Greene și este citată în cartea sa Moral Tribes, Atlantic Books, 2013, p. 45. Cifra de 90% vine de la profesorul Michael Gazzaniga și este citată în cartea sa Human, Harper Perennial, 2008, p. 96

[66] „Even preschoolers like to gossip“, Christian Jarrett, în Psychological Research Digest, 2 septembrie 2016

[67] Human, Michael Gazzaniga, Harper Perennial, 2008, p. 96

[68] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, p. 95

[69] „Bad gossip affects our vision as well as our judgment“, Ed Yong, în Discover Magazine, 20 mai 2011

[70] http://webpages.charter.net/sn9/literature/neocortex.html

[71] Jonathan Haidt a descris bârfa „ca profesor și ca polițist“, Human, Michael Gazzaniga, Harper Perennial, 2008, p. 96. Există o dezbatere pe tema pedepsei altruiste ca instinct evoluat (a se vedea Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, cap. 3), deși Bloom scrie: „Oamenii de pretutindeni chiar pedepsesc călăreții liberi“, p. 91.

[72] The Redemptive Self, Dan P. McAdams, Oxford University Press, 2013, p. 29

[73] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, p. 8

[74] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, p. 8

[75] Pentru o prezentare strălucită a acestei lucrări, vă recomand Moral Tribes, de Joshua Greene, Atlantic Books, 2013. El descrie esența a ceea ce considerăm noi a fi o persoană morală, ca „altruism, lipsă de egoism, dorință de a plăti un preț personal pentru a-i ajuta pe alții“, p. 23.

[76] În prezent, nu există un acord dacă pedeapsa tribală a egoistului a survenit deoarece era spre binele grupului, individului sau al ambelor. Indiferent de rezultatul dezbaterii, vizând selecţia grupului vs selecţia individuală, punctul critic, în acest context, este pur şi simplu că egoismul a fost văzut precum ceva rău şi că acest comportament a fost penalizat. Indiferent dacă faptele egoiste erau rele pentru mine, sau rele pentru toată lumea, sau ambele, tribul putea funcţiona fără probleme numai dacă existau tentative de suprimare a lor.

[77] „Naïve theories of social groups“, M. Rhodes, în Child Development, 2012, nr. 83(6), pp. 1900–1916

[78] „It’s payback time: Preschoolers selectively request resources from someone they had benefitted“, Markus Paulus, Developmental Psychology, august 2016, nr. 52(8), pp. 1299–1306

[79] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, pp. 80–81

[80] Conform lui Jonathan Haidt: „Sistemele morale sunt sisteme de valori, virtuţi, norme, practici, identităţi, instituţii, tehnologii şi mecanisme psihologice evoluate care conlucrează pentru a suprima sau a reglementa egoismul şi pentru a face viaţa socială posibilă“. În Who’s In Charge, Michael S. Gazzaniga, Robinson, 2011, p. 166

[81] „Naïve theories of social groups“, M. Rhodes, Child Development, 2012, nr. 83(6), pp. 1900–1916

[82] Faptele altruiste, cel puţin conform unor sociologi, au tendinţa de a se întâmpla mai ales atunci când costurile pentru individ nu sunt prea mari. Faptele bune faţă de cei din afara tribului sau a grupului sunt relativ rare. Şi, bineînţeles, atunci când ne comportăm altruist, primim şi noi o recompensă, printr-o reputaţie mai bună. Pentru mai multe, a se vedea Moral Tribes, Joshua Greene (Atlantic Books, 2013), p. 39: „Ne pasă cel mai mult de rudele şi de prietenii noştri, ne pasă şi de cunoştinţe şi de străini. […] Suntem dispuşi să ajutăm străinii, fără să aşteptăm ceva în schimb, atât timp cât nu este prea costisitor.“

[83] The Power of Myth, Joseph Campbell şi Bill Moyers, Broadway Books,

1998, p. 127

[84] Just Babies, Paul Bloom, Bodley Head, 2013, p. 55

[85] Relatarea mea despre experimentul legat de fabulație, al lui Gazzaniga, are ca sursă cărțile sale Who's In Charge? (Robinson, 2011) și Human (Harper Perennial, 2008). O altă povestire excelentă se găsește în The Happiness Hypothesis, de Jonathan Haidt (Heinemann, 2006).

[86] Mindwise, Nicholas Epley, Allen Lane, 2014, p. 31

[87] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, p. 114

[88] Who's In Charge?, Michael Gazzaniga, Robinson, 2011, p. 77

[89] „The Danger Of Inadvertently Praising Zygomatic Arches", Robert Sapolsky, Edge, 2013

[90] Pentru diverse discuții fascinante pe această temă, a se vedea The Self Illusion, Bruce Hood (Constable, 2011), Incognito: The Secret Lives of the Brain, David Eagleman (Canongate, 2011) și The Happiness Hypothesis, Jonathan Haidt (Heinemann, 2006).

[91] Paideia, The Ideals of Greek Culture, vol. 1, Werner Jaeger, trad. Gilbert Highet, Oxford University Press, NY, 1945, p. 4

[92] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, pp. 14–15

[93] The Brain, David Eagleman, Pantheon Books, 2015, Kindle location 85

[94] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, p. 28

[95] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, p. 27

[96] The Brain, David Eagleman, Pantheon Books, 2015, localizare pe Kindle 85

[97] „Synesthesia: A new approach to understanding the development of perception", Ferrinne Spector, Daphne Maurer, Developmental Psychology,

ianuarie 2009, nr. 45(1), pp. 175–189

[98] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, p. 15

[99] „Meta-analysis of the heritability of human traits based on fifty years of twin studies“, Tinca J. C. Polderman et al., Nature Genetics, mai 2015, nr. 47, pp. 702–709

[100] „Are we products of nature or nurture? Science answers age-old question“, 19 mai 2015, https:// www.theguardian.com/science/2015/may/19/are-we-products-of-nature-or-nuture-science-answers-age -old -question

[101] Interviu, Sophie Scott

[102] Note de verificare a datelor, Constantine Sedikides

[103] The Domesticated Brain, Bruce Hood, Penguin, 2014, p. 45

[104] Ancient Greece (a 3-a ediție), Sarah B. Pomeroy et al., Oxford University Press, 2012, pp. 18–19

[105] Phaidon, Platon, 109a-b

[106] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 34

[107] „Classics for the people – why we should all learn from the ancient Greeks“, Edith Hall, Guardian, 20 iunie 2015

[108] Paideia, The Ideals of Greek Culture, vol. 1, Werner Jaeger, trad. Gilbert Highet, Oxford University Press, NY, 1945, p. xix

[109] Ancient Greece, Paul Cartledge, Oxford University Press, 2011, p. 2

[110] Ancient Greece, Paul Cartledge, Oxford University Press, 2011, p. 1

[111] Ancient Greece, Paul Cartledge, Oxford University Press, 2011, p. 23

[112] Bacantele, Euripide, 103-8

[113] Aristophanes in Performance 421 BC–AD 2007: Peace, Birds and Frogs, Edith Hall și Amanda Wrigley, Oxford, 2007, p. 1

[114] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 2

[115] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 3

[116] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 30

[117] Ancient Greece (a 3-a ediție), Sarah B. Pomeroy et al., Oxford University Press, 2012, p. 84

[118] Classical Mythology, Helen Morales, Oxford University Press, 2012, p. 43

[119] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, pp. 2–3

[120] „Megafauna“, London Review of Books, vol. 37, nr. 13, p. 25

[121] The Ideals of Greek Culture, vol. 1, Werner Jaeger, trad. Gilbert Highet, Oxford University Press, NY, 1945, p. xxii

[122] Ancient Greece (a 3-a ediție), Sarah B. Pomeroy et al., Oxford University Press, 2012, pp. 2–3

[123] Ancient Greece (a 3-a ediție), Sarah B. Pomeroy et al., Oxford University Press, 2012, p. 79

[124] Ancient Greece (a 3-a ediție), Sarah B. Pomeroy et al., Oxford University Press, 2012, p. 79

[125] The Ideals of Greek Culture, vol. 1, Werner Jaeger, trad. Gilbert Highet, Oxford University Press, NY, 1945, p. 4

[126] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003

[127] Unii consideră memoriile episodică și autobiografică a fi același lucru.

[128] Making up the Mind, Chris Frith, Blackwell, 2007, p. 109

[129] Pentru mai multe informații în această secțiune, a se vedea cartea mea anterioară, The Heretics.

[130] „The Illusion of Moral Superiority“, Ben M. Tappin și Ryan T. McKay, Social Psychological and Personality Science, 2016, pp. 1–9

[131] Mindwise, Nicholas Epley, Penguin, 2014, p. 54

[132] The Construction of the Self, Susan Harter, Guildford Press, 2012, p. 39

[133] The Construction of the Self, Susan Harter, Guildford Press, 2012, p. 50

[134] The Redemptive Self, Dan P. McAdams, Oxford University Press, 2013, p. xii

[135] The Redemptive Self, Dan P. McAdams, Oxford University Press, 2013, p. 284

[136] Dan P. McAdams, Guilford Press, 1997, p. 91

[137] Pentru mai multe informații legat de această secțiune, a se vedea cartea mea anterioară, The Heretics.

[138] The Power of Myth, Joseph Campbell și Bill Moyers, Broadway Books, 1998, p. 126

[139] The Seven Basic Plots, Christopher Booker, Continuum, 2005, p. 555

[140] The Seven Basic Plots, Christopher Booker, Continuum, 2005, pp. 123–124

[141] The Seven Basic Plots, Christopher Booker, Continuum, 2005, p. 268

[142] Redirect, Timothy D. Wilson, Penguin, 2013, p. 268

[143] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 34

[144] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 31

[145] Relatarea mea despre Confucius a avut ca sursă mai ales Confucius and the World He Created, Michael Schuman, Basic, 2015; și Confucianism, Daniel K. Gardner, Oxford University Press, 2014.

Nu trebuie să mergi în China ca să vezi cum se combină sinele individualist cu cel colectivist, pentru a crea locuri diferite în care să viețuiască. Unele dintre efecte au fost demonstrate într-un remarcabil studiu din 1953 al MIT, asupra a două orașe din New Mexico aparent similare, de aproximativ 250 de locuitori, pe care sociologii le-au numit Homestead și Rimrock. Ambele orașe aveau o cultură ușor de identificat ca americană, dar prezentau ușoare diferențe în ceea ce privește amploarea individualismului. Rimrock fusese fondat de misionari mormoni și tindea către o comunitate bazată pe cooperare, în vreme ce Homestead fusese întemeiat de emigranți. Cu potpuriul său religios de credințe creștine care includea baptiști, prezbiterieni, metodiști, nazarineni, adepți ai „mișcării sfințeniei“, adventiști de ziua a șaptea, mormoni, catolici și discipoli ai mișcării Present Day – existau chiar și câțiva atei –, Homestead era mult mai individualist. Diferențele dintre ele, în ceea ce privește viziunea asupra lumii erau relativ periferice, mai puțin atunci când venea vorba de relațiile sociale. Din aceste diferențe au încolțit consecințe reale semnificative care au afectat profund fiecare oraș în parte.

Când s-a ivit oportunitatea pietruirii străzilor, s-a convocat o întrunire în colectivistul Rimrock, în care, după neînțelegeri, s-a decis ca fiecare familie să contribuie cu 20 de dolari, comercianții plătind mai mult. Treaba s-a făcut. Au avut străzi pietruite. Când aceeași oportunitate s-a ivit în individualistul Homestead, locuitorii s-au opus ideii plății pentru pietrișul de care, poate, nu ar fi beneficiat în mod direct. Câteva afaceri locale au plătit pentru a se pietrui doar străzile din fața proprietăților lor, dar, astfel, „restul străzilor orașului au rămas o mare de noroi pe vreme ploioasă“.

Ceva similar s-a întâmplat când s-au pus în discuție planuri pentru o școală. În colectivistul Rimrock, după încă o rundă de neînțelegeri, s-a decis ca fiecare bărbat în putere să contribuie fie cu 50 de ore de muncă, fie cu suma

fiecare bărbat în putere să contribuie fie cu 50 de ore de muncă, fie cu suma de 50 de dolari pe care să o plătească altcuiva care să muncească în locul lui. Proiectul a fost desăvârşit. Au avut o şcoală. Şi totuşi, la vreo 60 de kilometri mai încolo, în individualistul Homestead, acelaşi plan a fost respins. Când s-au găsit fonduri de finanţare a construcţiei, toată lumea a cerut plată cu ora. Dar banii s-au terminat, iar construcţia s-a oprit. „Azi“, au scris autorii, „o şcoală parţial terminată şi un maldăr de 10 000 de cărămizi din chirpici care se dezintegrează treptat din cauza ploii stau ca nişte monumente ale individualismului locuitorilor din Homestead.“

Desigur, rata sinuciderilor extrem de ridicată din Asia de Est şi istoria sângeroasă şi cumplită a comunismului sunt de ajuns pentru a ne spune că adoptarea unei forme dure de colectivism nu va duce, ca prin magie, către vreun fel de utopie. Dar, limitat la un singur exemplu, aşa cum este acest studiu, este interesant măcar de văzut că diferenţele subtile într-o direcţie sau alta pot avea consecinţe semnificative.

[146] Confucius and the World He Created, Michael Schuman, Basic Books, 2015, p. xvii

[147] Confucianism, Daniel K. Gardner, Oxford University Press, 2014, p. 5

[148] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, pp. 31–32

[149] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 31

[150] Interviu cu Richard E. Nisbett

[151] „Culture and cause: American and Chinese attributions for social and physical events“, Michael W. Morris, Kaiping Peng, în Journal of Personality and Social Psychology, decembrie 1994, nr. 67(6), pp. 949–971

[152] „Attending holistically versus analytically: comparing the context sensitivity of Japanese and Americans“, T. Matsuda şi R. E. Nisbett, în Journal of Personality and Social Psychology, noiembrie 2001, nr. 81(5), pp. 922–934

[153] „Holistic Versus Analytic Expressions in Artworks: Cross-Cultural Differences and Similarities in Drawings and Collages by Canadian and Japanese School-Age Children“, S. Senzaki et al, în Journal of Cross-Cultural Psychology, iunie 2014, nr. 45(8), pp. 1297–1316

[154] „Culture and cause: American and Chinese attributions for social and physical events“, Michael W. Morris, Kaiping Peng, în Journal of Personality and Social Psychology, decembrie 1994, nr. 67(6), pp. 949–971

[155] „Ecocultural basis of cognition: Farmers and fishermen are more holistic than herders“, Ayse K. Uskul, Shinobu Kitayama și Richard E. Nisbett, în Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, iunie 2008, nr. 105(25), pp. 8552–8556

[156] „Insult, aggression, and the southern culture of honor: an «experimental ethnography»“, D. Cohen, R.E. Nisbett, B.F. Bowdle, N. Schwarz, în Journal of Personality and Social Psychology, mai 1996, nr. 70(5), pp. 945–960

[157] „Large-Scale Psychological Differences Within China Explained by Rice Versus Wheat Agriculture“, T. Talhelm et al., în Science, mai 2014, nr. 344(6184), pp. 603–608

[158] The Geography of Thought, Richard E. Nisbett, Nicholas Braeley, 2003, p. 97

[159] Quiet, Susan Cain, Penguin, 2013, p. 187

[160] Interviu cu Michel Kim

[161] Interviu cu Richard E. Nisbett

[162] „Selfesteem in American and Chinese (Taiwanese) children“, Lian-Hwang Chiu, în Current Psychology, decembrie 1992, nr. 11(4), pp. 309–313

[163] The Autobiographical Self in Time and Culture, Qi Wang, Oxford University Press, 2013, pp. 46 și 52

[164] The Cultural Animal, Roy Baumeister, Oxford University Press, 2005, p. 102

[165] „Suicide in the World“, Peeter Värnik, în International Journal of Environmental Research and Public Health, martie 2012, nr. 9(3), pp. 760–771

[166] „Tackling South Korea’s high suicide rates“, Lucy Williamson, la BBC News, 8 noiembrie 2011

[167] „Poll Shows Half of Korean Teenagers Have Suicidal Thoughts“, Yewon Kang, în Korea Realtime, 20 martie 2014

[168] „Back from the edge“, in The Economist, 28 iunie 2014

[169] Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought, Princeton, 2004, pp. 71–72

[170] Pluscarden Abbey, Dom Augustine Holmes OSB, Heritage House, 2004, p. 28

[171] Regula Sfântului Benedict, 72.4

[172] Regula Sfântului Benedict, 7.19

[173] Regula Sfântului Benedict, 7.51–52

[174] Our Purpose and Method, Abbot Aelred Carlyle OSB, Pluscarden Abbey, 1907, p. 3

[175] Medieval Britain, John Gillingham şi Ralph A. Griffiths, Oxford University Press, 2000, p. 101

[176] Medieval Britain, John Gillingham şi Ralph A. Griffiths, Oxford University Press, 2000, p. 69

[177] Medieval Britain, John Gillingham şi Ralph A. Griffiths, Oxford University Press, 2000, p. 75

[178] The Secret of our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 36

[179] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 44

[180] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 46

[181] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 130

[182] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 37

[183] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 42

[184] The Secret of our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, pp. 38–40

[185] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, pp. 42–44

[186] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 42

[187] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 119

[188] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 42

[189] Our Inner Ape, Frans de Waal, Granta, 2005, p. 56

[190] Our Inner Ape, Frans de Waal, Granta, 2005, p. 56; The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 56

[191] „Prestige-biased cultural learning: bystander's differential attention to potential models influences children's learning", Maciej Chudek et al., Evolution and Human Behavior, ianuarie 2012, nr. 33(1), pp. 46–56

[192] The Secret of our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 43

[193] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 43

[194] The Secret of our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, pp. 125–126

[195] The Secret of Our Success, Joseph Henrich, Princeton University Press, 2016, p. 154

[196] Story, Robert McKee, Methuen, 1999, p. 137

[197] The Happiness Hypothesis, Jonathan Haidt, Heinemann, 2006, p. 220

[198] Brain and Culture, Bruce Wexler, MIT Press, 2008, p. 76

[199] „Just think: The challenges of the disengaged mind“, Timothy D. Wilson et al., Science, iulie 2014, nr. 345(6192), pp. 75–77

[200] Prelegere video: „Dopamine Jackpot! Sapolsky on the Science of Pleasure“, http:// www.dailymotion.com/video/xh6ceu_dopamine-jackpot-sapolskyon-the-science-of-pleasure_news

[201] Am scris despre activitatea lui Steve Cole în New Yorker („A Better Kind of Happiness“, New Yorker, 7 iulie 2016). Activitatea lui Cole și a colegilor săi, pe tema fericirii eudemonice, a primit critici înfocate și susținute de la un grup de cercetători care se pare că s-au opus, parțial, aprobării evidente a unei descoperiri care își are rădăcinile în psihologia pozitivă. Acest grup are un istoric de încercări repetate de a „demitiza“ respectiva cercetare, Cole răspunzând criticilor lor, doar pentru ca ei să caute noi motive de nemulțumire. La momentul scrierii cărții, acest proces era încă în desfășurare.

Deși împărtășesc suspiciunea instinctuală a acestor cercetători cu privire la psihologia pozitivă, mi s-a părut că tiparul lor comportamental a trădat, poate, o motivație mai degrabă ideologică, decât rațională. Aceasta este, desigur, doar opinia mea. Ar mai trebui să adaug că, doar pentru că cineva este

motivat ideologic, nu înseamnă automat că se înșală. Așa cum sugerez în

motivat ideologic, nu înseamnă automat că se înșală. Așa cum sugerez în textul principal, aceasta este o activitate de început și ar trebui tratată ca atare. Dacă sunteți interesați să urmăriți în continuare disputa, un loc bun de unde ați putea începe este excelentul referat al lui Jo Marchant, din Nature, care se referă la încercările mai timpurii: „Immunology: The pursuit of happiness“, Nature, noiembrie 2013, nr. 503(7477), pp. 458–460

[202] „Purpose in Life as a Predictor of Mortality Across Adulthood“, Patrick Hill și Nicholas Turiano, Psychological Science, mai 2014, nr. 25(7), pp. 1487–1496

[203] Interviu cu Brian Little și Me, Myself and Us, Brian Little, PublicAffairs, 2014, p. 183

[204] Our Purpose and Method, Abbot Aelred Carlyle OSB, Pluscarden Abbey, 1907, p. 6

[205] The Victory of Reason, Rodney Stark, Random House, 2005, pp. 55–61

[206] The Victory of Reason, Rodney Stark, Random House, 2005, p. 9

[207] The Victory of Reason, Rodney Stark, Random House, 2005, p. 11

[208] The Victory of Reason, Rodney Stark, Random House, 2005, p. x

[209] The Victory of Reason, Rodney Stark, Random House, 2005, p. 8

[210] The Victory of Reason, Rodney Stark, Random House, 2005, p. 5

[211] Notă a excelentului Nicholas Blake. Eu scrisesem despre Aristotel predând în piața publică.

[212] Relatarea despre copilăria lui Sigmund Freud a avut ca sursă următoarele cărți: Freud: Darkness in the Midst of Vision, Louis Breger, John Wiley and Sons, 2000; A Compulsion for Antiquity: Freud and the Ancient World, Richard Armstrong, Cornell University Press, 2005; Freud and Oedipus, Peter L. Rudnytsky, Columbia University Press, 1987; Classical Mythology, Helen Morales, Oxford University Press, 2012.

[213] Aici există și o doză de presupunere, dar nu există nici o îndoială că Freud a fost molestat sexual de Monica. El a scris că „ea a fost instructoarea mea în materie de sex“, iar în altă parte, „este bine cunoscut faptul că infirmierele lipsite de scrupule adorm copiii care plâng mângâindu-le organele genitale“. Freud and Oedipus, Peter L. Rudnytsky, Columbia University Press, 1987, p. 58

[214] http://www.freud. org.uk/education/timeline/

[215] Freud and Oedipus, Peter L. Rudnytsky, Columbia University Press, 1987, p. 16

[216] Citat din Freud and Oedipus, Peter L. Rudnytsky, Columbia University Press, 1987, pp. 51–52

[217] Pentru mai multe pe această temă, a se vedea Mindwise, Nicholas Epley, Penguin, 2014

[218] Mindwise, Nicholas Epley, Penguin, 2014, pag. 101

[219] „Believers' estimates of God's beliefs are more egocentric than estimates of other people's beliefs“, Nicholas Epley et al., Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, vol. 106, nr. 51

[220] „Believers' estimates of God's beliefs are more egocentric than estimates of other people's beliefs“, Nicholas Epley et al., Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, decembrie 2009, nr. 106(51), pp. 21533–21538

[221] Mindwise, Nicholas Epley, Penguin, 2014, p. 111

[222] Classical Mythology, Helen Morales, Oxford University Press, 2012, p. 71

[223] Classical Mythology, Helen Morales, Oxford University Press, 2012, p. 74

[224] Classical Mythology, Helen Morales, Oxford University Press, 2012, p. 69

[225] Această relatare este luată din autobiografia din 1969 a lui Fritz Perls, In and Out the Garbage Pail, Bantam, 1972. Perls a refuzat să numeroteze

paginile. Alte detalii contextuale au ca sursă Esalen: America and the Religion of No Religion, Jeffrey J. Kripal, University of Chicago Press, 2007; și The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, Universe, 2004.

[226] Desigur, Esalen nu este singura sursă a acestor idei. Autenticitatea ca valoare pronunțată este frecventă în multe culturi ale clasei muncitoare, de exemplu. Unul dintre lucrurile interesante despre Esalen este că a reușit să reambaleze și să redefinească multe idei pentru clasele de mijloc.

[227] Smile or Die, Barbara Ehrenreich, Granta, 2010, p. 75

[228] God's Salesman: Norman Vincent Peale and the Power of Positive Thinking, Carol V. R. George, Oxford University Press, 1993, p. viii

[229] Self Help, Samuel Smiles, John Murray, 1859, p. 9 (ediția 1996)

[230] Stories of the Supernatural: Finding God in Walmart and Other Unlikely Places, Tyler Johnson, Destiny Image, 2010, p. 34

[231] The Varieties of Religious Experience, William James, Longmans, Green, 1902, p. 93

[232] One Simple Idea: How Positive Thinking Reshaped Modern Life, Mitch Horowitz, Crown, 2014, p. 126

[233] One Simple Idea: How Positive Thinking Reshaped Modern Life, Mitch Horowitz, Crown, 2014, p. 126

[234] One Simple Idea: How Positive Thinking Reshaped Modern Life, Mitch Horowitz, Crown, 2014, p. 132

[235] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 613

[236] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 606

[237] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since

the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 613

[238] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 609

[239] Quiet, Susan Cain, Penguin, 2013, p. 127

[240] Citat din Smile or Die, Barbara Ehrenreich, Granta, 2010, p. 92

[241] Dilemmas of the American Self, John P. Hewitt, Temple, 1989, p. 96

[242] From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006, p. 29

[243] Carl Rogers: The Quiet Revolutionary, Carl R. Rogers și David E. Russell, Penmarin, 2002, p. 62

[244] Citat din The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End, James L. Nolan Jr, New York University Press, 1998, Kindle location 191

[245] Carl Rogers: The Quiet Revolutionary, Carl R. Rogers și David E. Russell, Penmarin, 2002, p. 244

[246] Carl Rogers: The Quiet Revolutionary, Carl R. Rogers și David E. Russell, Penmarin, 2002, p. 244

[247] Interviu accesat pe: https://www.ewtn.com/library/PRIESTS/COULSON.TXT

[248] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, pp. 10–11

[249] Când nu se menționează altfel, relatarea mea despre povestea Institutului Esalen are ca surse două istorii disponibile public, ambele superbe și meritând să fie citite ca atare. Acestea sunt: The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, și Esalen: America and the Religion of No Religion, Jeffrey J. Kripal, University of Chicago Press, 2007.

[250] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 4

[251] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 1

[252] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 1

[253] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 12

[254] Toate numele din relatarea experienței mele la Esalen au fost schimbate, cu excepția celui al Paulei Shaw.

[255] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, p. 93

[256] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 36

[257] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 127

[258] Vezi „Fritz Perls A Session with College Students“, https://www.youtube.com/watch?v=ZsZqJXf4vMI, „Fritz Perls Here and Now…“, https://www.youtube.com/watch?v= 6AAgeT1X5oI

[259] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 129

[260] „Joy is the Prize: A Trip to Esalen Institute“, Leo E. Litwak, în New York Times, 31 decembrie 1967

[261] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 13

[262] „Joy is the Prize: A Trip to Esalen Institute“, Leo E. Litwak, New York Times, 31 decembrie 1967

[263] „Jane Fonda: «I never was a hippie!»“, Andrew O’Hehir, Salon, 9 iunie 2012

[264] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, p. 157

[265] Interviu, San Francisco Chronicle, 23 octombrie 1978

[266] America and the Religion of No Religion, Jeffrey J. Kripal, University of Chicago Press, 2007, p. 168

[267] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, p. 178

[268] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 6

[269] Persoane care explorează sau reflectă asupra propriei minți și a propriilor gânduri, în căutarea sensului și a înțelegerii de „sine“.

[270] The Ego Trick, Julian Baggini, Granta, 2011, p. 119

[271] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, p. 51

[272] Being and Nothingness, Jean-Paul Sartre, Gallimard, 1943, p. 59

[273] „Stop Reverting to Childhood on Your Holiday Visit Home“, Melissa Dahl, New York Magazine, 25 noiembrie 2015

[274] „Social Perception and Interpersonal Behavior: On the Self-Fulfilling Nature of Social Stereotypes“, Mark Snyder et al., Journal of Personality and Social Psychology, 1977, nr. 35(9), pp. 655–666

[275] „Behavioral Confirmation of the Loneliness Stereotype“, Ken J. Rotenberg, Jamie A. Gruman și Mellisa Ariganello, în Basic and Applied Social Psychology, 2002, nr. 24(2), pp. 81–89

[276] The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, p. x

[277] „The Heat of the Moment: The Effect of Sexual Arousal on Sexual Decision Making“, Dan Ariely și George Loewenstein, în Journal of Behavioral Decision Making, aprilie 2006, nr. 19(2), pp. 87–98. Vezi și comentariul din Predictably Irrational, Dan Ariely, HarperCollins, 2008, p. 96

[278] Incognito, David Eagleman, Canongate, 2012, p. 108

[279] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 5

[280] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 6

[281] „Joy is the Prize: A Trip to Esalen Institute“, Leo E. Litwak, în New York Times, 31 decembrie 1967

[282] The American Soul Rush: Esalen and the Rise of Spiritual Privilege, Marion Goldman, New York University Press, 2012, p. 38

[283] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, p. 234

[284] Vezi Loneliness: Human Nature and the Need for Social Connection, John Cacioppo și William Patrick, WM Norton, 2009

[285] „Familiarity promotes the blurring of self and other in the neural representation of threat“, Lane Beckes et al., în Social Cognitive and Affective Neuroscience, august 2013, nr 8(6), pp. 670–677

[286] „Social hierarchy modulates neural responses of empathy for pain“, Chunliang Feng et al., Social Cognitive and Affective Neuroscience, martie 2016, nr. 11(3), pp. 485–495

[287] The Righteous Mind, Jonathan Haidt, Allen Lane, 2012, p. xv

[288] La Jolla Program Newsletter, Self Esteem Task Force Edition, vol. XX, nr. 8, aprilie 1988, pp. 1–2

[289] Scrisoare de la W.K. Coulson către Robert Ball, director executiv la CA Task Force etc., 22 martie 1988, Inventory of the Task Force to Promote Self-esteem and Personal and Social Responsibility Records, Sacramento, California

[290] Conferința a însemnat o dezamăgire pentru unele dintre filosofiile orientale cu baze în confucianism. „Mișcarea pentru susținerea potențialului uman începea să înțeleagă faptul că misticul nu era etic“, scrie Kripal (Esalen: America and the Religion of No Religion, University of Chicago Press, 2007, p. 288), și „că sistemele asiatice, încastrate cum sunt în orânduiri ierarhice antice, nu pot face mai mult decât atât pentru democrația liberală“.

[291] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, p. 254

[292] „The New Narcissism“, Peter Marin, Harper's Magazine, octombrie 1975

[293] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, pp. 262–263

[294] The Upstart Spring: Esalen and the Human Potential Movement, The First Twenty Years, Walter Truett Anderson, iUniverse, 2004, p. 148

[295] „Esteeming to retirement“, Timothy Roberts, în Silicon Valley Business Journal, 10 februarie 2002

[296] „Joy is the Prize: A Trip to Esalen Institute“, Leo E. Litwak, în New York Times, 31 decembrie 1967

[297] Povestea mea despre Ayn Rand, Nathaniel Branden și Alan Greenspan are ca surse următoarele relatări, cu excepția locurilor unde am notat exact sursa: Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller, Anchor, 2009; Ayn Rand Nation, Gary Weiss, St Martin's Griffin, 2012; My Years with Ayn Rand, Nathaniel Branden, Jossey-Bass, 1999; Maestro: Greenspan's Fed and the American Boom, Bob Woodward, Simon and Schuster, 2000; Alan Shrugged: Alan Greenspan, the World's Most Powerful Banker, Jerome Tuccille, John Wiley, 2002; Alan Greenspan: The Oracle Behind the Curtain, E. Ray Canterbury, World Scientific, 2006.

[298] The Life of I, Anne Manne, Melbourne University Press, 2014, localizare pe Kindle 2599

[299] My Years with Ayn Rand, Nathaniel Branden, Jossey-Bass, 1999, pp. 62–33

[300] The Fountainhead, Ayn Rand Bobbs-Merrill, 1943, p. 513

[301] My Years with Ayn Rand, Nathaniel Branden Jossey-Bass, 1999, p. 226

[302] All Watched Over, Machines of Loving Grace, episodul unu, BBC, 2011

[303] Rand la The Mike Wallace Interview, disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=HKd0ToQD00o

[304] Rand la The Mike Wallace Interview, disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=HKd0ToQD00o

[305] The Psychology of Self-Esteem, Nathaniel Branden Jossey-Bass, 1969, p. 109

[306] Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller Anchor, 2009, p. 378

[307] Capitalism: The Unknown Ideal, Ayn Rand New, American Library, 1966, p. 47

[308] My Years with Ayn Rand, Nathaniel Branden Jossey-Bass, 1999, p. 113

[309] My Years with Ayn Rand, Nathaniel Branden Jossey-Bass, 1999, p. 113

[310] Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller Anchor, 2009, p. 275

[311] Alan Greenspan: The Oracle Behind the Curtain, E. Ray Canterbury World Scientific, 2006, p. 6

[312] Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller Anchor, 2009, p. 398

[313] Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller Anchor, 2009, p. 242

[314] Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller Anchor, 2009, p. 276

[315] The Virtue of Selfishness, Ayn Rand New American Library, 1964, p. 126

[316] My Years with Ayn Rand, Nathaniel Branden Jossey-Bass, 1999, p. 219

[317] Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller Anchor, 2009, p. 372

[318] Ayn Rand and the World She Made, Anne C. Heller Anchor, 2009, p. 370

[319] „Looking Back Objectively“, Trish Todd, Publisher’s Weekly, 10 ianuarie 1986, p. 56

[320] Neoliberalism, Manfred B. Steger şi Ravi K. Roy Oxford University Press, 2010, p. 7

[321] Alan Greenspan: The Oracle Behind the Curtain, E. Ray Canterbury World Scientific, 2006, p. 7

[322] Relatarea mea despre apariţia neoliberalismului are ca surse: Masters of the Universe: Hayek, Friedman and the birth of Neoliberal Politics, Daniel Stedman Jones Princeton University Press, 2012; The Constitution of Liberty, F.A. Hayek Routledge, 1960; The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon Princeton University Press, 2016; Neoliberalism: A Brief History, David Harvey Oxford University Press, 2005; Neoliberalism, Manfred B. Steger şi Ravi K. Roy Oxford University Press, 2010; Ill Fares the Land, Tony Judt Penguin, 2010; Globalisation, Manfred B. Steger Oxford University Press, 2013.

[323] Aşa cum s-a citat în Masters of the Universe: Hayek, Friedman and the birth of Neoliberal Politics, Daniel Stedman Jones Princeton University Press, 2012, p. 30

[324] Masters of the Universe: Hayek, Friedman and the Birth of Neoliberal Politics, Daniel Stedman Jones Princeton University Press, 2012, p. 59

[325] Aşa cum s-a citat în Masters of the Universe: Hayek, Friedman and the birth of Neoliberal Politics, Daniel Stedman Jones, Princeton University Press, 2012, p. 69

[326] The Constitution of Liberty, F.A. Hayek Routledge, 1960, p. 11

[327] Am citit pentru prima dată despre transformarea societății într-un joc de către neoliberalism în eseul lui Will Davies „How «competitiveness» became one of the great unquestioned virtues of contemporary culture“, postat pe website-ul LSE pe 19 mai 2014. http://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/ the-cult-of-competitiveness/.

[328] The Constitution of Liberty, F.A. Hayek Routledge, 1960, p. 41. Am citit pentru prima dată despre această idee a lui Hayek în articolul lui George Monbiot „Neoliberalism: the deep story that lies beneath Donald Trump's triumph“, publicat pe 14 noiembrie 2016, în The Guardian.

[329] Citat din Neoliberalism: A Brief History, David Harvey, Oxford University Press, 2005, p. 23

[330] Alan Greenspan: The Oracle Behind the Curtain, E. Ray Canterbury World Scientific, 2006, pag.1

[331] „The central banker of neoliberalism: Alan Greenspan steps down as Fed Chief“, Joel Geier, http://socialistworker.org/2006-1/575/575_06_Greenspan.shtml

[332] Neoliberalism, Manfred B. Steger și Ravi K. Roy, Oxford University Press, 2010, p. 2

[333] Neoliberalism, Manfred B. Steger și Ravi K. Roy, Oxford University Press, 2010, p. 113

[334] Globalisation, Manfred B. Steger, Oxford University Press, 2013, p. 57

[335] Globalisation, Manfred B. Steger, Oxford University Press, 2013, p. 54

[336] Citat din Neoliberalism: A Brief History, David Harvey, Oxford University Press, 2005, p. 23

[337] Folosirea elementelor și a regulilor de joc în contexte de business, cu scopul de a atinge un obiectiv specific, având astfel participanți mult mai

implicați în proces (n.tr.)

[338] „Fitting In or Standing Out: Trends in American Parents' Choices for Children's Names, 1880−2007", Jean M. Twenge et al., în Social Psychological and Personality Science, 2010, nr. 1(1), pp. 19–25

[339] Relatarea mea despre viața și activitatea lui John Vasconcellos are ca sursă cercetarea și documentarea făcute la arhivele statului din Sacramento, unde sunt păstrate toate documentele grupului operațional pentru stima de sine, și la arhivele Universității din California, Santa Barbara, unde sunt păstrate documentele personale ale lui Vasconcellos. În plus, am folosit buletine informative contemporane, interviuri și profiluri. Îi sunt recunoscător prietenului lui Vasconcellos, David E. Russell, de la UCSB Library Oral History Program, pentru că mi-a pus la dispoziție copia interviului din 1993 cu mama lui Vasconcellos. Am suplimentat aceste surse cu propriile interviuri cu oameni care l-au cunoscut și au lucrat cu Vasconcellos.

[340] „The West Interview: John Vasconcellos", în Mercury News, 4 ianuarie 1987

[341] „The Self-Esteem Task Force: Making California Feel Good", Siobhan Ryan, în California Journal, iunie 1990

[342] „Human potential and politics", Bea Pixa, în San Francisco Examiner, 4 octombrie 1979

[343] Profil, Richard Trainer, în California Magazine, octombrie 1987

[344] Interviu, Andrew Mecca

[345] „Pondering Self-Esteem", David Gelman și George Raine, Newsweek, 2 martie 1987

[346] Un raport din 1987 despre grupul operațional nota că afirmația lor că „stima de sine este considerată ridicolă azi... numai pentru că a fost până acum ignorată la scară largă". „Self-esteem panel says it's no joking matter", Elizabeth Fernandez, în San Francisco Examiner, 13 februarie 1987

[347] Discursul de la a 7-a conferință anuală despre stima de sine

[348] Elogiu lui Carl Rogers, 21 februarie 1987

[349] Preliminary Guide to the John Vasconcellos Papers, Online Archive of California, disponibil la http://www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt3c601926/entire_text/

[350] Elogiu lui Carl Rogers, 21 februarie 1987

[351] „The Case of the Liberated Legislator“, Ralph Keyes, Human Behaviour, octombrie 1974

[352] Profil, Richard Trainer, California Magazine, octombrie 1987

[353] „The Case of the Liberated Legislator“, Ralph Keyes, în Human Behaviour, octombrie 1974

[354] „The «Touchy Feely» Legislator“, Gail Schontzler, California Journal, decembrie 1975

[355] „The Case of the Liberated Legislator“, Ralph Keyes, în Human Behaviour, octombrie 1974

[356] „The Unsettled Self-Esteem of John Vasconcellos“, Jacques Leslie, în Los Angeles Times, 23 august 1987

[357] Notificare de la „Sherry“ din 1974, The John Vasconcellos Papers, Department of Special Collections, Davidson Library, Universitatea din California, Santa Barbara

[358] „Bachelor? But don’t preface it with «confirmed»“, Carol Sarasohn, în San Jose Mercury, 16 august 1978

[359] „A New Vision of Man, Human Nature, and Human Potential“, John Vasconcellos, în Humanist, noiembrie/decembrie 1972

[360] „The «Touchy Feely» Legislator“, Gail Schontzler, în California Journal, decembrie 1975

[361] Document de campanie, nedatat

[362] Vasconcellos păstra o colecție de tăieturi ce aveau această idee comună. Pe una dintre ele, era încercuit cu roșu acest paragraf: „«Patty nu este prima femeie care a avut relații incestuoase cu tatăl ei. Mii de femei o fac și au făcut-o mereu.» Și acum“, a adăugat el, „într-o epocă în care puține sunt considerate tabu, tot mai multe femei admit chiar că sunt de fapt mândre de faptul că tatăl lor a fost cel care le-a învățat cum să facă dragoste.“

[363] Unele relatări susțin că JV era a doua cea mai puternică persoană din legislativ, altele îl plasează după purtătorul de cuvânt.

[364] „What’s so bad about feeling good?“, Jon Matthews, în Sacramento Bee, 10 februarie 1987

[365] „The Unsettled Self-Esteem of John Vasconcellos“, Jacques Leslie, Los Angeles Times, 23 august 1987

[366] „The Unsettled Self-Esteem of John Vasconcellos“, Jacques Leslie, Los Angeles Times, 23 august 1987

[367] „Self-esteem’s prophet slips“, Bee Capitol Bureau, în Sacramento Bee, 5 iulie 1987

[368] Transcrierea unui discurs nedatat, intitulat „Discuții despre stima de sine“

[369] Cea mai mare parte a acestei relatări a fost luată din ciorna introducerii lui JV pentru The Social Importance of Self Esteem.

[370] „On Self Esteem“, San Francisco Chronicle, 29 septembrie 1986

[371] „What’s so bad about feeling good?“, Jon Matthews, Sacramento Bee, 10 februarie 1987

[372] „When the Smug Langhs Stop“, Long Beach Press Telegram, 19 februarie 1990

[373] „What’s so bad about feeling good?“, Jon Matthews, în Sacramento Bee, 10 februarie 1987

[374] „Selfesteem panel says it’s no joking matter“, Elizabeth Fernandez, în San Francisco Examiner, 13 februarie 1987

[375] Politician democrat, fost guvernator al statului California în perioada 6 ianuarie 1975–3 ianuarie 1983 și actual guvernator al statului California, începând cu 3 ianuarie 2011, când l-a înlocuit pe Arnold Schwarzenegger. Sursa: Wikipedia (n.tr.)

[376] People’s Temple – sectă înființată în anul 1955 de Jim Jones, faimoasă mai ales pentru evenimentele de la 18 noiembrie 1978, când au murit 909 persoane, din care majoritatea s-au sinucis, restul fiind omorâte. Sursa: Wikipedia (n.tr.)

[377] Travestit în persoana astrologului Jack Fertig, care obișnuia să se îmbrace în haine de călugăriță și să poarte machiaj specific extrem de strident (n.tr.)

[378] Cel mai cunoscut criminal în serie din Statele Unite (n.tr.)

[379] „Self-esteem panel: another state joke?“, în Pittsburgh Post Despatch, 13 februarie 1987

[380] „Maybe Folks Would Feel Better If They Got To Split the $735,000“, Carrie Dolan, în Wall Street Journal, 9 februarie 1987

[381] „Now, The California Task Force to Promote Self-Esteem“, în New York Times, 11 octombrie 1986

[382] „Still Getting the Feel of Things“, Deborah Hastings, Herald Examiner, dată neclară în tăietura din ziar, dar pare să fi fost 11 septembrie 1988

[383] „Assemblyman Dead Serious About Sef-Esteem Panel“, Robert B. Gunnion, în San Francisco Chronicle, 9 februarie 1987

[384] Eu sunt OK, tu ești OK; Cum să devii o persoană (n.tr.)

[385] „What’s so bad about feeling good?“, Jon Matthews, în Sacramento Bee, 10 februarie 1987

[386] „Creator says task force gaining esteem“, Jim Boren, Fresno Bee, 20 iunie

1987

[387] „John Vasconcellos in conversation with Tricia Crane“, în Los Angeles Herald Examiner, 13 aprilie 1987

[388] „Panel to Study Self Esteem“, în Education Week, 5 noiembrie 1986

[389] „Esteem: «Comic-strip» task force members make their public debut“, Jon Matthews, în Sacramento Bee, 26 martie 1987

[390] Annual Progress Report, ianuarie 1988, p. 6

[391] „State Self-Esteem Committee is Getting a Lot More Respect“, McClatchy News Service, în LA Daily Journal, 23 februarie 1988

[392] „Checking In With the State’s Task Force, The Quest for Self-Esteem“, Beth Ann Krier, în Los Angeles Times, 14 iunie 1987

[393] Annual Progress Report, ianuarie 1989, p. 19

[394] „Interview with John Vasconcellos“, Tricia Crane, în Los Angeles Herald Examiner, 13 aprilie 1987

[395] „The Unsettled Self-Esteem of John Vasconcellos“, Jacques Leslie, în Los Angeles Times, 23 august 1987

[396] „Doonesbury vs. Self Esteem“, Arnold Hamilton, în Mercury News, nedatat

[397] Decorație militară a SUA acordată în numele președintelui celor care au fost răniți sau uciși în serviciul militar. Decorația se acordă din 5 aprilie 1917. Sursa: Wikipedia (n.tr.)

[398] „Checking In With the State’s Task Force, The Quest for Self-Esteem“, Beth Ann Krier, în Los Angeles Times, 14 iunie 1987

[399] „Yeah, but tell me how you feel“, John Corrigan, Los Angeles Daily News, 28 februarie 1988

[400] „They feel better already“, Bill Johnson, în LA Herald, 2 februarie 1988

[401] Interviu cu Bob Ball

[402] „Notes on Self-Esteem for the California Task-Force“, Nathaniel Branden

[403] Înscriere în Grupul operațional: respect de sine, nu aroganță

[404] „When business boosts self-esteem“, Robert J. McGarvey, Kiwanis Magazine, octombrie 1989

[405] Da, sunt o persoană minunată și alte aventuri muzicale pentru aceia dintre noi în căutarea unei mai mari stime de sine (n.tr.)

[406] Da, sunt o persoană minunată; Sunt bun; Mă plac; Da, sunt o persoană minunată (repriză) (n.tr.)

[407] Buletin informativ Esteem, vol. 2, februarie 1988

[408] „Human frontier, self-esteem panel a «scouting party»“, în Marin Independent Journal, 26 martie 1987

[409] Memoriu adresat membrilor Grupului operațional, 1 noiembrie 1988

[410] Buletin informativ Esteem, vol. 1, noiembrie 1987

[411] Annual Progress Report, ianuarie 1988

[412] Second Annual Progress Report, ianuarie 1989

[413] „Self-esteem panel gaining some respect“, în San Francisco Examiner, 2 ianuarie 1989

[414] Tribune, Oakland, California, 1 ianuarie 1989

[415] Orange County Register, 2 ianuarie 1989

[416] North County Blade Tribune, 1 ianuarie 1989

[417] Orange County Register, 2 ianuarie 1989

[418] Scrisoare, 1 octombrie 1989

[419] „Uplifting panel winds down“, Jon Matthews, în Sacramento Bee, 12 aprilie 1989

[420] Interviu cu Bob Ball

[421] Pentru o stare de respect (n.tr.)

[422] „«Self-esteem is the social vaccine» – Task force says if you feel good, you usually are good“, Bill Ainsworth, în Sacramento Union, 24 ianuarie 1990

[423] Scrisoare de la Clinton către JV, din arhiva Grupului operaţional

[424] The Therapeutic State: Justifying Government at Century’s End, James L. Nolan Jnr, New York University Press, 1998, localizare pe Kindle 3059

[425] „Self-esteem proposals ambitious“, Steven A. Capps, în San Francisco Examiner, 25 ianuarie 1990

[426] „The Confidence Man“, Carol Horner, 7 februarie 1990

[427] „Learning Self Esteem“, 29 ianuarie 1990

[428] „Task force finds good citizens are those with high selfesteem“, Joan Morris, 22 ianuarie 1990

[429] „Official: self-esteem is a «social vaccine»“, Kathleen L’Ecluse, 24 ianuarie 1990

[430] „In Calif., Food for The Ego“, Jay Matthew, 24 ianuarie 1990

[431] Poreclă dată lui John Chapman (26 septembrie 1774–18 martie 1845), pionier american şi misionar al Bisericii Noului Ierusalim şi al ritului Swedenborg, care a adus soiuri de mere în mari regiuni din America. A devenit o legendă datorită importanţei simbolice atribuite merelor. (n.tr.)

[432] Scrisoare de la Grupul operațional către Barbara Bush, 5 martie 1990

[433] The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End, James L. Nolan Jnr New York University Press, 1998, localizare pe Kindle 2957

[434] „California's Newest Export", Beth Ann Krier, în LA Times, 4 aprilie 1990

[435] Memoriu intern, „Phase II and III of Media Plan for Maximising Release of the Final Report…", 19 februarie 1990

[436] „Self-esteem has arrived, says Oprah Winfrey", Mary Corey, Baltimore Sun, 15 iunie 1990

[437] „Self-esteem: California's newest export is a hot item", Beth Ann Krier, în Alameda Times Star, 7 iunie 1990

[438] „Self-Esteem Movement Gains Popularity in Schools", în San Francisco Chronicle, 10 aprilie 1990

[439] „Self-Esteem Benchmarks: An Astonishing Revolution", Report, Task Force to Promote Self-Esteem and Personal and Social Responsibility Records, California State Archives, Sacramento, California

[440] The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End, James L. Nolan Jnr, New York University Press, 1998, localizare pe Kindle 2991

[441] The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End, James L. Nolan Jnr, New York University Press, 1998, localizare pe Kindle 1847

[442] „Hey, I'm Terrific!", Jerry Adler et al., Newsweek, 17 februarie 1992

[443] Generation Me, Jean Twenge, Atria, 2006, p. 55

[444] „Hey, I'm Terrific!", Jerry Adler et al., în Newsweek, 17 februarie 1992

[445] Nutureshock, Ashley Merryman, Ebury, 2011, p. 115

[446] „Hey, I'm Terrific!", Jerry Adler et al., în Newsweek, 17 februarie 1992

[447] The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End, James L. Nolan Jnr, New York University Press, 1998, localizare pe Kindle 3032

[448] The Myth of Self-Esteem, John P. Hewitt, Palgrave Macmillan, 1998, p. xiii

[449] Importanța socială a stimei de sine (n.tr.)

[450] Aceste citate au apărut și pe înregistrarea din 8 septembrie 1988.

[451] Smelser pe înregistrare: „UC a fost de acord să contribuie cu 50 000 de dolari pentru a ne mobiliza resursele și a vă sprijini".

[452] „Advocate says self-esteem movement finally gets respect", în San Diego Union, 22 ianuarie 1990

[453] Memoriu către Grupul operațional, de la Vasconcellos RE. Proiect pentru Task Force Activities, 6 martie 1990

[454] Povestirea episodului de la Barrowford School a avut ca surse următoarele: „Headteacher whose praise for pupils went viral falls foul of Ofsted", Richard Adams, în Guardian, 24 septembrie 2015; „Inspectors slam primary school where there's no such thing as a naughty child", Jata Narain, în Daily Mail, 25 septembrie 2015; „«There Are Many Ways Of Being Smart»: Encouraging School Letter About Student Test Results Goes Viral", Megan Willett, în Business Insider, 18 iulie 2014; „School that told pupils they were better than results is rated inadequate, Ofsted", Eleanor Busby, în Times Educational Supplement, 25 septembrie 2015; „School which banned teachers from raising their voices hits back at «unfair» headlines", Jon Robinson, în Lancashire Telegraph, 7 iulie 2015; „School's Letter Reminds Students That They Are More Than Just Test Scores", Rebecca Klein, în HuffPost Education, 15 iulie 2014.

[455] Finalul anului 6 de școală, în sistemul educațional britanic, când copiii în vârstă de 11 sau 12 ani susțin examene de evaluare națională la engleză, matematică și științe. (n.tr.)

[456] Această povestire are ca sursă principală interviurile cu Roy Baumeister,

sora lui, Susan, și soția lui, Dianne Tice.

[457] Psihologia stimei de sine (n.tr.)

[458] „Should Schools Try to Boost Self-Esteem?“, Roy Baumeister, în American Educator, vara 1996

[459] „Relation of Threatened Egotism to Violence and Aggression: The Dark Side of High Self-Esteem“, Roy F. Baumeister et al., Psychological Review, ianuarie 1996, nr. 103(1), pp. 5–33

[460] The Art of Living Consciously, Nathaniel Branden, Simon and Schuster, 1997, fragment: http:// www.nathanielbranden.com/what-self-esteem-is-and-is-not

[461] „Does High Self-Esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success, Happiness or Healthier Lifestyles?“, Roy Baumeister et al., în Psychological Science in the Public Interest, mai 2003, nr. 4(1), pp. 1–44

[462] „Letting Go of Self-Esteem“, Jennifer Crocker și Jessica J. Carnevale, în Scientific American Mind, septembrie/octombrie 2013, nr. 24(4), pp. 26–33

[463] „The Nature and Function of Self-Esteem: Socioneter Theory“, Mark R. Leary și Roy F. Baumeister, în Advances in Experimental Social Psychology, 2000, nr. 22, pp. 1-62

[464] „Threatened Egotism, Narcissism, Self-Esteem, and Direct and Displaced Aggression: Does Self-Love or Self-Hate Lead to Violence?“, Brad J. Bushman și Roy F. Baumeister, în Journal of Personality and Social Psychology, 1988, vol. 75, nr. 1

[465] Interviuri cu Jean Twenge, Keith Campbell

[466] „Egos Inflating Over Time: A Cross Temporal Meta-Analysis of the Narcissistic Personality Inventory“, Jean M. Twenge et al., în Journal of Personality iunie 2008, nr. 76(4), pp. 875–902

[467] Ego crescut în timp (n.tr.)

[468] The Narcissism Epidemic, Jean M. Twenge și W. Keith Campbell, Free Press, 2010, p. 2

[469] Generation Me, Jean Twenge, Atria, 2006, p. 31

[470] The Narcissism Epidemic, Jean M. Twenge și W. Keith Campbell, Free Press, 2010, p. 9

[471] „Every Every Every Generation Has Been the Me Me Me Generation“, Elspeth Reeve, în Atlantic, 9 mai 2013; „It Is Developmental Me, Not Generation Me: Developmental Changes Are More Important Than Generational Changes in Narcissism“, Brent W. Roberts et al., Perspectives on Psychological Science, ianuarie 2010, nr. 5(1), pp. 97–102

[472] „Rethinking Generation Me: A Study of Cohort Effects From 1976–2006“, Kali H. Trzesniewski și M. Brent Donnellan, în Perspectives on Psychological Science, ianuarie 2010, nr. 5(1), pp. 58–75; „Reevaluating the Evidence for Increasingly Positive Self-Views among High School Students: More Evidence for Consistency Across Generations 1976–2006)“, Kali H. Trzesniewski și M. Brent Donnellan, în Psychological Science, iulie 2009, nr. 20(7), pp. 920–922; „Do Today's Young People Really Think They Are So Extraordinary? An Examination of Secular Changes in Narcissism and Self-Enhancement“, K.H. Trzesniewski, M.B. Donnellan și R.W. Robins, Psychological Science, februarie 2008, nr. 19(2), pp. 181–188; „Is Generation Me» really more narcissistic than previous generations?“, Kali H. Trzesniewski, M. Brent Donnellan și Richard W. Robins, în Journal of Personality, august 2008, nr. 76(4), pp. 903–918

[473] „Origins of narcissism in children“, Eddie Brummelman et al., Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, martie 2015, nr. 112(12), pp. 3659–3662

[474] Generation Me, Jean Twenge, Atria, 2006, pp. 62-63

[475] „Record number of first-class degrees awarded to students“, Josie Gurney-Read, în Daily Telegraph, 14 ianuarie 2016; „One in four students earns a top degree“, Harry Yorke, în Daily Telegraph, 13 ianuarie 2017

[476] „A-level overhaul to halt «rampant grade inflation»“, Julie Henry, în Daily Telegraph, 28 aprilie 2012

[477] „Age and Birth Cohort Differences in Self Esteem: A Cross Temporal Meta-Analysis“, Jean M. Twenge și W. Keith Campbell, în Personality and Social Psychology Review, 2001, nr. 5(4), pp. 321–344

[478] „Some Bad Vibes at Self-Esteem Conference“, David A. Sylvester, în San Francisco Chronicle, 23 februarie 1990. Același articol îl citează pe membrul grupului operațional și pe autorul cărții Supă de pui pentru suflet, Jack Canfield, ajungând la aceeași concluzie: „Există o explozie națională. Mare parte din activitatea mea s-a desfășurat în California. Mare parte din activitatea mea se desfășoară acum în afara Californiei.“

[479] „Self-Esteem: The Hope of the Future“, Wanda Urbanska, în New Woman, martie 1991

[480] „Hey, I’m Terrific!“, Jerry Adler et al., în Newsweek, 17 februarie 1992

[481] Relatarea mea despre influența lui Greenspan asupra lui Bill Clinton are, în mare parte, ca sursă Maestro: Greenspan’s Fed and the American Boom, Bob Woodward, Simon and Schuster, 2000 și Alan Greenspan: The Oracle Behind the Curtain, E. Ray Canterbury, World Scientific, 2006.

[482] Expresie folosită în multe părți ale lumii pentru a desemna o stradă principală comercială dintr-o localitate. Este, de obicei, o zonă folosită pentru comerțul cu amănuntul și socializare. (n.tr.)

[483] Planul economic al lui Clinton: Discursul; text din discursul președintelui în cadrul sesiunii reunite a Congresului american; disponibil pe: http://www.nytimes.com/1993/ 02/18/us/clinton-s-economic-plan-speech-text- presidents- address-jointsession-congress.html?page wanted=all

[484] „Taking Hard New Look at a Greenspan Legacy“, Peter S. Goodman, în New York Times, 8 octombrie 2008

[485] „Taking Hard New Look at a Greenspan Legacy“, Peter S. Goodman, în New York Times, 8 octombrie 2008

[486] Cu grad mare de risc (n.tr.)

[487] „I Saw the Crisis Coming. Why Didn't the Fed?", Michael J. Burry, în New York Times, 3 aprilie 2010

[488] „Many Who Lost Homes to Foreclosure in Last Decade Won't Return", Laura Kusisto, în Wall Street Journal, 20 aprilie 2015

[489] „Employment loss and the 2007–2009 recession: an overview", Christopher J. Goodman și Steven M. Mance, în Monthly Labor Review, aprilie 2011

[490] „Financial Crisis Led To 3.7 Million Job Losses", http://news.sky.com/story/financial-crisis-led-to-37million-job- losses-10454101

[491] „The 2008 Global Financial Crisis: effects on mental health and suicide", David Gunnell et al., University of Bristol Policy Report 3/2015

[492] „Economic suicides in the Great Recession in Europe and North America", Aaron Reeves et al., în British Journal of Psychiatry, septembrie 2014, nr. 205(3), pp. 246–247

[493] „Taking Hard New Look at a Greenspan Legacy", Peter S. Goodman, New York Times, 8 octombrie 2008

[494] Mă refer aici la numeroșii oameni ale căror salarii nu au stagnat de la începutul neoliberalismului, de exemplu, angajați din Statele Unite cu diplomă de licență sau cu o calificare superioară acesteia. The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 616

[495] Globalisation, Manfred B. Steger, Oxford University Press, 2013, p. 42

[496] The United Nations Millennium Development Goals Report 2015. vezi: http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/mmmpdf/MDG 2015 PR Key Facts Global.pdf

[497] Neoliberalism: A Brief History, David Harvey, Oxford University Press,

2005, p. 15

[498] Mirror, Mirror, Simon Blackburn, Princeton University Press, 2014, p. 97

[499] „Top CEOs make more than 300 times the average worker“, Paul Hodgson, în Fortune Magazine, 22 iunie 2015

[500] Globalisation, Manfred B. Steger, Oxford University Press, 2013, p. 54

[501] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 617

[502] „Middle Income Households, 1977–2011/12“, Office for National Statistics, 2 decembrie 2013

[503] Mirror, Mirror, Simon Blackburn, Princeton University Press, 2014, p. 98

[504] Consumer Debt Statistics, Federal Reserve, accesat la: http://www.money-zine.com/financial-planning/debt-consolidation/ consumer-debt-statistics/

[505] „How The $1.2 Trillion College Debt Crisis Is Crippling Students, Parents And The Economy“, Chris Denhart, în Forbes Magazine, 7 august 2013

[506] „Q&A: Student loan repayments“, Adam Palin, în Financial Times, 19 iunie 2015

[507] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 615

[508] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon Princeton, University Press, 2016, p. 614

[509] „Just over 800,000 people on zero-hours contract for main job“, 9 martie 2016, https://www.ons.gov.uk/news/news/ justover 800000 people onzerohourscontractformainjob

[510] „Nearly one in six workers in England and Wales in insecure work“, Katie Allen, în Guardian, 13 iunie 2016. „Locul de muncă nesigur“ este definit ca program de ture variabil, contracte temporare, contracte cu zero ore de muncă

sau contracte prin agenţii.

[511] „US concentrated poverty in the wake of the Great Recession“, Elizabeth Kneebone şi Natalie Holmes, Brookings Institute, 31 martie 2016. Cartierele „extrem de sărace“ sunt definite aici ca „zone de recensământ în care 40% sau mai mult din populaţie trăieşte sub pragul sărăciei de la nivel naţional“.

[512] Mirror, Mirror, Simon Blackburn, Princeton University Press, 2014, p. 97

[513] „Tim Cook condemns Apple tax ruling“, Julia Kollewe, în Guardian, 1 septembrie 2016

[514] This American Life, WBEX Chicago, episodul 415: „Crybabies“, transmis în premieră pe 24 septembrie 2010

[515] Disrupted, Dan Lyons, Hachette, 2016, pp. 117–118

[516] Vânzările celei mai faimoase lucrări a lui Ayn Rand, Revolta lui Atlas, au atins cifre colosale: în ultimele etape ale verificării informaţiilor, am dat peste un articol („Ayn Rand: the Tea Party’s Miscast Matriarch“, de Pam Martens, CounterPunch, 27 februarie 2012) care sugera că amploarea vânzărilor fusese instrumentată artificial de Ayn Rand Institute, care alocase o sumă mare de bani pentru distribuire de exemplare gratuite. Deşi sunt de acord cu această posibilitate, nu sunt convins încă de soliditatea argumentului. Două surse – „Atlas felt a sense of déjà vu“, în The Economist, 25 februarie 2009, şi „What Caused Atlas Shrugged Sales to Soar?“, David Boaz, cato.org, 18 mai 2009 – raportează creşterea vânzărilor după 2008 înregistrată şi pe Amazon.com şi pe Neilsen’s BookScan. Pentru a avea acest efect, ARI ar fi trebuit să fi cumpărat exemplarele „la liber“ de pe Amazon şi de la alţi distribuitori de carte, pentru redistribuire în şcoli. Când am luat legătura cu ARI pentru comentarii, directorul editorial Richard E. Ralston mi-a spus: „Categoric, creşterea vânzărilor romanului Revolta lui Atlas, în 2009, nu a fost rezultatul achiziţiilor noastre“. El a confirmat că ei comandă şi distribuie un anumit segment de ediţii, cu un ISBN diferit. Asta înseamnă că nu pot figura pe BookScan şi nici în statisticile altor distribuitori de carte.

[517] Ayn Rand Nation, Gary Weiss, St Martin’s Griffin, 2012, p. 16

[518] „Atlas Shrugged Still Flying Off Shelves!“, 14 februarie 2012; https://ari.aynrand.org/media-center/press-releases/ 2012/02/14/ atlas-shrugged-still-flying-off-shelves

[519] Ayn Rand Nation, Gary Weiss, St Martin’s Griffin, 2012, p. 4

[520] „Ayn Rand-acolyte Donald Trump stacks his cabinet with fellow objectivists“, James Hohmann, în Washington Post, 13 decembrie 2016. Nimic din toate acestea nu spun, desigur, că Rand ar fi susținut neapărat fiecare dintre declarațiile și politicile lui Trump. Nu înseamnă neapărat că, influentă fiind, este automat de acord cu ideile și cu activitățile tuturor oamenilor pe care i-a influențat. De fapt, discutând despre Rand, așa ceva pare, mai degrabă, puțin probabil.

[521] Relatarea mea despre povestea lui Doug Engelbart, ARC, EST și Stewart Brand are ca surse principale: What the Dormouse Said, John Markoff, Penguin, 2005; From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006; The Network Revolution, Jacques Vallee, Penguin, 1982; Bootstrapping, Thierry Bardini, Stanford University Press, 2000; „Chronicle of the Death of a Laboratory: Douglas Engelbart and the Failure of the Knowledge Workshop“, Thierry Bardini și Michael Friedewald, History of Technology, 2003, 23, pp. 191–212; „Douglas Engelbart’s lasting legacy“, Tia O’Brien, în Mercury News, 3 martie 2013. Un film cu prezentarea lui Engelbart este disponibil acum pe Internet. Relatarea mea din această carte a fost mult redactată pentru a avea înțeles și a fi concisă.

[522] „The Mother of All Demos – 150 years ahead of its time“, Cade Metz, în Register, 11 decembrie 2008

[523] Calculator de mare viteză și capacitate de stocare, folosit de instituții guvernamentale și de companii mari pentru procesarea de date importante (n.tr.)

[524] What the Dormouse Said, John Markoff, Penguin, 2005, p. 9

[525] „Esalen: Where Man Confronts Himself“, Michael Murphy, în Stanford Alumni Almanac, mai 1968

[526] „Encounters at the Mind's Edg"', George Leonard, în Esquire, iunie 1985

[527] „The Trend Spotter", Steven Levy, în Wired, 1 octombrie 2010

[528] Bootstrapping, Thierry Bardini, Stanford University Press, 2000, pp. 198–200

[529] „Chronicle of the Death of a Laboratory: Douglas Engelbart and the Failure of the Knowledge Workshop", Thierry Bardini și Michael Friedewald, în History of Technology, 2003, nr. 23, pp. 191–212, la p. 206

[530] Steve Jobs, Walter Isaacson Abacus, 2015, pp. 96–97

[531] „Douglas Engelbart's lasting legacy", Tia O'Brien, în Mercury News, 3 martie 2013

[532] „Stewart Brand's Whole Earth Catalog, the book that changed the world", Carole Cadwalladr, în Guardian, 5 mai 2013

[533] Așa cum este citat în prezentarea „You Say You Want a Revolution? Records and Rebels 1966–1970", Victoria and Albert Museum, Londra

[534] From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006, p. 41, 42

[535] From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006, p. 287

[536] „Long Boom or Bust; A Leading Futurist Risks His Reputation With Ideas on Growth And High Technology", Steve Lohr, în New York Times, 1 iunie 1998

[537] „The Long Boom: A History of the Future, 1980–2020", Peter Schwartz și Peter Leyden, în Wired, 1 iulie 1997

[538] „Îndelungata prosperitate: o istorie a viitorului, 1980-2020"

[539] „Taking Hard New Look at a Greenspan Legacy", Peter S. Goodman, în New York Times, 8 octombrie 2008

[540] From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006, p. 217

[541] From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006, p. 15

[542] From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006, p. 215

[543] From Counterculture to Cyberculture, Fred Turner, University of Chicago Press, 2006, p. 216

[544] Status Update, Alice E. Marwick, Yale University Press, 2014, p. 2

[545] https://en.wikipedia.org/wiki/Twitter

[546] „Golden gates“, în The Economist, 5 noiembrie 2015

[547] „SRO tenants' tales tell scary story“, Jessica Kwong, în San Francisco Examiner, 21 noiembrie 2014

[548] „An SF Hacker Hostel Faces the Real World and Loses“, Davey Alba, în Wired, 22 august 2015

[549] „Silicon Valley's «Startup Castle» is looking for roommates, and the requirements are completely bonkers“, Kevin Roose, Fusion.net, 13 mai 2015

[550] Generation Me, Jean Twenge, Atria, 2006, p. 99

[551] The Narcissism Epidemic, Jean M. Twenge și W. Keith Campbell, Free Press, 2010, pp. 93, 94

[552] „Increases in Individualistic Words and Phrases in American Books, 1960–2008“, Jean M. Twenge et al., în PLOS ONE, iulie 2012, nr. 7(7); „Fitting In or Standing Out: Trends in American Parents' Choices for Children's Names, 1880−2007“, Jean M. Twenge et al., în Social Psychological and Personality Science 2010, nr. 1(1), pp. 19–25

[553] Epidemia de narcisism (n.tr.)

[554] The Narcissism Epidemic, Jean M. Twenge și W. Keith Campbell, Free Press, 2010, pp. 248, 249

[555] Iubesc roboții; Mori, gunoi pasionat de tehnologie (n.tr.)

[556] Fată sau femeie care se filmează cu o cameră web, transmițând live pe Internet (n.tr.)

[557] LUDDÍSM s. n. Mișcare spontană de protest a muncitorilor englezi din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care s-a manifestat prin distrugerea mașinilor considerate cauza șomajului. – Din fr. luddisme. Sursa: DEX; 09 (2009) (n.tr.)

[558] Wozniak despre demisia lui Steve Jobs, Bloomberg, 24 august 2011, video, de la minutul 08:46 [Wozniak: „ Probabil că a citit niște cărți care erau cu adevărat ghidul lui în viață și cred că Revolta lui Atlas ar putea fi una menționată de el atunci“.] www.bloomberg.com/news/videos/b/d93c1b72-31e2-41de-ba4a65a6cb4f4929. „Silicon Valley’s Most Disturbing Obsession“, Nick Bilton, Vanity Fair, noiembrie 2016.

[559] „The Decline of the White Working Class and the Rise of a Mass Upper Middle Class“, Ruy Teixeira și Alan Abramowitz, în Brookings Working Paper, aprilie 2008

[560] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 610

[561] Salariul mediu pe oră real pentru cei cu diplomă de facultate a crescut cu 22%, între 1979 și 2005. Red, Blue and Purple America: The Future of Election Demographics, Alan Abramowitz și Roy Teixeira, Brookings Institution Press, 2008, p. 110

[562] The Rise and Fall of American Growth: The US Standard of Living Since the Civil War, Robert J. Gordon, Princeton University Press, 2016, p. 609

[563] Red, Blue and Purple America: The Future of Election Demographics, Alan Abramowitz și Roy Teixeira, Brookings Institution Press, 2008, p. 110

[564] „Reality Check: Who voted for Donald Trump?“, la BBC News, 9 noiembrie 2016. „A existat, de asemenea, un impuls semnificativ din partea alegătorilor fără diplomă de studii superioare, domnul Trump conducând cu 51%, față de cele 45%, ale doamnei Clinton. În urmă cu patru ani, președintele Obama a avut 64% susținere din partea acestui grup, comparativ cu cele 35% ale lui Mitt Romney.“

[565] „Stop Saying Trump’s Win Had Nothing To Do With Economics“, Ben Casselman, fivethirtyeight.com, 9 ianuarie 2016

[566] „A new theory for why Trump voters are so angry – that actually makes sense“, Jeff Guo, în Washington Post, 8 noiembrie 2016

[567] The Politics of Resentment, Katherine J. Cramer, University of Chicago Press, 2016, p. 152

[568] The Politics of Resentment, Katherine J. Cramer, University of Chicago Press, 2016, p. 174

[569] The Politics of Resentment, Katherine J. Cramer, University of Chicago Press, 2016, p. 3

[570] „Trump a spus: «America înainte de toate» va fi tema principală a administrației mele.“ „Donald Trump’s foreign policy: «America first»“, Jeremy Diamond și Stephen Colinson, CNN, 27 aprilie 2016.

[571] „Ringside With Steve Bannon at Trump Tower as the President-Elect’s Strategist Plots «An Entirely New Political Movement»“, Michael Wolff, în Hollywood Reporter, 18 noiembrie 2016

[572] Identificat pe: https://digest.bps.org.uk/2016/11/14/we- have-anunfortunate-tendency-to-assume-were-morally- superior- to- others/

[573] Acesta este un detaliu de la prof. Arlie Russel. Vezi: „Arlie Russell Hochschild’s View of Small-Town Decay and Support for Trump“, Benjamin Wallace-Wells, în New Yorker, 20 septembrie 2016.

[574] Globalisation, Manfred B. Steger, Oxford University Press, 2013, p. 35

[575] „Robots could replace 1.7 million American truckers in the next decade“, Natalie Kitroeff, în Los Angeles Times, 25 septembrie 2016

[576] „The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation?“, Carl Benedikt Frey et al., 17 septembrie 2013. Disponibil pe: www.oxfordmartin.ox.ac.uk/ downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf

[577] „Americans' Internet Access: 2000–2015“, Andrew Perrin, Pew Research Center

[578] The Politics of Resentment, Katherine J. Cramer, University of Chicago Press, 2016, p. 2

[579] Acțiuni specifice rețelelor de socializare, ce presupun, în mare, respingerea persoanelor nedorite în listele de prieteni (n.tr.)

[580] „Viral Fake Election News Outperformed Real News On Facebook In Final Months Of The US Election“, Craig Silverman, BuzzFeed, 16 noiembrie 2016

[581] „Why social media is terrible for multiethnic democracies“, Sean Illing, în Vox, 15 noiembrie 2016

[582] Tehnică de machiaj artistic ce presupune „sculptarea“ feței printr-un joc de umbre și lumini (n.tr.)

[583] Tradiția reducerilor din a doua zi de Crăciun, respectată în țările anglo-saxone, datând din perioada victoriană, când această zi era rezervată cadourilor pentru servitori (n.tr.)

[584] „The Classical Roots of «The Hunger Games»“, Barry Strauss, în Wall Street Journal, 13 noiembrie 2014

[585] „What is happening to children and young people's risk behaviours?“, raport al Guvernului Marii Britanii, disponibil pe: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file Pentru SUA, vezi CDC's Youth Risk Behavior Surveillance System:

https://www.cdc.gov/healthyyouth/data/yrbs/index.htm. Prezentare generală pe https://www. cdc.gov/features/yrbs/. Vezi și acest fantastic raport interactiv: „Today's teens…", Sarah Cliff, Soo Oh și Sarah Frostenson, în Vox, 9 iunie 2016, disponibil pe http://www.vox.com/a/teens.

[586] Vorbesc aici despre apariția politicii identității. Dacă aveți nevoie de referințe pentru asta, vă invidiez.

[587] „«I don't want to grow up, I'm a [Gen X, Y, Me] kid»: Increasing maturity fears across the decades", April Smith et al., în International Journal of Behavioral Development, 21 iunie 2016

[588] „Young Women's Trust, No Country for Young Women", Young Women's Trust Annual Survey 2016disponibil pe: http://www. young womenstrust.org/ assets/0000/4258/No_country_for_ young_women_final_report.pdf

[589] „40% of Millennials OK with limiting speech offensive to minorities", Jacob Poushter, Pew Research Center, 20 noiembrie 2015, disponibil pe: http://www.pewresearch.org/fact-tank/ 2015/11/20/ 40-ofmillennials-ok-with-limiting- speech- offensive- to- minorities/

[590] „Changes in Dispositional Empathy in American College Students Over Time: A Meta-Analysis", Sara Konrath, în Personality and Social Psychology Review, mai 2011, nr. 15(2), pp. 180–198

[591] „Millennials in Adulthood: Detached from Institutions, Networked with Friends", Pew Research Center, 7 martie 2014, disponibil pe http://www.pewsocialtrends.org/2014/ 03/07/millennials-inadulthood/.

[592] „Trends in Bullying and Peer Victimization", David Finkelhor, Crimes Against Children Research Center, august 2014, disponibil pe http://scholars.unh. edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1054&context=ccrc

[593] „Trends in Cyberbullying and School Bullying Victimization in a Regional Census of High School Students, 2006–2012", Kessel Schneider et al., în Journal of School Health, septembrie 2015, nr. 85(9), pp. 611–620

[594] „Under Fire, a Dean Departs“, Scott Jaschik, în Inside Higher Education, 25 iulie 2016; „Supporters slam Seattle U.’s treatment of dean Jodi Kelly“, Katherine Long, în Seattle Times, 8 iunie 2016; „Too many «dead white dudes»? Seattle U students protest program’s curriculum“, Katherine Long, în Seattle Times, 17 mai 2016

[595] „Oberlin Students Take Culture War to the Dining Hall“, Katie Rogers, în New York Times, 21 decembrie 2015

[596] „Oberlin Students Take Culture War to the Dining Hall“, Katie Rogers, în New York Times, 21 decembrie 2015

[597] Povestea mea despre Austen Heinz are ca surse interviuri cu sora lui, Adrienne, cu prietenul lui, Mike Alfred, și (via e-mail) cu Audrey Hutchinson, precum și următoarele: „Interview, Sciencepreneur Extraordinaire – Pioneers Festival 2014“, disponibil pe https:// www.youtube.com/watch?v=QYE3ancjrjk – Pioneers Festival 2014; „Interview, Austen Heinz invented a DNA laser printer for you to create new creatures“, disponibil pe https://www.youtube. com/watch?v=cPnq5pcYfew&t=598s; „Interview, This Week In Startups, Austen Heinz, DNA laser printing demo and exploration of the dark side“, disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=VWMOSviTF4Y; „Interview, Draper TV, Creating Animals from Imagination And DNA Sequencing) | Founder of Cambrian Genomics Austen Heinz“, disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=aiHHxnh4fsM; „Interview, Extreme Tech Challenge, Cambrian Genomics: Democratizing Creature Creation“, disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=D3OgIMJwd0Q; „Interview, The Company Printing DNA Made To Order“, înForbes, disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=petjCQDucII; „New start-up goal: Make vaginas smell peachy literally)“, Jenny Kutner, Salon.com, 20 noiembrie 2014; „How Not to Disrupt Women’s Bodies“, Maria Aspan, Slate.com, 21 noiembrie 2014.

[598] Filmul cu prezentarea lui Austen mi-a fost oferit prin amabilitatea Debrei Becker de la DEMO. „There’s a dark side to startups, and it haunts 30% of the world’s most brilliant people“, Biz Carson, în Business Insider, 1 iulie 2015; „The Vagina BioHack That Wasn’t: How Two «Startup Bros» Twisted and Took Credit for a Young Woman’s Company“, Jessica Cussins, în

Biopolitical Times, 25 noiembrie 2014; „The CNN 10, Healing the Future“, http://edition.cnn.com/interactive/2014/04/health/the-cnn- 10-healingthe-future/; „Sweet Peach won’t make vaginas smell like fruit or taste of Diet Coke“, Hannah Jane Parkinson, în Guardian, 24 noiembrie 2014; „Startup bros trying to bio-hack vaginas is the problem with Silicon Valley“, Arwa Mahdawi, în Guardian, 22 noiembrie 2014; „The history of feminine hygiene products is far from peachy“, Liz Cookman, în Guardian, 25 noiembrie 2014; „People with a vagina have needs – but making their baby-cannon smell of fruit is not one of them“, Lindy West, în Guardian, 25 noiembrie 2014; „How Not to Disrupt Women’s Bodies“, Maria Aspan, Inc.com, 20 noiembrie 2014; „Male Startup Founders Think Your Vagina Should Smell Like a Ripe Peach“, Natasha Tiku, în Valleywag, 19 noiembrie 2014; „«Sweet Peach» Probiotic Developed, Two Men Will Make Women’s Vaginas Smell Like Peaches“, Nina Bahadur, în Huffington Post, 20 noiembrie 2014; „Put Down The Pitchforks: New Product Doesn’t Make Vaginas Smell Like Peaches“, Chuck Bednar, în Redorbit, 24 noiembrie 2014; „R.I.P. Austen Heinz, Biotech Entrepreneur and Rebel“, Zach Weissmueller, Reason.com, 30 iunie 2015; „«Sweet Peach has nothing to do with scent!» Female CEO of vaginal probiotic is «appalled» by male colleagues who misrepresented her product to the public“, Margot Peppers, în Mail Online, 24 noiembrie 2014; „Sweet Peach Founder Speaks: Those Startup Dudes Were Wrong About My Company“, Jeff Bercovici, Inc.com, 21 noiembrie 2014; „Would you take a pill to smell like peaches … down there? Two male entrepreneurs launch probiotic supplement that alters women’s natural scent“, Margot Peppers, în Mail Online, 20 noiembrie 2014; „The Founder Of Sweet Peach Is Actually A Woman And She Doesn’t Want Your Vagina To Smell Like Fruit“, Arabelle Sicardi, în BuzzFeed, 20 noiembrie 2014; „Is the Sweet Peach startup a complete scam?“, Selena Larson, în Daily Dot Tech, 21 noiembrie 2014; „The Vagina Bio-Hack That Wasn’t: How Two «Startup Bros» Twisted the «Sweet Peach» Mission“, Jessica Cussins, în Huffington Post, 26 noiembrie 2014; „These 2 tech bros want to make vaginas smell like peaches“, Selena Larson, în Daily Dot Tech, 19 noiembrie 2014; „These Startup Dudes Want to Make Women’s Private Parts Smell Like Ripe Fruit“, Jeff Bercovici, Inc.com, 19 noiembrie 2014; „Why We Need to Talk More About Mental Illness in Tech and Business“, Jeff Bercovici, Inc.com, 7 iulie 2015; Life Without a Windshield, Austen James, Broken Science, 2009.

[599] Interviu cu Brian Little

[600] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 243

[601] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 114

[602] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 120

[603] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 103

[604] Personality Psychology, R. Larsen et al., McGraw Hill, 2013, p. 115. Vezi și „Volitional Personality Trait Change: Can People Choose to Change Their Personality Traits?“, Nathan W. Hudson și R. Chris Fraley, în Journal of Personality and Social Psychology, septembrie 2015, nr. 109(3), pp. 490–507. Când această carte urma să fie tipărită, un nou studiu, „A Systematic Review of Personality Trait Change Through Intervention“, Brent Roberts et al., în Psychological Bulletin, 5 ianuarie 2017, era publicat, constatând că intervenția medicamentoasă ar putea avea efecte relativ extinse asupra fondului nevrotic și efecte mai mult moderate asupra altor trăsături. Printre acele intervenții terapeutice erau incluse antidepresivele, inhibitorii reabsorbției de serotonină (SSRI) și alte medicamente. Efectul se pare că era parțial recuperarea pacienților după crizele care îi determinau să caute ajutor. Unul din autori, Brent Roberts, a explicat: „Noi nu spunem că personalitatea se reorganizează dramatic. Un introvertit nu se va transforma într-un extravertit. Dar acest studiu arată că personalitatea se dezvoltă într-adevăr și că poate fi dezvoltată.“ (Mulțumesc lui Stuart Ritchie pentru sprijinul de urgență acordat cu această informație!) https://news.illinois.edu/blog/view/6367/448720.

[605] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 114, fig. 5.3

[606] Pentru mai multe despre această idee, vezi Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 43.

[607] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 46

[608] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, p. 46

[609] „Personality and compatibility: a prospective analysis of marital stability and marital satisfaction“, E.L. Kelly și J.J. Conley, în Journal of Personality and Social Psychology, ianuarie 1987, nr. 52(1), pp. 27–40

[610] „Psychosocial and behavioral predictors of longevity: The aging and death of the «Termites.»“, H.S. Friedman et al., în American Psychologist februarie 1995, nr. 50(2), pp. 69–78

[611] „The relationship between personality traits and sexual variety seeking“, Bita Nasrollahi et al., Procedia – Social and Behavioral Sciences, 2011, nr. 30, pp. 1399–13402

[612] The Natural History of Alcoholism Revisited, George E. Valliant, Harvard University Press, 1995

[613] Me, Myself and Why, Jennifer Ouellette, Penguin, 2014, pp. 132–134

[614] Interviu cu Daniel Nettle

[615] „What grades and achievement tests measure“, Lex Borghans et al., în Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, noiembrie 2016, nr. 113(47), p. 13354–13359

[616] Vezi, de exemplu, The Self Illusion, Bruce Hood, Constable, 2011, pp. 173–174

[617] Me, Myself and Why, Jennifer Ouellette, Penguin, 2014, p. 62

[618] Quiet, Susan Cain, Penguin, 2013, Prima parte: The Extrovert Ideal

[619] Personality, Daniel Nettle, Oxford University Press, 2009, pp. 83, 84